Závěrečná zpráva o řešení projektu HR162/07

Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jeslích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízeních a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
Palackého nám. 4
128 01 Praha 2

Autoři textů:

Věra Kuchařová (Ed., kapitoly 1, 2.1-2.3, 2.6, 7, příloha 1)

Pavel Bareš (kapitola 2.4-2.5, příloha 2)
Sylva Höhne (kapitoly 3, 5)
Olga Nešporová (kapitola 6, příloha 1)
Kamila Svobodová (kapitoly 3, 4)
Anna Šťastná (kapitoly 3, 4, 5)

Blanka Plasová (kapitola 6.1.4)
Lucie Žáčková (kapitola 6.2)

Podkladové materiály:
Monika Bayerová
Milada Rejzková

Anotace:

Cílem projektu je zjistit rozsah, podmínky a variabilitu poskytování služeb péče o děti předškolního a ranně školního věku. Konkrétně se výzkum zaměřuje na doplnění statistických informací charakteristikami činností a dostupnosti jeslí a mateřských škol a na hlubší znalosti o neinstitucionálních formách péče. V případě dětí školního věku je záměrem projektu blíže charakterizovat péči o tyto děti poskytovanou školami v době mimo vyučování. Výzkumná strategie zohledňuje sociální, zdravotní, ekonomické a právní aspekty sledované problematiky. V zájmu zhodnocení poptávkové a nabídkové strany systému denní péče o malé děti se projekt zaměří na tři oblasti: na příjemce služeb (zkušenosti a potřeby rodičů dětí v předškolním a mladším školním věku), na poskytovatele služeb (institucionální i neinstitucionální formy zajištění služeb) a na systémové a organizační podmínky poskytování služeb péče o děti.

Zpráva byla zpracována na základě výzvy MPSV ČR k řešení projektu výzkumu pro potřeby státu:
Předmět veřejné zakázky malého rozsahu
„Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jeslích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízení a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji"
Identifikační kód předmětu veřejné zakázky: ZVZ 175

V dalším textu budou v zájmu úspornosti používány tyto zkratky a pojmy:

HMP – Hlavní město Praha
MŠ – mateřská škola
MC – mateřské centrum
ŠD – školní družina
ZŠ – základní škola
RD – rodičovská dovolená
VRV – vzájemná rodičovská výpomoc
ZDPD – zařízení denní péče o děti
T – tazatelka
R – respondent/ka, informátor/ka

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
MZ – Ministerstvo zdravotnictví ČR
ÚIV – Ústav pro informace ve vzdělávání
VÚPSV – Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Obce 1. typu – obce bez další specifikace
Obce 2. typu – obce s pověřeným obecním úřadem
Obce 3. typu – obce s rozšířenou působností

Dále jsou zde užívány zkratky názvů empirických šetření, které jsou uvedeny v seznamu literatury spolu se stručnou specifikací šetření.

Není-li uvedeno jinak, všechny tabulky a grafy v textu jsou zpracovány z dat výběrových šetření provedených v rámci tohoto projektu.

Obsah

Souhrn hlavních zjištění projektu....8
Úvod....12
1. Přehled o aktuální situaci v poskytování služeb denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku....15
1.1 V jakých objektivních podmínkách se vytváří poptávka po zařízeních denní péče o děti....15
1.2 Subjektivní aspekty poptávky po zařízeních denní péče o děti....18
1.3 Financování zařízení denní péče o děti a finanční zatížení rodin využívajících tato zařízení....22
Podle: Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za 2. čtvrtletí 2008. Praha, ČSÚ 2008....25
1.4 Vztah nabídky a poptávky - využívání služeb denní péče o děti v dosavadních šetřeních a statistikách....28
1.5 Institucionální a legislativní podmínky vytváření nabídky služeb denní péče o děti.33
2. Zajišťování denní péče o děti v obcích a městech....38
2.1 Jesle a služby hlídání dětí do 3 let....39
2.2 Mateřské školy a služby hlídání dětí starších 3 let....42
2.3 Péče o děti mladšího školního věku 49
2.4 Vybrané aspekty utvářející podmínky pro výchovu dětí předškolního a mladšího školního věku....56
2.5 Aktivity obce a spolupráce samosprávných institucí....57
2.6 Shrnutí....64
3. Institucionální zajištění péče o děti mladší 3 let - jesle....67
3.1 Vývoj a současný stav jeselských zařízení v ČR....67
3.2 Výsledky empirického výzkumu mezi zástupci jeslí....68
3.2.1 Velikost a kapacita jeslí....68
3.2.2 Kritéria pro přijímání dětí do jeslí....70
3.2.3 Personální zajištění péče o děti....72
3.2.4 Provozní doba jeslí....73
3.2.5 Poplatek za jesle a zdroje financování....74
3.2.6 Názory na stávající a některé diskutované právní předpisy....76
3.3 Shrnutí - dostupnost péče o děti mladší 3 let v jeselských zařízeních 78
4. Institucionální zajištění péče o děti předškolního věku - mateřské školy....79
4.1 Vývoj a současný stav mateřských škol v ČR....79
4.2 Výsledky empirického výzkumu mezi zástupci mateřských škol....81
4.2.1 Velikost a kapacita mateřských škol....82
4.2.2 Odmítnuté žádosti a kritéria pro přijímání dětí do mateřských škol....84
4.2.3 Děti rodičů pobírajících rodičovský příspěvek....90
4.2.4 Provoz mateřské školy, otevírací hodiny....93
4.2.5 Úplata za docházku do mateřské školy - školné....96
4.2.6 Finance a zdroje financování provozu mateřských škol....99
4.2.7 Personální zajištění péče a výchovy dětí....104
4.2.8 Legislativa....105

4.3 Shrnutí - dostupnost služeb péče o děti předškolního věku....107
5. Zajištění péče o děti mladšího školního věku mimo vyučování - školní družiny....110
5.1 Vývoj a současný stav školních družin v ČR....110
5.2 Výsledky empirického výzkumu mezi zástupci školních družin....111
5.2.1 Velikost a kapacita školních družin....112
5.2.2 Organizační a personální zajištění družiny....115
5.2.3 Provoz školní družiny, otevírací hodiny....117
5.2.4 Prázdninový provoz....120
5.2.5 Poplatky za docházku do družiny....123
5.2.6 Reflektované problémy....124
5.3 Shrnutí - dostupnost služeb péče o děti mladšího školního věku....125
6. Další formy péče o nejmenší děti 127
6.1 Soukromá péče o nejmenší děti - agentury na hlídání dětí, chůvy a „miniškoličky“ 129
6.1.1 Právní zakotvení podnikání v oblasti péče o děti 129
6.1.2 Typy poskytovaných služeb - poznatky z praxe....132
6.1.3 Soukromá péče o nejmenší děti v Praze....134
6.1.3.1 Specifika hlavního města a jeho poptávky....134
6.1.3.2 Fungování agentur pečujících o děti....136
6.1.3.3 Limity a přednosti velkých agentur 137
6.1.4 Soukromá péče o nejmenší děti v severních Čechách a na jižní Moravě....140
6.1.4.1 Typ klientely a služeb péče o děti v malých městech a obcích....140
6.1.4.2 Limity rozvoje soukromé péče o děti v malých městech a obcích....142
6.1.5 Shrnutí 150
6.2 Nerodičovská péče o nejmenší děti pohledem mateřských/rodičovských center....151
6.2.1 Funkce mateřských center....152
6.2.2 Aktuální praxe 152
6.2.2.1 Formy hlídání dětí v mateřských centrech....152
6.2.2.2 Bariéry a limity hlídání dětí v mateřských centrech....155
6.2.2.3 Formy nerodičovské péče....155
6.2.2.4 Možné nové formy hlídání dětí 157
6.2.3 Vzdělávání osob pečujících o děti....161
6.2.3.1 Specifika hlídání dětí od 0 do 3 a od 3 do 6 let....161
6.2.3.2 Způsob vzdělávání osob pečujících o děti 162
6.2.4 Shrnutí a doporučení....163
7. Závěry....166
Literatura....172
Možný, Ivo. Rodina a společnost. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006....174
Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003. Praha: ČSÚ, 2004. http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3010-04....174
Příloha 1....178
Zpracováno s použitím podkladových analýz Moniky Bayerové a Milady Rejzkové 178
2. Financování zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku....178
Péče o děti do tří let věku....178
Jesle 178

Péče o děti od tří let věku do počátku školní docházky.....180
2. Financování zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku.....185
Péče o děti do tří let věku.....185
Jesle 185
Péče o děti od tří let věku do počátku školní docházky.....187
Mateřské školy.....187
Soukromé mateřské školy zapsané ve Školském rejstříku.....188
Soukromé mateřské školy nezapsané ve Školském rejstříku.....189
4. Odborný personál a kvalifikační požadavky v zařízeních denní péče.....191
Jesle a zařízení poskytující péči o děti do tří let.....191
Příloha 2.....195

Souhrn hlavních zjištění projektu

A. Institucionální zajištění péče o děti

Jesle

Dostupnost jeslí je výrazně omezená z důvodu jejich nízkého počtu a **koncentrace pouze do několika velkých měst**.

Naprostá **většina obcí, které nezřizují jesle** (70 %), **uvádí jako důvod nezájem o ně nebo nedostatečný počet dětí daného věku v obci.**

Povědomí o nedostatku jeslí tedy není výsledkem dramatického nesouladu mezi velikostí poptávky a nabídky, **ale nesouladu mezi územním rozložením nabídky a poptávky**. Odstranění tohoto rozporu je těžko představitelné bez (státních) dotací, adekvátní finanční zdroje by však bylo efektivnější zaměřit na alternativní formy péče o děti do tří let (vezmeme-li v úvahu v současnosti deklarovaný nevelký rozsah zájmu o celodenní pravidelnou docházku do jeslí).

Do jeslí docházejí kromě dětí přijatých k celoměsíční docházce ve velké míře též děti využívající tato zařízení nepravidelně, většinou na 5 dní v měsíci. Počet těchto dětí je mnohdy vyšší než počet dětí přijatých na celý měsíc. **Poptávka po klasické službě jeslí – po celodenní péči – je ještě nižší, než celková poptávka po jeslích.**

Pro rodiče představují jesle ve srovnání s mateřskou školou podstatně finančně nákladnější službu. Výše poplatku se liší podle typu docházky i podle zřizovatele. Nejedná se pouze o cenu samotnou, ale zejména o ztrátu rodičovského příspěvku, která je s využitím jeslí spojena. Snaha o jeho zachování je klíčovým motivem pro to, že rodiče nejčastěji využívají jesle pouze na pět dní v měsíci.

Do jeslí mohou děti nastoupit zpravidla od 6 měsíců věku, nejčastěji je navštěvují děti dvou až tříleté. **Proces přijímání dětí je poměrně flexibilní a odvíjí se od aktuální naplněnosti jeslí**, která se mění jak v průběhu týdne, tak kalendářního roku.

Otevírací doba, která v průměru dosahuje 10 hodin denně, **rodičům vyhovuje**, přičemž děti tráví v jeslích obvykle 7 i více hodin.

V obcích (městech), kde jsou služby jeslí dostupné, bývají k dispozici i další formy pomoci matkám nejmladších dětí. Jen v malém měřítku jsou to ale alternativy klasické jeselské péče v plném jejím rozsahu. Naopak **tam, kde rodiče nemají možnost dávat děti do jeslí, se jim nenabízí ani obdobná péče jinou formou**.

Zatím málo diskutovanou formou řešení optimálního vztahu mezi plošně dostupnými službami péče o děti a jejich ekonomickou efektivností (ale nejen ekonomickou) jsou **kombinovaná zařízení jeslí a mateřských škol** (mj. jako alternativa začleňování dvouletých dětí do stávajících MŠ, které se příliš neosvědčilo). Vyslovují se pro ni někteří představitelé obcí i odborníci v relevantních vědních oborech.

V souvislosti se zavedením zkrácené rodičovské dovolené se dá předpokládat zvýšený zájem o jesle a podobná zařízení mezi matkami využívajícími tuto možnost. Lze očekávat, že mnohé z nich budou ochotny a schopny zaplatit vyšší cenu (tato bariera rozšíření nabídky jeslí nebude tolik platit), ale především je to další podnět k rozšíření služeb jeselského typu.

Mateřské školy

Téměř dvě třetiny obcí všech velikostí jsou vybaveny mateřskými školami a téměř třetina zajišťuje dostupnost mateřských škol jinak. Situace v uspokojování poptávky po mateřských školách je špatná zejména v okolí největších měst, kromě Prahy zřejmě též Brna, Plzně a Českých Budějovic.

Pouze v 58 % obcí je dostupnost MŠ reálná pro všechny zájemce. Celkově však je v 91 % obcí pokryta poptávka buď všech nebo většiny zájemců.

Dostupnost péče v mateřských školách je výrazně diferencovaná podle velikostní kategorie obce, ale nikoliv ve prospěch větších obcí. V obcích nad 50 000 obyvatel výrazně častěji nepřijmou všechny děti, které se k docházce hlásí. **V malých obcích naopak mohou častěji přijmout všechny přihlášené děti** a nejsou v nich ojedinělé případy nenaplnění kapacity (příp. nutnosti hledat nástroje jejího naplnění, vč. snížení nároků na finanční příspěvek rodičů).

Tam, **kde je větší převis poptávky nad nabídkou** - ve větších městech - je značně omezená **dostupnost mateřských škol pro děti, jejichž rodiče pobírají rodičovský příspěvek.** Děti na 5 dní v měsíci vůbec nepřijímá v průměru čtvrtina, děti na 4 hodiny denně desetina mateřských škol. Ve velkých městech jsou tyto podíly podstatně vyšší, děti na 5 dní nepřijímá téměř polovina MŠ, v případě 4 hodinové docházky je to téměř třetina zařízení.

Pracovníci mateřských škol většinou nesouhlasí, aby se snížila věková hranice pro přijímání dětí do MŠ ze tří na dva roky. Každá třetí mateřská škola děti mladší tří let vůbec nepřijímá. V ostatních je oficiálně přijímají, reálně ale mohou tyto děti (ve 40 % případů) nastoupit až v okamžiku, kdy dosáhnou 3 let. Hlavní důvod je, že až na individuální případy děti mladší tří let vyžadují náročnější péči[1]. MŠ kladou důraz na své výchovně vzdělávací funkce.

Výběr poplatku za docházku do MŠ i jeho výše **se liší zejména v závislosti na velikostní skupině obce**. Roli v tom hraje i vztah nabídky a poptávky. Zatímco v obcích nad 2000 obyvatel téměř všechny MŠ úplatu vybírají, v nejmenších obcích do 500 obyvatel v každé čtvrté mateřské škole rodiče za docházku dětí neplatí.

Po dobu letních prázdnin je provoz mateřských škol obvykle omezen, a to často nejvýše na polovinu jejich trvání. **Úplně přerušen je provoz** ve 30 % mateřských škol, výrazně **častěji se jedná o malé, obvykle jednotřídní MŠ, nacházející se v obcích o velikosti do 1000 obyvatel**. V těchto MŠ je ve srovnání s velkými městy rovněž zhruba o hodinu kratší běžná denní otevírací doba.

Zavedení bezúplatného vzdělávání v mateřské škole pro „předškoláky, nepřineslo žádaný efekt v podpoře docházky dětí tohoto věku, ale zkomplikovalo financování v MŠ. Často mělo následně kontraproduktivní dopady na výchovný program MŠ.

Školní družiny

Prakticky **všechny obce, které jsou zřizovatelem základní školy, v ní také zřizují školní družinu**. Školní družiny nicméně navštěvuje zhruba polovina žáků příslušných ročníků základních škol, přičemž tento podíl v posledních letech vzrůstal.

[1] A naopak, pokud dítě starší tří let nesplňuje požadavky MŠ na hygienu a soběstačnost, nemusí být také přijato.

Rodiče mohou využívat **služby školních družin ve všech obcích, kde je 1 tisíc a více obyvatel** (kromě nepatrných výjimek)**.** V některých menších obcích bývá družina nedostupná, ale častěji je vázána na ZŠ v blízké obci, kam děti z obce nemající družinu (a ZŠ) docházejí.

Kapacita družiny není vždy stoprocentně naplněna, volná místa mají především družiny v obcích do 500 obyvatel a ve městech nad 100 tisíc obyvatel. **S nedostatkem míst** (větším počtem žádostí o přijetí dítěte o družiny než kolik mohou ve skutečnosti přijmout) se naopak **potýkají nejčastěji družiny v obcích s 20 až 100 tisící obyvateli**.

Družina je přednostně naplňována žáky z nejnižších tříd, dále **se v případě nutnosti zvýhodňují děti výdělečně činných rodičů, děti z neúplných a sociálně slabých rodin**.

Družiny bývají otevřeny v souladu s přáním rodičů. Ráno před vyučováním jsou v provozu tři čtvrtiny družin, otevírají zpravidla nejpozději v 7 hodin. Odpolední družina navazuje na vyučování a je otevřena v průměru do 16 hodin. S velikostí obce se otevírací doba ranní i odpolední družiny prodlužuje.

V době školních prázdnin rodiče často nemají o služby družiny velký zájem. Družiny své služby z tohoto důvodu poskytují pouze v ojedinělých případech a tyto služby mají spíše krátkodobější charakter po dobu 1-2 týdnů v době letních prázdnin (letní tábory apod.) či se jedná o jednorázové akce v době prázdnin během školního roku (výlety, exkurze, sportovní aktivity apod.).

Finanční zatížení rodiny poplatky za družinu je minimální, družiny z nejmenších obcí poplatek často ani nevybírají. Výše platby za družinu se zvyšuje s rostoucí velikostí obce.

Družiny přitom mívají nedostatek financí, které dostávají z jiných zdrojů, jak na platy vychovatelek, tak na vybavení družiny samotné. S nedostatkem peněžních prostředků je často spojeno nucené krácení úvazků vychovatelkám.

Ve vztahu k ideálnímu počtu dětí na jednu vychovatelku je v družinách mírný deficit pracovníků. Deklarovaný optimální počet dětí připadající na jednu vychovatelku je nižší než maximální právně stanovený i než skutečný počet dětí, který má jedna vychovatelka na starosti.

B. Zajištění péče o děti v soukromém a občanském sektoru

Soukromá péče o nejmenší děti je novou záležitostí, která není na území ČR doposud příliš rozvinutá. Nejvíce je dnes využívána v Praze a okolí**. Pro většinu rodičů je její pravidelné užívání příliš finančně nákladné**, navíc dávají přednost péči rodinné nebo státní institucionální (té většinou od věku tří let).

Nerodičovská péče o nejmenší děti je často realizována na neformální bázi, buď v rámci širší rodiny nebo výpomoci známých. I chůvy často patrně působí neformálně, tj. v šedé zóně ekonomiky.

Pravidla pro poskytování pravidelné péče o děti mladší tří let na základě vázané živnosti jsou vymezena velmi striktně (v požadavcích na konkrétní vzdělání takových osob a hygienických požadavků na provozovatelky takových služeb), což způsobuje, že osob oficiálně podnikajících v této oblasti je velmi omezené množství.

Soukromé služby péče o nejmenší děti se rozvíjejí pomalu vinou **malé poptávky, kterou způsobují preference rodinné péče, využívání neformální pomoci a černý trh**, kde jsou ceny za služby výrazně nižší.

Rozvoji soukromé péče o nejmenší děti **by napomohlo, pokud by bylo umožněno firmám a podnikatelům odečíst si náklady na využívání těchto služeb z daní**.

Na služby se obecně vztahuje 19% DPH. **Pro snížení cenové hladiny vedoucí ke zpřístupnění služeb péče od děti** širšímu okruhu zájemců a snad i omezení černého trhu by bylo vhodné **snížit DPH na 9 %,** jak je tomu například u služeb pro domácnost.

Plánované uzákonění možnosti vzájemné rodičovské výpomoci sice rozšíří možnosti rodičů ve volbě nerodičovské péče o nejmenší děti, nelze však očekávat, že bude nějak masově využívána. Její **užití bude zřejmě spíše doplňkové**, vhodné zejména pro občasné ohlídání nebo péči na několik málo hodin týdně. Pokud by byl tento institut vztažen k trvání rodičovské dovolené (jak se o tom nyní uvažuje), pak je poměrně krátký časový limit, kdy by osoba mohla službu poskytovat, omezujícím prvkem v přitažlivosti vzájemné rodičovské výpomoci.

Systematické zavedení institutu vzájemné rodičovské výpomoci, které by stát podpořil například registrací osob poskytujících služby péče o děti v tomto režimu a doplňkovými službami, například vzdělávacími kurzy (důležitými pro podporu kvality a důvěryhodnosti takové péče) by si vyžádalo poměrně vysoké náklady. Pouhá legalizace tohoto institutu však patrně nepřinese očekávání do něj vkládaná a nenahradí chybějící formy nerodinné státem podporované péče o děti mladší tří let.

Firemní školky jsou dobrým námětem k rozšíření spektra služeb denní péče o děti, ale před jejich širším zavedením je třeba vyřešit řadu koncepčních a legislativních otázek. Jedná se především o rozsah služeb, tedy nakolik se od nich bude požadovat splnění všech funkcí podle školského zákona nebo naopak jejich úkolem bude jen péče a hlídání dětí. Závažné je také správné stanovení požadavků na prostředí školek (z hlediska hygieny atd.) a na kvalifikaci vychovatelek(telů) či učitelek(ů).

Úvod

Podle Evropské komise je zajištění denní péče o děti jedním z rozhodujících nástrojů propojení rodinných a profesních rolí. Její zvýšený zájem o toto téma se datuje od konference v Madridu (Madrid European Council) v roce 1995 a dále byl formulován např. v Lisabonské smlouvě a následných mnoha koncepčních a analytických materiálech[2], mj. ze summitu v Barceloně[3] nebo ve čtvrtém pilíři tzv. Employment Guidelines[4]. Také analýzy OECD podtrhují význam opatření zajišťujících denní péči o děti jako součásti státní, nejen rodinné, politiky. Např. studie od D'Addio, D'Ercole (2005, s. 59) poukazuje na positivní efekt podpory denní péče o malé děti jako nástroje rodinné politiky, pokud ovšem tato péče splňuje co nejúplněji všechny základní podmínky – že je finančně i prostorově dostupná, že je organizovaná podle potřeb (zaměstnaných) rodičů a poskytuje služby v žádoucí kvalitě.

Evropské dokumenty sledují různé aspekty hodnocení péče o děti, které ukáže jeho efektivitu (Feasibility 2002). Jsou to:

- dosažitelnost (accessibility) – ve smyslu nabídky, tj. existence služeb v relativní/odpovídající blízkosti bydliště, příp. že jsou místa pro handicapované děti apod.;
- dostupnost (availability) – v tom smyslu, že alespoň v některém z dostupných zařízení je i dost volných míst; dostupnost hodnotí reálný vztah nabídky a poptávky po službách denní péče;
- finanční dosažitelnost (affordability) – základní otázkou je, zda je služba placená a nakolik na ni přispívají stát či obec, ale důležité hledisko je to, zda cena/poplatky jsou rozumné/přijatelné s ohledem na hodnotu samotné služby a na její přínos pro rodinu (zda příjmy či samotná možnost výdělečné aktivity rodiče, který by jinak pečoval o dítě sám, dostatečně převyšují náklady na denní péči o dítě);
- kvalita péče (quality) – její „objektivní" aspekt, daný např. pedagogickými a hygienickými normami, a její „subjektivní" aspekt, tj. míra spokojenosti s poskytovanými službami.

Ve všech zmíněných dimenzích by měl systém služeb zohlednit i nároky dětí se specifickými potřebami. Rodiče mohou mít také z dalších důvodů (než jen zdravotní stav) nejednotné představy o vhodné výchově a zabezpečení svých dětí, např. z hlediska vzdělávací funkce a cílů zařízení, z hlediska náboženské orientace, z hlediska výchovných metod aj. Proto by nabídka služeb péče měla být různorodá (např. z hlediska časového rozsahu a pravidelnosti péče, pedagogických postupů aj.). Celkové hodnocení by mělo zahrnout hlediska rodičovských preferencí ohledně forem péče a využití jejich stávající nabídky. Mělo by identifikovat potřeby, které současný systém neuspokojuje, a specifikovat, s jakými prvky systému jsou rodiče spokojeni.

---

[2] Např. *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - on equality between women and men – 2007*. Brusel: Evropská komise 2007.

[3] *European Council*. Presidency Conclusions. Barcelona European Council 15 and 16 March 2002. http://europa.eu.int/council/off/conclu/ .

[4] *Communication from the Commission to the Spring European Council: Integrated Guidelines for Growth and Jobs (2008-2010).* Brusel: Evropská komise 2007.

V předkládané analýze vycházíme ze zadání MPSV ČR, které reaguje na rostoucí nesoulad mezi poptávkou a nabídkou služeb denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku. Zdrojů tohoto nesouladu je více, z hlavních lze jmenovat tyto:

- změna demografického chování směrem k nárůstu úrovně porodnosti
- kvantitativní a organizační změny v systému mateřských škol, kterými obce reagovaly na pokles úrovně porodnosti v předchozích letech
- přesun zřizovatelské funkce jeslí na obce bez nároku na finanční podporu státu vedoucí k nárůstu poplatků s dopady na zájem o jesle
- nedostatečná nabídka alternativních forem denní péče
- nedostatečná motivace zaměstnavatelů zřizovat zařízení denní péče a absence podpory této motivace od státu, vč. úpravy legislativních podmínek
- chybějící zkušenosti a tradice v inovativním hledání vlastních alternativních forem péče na komunální úrovni
- omezená finanční (tím i prostorová) dostupnost soukromých zařízení denní péče za stávajících (nejen) legislativních podmínek
- chybějící tradice v poskytování individuální péče v domácnosti a cena takových služeb.

Dosavadní analýzy statistické dokumentace a výsledků výběrových šetření ukazují, že současnou situaci v poskytování denní péče o děti nelze jednoduše odsoudit, že není třeba volat na poplach, nicméně v celém systému je řada nedostatků. Jsou tu velké regionální rozdíly. Jsou tu i nemalé sociální rozdíly vzhledem k dopadům na možnosti slaďování rodinných a profesních rolí v případě nedostupnosti denní péče. Omezená dostupnost zařízení denní péče se v některých lokalitách a u některých socio-profesních skupin promítá v zaměstnavatelnosti matek malých dětí.

V této práci se v intencích zadání projektu zaměřujeme na vnější podmínky nabídky služeb denní péče o děti a na vnitřní aspekty fungování jednotlivých typů služeb. Jedním z cílů je zachytit pokrytí poptávky z hlediska rolí tradičních institucionálních forem péče a alternativních forem, jak komerčně poskytovaných služeb, tak aktivit neziskového sektoru a místních samospráv.

V zájmu zhodnocení poptávkové a nabídkové strany systému denní péče o malé děti a zhodnocení vlivu podmínek, v nichž jsou tyto služby poskytovány, se zpracování projektu zaměřuje na tři výzkumné linie:

- příjemci služeb – zkušenosti a potřeby rodičů dětí v předškolním a mladším školním věku,

- poskytovatelé služeb pro děti předškolního a mladšího školního věku – institucionální i neinstitucionální formy zajištění,

- systémové a organizační podmínky poskytování služeb péče o děti.

Při zpracování byly kombinovány metody sekundární analýzy dostupných podkladů, právní analýzy stávajících legislativních dokumentů, analýzy školské, demografické a další relevantní statistiky a kombinace kvantitativních a kvalitativních sociologických šetření. Objektem kvantitativních šetření byly jednak jesle, mateřské školy a školní družiny (v zájmu poznání jejich organizace, kvality služeb atd.), a jednak obce různých typů a velikostí (v zájmu poznání teritoriální dostupnosti sledovaných služeb). Předmětem kvalitativních šetření byly především kvantitativně

těžko uchopitelné alternativní formy denní péče (v zájmu vhledu do aktivit denní péče neziskového a komerčního typu). Podrobnější popis metodiky jednotlivých šetření je uveden vždy na začátku příslušných kapitol (příp. v příloze).

1. Přehled o aktuální situaci v poskytování služeb denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku

1.1 V jakých objektivních podmínkách se vytváří poptávka po zařízeních denní péče o děti

Základní **objektivní podmínky** tvoří demografická struktura společnosti na celkové a na regionální úrovni a míra zaměstnanosti žen-matek dětí v předškolním a mladším školním věku, také včetně regionálních rozdílů.

Demografické chování a věková struktura české populace doznala v posledních dvaceti letech řady změn, v poslední době velmi dramatických. Prudký pokles úrovně porodnosti od poloviny devadesátých let minulého století (graf 1.1) znamenal snížení velikosti nejmladší složky populace, v absolutních počtech z 2223 tisíc v roce 1990 na 1477 tisíc osob v roce 2007, což znamenalo snížení podílu dětí ve věku 0-14 let z 21,5 % na 14,2 % celé populace v roce 2007. Protože tento pokles navázal na pozvolné snižování početnosti dětské populace v osmdesátých letech, reagovaly mnohé obce rušením zařízení denní péče o děti v předškolním věku, zejména o děti v kojeneckém a batolecím věku (blíže kapitola 3[5]). Obdobně reagovaly i další instituce, např. nemocnice zmenšováním svých porodnických oddělení. Následný vzestup porodnosti v současnosti vede k situaci, kdy některé obce a regiony řeší problém nedostatečného institucionálního zabezpečení péče o nejmladší generaci a rodičovství. Zatím za posledních pět let stoupají počty nejmladších dětí (tabulka 1.1.), v jeselském věku, ale vzestup se začíná posouvat do vyšších věkových kohort.

[5] Viz také: Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha, VÚPSV 2006.

Tabulka č. 1.1 **Změny počtu dětí podle věkových skupin mezi lety 1993-2007**

rok	věk dětí					
	0-2 roky	**3-5 let**	**6-10 let**	**0-10 let**	**11-14 let**	**0-14 let**
1993	368 825	382 919	660 073	1 411 817	597 935	2 009 752
2002	273 229	286 278	533 079	1 073 552	516 214	1 589 766
2007	323 563	267 244	451 634	1 061 475	415 448	1 476 923

Zdroj: Věkové složení obyvatelstva ČR v roce 2002, ČSÚ 2003. Věkové složení obyvatelstva v roce 2007, ČSÚ 2008.

Za první pololetí roku 2008 opět meziročně vzrostl počet narozených dětí a úhrnná plodnost prvního pololetí roku 2008 očištěná od kalendářních vlivů činila 1,49 živě narozených dětí na jednu ženu v reprodukčním věku[6] proti hodnotě 1,44 za celý rok 2007.

Graf č. 1.1 **Vývoj úhrnné plodnosti v ČR v letech 1990-2007**

Zdroj: ČSÚ. Obyvatelstvo - roční časové řady. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

Statistiky zaměstnanosti nejsou tříděny tak, aby umožnily adekvátně hodnotit souvislosti podmínek na trhu práce a plnění rodičovských rolí či funkcí rodiny. Nelze z nich přímo vyčíst šance na trhu práce s ohledem na charakteristiky rodinného zázemí jedince. Z obecných poznatků o specifických mírách nezaměstnanosti (věkových skupin, mužů a žen), o využívání flexibilních pracovních režimů a dalších ukazatelů však lze souvislosti mezi veřejnou sférou práce a soukromou sférou rodiny vyčíst. Mezi

[6] *Přirozený přírůstek obyvatelstva se nadále zvyšuje. Rychlé informace ČSÚ. 11.9.2008.* http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby091108.doc

nejmarkantnější patří genderové rozdíly, konkrétně nižší míra zaměstnanosti žen, zejména v době nejvyšší plodnosti (z hlediska životního cyklu), a jejich větší podíl pracujících na zkrácený úvazek. Data o těchto rozdílech dokládají, že rodinné povinnosti limitují ženám účast na trhu práce podstatně více než mužům. Z těchto faktů se odvozuje apel (vyslovovaný aktivisty nevládních organizací a některými odborníky i politiky) na rozšiřování služeb denní péče o nejmenší děti, které by uvolnilo jejich matky (otcové to jako problém zažívají jen výjimečně) z rodinných závazků.

Míra zaměstnanosti žen v ČR ve věku 25-34 let, kdy mají nejčastěji dítě v kojeneckém až předškolním věku, činí 60-65 %, a později vzrůstá zhruba o 20 procentních bodů (v tom jsme asi na průměru Evropy). 91 % všech českých žen pracuje na plný úvazek (to je podstatně více než v řadě zemí Evropy). Míra ekonomické aktivity matek malých dětí v posledních dvaceti letech převážně klesala (v případě matek s dětmi do 4 let věku činil pokles mezi roky 1993-2006 ze 48 % na 30 %[7]), což byl důsledek jak prodlužování rodičovské dovolené, tak poklesu zájmu matek nejmenších dětí o zaměstnání. Současně však rostla míra nezaměstnanosti těchto matek, což naopak svědčí o tom, že jejich zájem o zaměstnání nebyl dostatečně uspokojován, zejména při návratu z rodičovské dovolené. Nepřímým ukazatelem dopadu mateřství na zaměstnanost jsou specifické míry nezaměstnanosti podle věku a pohlaví, podle nichž jsou největší rozdíly v míře nezaměstnanosti podle pohlaví právě ve věku nejvyšší plodnosti žen[8]. Základní příčiny neúspěšnosti v hledání zaměstnání matek malých dětí mohou být jak na straně systému denní péče o děti, tak na straně zaměstnavatelů (u nich v nezájmu o tyto ženy nebo nezájmu vytvářet jim pracovní podmínky zohledňující rodinné povinnosti zaměstnanců, mj. podniková zařízení denní péče). Míry nezaměstnanosti vypovídají o druhé jmenované příčině a jejím významném vlivu.

Zaměstnané matky dětí do 4 let pracovaly v roce 2006 na částečný úvazek ve 24 % případů[9], u matek dětí v bezprostředně předškolním věku je toto procento ještě zvýšené proti průměru, ale u starších dětí prudce klesá. Čili nejen podíl žen se zkráceným úvazkem mezi všemi zaměstnanými českými ženami, ale i podíl zkrácených úvazků českých matek malých dětí je nižší oproti téměř třetinovému podílu zkrácených úvazků mezi všemi zaměstnanými ženami v průměru za země EU. Nicméně navzdory výhradám k některým negativním dopadům zkráceného úvazku a nevelkému zájmu zaměstnavatelů o zaměstnávání na zkrácenou pracovní dobu podíl matek malých dětí, i ostatních žen, takto pracujících, pomalu vzrůstá (data VŠPS[10]).

Mezinárodní srovnávací analýzy poukazují na nedostatek zařízení denní péče o děti v mnohých evropských zemích jako na brzdu vyšší zaměstnanosti žen[11]. Odvozují

---

[7] *Zaostřeno na ženy a muže*. Praha, ČSÚ 2007.

[8] *Život žen a mužů. Analýza dat z publikace Zaostřeno na ženy a muže za rok 2006*. Praha, ČSÚ 2007. Míra nezaměstnanosti matek (věk 20-44 let) dětí ve věku 0-4 roky činila v roce 2006 12,3 % oproti stejně starým ženám bezdětným nebo pouze se staršími dětmi – u nich 9,3 % (*Zaostřeno na ženy a muže*. Praha, ČSÚ 2007).

[9] *Zaostřeno na ženy a muže*. Praha, ČSÚ 2007.

[10] *Zaostřeno na ženy a muže*. Praha, ČSÚ 2007.

[11] *Implementation of the Barcelona objectives concerning childcare facilities for pre-school-age children*. Brusel, Evropská komise 2008. Tento dokument hodnotí míru dosahování tzv. barcelonských cílů (podle závěrů summitu EU z roku 2002 v Barceloně). Uvádí, že požadovanou třetinu dětí do 3 let věku v institucionální denní péči o děti dosáhlo, nebo skoro dosáhlo v roce 2006 celkem 10 zemí EU (z 25), v 8 zemích vč. České republiky činí tento podíl méně než 10 % (s. 7). V těchto údajích jsou zahrnuty docházky na omezený počet týdenních hodin, jež jsou v některých zemích naprosto převažující možností. Pro předškolní děti starší tří let byla stanovena hranice 90 % (pro ČR v rozporu s preferencemi obyvatel, tato hranice s nimi ladí u těsně předškolních dětí). Přesáhlo ji 8 zemí EU a další 3 se k ní blížily.

tento přístup ze zřetelné korelace mezi podílem dětí navštěvujících zařízení denní péče a mírou zaměstnanosti žen v různých zemích. I když odmyslíme velmi komplikované metodologické problémy takové komparace, je zde jen obecně zohledněn aspekt poptávky žen po zaměstnání, a tím po příslušných zařízeních. Citovaná zpráva uvádí, že v zemích EU 6 milionů žen ve věku 25-49 let deklarovalo ve výběrovém šetření Labour Force Survey, že nemohou nastoupit do zaměstnání z rodinných důvodů (citují Hardarson 2007), ale nebylo zjišťováno, u kolika z nich byla důvodem konkrétně nedostupnost zařízení denní péče o děti. V České republice jsou jak objektivní, tak subjektivní faktory poptávky po zařízeních denní péče o děti významné a do jisté míry se vzájemně podmiňují.

1.2 Subjektivní aspekty poptávky po zařízeních denní péče o děti

Subjektivní aspekty poptávky po zařízeních denní péče jsou primárně určovány preferencemi rodičů ohledně hodnot rodiny a zaměstnání a v návaznosti na to ohledně optimální péče o děti. Pokud ji nezvládá zajistit rodina z důvodu zaměstnanosti rodičů a barier využití vnitro-rodinné výpomoci, nebo je taková forma z různých důvodů zamítána, pak přicházejí na řadu formy péče institucionální nebo poskytované nerodinnou osobou.

Pokud jde o **hodnotové orientace týkající se rodinných a profesních aspirací**, v české populaci převládá zájem o skloubení obou sfér, byť zde jsou rozdíly zejména podmíněné rodinným stavem a fází rodinného cyklu (přítomností a věkem dětí v rodině) a také vzděláním a genderově[12]. **Více než čtyři pětiny matek nejmenších dětí (v předškolním věku) dávají přednost rodině**, zatímco jedna šestina i v této rodinné fázi preferuje věnovat obdobnou pozornost oběma sférám (u otců jsou odpovídající podíly zhruba jedna třetina a tři desetiny, ostatní muži dávají přednost zaměstnání). U rodičů dětí ve školním věku nastává posun, a tak mezi matkami dávají přednost rodině tři čtvrtiny a propojení obou sfér dvě desetiny (u mužů oba názory zastává zhruba třetina z nich, tedy je u nich složení podle názorů podstatně méně odlišné od otců menších dětí). Jen malá změna v těchto názorech nastává, když z rodiny odejdou dospělé děti. Toto stručné zhodnocení preferencí naznačuje obecný rámec zájmu o mimorodinnou péči o děti.

Stejně jako celkové preference i **názory na obtížnost skloubení rodiny a zaměstnání** jsou diferencované. To platí i pro **názory na roli jednotlivých opatření** při úsilí o dosažení vyrovnaného vztahu těchto sfér, **jmenovitě na roli zařízení denní péče o děti**. Těm je obecně **přikládán velký význam**. Z hlediska celkové podpory rodiny, tedy nejen ve vztahu k zaměstnání, ovšem lidé většinou dávají výrazně přednost finanční pomoci i podpoře bydlení, z hlediska harmonizace rodiny a zaměstnání přikládají rodiče nejmenších dětí přinejmenším stejně velkou roli i flexibilním pracovním režimům[13]. V otázce sledující **preference opatření rodinné politiky**, která mohou usnadnit harmonizaci rodiny a zaměstnání, se (podle výzkumu RZV06) mezi opatřeními různého charakteru **umísťuje dostupnost zařízení denní péče o děti na středních pozicích** u rodičů s různě starými dětmi. Je tomu tak

[12] Srv. Kuchařová, V. a kol. *Rodina, zaměstnání a vzdělání. Souhrnná zpráva z empirických šetření*. Praha, VÚPSV. 2008.

[13] Höhne, S. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití.* - 1. vyd. - Praha: VÚPSV, 2008. s. 26 an.

právě proto, že opatření finančně podporující rodinu jsou výrazně upřednostněna[14]. **Větší důraz je kladen na zařízení pro děti mezi třetím a šestým rokem věku**. Obdobné výsledky má analýza oddělení Gender a sociologie Sociologického ústavu AV ČR z roku 2006, kde srovnatelnou pozici zaujaly služby denní péče o děti v baterii otázek na hlavní příčiny problémů s kombinací práce a rodiny[15]. Mezi příčinami napětí zde vystupují kromě finančních otázek hlavně různé formy vnitrorodinné pomoci s péčí o děti (vč. péče o nemocné děti). Shrneme-li stručně výsledky šetření mezi rodiči malých dětí v úplných a neúplných rodinách RZV06[16], lze říci, že poptávka po zařízeních denní péče o děti se objevuje v malé míře při dosažení dvou let věku dítěte[17], ale výrazně narůstá až při dosažení tří let[18], ale zejména čtyř let věku dítěte[19].

Zmíněná analýza sociologického ústavu porovnávala strategie slaďování rodinného a pracovního života těch lidí, kteří v tomto ohledu nemají subjektivně problémy, s představami o efektivních strategiích slaďování těch lidí, kteří naopak mají pocit, že tento úkol dobře nezvládají. Z tohoto porovnání vyplynuly dva poznatky. Jednak to, že „úspěšní" oceňují nástroje vnější pomoci rodině (vstřícnost zaměstnavatelů, péče o děti organizovaná zaměstnavatelem, služby denní institucionální péče o děti jako mateřské školy apod., alternativní formy denní péče o děti) výše (druhý nejsilnější faktor ze 4 ve faktorové analýze), než lidé „s problémy", kteří tyto nástroje řadí na poslední místo mezi třemi skupinami faktorů (zde z faktorové analýzy ovšem vyšly 3 faktory s velmi podobnou mírou vysvětlené variance). Nicméně obě skupiny považovaly za nejdůležitější opět vnitrorodinnou intergenerační a intragenerační podporu[20]. Druhým poznatkem je to, že v rámci souhrnu faktorů vnější podpory kombinace rodinného a pracovního života je relativně větší váha přikládána přístupu zaměstnavatelů a pomoci v případě nemoci.

Ve sporadických výzkumech veřejného mínění, které se zaměřují na rodinnou politiku, přikládají respondenti zařízením institucionální denní péče poněkud větší význam, než ve výběrových sociologických šetřeních. Kromě rozdílů v metodě výběru[21] bývají ve výzkumech veřejného mínění kladeny jiné, jednodušší otázky[22].

---

[14] Kuchařová, V. a kol. *Rodina, zaměstnání a vzdělání. Souhrnná zpráva z empirických šetření*. Praha, VÚPSV. 2008.

[15] Křížková, A. (ed.), Maříková, H., Hašková, H., Bierzová J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě rodičů: plány versus realita*. Praha, Sociologický ústav AV ČR. 2006. s. 46

[16] Kuchařová, V. a kol. *Rodina, zaměstnání a vzdělání. Souhrnná zpráva z empirických šetření*. Praha, VÚPSV. 2008.

[17] Jako preferovanou formu péče ji udává cca 4-5 % rodičů malých dětí (podle formy rodiny) oproti více jak 86 % rodičů preferujícím péči v nukleární rodině a srovnatelně s 5 % rodičů preferujícím péči prarodičů a vůbec širší rodiny.

[18] Zde ji preferuje zhruba třetina rodičů malých dětí, zatímco péči v nukleární rodině zhruba polovina z nich a péči prarodičů desetina.

[19] Až u této věkové kategorie dětí jasně převládá preference institucionální péče deklarovaná 67 % rodičů malých dětí, na rozdíl od 18-21 % (podle typu rodiny) podporujících péči v nukleární rodině a 7 % preferujícím péči prarodičů.

[20] Křížková, A. (ed.), Maříková, H., Hašková, H., Bierzová J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě rodičů: plány versus realita*. Praha, Sociologický ústav AV ČR. 2006. s. 47-49

[21] Veřejné mínění bývá často zjišťováno formou ankety, kde není zajištěna reprezentativita souboru a často odpovídají jen ti, kdo mají nějaký vyhraněný názor nebo problémy se sledovaným tématem.

[22] Např. zatímco ve výzkumech zaměřených na harmonizaci rodiny a zaměstnání (např. HRZ05) se ptáme, jaké formy péče o děti lidé preferují, jak je reálně využívají, jaké by si přáli zlepšení služeb denní péče, ve výzkumu veřejného mínění je položena obecná otázka, zda je problémem získat místo v mateřské škole apod. (např. v anketě provedené agenturou DEMA pro Aperio zněla otázka „Existují nějaké problémy s nabídkou služeb pro rodinu /např. ohledně hlídání dětí, a jiných služeb/?") s možnými odpověďmi „Ano – Ne".

V obecném povědomí převládá názor, který lze stručně charakterizovat tak, **že mateřské školy a družiny, ale i jesle, a jejich služby patří imanentně k dnešnímu životu a že by měly být bez problémů všem dostupné**, a to i finančně. **Poskytování tradičních forem institucionální péče (jesle, mateřská škola) se chápe jako nárokové, přitom skutečná poptávka zdaleka není plošná**. Vedle toho ale dnes roste zájem o alternativní formy péče, který vyvolávají dva soubory příčin. Jednak limity využití tradičních forem denní péče, způsobené některými nepružnými stránkami a formalizovanými povinnostmi zřizovatelů mateřských škol, jeslí i družin, navzdory nemalým změnám v posledních letech. Současně se poptávka mění v souvislosti s rostoucí flexibilitou zaměstnání i dynamičností denního života. Lidé mj. reagují diferenciací požadavků na kvalitu a obsah péče (např. nároky majetnějších sociálních vrstev na výchovné a rozvojové aktivity oproti potřebám sociálně slabších, pro něž mají tato zařízení hlavně sociální funkci).

Obecný pohled na problémy se zajišťováním denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku zjišťovalo v tomto roce anketní šetření agentury DEMA pro Aperio[23]. Těsně nadpoloviční podíl těch, kdo odpověděli (200 osob, převážně žen), považoval nabídku služeb pro rodiny s dětmi (nejen, ale hlavně denní péče) za problémovou. Že to byli spíše rodiče dětí mladších šesti let a lidé s jistou zkušeností s rodičovstvím nepřekvapuje. Zajímavější je rozdíl názorů podle vzdělání, kdy problémy spíše vnímají lidé s vysokoškolským vzděláním. Možná hraje vliv to, že hodnotí nejen dostupnost obecně, ale dostupnost kvalitních forem péče, nebo častěji shánějí (a častěji neúspěšně) alternativní formy péče a nebo žijí častěji ve větších městech (Praze), kde je dostupnost slabší, než jinde. Toto anketa nemohla vzhledem k velikosti výběrového souboru zjišťovat. Celkově se kritika týkala nedostatečné nabídky jeslí a mateřských škol, vč. důsledků této nedostatečnosti. Zmíněna byla snížená ochota vycházet vstříc potřebám rodičů ohledně věku přijímaných dětí, otevíracích hodin, kvality služeb, dostupnosti o prázdninách, „alternativních" pedagogických postupů. V dalších kapitolách zde uvidíme, že v individuálních případech jde o oprávněné stížnosti, ale nelze tyto námitky generalizovat. Za zmínku mezi konkrétními odpověďmi z ankety pro Aperio stojí fakt, že si lidé všímají i kvality péče ve školkách. Může to být jedním z vysvětlení, alespoň pro oblasti s větší koncentrací mateřských škol, faktu, že vedle školek s přeplněnou kapacitou (a vysokým počtem zamítnutých žádostí) existuje řada školek nenaplněných – v těch považovaných za kvalitní je vyšší poptávka a vyšší procento nepřijatých.

Častá byla kritika finančních nároků denní péče o děti. Týkala se povětšinou soukromých agentur poskytujících péči a služeb péče v domácnosti a toho, že stát na tyto služby nepřispívá. Mezi náměty na zlepšení služeb péče o děti, týkajícími se hlavně jejich počtu a poplatků, zazněly i požadavky na podniková zařízení a obecně přiblížení těchto služeb místu zaměstnání. Obdobnými náměty byla inspirována šetření, jejichž zpracování tvoří hlavní části této analýzy. Snažíme se v nich ověřit, nakolik jsou tyto a další zkušenosti rozšířené a na čem závisí.

Poznatky o **potřebách a požadavcích rodičů** na služby denní péče o děti předškolního věku jsou v zásadě trojího druhu. Týkají se:

- kvantity služeb
- struktury forem nabízených služeb
- kvality služeb.

[23] Aperio – Problémy a potřeby rodičů. Internetová anketa. 2008.

Kvalitu služeb mateřských škol je obtížné hodnotit a nebývá často sledována. Jednou z výjimek je šetření HRZ05 (objektem šetření byli rodiče jako příjemci služeb mateřských škol a dalších zařízení). V něm péče a program vyhovoval téměř všem rodinám (97 %), zcela vyhovoval více než polovině. Délka možného denního pobytu v MŠ vyhovovala také většině rodin (91 %). Nejvíce spokojeni byli respondenti z obcí nad 20 000 obyvatel (polovina z nich rozhodně spokojena), nespokojeni byli zejména obyvatelé obcí s méně než 2 000 obyvateli (16 % z nich). Čas začátku a konce otevíracích hodin vyhovoval rovněž většině, nevyhovoval naopak 10 % rodičů. V rámci tohoto projektu byly tyto otázky sledovány z pohledu ředitelů mateřských škol.

Poptávka po školních družinách je ve výzkumech ve srovnání se zařízeními péče o předškolní děti také dost opomíjená. K tomuto tématu máme k dispozici pouze výsledky jednoho šetření (našeho vlastního), podle něhož **v podstatě neexistují bariery umísťování dětí do školních družin z hlediska prostorového i finančního**. V již zmíněném výzkumu HRZ05 většina matek dětí v mladším školním věku byla zaměstnaná[24] a služby družin alespoň potenciálně potřebovala. Čtvrtina dávala děti do družiny před vyučováním, dvě třetiny o takovou službu neměly zájem[25]. Družinu před začátkem vyučování vyhledávali zejména rodiče žáků z prvních tří ročníků ZŠ (třetina z nich a pouze pětina z ostatních) a častěji proti průměru také osamělé matky. **Družinu po skončení vyučování navštěvovala téměř polovina dětí** ve věku do 10 let, z nichž 2/3 pravidelně. 61 % školáků, kteří na 1. stupni ZŠ chodili do družiny po skončení vyučování, trávilo čas v družině denně a opět to byli spíše žáci prvních a druhých ročníků. Polovina školáků, kteří trávili čas v odpolední družině, chodila zároveň i do ranní družiny (54 %).

Jen **podle necelých 2 % matek škola jejich dítěte nezajišťovala odpolední družinu**. Tento podíl byl čtyřikrát větší u ranní družiny. Odpolední družinu zajišťovaly ZŠ ve všech velikostních skupinách obcí (až na uvedená 2 %, nekoncentrovaná do žádné velikostní skupiny).

Tabulka č. 1.2 **Návštěvnost družiny před začátkem a po skončení vyučování školáky ve věku do 10 let z pohledu jejich rodičů (v %)**

Navštěvuje dítě družinu?	před vyučováním		po vyučování celkem		Z toho: před i po vyučování*	
	počet	%	počet	%	počet	%
ano, (téměř) denně	80	16,8	152	32.0	70	46,4
ano, nepravidelně	51	10,7	70	14,7	18	11,9
ne, nemám zájem	304	63,9	244	51,4	47	31,1
ne, škola ranní /odp. družinu nezajišťuje	39	8,2	7	1,5	1	0,7
ne, pro nedostatek míst v družině	2	0,4	2	0,4	15	9,9
celkem	476	100,0	475	100,0	152	100,0

** četnosti návštěv ranní družiny těch dětí, které chodí do odpolední družiny (téměř) denně.*
Zdroj: HRZ05. Převzato z: Kuchařová, V. a kol. 2006. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: VÚPSV.

Zájem o službu družin se lišil podle velikosti obce. Ve větších obcích (nad 20 tisíc obyvatel) rodiče nevyužívali družiny spíše proto, že neměli zájem, zatímco v menších obcích relativně častěji není uspokojena poptávka (zde to deklaruje 13 % rodičů). **Zájem rodičů byl ovlivněn i pracovní vytížeností žen**. Pokud byly ženy

[24] 80 %, pokud v mladším školním věku bylo v rodině nejmladší dítě, 65 %, pokud jím bylo nejstarší dítě.

[25] Podrobněji viz Kuchařová a kol. 2006. *Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku.* Praha: VÚPSV.

zaměstnány na plný úvazek, navštěvovaly jejich děti družinu po skončení vyučování téměř denně ve 40 % případů[26] (43 % těchto žen o družinu po vyučování nemělo vůbec zájem), zatímco děti žen na rodičovské dovolené ji navštěvovaly pouze v 19 % případů. Na rozhodnutí rodiče umístit dítě v družině má vliv i fakt, **zda žije osaměle** (tj. bez partnera). např. zatímco zároveň ranní i odpolední družinu navštěvuje denně 29 % dětí z úplných rodin, je to až 41 % dětí žijících pouze s osamělým rodičem.

Docházka do školní družiny není podmíněna finančními požadavky, protože i z tohoto hlediska je obecně dostupná. Průměrné výdaje za pobyt žáka ve školní družině činily v roce 2005 podle vyjádření rodičů měsíčně 196 Kč, vyšší výdaje platila třetina rodičů. Rozpětí udávaných poplatků bylo velice široké, počínaje sumami spíše symbolickými až po extremní, [27] a jejich výše se různila podle velikosti obce, v níž rodina bydlela (důvěryhodnost krajních hodnot nebylo možno ověřit, roli mohla hrát docházka některých dětí do soukromých škol). Zatímco v obcích do 20 000 obyvatel činily měsíční poplatky průměrně 166 Kč, ve větších městech to bylo 230 Kč.

Ještě méně výzkumně sledovanou problematikou, tím spíše z hlediska harmonizace rodiny a zaměstnání, je **trávení volného času dětí v zájmových kroužcích**. Jednou z výjimek byl opět výzkum HRZ05, který ukázal, že **významnou roli zde opět hrají školy a školská zařízení**. Mezi školáky (do 10 let), kteří docházeli do kroužků, jich navštěvovalo 55 % kroužky ve škole, čtvrtina mimo školu, zatímco pětina školáků navštěvovala oba typy kroužků. 28 % dětí na 1. stupni základní školy se kroužků neúčastnilo vůbec. To by mohlo odpovídat diferenciaci výchovných metod v rodinách různých typů. Za zmínku ale stojí, že podíl těchto dětí byl 38 % v rodinách osamělých rodičů ve srovnání s 25 % v úplných rodinách. Důvody se lze jen dohadovat, mohou spočívat od nižších výchovných aspirací osamělých rodičů po vynucenou preferenci pouhého ohlídání dětí, je-li pro osamělého rodiče organizačně či cenově dostupnější než aktivity v kroužcích.

Za zájmové kroužky, které školáci navštěvovali, ať v rámci ZŠ či mimo ní, vydávali rodiče v roce 2005 průměrně měsíčně 362 Kč na jedno a současně jediné dítě, pokud kroužky navštěvovaly dvě školní děti, vydávala průměrně rodina za kroužky 573 Kč měsíčně. **Za kroužky ve škole platili rodiče** za jedno dítě měsíčně průměrně 263 Kč, tedy **méně, než v jiných zařízeních**. Kroužky v prostorách ZŠ byly poskytovány častěji samotnou školou (jejími učiteli) a tudíž bývaly finančně méně náročné (odpadají náklady na nájem prostor). Mezi výší poplatků za kroužky a velikostí obce nebyla nalezena prokazatelná závislost.

1.3 Financování zařízení denní péče o děti a finanční zatížení rodin využívajících tato zařízení

Jednou ze stěžejních souvislostí poptávky po službách denní péče o děti jsou jejich **finanční nároky**. Ve studii ČSÚ o vývoji předškolního vzdělávání[28] se konstatuje, že „požadovaná a stále se zvyšující finanční spoluúčast rodičů nemá významný vliv na jejich zájem o umístění dítěte v mateřské škole". To je pohled „shora" podle vývoje počtu dětí v mateřských školách a počtu zamítnutých žádostí o přijetí do mateřských škol. Jednotliví rodiče se na své (potenciální) náklady dívají

[26] O ranní družinu nejevilo vůbec zájem 59 % matek, které pracovaly na plný úvazek, a 87 % matek, které byly na rodičovské dovolené.

[27] Poplatky na celou jednu rodinu za měsíc se pohybovaly od 10 Kč až po sumy nad 1 000 Kč

[28] Dlouhodobý vývoj předškolního vzdělávání v České republice. Praha, ČSÚ. 2008. http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3310-08

z hlediska toho, jak se v rodinném rozpočtu např. promítne to, když matka ukončí rodičovskou dovolenou a začne pracovat. Porovnáván je její očekávaný příjem s náklady na dojížďku do zaměstnání a na služby péče o dítě, a to vedle snížení nebo ztráty sociálních dávek i vlivu změny daňových úlev. Protože nemáme k dispozici výsledky šetření, které by přímo zjišťovalo tyto vztahy, předkládáme tu různé poznatky z projektů zkoumajících danou problematiku z různých zorných úhlů, a to se záměrem složit z této mozaiky poznatků obecnější „pravděpodobnostní" závěry o zatížení rodinného rozpočtu náklady na služby denní péče o děti.

Jedna z řady studií OECD[29] porovnává náklady na denní péči ve vztahu k rodinnému rozpočtu s ohledem na roli sociálních dávek a daňových úlev. Mezi základními poznatky autoři uvádějí zjištění o poměrně vysokých nákladech rodiny na péči o děti, která v některých zemích může i při započítání sociálních dávek tvořit až 20 i více procent rodinného rozpočtu v rodině se dvěma dětmi v mladším než školním věku (s. 4). Poplatky bývají obzvlášť vysoké u zařízení pro děti mladší tří let. Různé země pomáhají rodinám zvládat finanční nároky zařízení denní péče podporami jak (buď) těmto zařízením, tak (nebo) přímo rodinám. Efektivní opatření v této oblasti se často zaměřují na jedince, u nichž nedostupnost služeb péče z finančních důvodů má nejvážnější dopady na zabezpečení potřeb jejich dětí – např. na osamělé matky, které jsou následně nezaměstnané, nebo na ty partnery z úplných rodin, kteří mají nízké příjmy. Vedle toho některé země usilují o podporu skutečných možností výběru mezi různými typy péče podle individuálních potřeb. Finanční podpora systému služeb péče o děti naopak nemusí být efektivní, když jiné prvky rodinné, sociální či fiskální politiky působí proti efektu podpůrných opatření (např. systém daní snižuje finanční efekt zaměstnání matky, byť její náklady na mateřskou školu nebyly vysoké, obdobně může působit ztráta nároku na sociální dávky). Pro rodinnou politiku je třeba znát, nakolik je nižší využívání služeb denní péče důsledkem jejich malé nabídky nebo jiných faktorů (délka mateřské a rodičovské dovolené, přístup zaměstnavatelů i tradice ve využívání neformální péče).

Zahraniční zkušenosti upozorňují na důležitý aspekt, který se v ČR (zatím) nejeví jako ožehavý problém, ale je třeba jej mít v patrnosti. Jedná se o nebezpečí aplikace takových forem podpory finanční dostupnosti zařízení denní péče, které podlomí nároky na kvalitu péče. Finanční dostupnost nesmí být podpořena na úkor kvality, zvláště v oblastech v tomto směru ohrožených - v nichž se koncentrují sociálně slabší vrstvy. V tomto kontextu je v ČR kladen důraz na právní garanci kvality v jeslích a mateřských školách zřizovaných obcemi a krajskými úřady. I pro další sektory je nutno zachovat minimální standardy kvality, což neznamená, že je nutná uvážlivost, je-li třeba slevit z norem platných pro jmenované institucionální typy zařízení.

Variabilita poplatků za služby denní péče má mnoho rozměrů - podle zemí, regionů, typů služeb, poskytovatelů, věku dítěte atd. Mezinárodní srovnání vždy nutně redukují data na srovnatelné položky. V takovém srovnání poplatků za registrovanou institucionální celodenní péči o dvouleté dítě byla ČR zařazena mezi země s nejnižšími poplatky (v době okolo roku 2001), jež byly spočítány, že dosahují 10 % průměrného příjmu (protože jde hlavně o relativní pozici v mezinárodním srovnání, lze připustit i dané stáří dat a jejich nepřesnost). Některé země, i ty s poměrně vysokým podílem dětí v zařízeních, dosahují v tomto údaji i více než 30 %. V této studii byla tato hrubá data očištěna v zájmu zvýšení jejich srovnatelnosti, pro což však ČR nedodala dost podkladů a toto adekvátnější porovnání pro ČR tedy chybí. Zařazeno však bylo nám stále ještě v mnohém blízké Slovensko. Ačkoliv systémy denní péče, daní a sociálních

[29] Immervoll, H., Barber D., *Can Parents Afford to Work? Childcare Costs, Tax-Benefit Policies and Work Incentives*. OECD Social, employment and migration working papers. OECD 2005.

dávek v ČR a na Slovensku už dnes mají řadu rozdílů, pro zajímavost uveďme jedno zjištění pro zkoumaný rok 2001, ve kterém se nemusíme tolik lišit: SR podle provedených propočtů patřila mezi země, kde náklady na péči o dvě děti předškolního věku nepředstavovaly ani významný limit při rozhodování, zda se vyplatí, aby matka byla zaměstnána (náklady na tyto služby neomezují zvýšení příjmu přijetím zaměstnání, a to v úplné i neúplné rodině), a kde ale ani nepůsobily (s ohledem na rodinné dávky a daně) významnější motivační vlivy na podporu zaměstnanosti (employment incentives)[30]. Stručně řečeno, náklady na služby denní péče jsou relativně nízké a současně opatření na podporu domácí celodenní péče o dítě jsou dost velkorysé. V tom se slovenská realita dost blíží té české. Ze sledovaných zemí byla do této kategorie zařazena menšina (s. 35)[31].

Jedním ze zásadních závěrů studie OECD je fakt, že stejnou relativní výši nákladů na denní péči o děti (podíl na rodinném rozpočtu nejčetnějších typů rodin s dětmi) dosahují země s velmi odlišnými nástroji rodinné politiky (s. 5).

Jiným možným přístupem k hodnocení nákladů denní péče o děti je srovnání celkových poplatků na péči v rámci rodiny s výší sociálních (rodinných) dávek, které rodina pobírá. V analýze z roku 2003[32] bylo za ČR provedeno toto srovnání pro rodiny s různým pracovním příjmem matky a s jedním nebo se dvěma dětmi navštěvujícími mateřskou školu. Ukázalo se, že pouze v rodinách, kde matka vydělávala o polovinu více, než byla průměrná mzda, vydala za MŠ více, než kolik získala ze sociálních příjmů, tedy bylo pro ni alespoň teoreticky smysluplné uvažovat (pochybovat) o efektivitě jejího zaměstnání.

Finanční zatížení, které využíváním jeslí a/nebo mateřských škol zažívají rodiny malých dětí, je v ČR určováno systémem financování těchto zařízení. Jejich příjmy se skládají z podílu peněz poskytovaných jim ze státního rozpočtu (kromě MŠ minimálního), z podílu peněz z obecních rozpočtů (limitovaných dalšími obecními výdaji) a z dotací od různých subjektů. Na jesle stát nepřispívá vůbec. Výdaje na neinvestiční náklady MŠ z rozpočtu MŠMT v relativním vyjádření (jako podíl na celkových výdajích) postupně klesaly a investiční výdaje zcela přešly na obce[33]. Mateřské školy (jako jediná zařízení denní péče o děti předškolního věku) však mohou využít finanční prostředky ze státního rozpočtu prostřednictvím MŠMT na vzdělávací účely podle § 160 a 161 školského zákona (viz Příloha 1). Strukturu zdrojů na financování provozu MŠ podrobně popisuje kapitola 3 o mateřských školách.

Struktura financování institucionálních zařízení denní péče se spolu s růstem nákladů na provoz jeslí a MŠ promítají v rostoucích požadavcích na finanční krytí od rodičů. Podle výpovědí rodičů ve výzkumu HRZ05 vynaložili tehdy na jedno dítě za MŠ měsíčně v průměru 688 Kč, tj. za poplatky, stravování a další

[30] Měřeno tím, nakolik se zvýší příjmy domácnosti, když žena začne pracovat a vezmou se v úvahu všechny následné změny v sociálních dávkách a daňovém zatížení (a zvláště pak náklady na zařízení denní péče).

[31] V případě úplných rodin ještě Dánsko a Maďarsko, v případě neúplných rodin ještě Dánsko, Francie a Rakousko.

[32] *The Gender Dimensions of Social Security reform in central and eastern Europe: Case Studies of the Czech Republic, Hungary and Poland*. Budapešť: ILO CEE, 2003.

[33] Viz mj.: *Dlouhodobý vývoj předškolního vzdělávání v České republice*. Praha, ČSÚ. 2008: „Výdaje na mateřské školy se od roku 1995 téměř zdvojnásobily. ... Výdaje na MŠ byly až do roku 2000 výhradně hrazeny z rozpočtu MŠMT (ve výši 65% v roce 1995, v roce 1999 tento podíl výdajů dosáhl 68,2%) a z rozpočtu obcí (v rozmezí 35% - 32%). Vzhledem k transformaci veřejné správy, která se promítla do metodiky financování vzdělávání, došlo k transferu z MŠMT na kraje a magistráty. Podíly výdajů z rozpočtu MŠMT v roce 2001 a 2002 činily v průměru 43,5%, z rozpočtu obcí to bylo v průměru 56,5%. Od roku 2003 jsou výdaje na mateřské školy hrazeny výhradně z rozpočtu obcí (99,8%).“ Ač to autoři neuvedli, údaje se zřejmě týkají kapitálových výdajů a provozních výdajů, pokud nejsou přímými vzdělávacími výdaji.

služby. Podle šetření v mateřských školách z tohoto roku bylo průměrné požadované školné 257Kč a průměrné poplatky na stravování na jedno dítě a den činí 26 Kč (podrobně kapitola 4). Pokud by dítě docházelo do MŠ 20 dní za měsíc, činilo by stravné 520 Kč, tedy teoretický výdaj jedné rodiny na jedno dítě by činil 777 Kč[34]. Údaje od představitelů MŠ jsou spolehlivější, nicméně vzhledem k tříletému odstupu od šetření mezi rodiči lze oba údaje považovat za dost spolehlivé a korespondující navzájem. Takže pokud by v roce 2008 nastoupila žena do zaměstnání za minimální mzdu (měsíčně 8000 Kč hrubého), teoreticky by platila za MŠ zhruba desetinu hrubé mzdy. To je však zcela netypický, okrajový případ. Skutečný podíl nákladů na MŠ na rodinném rozpočtu závisí, jak bylo výše zmíněno, na pracovních příjmech (obou) rodičů a sociálních i dalších příjmech. Pokud by dítě žilo s oběma rodiči, kteří pobírají průměrnou mzdu, podíl výdajů za MŠ by činil necelá 2 % hrubých pracovních příjmů rodičů. Ve vztahu k průměrným čistým peněžním příjmům rodin s dětmi, majících minimální příjmy (1.-2. čtvrtletí 2008[35]) by takové poplatky za MŠ činily 20 % těchto příjmů. Nicméně takové rodiny bývají od poplatků osvobozeny (připomeňme, že v analýze OECD dosahoval tento podíl v průměru všech rodin v některých zemích 30 %). V průměrné rodině dvou dospělých s jedním nezaopatřeným dítětem by poplatek 800 Kč za měsíc činil odhadem cca 3 % čistých rodinných příjmů (průměrné příjmy domácností v takovémto členění podle ČSÚ[36], zjištěný podíl odhadem trochu snížen vzhledem k předpokládanému vzrůstu příjmů za období 2006-2008).

Další relativní ukazatel byl zjištěn v analýze dat ČSÚ z jednorázového šetření v rámci statistiky rodinných účtů z roku 2003[37]. V našich propočtech dosahovaly výdaje na vzdělávání podílu asi 5 % z celkových výdajů na děti za všechny závislé děti různého věku (tzn. že nebyly odlišeny děti navštěvující MŠ, přitom poplatky na MŠ patřily mezi výdaji na vzdělání zhruba k průměrným). Podíl výdajů na MŠ z celkových rodinných výdajů na děti bude odhadem o něco menší, než těchto 5 %. Ani z tohoto pohledu nejsou náklady na MŠ výrazným zásahem do rodinného rozpočtu.

Shrneme-li uvedená zjištění, pak **pokud jde o mateřské školy, finanční dostupnost se zde nejeví jako problém pro většinu českých rodin** s malými dětmi. Z tohoto hlediska se např. nejeví opodstatněné plošné osvobození žáků mateřských škol posledních ročníků od poplatků. Jak bylo vícekrát zmíněno (též kapitola 4), vedlejší nepříznivé dopady tohoto opatření bývaly silnější, než jeho pozitiva.

Poplatky za služby jeslí jsou výrazně vyšší vzhledem k tomu, že jeslím neplyne z žádného zákona nárok na příspěvky ze státního rozpočtu, a tedy platby rodičů v jejich případě pokrývají větší část nákladů. Ty jsou vzhledem k hygienickým a dalším požadavkům, platným ze zákona, poměrně vysoké (podrobně viz kapitola 3). To se stalo jedním z důvodů klesajícího zájmu o jesle v posledním období.

V případě **zařízení péče o předškolní děti zřizovaných jinými subjekty, než státními či samosprávnými**, je ovšem situace zase zcela jiná. **Variabilita těchto zařízení** je větší, než jaké formy doposud zřizují obce a kraje, a tím i finanční

---

[34] Jak bude podrobně rozvedeno v kapitolách o MŠ a jeslích, celkové výdaje na péči v předškolních zařízeních mají v principu tři složky: úplatu za pobyt (při stanovení výše úplaty je ředitel limitován 50 % skutečných průměrných měsíčních neinvestičních nákladů na dítě v uplynulém kalendářním roce), poplatek za stravování a poplatky za školské služby (podle školského zákona se poskytují za úplatu). Podrobněji viz Příloha 1.

[35] Podle: Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za 2. čtvrtletí 2008. Praha, ČSÚ 2008.

[36] *Příjmy a životní podmínky domácností ČR za rok 2006. Praha, ČSÚ 2006.*

[37] *Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003*. Praha, ČSÚ 2004. Zde vlastní propočty z databáze šetření.

náklady na různé typy služeb se velmi liší. Mateřské školy, které nejsou školskými právnickými osobami (nejsou zřizované státem, kraji či obcemi), mohou mít formu příspěvkových organizací nebo právnických osob podle zvláštních předpisů[38] (tyto formy se řídí odlišnými právními předpisy - viz Příloha 1). I soukromé mateřské a základní školy dostávají státní dotace na vzdělávací činnost, mohou však vyžadovat školné. Obdobně jsou na tom zařízení církevní, církve však obvykle školné nevyžadují.

Služby poskytované na základě živnostenského zákona mají v zásadě smluvní ceny. Rodiče hradí nejen celkové náklady na samotnou službu, ale i (byť by jen minimální) zisk, bez něhož by subjekt poskytující službu nemohl existovat. Proto jsou zde ceny ve srovnání nejen s mateřskými školami, ale i s jeslemi, výrazně vyšší. V případě využití individuální péče chůvou činí zhruba 130-150 Kč za hodinu. U kolektivní péče je cena přirozeně nižší, např. 80 Kč za hodinu, ale při pravidelném každodenním využívání těchto služeb jsou často poskytovány slevy. Je zde patrný rozpor mezi přijatelností nákladů pro příjemce služeb (kterými jsou rodiny, z velké části v takové fázi životního cyklu, kdy finančních prostředků nemají nazbyt) a přiměřenými náklady subjektu poskytujícího službu i přiměřenými platovými požadavky jeho odborných zaměstnanců. Zdá se tu být minimální prostor pro snižování nákladů poskytovatelů. Přitom však cena těchto služeb nejenže umožňuje jejich využívání v podstatě jistou elitou (byť zde jsou ne zase tak málo četné výjimky), ale silně omezuje možnost většího teritoriálního rozšíření těchto služeb. Vyskytují se téměř výhradně v oblastech, kde jsou vyšší průměrné příjmy, a to především v Praze a jejím okolí, případně v Brně či jiných velkých městech.

Zde vyvstává otázka, zda a nakolik by bylo možné a ze systémového hlediska žádoucí poskytovat na tyto služby státní nebo jiné dotace. Jak ukáží ve svém souhrnu kapitoly věnované jednotlivým formám péče o děti různého předškolního věku, v zájmu potřebné šířky jejich nabídky je třeba i komerční služky prosazovat, především z důvodů kombinace rodinného a pracovního života. Tyto služby však mají některé přednosti oproti „tradičním" institucionálním službám, čímž do jisté míry kompenzují nevýhodu vyšší ceny. Pokud by byly obdobně finančně podporovány, znevýhodnilo by to poskytovatele jiných forem služeb.

Z finančního hlediska jsou pro rodiče nejvýhodnější služby denní péče o děti poskytované neziskovými organizacemi. Charakterem a rozsahem svých služeb se však od ostatních subjektů liší, mj. z hlediska pravidelnosti služeb a jejich časového rozsahu. Vzhledem k tomu, že si kladou i jiné cíle, liší se i kvalitativně. V podstatě nevytvářejí skutečnou alternativu institucionální denní péče, jsou však zcela nevyhnutelnou a významnou složkou systému podpory slaďování rodiny a zaměstnání. Pokud jsou za jejich služby nízké poplatky požadovány, bývá to plnohodnotný ekvivalent specifičnosti, kvality a charakteru této služby.

V případě školních družin se jedná o školskou službu, kterou je možno podle školského zákona (§ 123, odst.3) **poskytovat za úplatu**. Ta ovšem může být ředitelem prominuta nebo snížena podle pravidel jím stanovených a v souladu s vyhláškou č. 74/2005 Sb. (blíže viz kapitola 5). Financování školních družin (a školních klubů) podléhá normativům pro školská zařízení, protože jejich zřizovatel je povinen požádat o zápis do školského rejstříku a být takto registrován. To s sebou přináší jak povinnosti, tak nároky na finanční podporu od státu. Jak bude uvedeno dále, **vybírají školy od rodičů nevelké nebo žádné poplatky**. Také podle již zmíněného šetření nákladů na výchovu a vzdělávání dětí z roku 2003 (ČSÚ) dosahovaly průměrné poplatky za družinu desetikorunové částky (nejčastěji 50-100

[38] Mohou mít formu obecně prospěšné společnosti nebo s.r.o. či veřejné obchodní společnosti

Kč.). Výsledkem je příznivá situace pro rodiče – **poplatky za družiny** (bez finančního hrazení zájmových kroužků) **jsou všeobecně dostupné, případně žádné**.

Větší finanční náročnost zajištění bezpečného a rozvojového trávení volného času dětí mladšího školního věku je spojena s jejich účastí v **zájmových kroužcích**. Většinu z nich organizují školy a školská zařízení jako školské služby (za úplatu) nebo obce. Jedná se o svým způsobem nadstavbovou formu péče o děti tohoto věku. Jejich financování představuje v rodinném rozpočtu větší zásah, než družiny, výdaje však nejsou srovnatelně nezbytné. Z hlediska výchovy dětí jsou nepochybně stejně důležité, avšak tato tématika přesahuje zadání tohoto projektu.

1.4 Vztah nabídky a poptávky - využívání služeb denní péče o děti v dosavadních šetřeních a statistikách

Pro zhodnocení skutečné situace v nabídce a využívání služeb denní péče o děti neexistují relevantní reprezentativní souhrnná data. Pokusíme se její základní kontury odvodit z několika dostupných zdrojů (z těchto poznatků pak vychází koncepce empirických šetření, provedených v rámci projektu, jehož výsledkem je tato analýza). K dispozici jsou v zásadě dva druhy dat o využívání služeb denní péče o děti – statistiky o docházce do jednotlivých typů a výběrová šetření. **Vztah mezi preferovanými formami zabezpečení dětí a skutečně využívanými službami**, který silně **ovlivňuje vztah nabídky a poptávky** po zařízeních denní péče a jejich jednotlivých formách, jsme analyzovali v dřívějších, zde citovaných, pracích a základní poznatky již zde byly výše zmíněny (kapitola 1.2).

V jedné novější mezinárodní srovnávací analýze rozsahu denní péče pro děti od nejmladšího věku po věk počátku povinné školní docházky, zpracované Evropskou komisí[39], je Česká republika kritizována jako země s velmi nízkým podílem dětí navštěvujících institucionální a další formálně ošetřená zařízení této péče (Parents 2008). Analyzovaná data jsou z mezinárodního reprezentativního výběrového šetření životních podmínek (zařízení denní péče nebyla hlavním tématem) a zahrnují informaci o počtu hodin, které děti předškolního a mladšího školního věku tráví bez rodičů, a zda rodiče využívají zařízení denní péče. Komparaci komplikuje velká variabilita sledovaných zařízení v evropském kontextu i v jednotlivých zemích a také tradice v zajišťování péče v rámci širší rodiny. Podle tohoto mezinárodního srovnání **je ČR na posledním místě mezi srovnávanými zeměmi v mimorodinné péči o děti do 3 let**, což odpovídá i statistickým datům, zjišťovaným v ČR, které uvádějí cca 2 % dětí dané věkové skupiny. Vypovídá toto velmi nízké číslo o dramatickém nesouladu poptávky a nabídky?

Jak ukázaly preference českých rodičů z výzkumů HRZ05 a RZV06, **v případě nejmladších dětí zcela převládá nezájem o kolektivní zařízení**, což je způsobeno do značné míry délkou placené rodičovské dovolené. Vedle toho ale také hodnotově normativním přístupem[40] (např. nedůvěrou v kolektivní zařízení nebo vnímáním využití chův jako něco stigmatizujícího ne dost dobrou matku apod.) a složitými organizačně ekonomickými podmínkami pro zřizování kolektivních zařízení, jež jsou důsledkem sídlištní (velikostní) rozdrobenosti českých obcí.

Nezájem neznamená, že některé požadavky nezůstávají neuspokojeny. Jak ukazuje tabulka 1.3, **existuje diskrepance mezi představami a skutečnou situací**. Důvodem však není pouze neúspěch při snaze získat konkrétní preferovanou formu ne-rodinné péče. Můžeme předpokládat i jiné příčiny, protože jednak bezprostřední důvody nebyly zjišťovány (a v životě se nakonec mohly naskytnout různé působící okolnosti), a jednak dotazovaní měli uvést jeden převažují způsob zajištění péče o děti v těch případech, pokud jich využili více. Přesto i tato míra rozdílů upozorňuje na nesoulad nabídky a poptávky. Lze tu vyčíst i upozornění na to, že jen ve sporadických případech je nedostižnost institucionální péče nahrazena využitím služeb péče v domácnosti. Je mezi nimi totiž rozdíl v ceně i dostupnosti. V opačném směru je „míra náhrady" vyšší, tzn. že institucionální péče je zvolena jako

[39] *Implementation of the Barcelona objectives concerning childcare facilities for pre-school-age children*. Brusel, Evropská komise 2008.

[40] Jeho motivace jsou komplexním jevem a nelze je zde podrobněji rozvíjet. Také by to přesahovalo zadání projektu.

nejdostupnější forma mimorodinné péče navzdory nesouladu s preferencemi dost často.

Tabulka č. 1.3 **Preference a využití služeb péče o děti rodinami s dítětem, podle věku dítěte**

Věk dítěte **	preferovali			
	najatá osoba/placené hlídání doma		**jesle/mateřská škola** (i na část dne)*	
	využili			
	hlídání doma	jesle/MŠ*	hlídání doma	**jesle/MŠ***
Do 11 měsíců *(1343)*	0 ze 2	0 ze 2	0 ze 4	1 ze 4
1-2 roky *(1340)*	3 z 10	0 z 10	2 ze 6	0 ze 6
2-3 roky *(1335)*	7 z 23	1 z 23	1 z 51	16 z 51 **(31 %)**
3-4 roky *(1349)*	13 z 57 **(23 %)**	18 z 57 (32 %)	3 z 462 (1 %)	317 z 462 **(69 %)**
Starší 4 let *(1341)*	12 z 50 **(24 %)**	15 z 50 (30 %)	5 z 892 (1 %)	679 z 892 **(76 %)**

Poznámky: vzhledem k malým počtům, nelze všechny údaje smysluplně vyjádřit v procentech

** včetně soukromých zařízení poskytujících analogické služby*

*** čísla v závorce udávají počet respondentů, kteří na danou otázku odpověděli, je z nich patrné, jak zanedbatelný podíl rodičů nejmladších dětí preferoval služby denní péče*

Zdroj: data výzkumu RZV06. Sloučený soubor za všechny sondy, v nichž byly příslušné otázky položeny[41].

V případě péče o děti mladší tří let máme naprostý nedostatek spolehlivých, tj. statistických, dat pro měření objektivního vztahu nabídky a poptávky. Jediné reprezentativní údaje máme o počtu dětí v jeslích. Vzhledem k jejich nepatrnému počtu a výjimečnému umístění ve velkých městech je nelze dost dobře vztahovat k jiným údajům a publikovaná data nejsou (dost dobře nemohou být) náležitě tříděna. Situaci komplikuje i nedostatek kvantitativních informací o alternativní péči o takto malé děti, která je ostatně též soustředěna do města, kde pak v komparaci s jeslemi sehrává nezanedbatelnou úlohu. O odmítnutých žádostech o péči o takto malé děti není vůbec nic známo.

Pro posouzení **dostupnosti služeb denní péče o děti ve věku od tří let do počátku školní docházky** jsou nejspolehlivější data ÚIV. Pro potřebu zhodnocení dosažitelnosti péče mateřských škol však nejsou úplně vhodné údaje o podílu dětí ve věku 3-6 let navštěvujících školky ze všech dětí daných věkových kohort, protože ve jmenovateli daného zlomku pro děti šestileté jsou zahrnuty i děti, které již navštěvují základní školu, a tedy na docházku do MŠ ani neaspirují. Obdobně nesrovnatelné jsou údaje za děti do tří let, protože jednak do MŠ bývají přijímány pouze děti blížící se svým věkem třem letům a i z takto starých dětí mnohé navštěvují jiná zařízení denní péče, tedy na MŠ opět neaspirují (i kvůli výše zmíněnému nezájmu). Proto celkovou míru dostupnosti MŠ lépe ilustrují příslušné podíly pouze za děti 3-5leté (nikoliv celkovou dostupnost všech zařízení denní péče, takové údaje nejsou sledovány). Ty udává také studie ČSÚ[42], podle níž ve školním roce 2006/07 činil podíl dětí, navštěvujících mateřské školy 98% věkové populace 3–5letých (s. 7). Při srovnání

[41] Otázky zněly: *„Kdybyste si mohl(a) vybrat a všechny možnosti byly dostupné, jak byste si představoval(a) nejlepší způsob zajištění péče o děti v době, než začnou chodit do školy?"* a *Jaký byl „ ... způsob, jakým jste ve Vaší rodině skutečně zajišťovali/zajišťujete péči o děti v době, než začaly/začnou chodit do školy?"*. Respondenti vybírali v obou otázkách z těchto odpovědí: 1.Já sám(a) na rodičovské dovolené/v domácnosti; 2.Partner/partnerka na rodičovské dovolené/v domácnosti;3. Střídavě já a partner na rodičovské dovolené/v domácnosti; 4.Prarodiče/jiní příbuzní; Vzájemné hlídání s jinými rodiči/přáteli; 5.Najatá osoba/placené hlídání doma; 6.Jesle/mateřská školka (alespoň na část dne).

[42] Dlouhodobý vývoj předškolního vzdělávání v České republice. Praha, ČSÚ. 2008. http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3310-08

s daty ÚIV za jednotlivé věkové ročníky je zde však patrný rozpor. Problémem je jak samotné zjišťování absolutních počtů dětí v různých formách péče (ÚIV jen za mateřské školy své údaje průběžně upravuje), tak určení počtu dětí příslušné věkové kohorty, ke kterému je třeba první údaj vztáhnout (přijímání do zařízení se reálně děje v různém věku a také nevíme, zda bývá používán dosažený věk).

Ve všech věkových skupinách (3, 4 a 5 let věku dítěte) došlo v desetiletí 1996-2005 k nárůstu podílu dětí navštěvujících MŠ (tabulka 1.4). To platí i o dětech starších pěti let a mladších tří let, u těchto dokonce k nárůstu nejdynamičtějšímu. Způsobil to mimo jiné klesající počet jeslí. Růst podílu dětí umístěných do mateřských škol v době, kdy počet dětí v MŠ klesal, stejně jako počet školek, ukazuje, že pokles způsobily hlavně změny v porodnosti. Nelze zapomínat, že ve stejné době rostl počet dětí s odloženou školní docházkou, byť z toho odvozený vyšší zájem o MŠ není stěžejním faktorem vztahu poptávky a nabídky.

Tabulka č. 1.4 **Růst podílu dětí v mateřských školách v jednotlivých věkových kategoriích ve školním roce 1996/1997 až 2004/2005 (podíly v %)**

Věk dětí	1996/97	2004/05	Rozdíl v procentních bodech
mladší než 3 roky	12,2	26,4	14,2
3leté	55,7	77,1	21,4
4leté	81,3	93,4	12,1
5leté	90,2	94,1	3,9
starší než 5 let	18,4	22,4	4,0

Zdroj: data ÚIV

Data ÚIV nicméně ukazují i významné regionální rozdíly. Zůstaneme-li u ukazatele o docházce do MŠ za všechny registrované děti, pak se jejich podíl na příslušné věkové kohortě pohybuje mezi údaji nedosahujícími 60 % v pěti okresech (Praha-západ, Most, Louny, Teplice, a Karviná) a údaji přesahujícími 85 % v sedmi okresech (přes 88 % v okresech Pelhřimov a Kroměříž)[43]. V různých krajích také probíhal různě vývoj zájmu o MŠ. Např. nejvíce přibývalo v posledních třech letech přihlášených dětí v Praze, nejméně v kraji Vysočina, některé MŠ zaznamenaly pokles zájmu[44].

Negativní vývoj počtu žádostí o umístění dětí do mateřské školy (pokles) je podstatně méně častým jevem, než nárůst zájemců. Nicméně signifikantní charakteristikou je fakt, že je častější v obcích do 5 tisíc obyvatel. K tomu se váží některé naše poznatky, uvedené v kapitole 4. **Za jistých podmínek nabídka míst lokálně překračuje poptávku po mateřských školách.**

Navzdory všem údajům o vysokém a rostoucím podílu dětí navštěvujících MŠ, však současně vzrůstají absolutní počty neuspokojených žádostí o přijetí Oproti počátku tohoto desetiletí je dnes tento počet zhruba šestkrát vyšší. Je to nepochybně ukazatel rostoucího zájmu o předškolní zařízení, kterému nabídka plně nepostačuje. Neznáme však vliv dvou faktorů. Nevíme, kolik míst je v MŠ v celostátním pohledu nevyužitých, a nevíme, jakou roli v nárůstu hrají žádosti o umístění tříletých dětí, jejichž míra přijetí je podstatně nižší, než u starších dětí (dvouleté děti lze přijímat za

[43] Podrobněji ve statistikách ÚIV, do roku 2005 též Kuchařová, Svobodová 2006.

[44] *Rychlá šetření 3/2008.* Praha, ÚIV 2008, s. 6.

zvláštních podmínek[45]). Zájem matek dětí v tomto věku není zanedbatelný a je způsoben nedostatkem míst v jiných zařízeních. Tento fakt sice napovídá, že situace v umísťování 3-5letých dětí do MŠ je o něco lepší, než se z pouhých čísel o vývoji neumístěných dětí zdá, na druhé straně to však nezlepšuje situaci v celkové nabídce služeb předškolní péče o děti od nejmladšího věku.

Ve výše zmíněném mezinárodním srovnání, v němž je ČR na posledním místě mezi srovnávanými zeměmi v mimorodinné péči o děti do 3 let, se naše republika zde však umístila i mezi zeměmi s nejnižší mírou využívání mimorodinné péče o děti od tří let do počátku povinné školní docházky, a to zhruba 67 % dětí navštěvujícími nějakou formu denní péče o děti, v rámci toho pouze necelých 40 % s docházkou nad 30 hodin týdně. Přitom průměrný údaj za země EU-25 činí cca 85 % všech dětí dané věkové kohorty, z toho 40 % s docházkou nad 30 hodin týdně[46]. Tato zjištění jsou v rozporu s oficiálními statistikami Ústavu pro informace ve vzdělávání[47], podle nichž se v ČR jen v mateřských školách pohybuje podíl dětí z populačních ročníků 3-5 let v rozmezí 79-96 % (školní rok 2007/08[48]). Nejsou zahrnuty jiné formy péče, než v mateřských školách. Zdá se, že nesrovnalost mezi uvedenými údaji pramení z toho, že soubor dotázaných rodičů v šetření EU-SILC byl příliš malý, aby zachytil v ČR málo četné alternativní formy péče, a že poměr dětí navštěvujících nějaká zařízení a dětí relevantní věkové kohorty ve výběrovém souboru neodpovídal reálnému poměru těchto skupin v celé populaci 3-5letých dětí. Možné příčiny byly výše zmíněny, zde náleží jen poznámka o obecněji platné nutnosti prověřování publikovaných údajů.

Lépe a věrohodněji v mezinárodním srovnání vychází ČR v sérii studií na téma podpory rodin a harmonizace rodiny a zaměstnání, vydávaná OECD pod názvem Babies and Bosses[49]. Zde je za ČR udáván podíl dětí ve věku 3-5 let v zařízeních denní péče na celku dětí této věkové kohorty 85 %. Nicméně česká data z ÚIV a ČSÚ udávají podíl vyšší. Zajímavé v tabulce 1.5 však je mj. to, že zabezpečení péče o děti uvedených dvou věkových skupin není v mnoha zemích nijak vyrovnané, a ČR je jedním z mnoha příkladů. Nepochybně zde hrají roli jak rodičovské preference ohledně forem péče o nejmenší děti, tak systémy pracovního volna na péči o děti. Nejvíce dětí v obou věkových skupinách dochází do zařízení denní péče v severských evropských zemích, v Belgii a Francii, což jsou země známé zaměřením jejich rodinné politiky na slaďování rodiny a zaměstnání, ale některé i menším podílem tradičních forem rodiny.

---

[45] Srv. např.: Struktury systémů vzdělávání, odborné přípravy a vzdělávání dospělých v Evropě. Česká republika. Praha, ÚIV 2008.

[46] Do zařízení denní péče o děti jsou zahrnuta tato (přesný překlad je možný jen u některých, protože neexistuje český ekvivalent dané formy péče): předškolní nebo podobné zařízení (pre-school or equivalent), povinné vzdělávání (compulsory education), kolektivní zařízení péče po vyučování (centre-based services outside school hours), kolektivní jesle a podobná denní centra péče, vč. péče v domácnosti (a collective crèche or another day-care centre, including family day-care), odborně certifikované formy hlídání dětí (professional certified childminders).

[47] Základní metodologický problém je, že data ÚIV jsou založena na statistickém zjišťování, zatímco data, použitá odborníky Evropské komise vycházela z výběrového šetření (byť má být reprezentativní - výzkumu EU-SILC), kde odvozuje počty a podíly z výpovědí respondentů. Tam pak záleží především na velikosti podsouboru, který vypovídal o daném jevu, ale také na charakteru otázky, jejím znění a možných variantách odpovědí.

[48] *Rychlá šetření 3/2008.* Praha, ÚIV 2008, s. 6.

[49] Babies and Bosses - Reconciling Work and Family Life: A Synthesis of Findings for OECD Countries. OECD 2007, zajímavé přehledy v části Selection of tables and charts.

Tabulka č. 1.5 **Mezinárodní srovnání podílu dětí navštěvujících zařízení denní péče z příslušné věkové skupiny (%)**

země	**děti ve věku 3-5 let**	**děti ve věku 0-3 roky**	**země**	**děti ve věku 3-5 let**	**děti ve věku 0-3 roky**
Francie	101,9	28,0	Rakousko	74,0	6,6
Itálie	100,3	6,3	Slovensko	72,4	17,7
Belgie	99,6	**33,6**	Lucembursko	72,3	14,0
Španělsko	98,6	20,7	Austrálie	71,5	29,0
Island	94,7	**58,7**	Nizozemí	70,2	29,5
Nový Zéland	92,7	**32,1**	Irsko	68,2	15,0
Dánsko	89,7	**61,7**	Mexiko	64,9	3,0
Maďarsko	86,9	6,9	USA	62,0	35,5
Švédsko	86,6	**39,5**	Korea	60,9	19,5
Japonsko	86,4	15,2	Řecko	46,8	7,0
Česká republika	85,3	3,0	Finsko	46,1	*22,4**
Norsko	85,1	**43,7**	Švýcarsko	44,8	-
Velká Británie	80,5	25,8	Polsko	36,2	2,0
Německo	80,3	9,0	Turecko	10,5	-
Portugalsko	77,9	23,5	Kanada	-	19,0

** opraveno pro rok 2008*

Data za Kanadu, Německo a Polsko za rok 2001; za Francii za rok 2002; za Řecko, Island, Lucembursko, Mexiko, Norsko a Slovensko za rok 2003; a data za Austrálii, Dánsko, Koreu a USA za rok 2005. Ostatní za rok 2004.

Poznámka: zahrnuty jsou formy celodenní péče i na část dne; šedou barvou jsou označeny země, které zajišťují denní péči pro velkou část dětí ve věku 3-6 let, ale oproti tomu jen malý podíl dětí mladších tří let; tučně zvýrazněny země věnující nadprůměrnou pozornost dětem mladším tří let

Zdroj: Babies and Bosses - Reconciling Work and Family Life: A Synthesis of Findings for OECD Countries. OECD 2007. podle: OECD Family database and OECD Education database.

Závěrem je možné říci, že **rozpory mezi nabídkou a poptávkou v ČR existují**. Nicméně se nezdá, že by je bylo možno v globálním pohledu hodnotit jako dramatické. **Jsou soustředěny jednak regionálně**, nejspíše do okolí velkých měst, kde je rozpor mezi nedostatečnou občanskou vybaveností a velkou mírou zaměstnanosti. **Míra rozpornosti je také závislá na věku dítěte** – velký nesoulad je soustředěn do období dvou až tří let dítěte, kdy se významná část matek chce vrátit na trh práce, ale institucionální podmínky to nereflektují. **Diskrepanci mezi nabídkou a poptávkou zvyšují dále velikost a umístění obce** (konkrétněji jde i o vztah mezi počtem a věkovou strukturou obyvatel, umístění má potenciálně vliv, jde-li o obce v zázemí velkého města či naopak a jde-li o obce v místě nízké hustoty obyvatel). Nestejný lze tento vztah očekávat **u různých typů zařízení**.

1.5 Institucionální a legislativní podmínky vytváření nabídky služeb denní péče o děti[50]

V České republice je dlouhodobá, byť rozporuplná tradice institucionální denní péče pro předškolní děti od nejmladšího věku[51], stejně jako péče o děti školního věku po vyučování. Změny společenských a ekonomických podmínek započaté v devadesátých letech minulého století spolu s následnými proměnami demografického chování způsobily rasantní změny v nabídce služeb institucionální péče o děti. Současně se v rámci postupně se obnovující občanské společnosti rozvinul prostor pro alternativní formy zabezpečení dětí v době, kdy to nezvládají rodiče či širší rodina.

Od počátku devadesátých let se postupně proměňovala potřeba a funkce zařízení denní péče o děti. Poněkud idealizované představy o vývoji ekonomických podmínek zahrnovaly i předpoklad, že v lépe materiálně zajištěných rodinách budou ženy preferovat delší péči o dítě po jeho narození. Současně očekávaný nárůst nezaměstnanosti byl jednou z inspirací k uzákonění delší a postupně prodlužované rodičovské dovolené. Rodiny reagovaly skutečně sníženým zájmem o institucionální péči o nejmenší děti – do 2–3 let věku[52]. Poptávku po nich snižoval i demografický vývoj poznamenaný prudkým poklesem porodnosti.

Snižování poptávky po zařízeních denní péče o nejmladší děti doprovázely procesy posilování samosprávních funkcí obcí a krajů a omezování centrálního řízení obecně, a zvláště v oblasti školství a zdravotních zařízení. Tento proces znamenal snížení a změnu forem státní finanční podpory zařízení denní péče o děti, tedy i vzrůstající náklady na ni ze strany rodičů. I tento fakt dále snižoval poptávku, z tohoto hlediska však šlo o její „umělé" snižování, málo závislé na preferencích rodičů. Zřizovatelé zařízení je byli nuceni často rušit pod ekonomický tlakem.

Základem institucionálního zajištění denní péče o děti je to, **nakolik jsou stát a samosprávné instituce** svými kompetencemi **zavázány a zainteresovány** na jejím poskytování. Z hlediska zřizovatelských pravomocí mají v dnešním systému **rozhodující postavení obce**, které jsou zřizovateli stěžejního počtu jeslí a mateřských škol. Obdobně je tomu ve většině, ne-li ve všech evropských i mimoevropských zemích. Zatímco péče o děti mladší tří let leží z finančního hlediska plně na obcích, mateřské školy jsou ve svých výchovných (pro ně stěžejních) funkcích podporovány státem.

Institucionální rámec služeb denní péče o děti je poznamenán ve svých základech tím, **že je vytvářen v rámci několika resortů**. Především je to resort školství a zdravotnictví, v menší míře práce a sociálních věcí, roli hrají právní normy vytvářené v resortu financí a vnitra (určující pravidla pro působení místních a krajských samospráv). Přitom v legislativních a organizačních podmínkách zřízení a provozu každého typu zařízení jsou propojeny požadavky více resortů, které nemusí být v souladu. Tento fakt **nepřispívá k tomu, aby byl celý systém denní péče náležitě propojen** v zájmu pokrytí různorodé poptávky po těchto službách. To, jaké normy a kvalitativní nároky musí zařízení splňovat, souvisí s tím, jaké funkce plní. Ty jsou podmíněny především potřebami dětí v závislosti na jejich věku (formálně) a na

---

[50] *V této části jsou o něco více než v ostatním textu využity podklady Moniky Bayerové a Milady Rejzkové.*

[51] Viz *Struktury systémů vzdělávání, odborné příprava a vzdělávání dospělých v Evropě. Česká republika*. Praha, ÚIV 2008.

[52] Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha, VÚPSV 2006.

jejich vývojové vyspělosti (reálně)[53]. Formálně důležitějším faktorem je to, jaké funkce jsou pro jednotlivé typy zařízení definovány (a od nich požadovány). Nejčastěji se jedná o **vzájemný poměr** široce pojaté **funkce sociální** (ohlídání dětí v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání, u nejmenších dětí převládající) **a vzdělávací** (hlavně u dětí starších tří let). Příslušnými hlavními resorty by měly být sociální věci a školství[54].

Přitom v důsledku tradičního pojetí jeslí spadají tato zařízení do resortu ministerstva zdravotnictví, přestože se starají pouze o zdravé děti. Důvodem je zřejmě to, že byly tradičně pojímány jako zařízení léčebně preventivní péče, a proto se také o děti staraly zdravotní sestry, byť zákon připouští i pedagogickou způsobilost pro předškolní výchovu (viz Příloha 1). Připojíme-li k tomu fakt, že ministerstvo zdravotnictví na jesle finančně nepřispívá, je tato resortní příslušnost přinejmenším sporná. Do října 1991 přitom jesle patřily mezi předškolní zařízení spadající do gesce ministerstva školství spolu s mateřskými školami, společnými zařízeními jeslí a mateřských škol a tzv. dětskými útulky (zařízeními pro péči o děti ve věku od 2 do 6 let). Situace se změnila s nabytím účinnosti zákona o předškolních zařízeních a školských zařízeních a následně školského zákona, které důsledně řadí ke školským zařízením pouze mateřské školy a zařízení sloužící k vyšším stupňům vzdělávání. Jesle jsou za zařízení pouze zdravotnická považovány od počátku devadesátých let minulého století[55].

Opodstatněnost oddělování péče do tří a od tří let je diskutabilní a diskutována, avšak je tomu tak ve více zemích. Na to, nakolik je to zdůvodněno odbornými studiemi, není jednotný názor. Děti mladší tří let mají většinou odlišné nároky, ale vývoj v této době je individuálně odlišný. Důležitější je možnost přizpůsobit provoz případného jednotného zařízení různorodým potřebám dětí. I na toto se různí názory představitelů poptávkové strany[56] a pracovníků zařízení denní péče (o tom mj. v dalších kapitolách této studie). Obecnější otázkou jsou dopady na dítě, které je denně na více hodin umístěno v kolektivních zařízeních. Také zde pokračuje mezi odborníky živá diskuse[57] a názory jsou hodně odlišné. Kompromisním vyústěním těchto diskusí je obecný požadavek individuálního přístupu. Nelze obecně odmítnout institucionální denní péči jako nevhodnou, ale ani ji podporovat v duchu kolektivistické výchovy padesátých let minulého století. Ačkoliv, děti mladší tří let potřebují péči více se blížící rodinnému prostředí, zatímco starší děti lépe prosperují v kolektivu, neodporuje to v zásadě možnosti, aby se tak dělo pod jednou střechou ve specializovaných odděleních, vzájemně kooperujících.

O děti mladší tří let dnes pečují i jiná zařízení, než jesle, nespadající pod gesci ministerstva zdravotnictví, byť tato zařízení musejí splňovat např. z hlediska hygieny a kvalifikace pracovníků právní normy, vydávané v tomto resortu. Na pečovatelky v zařízeních působících podle živnostenského zákona nejsou přitom kladeny zcela totožné požadavky.

---

[53] Protože tělesný a psychický vývoj dětí je individuálně odlišný.

[54] Je to tak. Např. v Maďarsku, kde původně jesle také spadaly pod ministerstvo zdravotnictví.

[55] Šamanová, Tereza, *Historie, současnost a perspektivy legislativního rámce péče o děti do tří let*. Pracovní materiál Pro Gender Studies, o.p.s., Praha, listopad 2007.

[56] Srv. např. Uhde, Zuzana, Evropská versus česká koncepce péče aneb hlavou proti zdi. Socioweb, 11, 2007.

[57] Srv. např. Morgensternová, Monika – Šulová, Lenka, Socioemocionální aspekty sloučení rodinného a profesního života. *Mezinárodní konference "Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?"* Listopad 2006, Praha: MPSV ČR; Nomaguchi, Khi M., Maternal Employment, Nonparental Care, Mother-Child Interactions, and Child Outcomes During Preschool Years. *Journal of Marriage & Family*, 2006, 68 (5); Neyer, Gerda. *Family Policies and Low Fertility in Western Europe.* Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, 2003.

Zatímco tedy přináležitost jeslí do resortu zdravotnictví je sporná, fakt, že všechna zařízení denní péče mají ve větší nebo menší míře i charakter sociální, není v podílu MPSV na utváření systému služeb denní péče nijak zohledněn. Přitom je toto ministerstvo zodpovědné za rodinnou politiku, včetně podpory fungujících rodin, kam zařízení denní péče patří.

Zařízení denní péče o děti nicméně už dnes neplní jen výše uvedené dvě základní funkce – sociální a vzdělávací. Změna nároků vychází z toho, že služby denní péče (hlídací) už nepožadují jen rodiče, kteří s ohledem na své zaměstnání potřebují zaopatřit děti v pracovní době. Tyto služby jsou dnes chápány obecně jako pomoc a ulehčení rodičům nejen zaměstnaných, a to jednak proto, aby mohli stíhat i jiné povinnosti, případně nutnou relaxaci, a aby byli podpořeni ve svých výchovně socializačních aktivitách a aspiracích vůči svým dětem. Tím se otevírá prostor pro působení nestátních neziskových organizací a soukromé sféry.

Resortní roztříštěnost má jisté zdůvodnění v diversifikaci požadavků na denní péči, a tím též jejích forem, na druhé straně však mj. **zapříčiňuje nejednotnost ve finanční podpoře různých zařízení**. Nejvíce jsou ze státního rozpočtu podporovány výchovné aktivity (MŠMT), na což doplácejí ve srovnání s mateřskými školami a družinami jesle, jimž jsou přiřčeny jiné funkce. Přitom návštěva jeslí není z centra (příslušného ministerstva) podpořena ani v případech, kdy plní sociální funkci (např. umístění dětí osamělých matek nebo dětí ze sociálně nebo kulturně zaostalejšího prostředí). Sociální aspekty jsou mimo kompetence MZ, zatímco MPSV nemá v kompetenci služby jeslí. Ty jsou přitom někde zřizovány jako součást středisek sociálních služeb, zatímco stávající legislativa není zaměřena na možnost zřizovat sloučená zařízení (typu) jeslí a mateřských škol. Z hlediska podpory rodin v jejich funkcích a s ohledem na problémy, které přináší současný způsob financování zařízení denní péče, se jeví jako problematické to, že finanční podpora rodin dávkami je v kompetenci jiného ministerstva (MPSV), než podpora služeb pro rodiny (MŠMT v případě MŠ a družin, nelze v tomto kontextu dost dobře jmenovat MZ v případě jeslí, protože MZ spíše kontroluje, než podporuje).

Celkové institucionální a legislativní podmínky a struktura služeb denní péče o děti dostatečně nereflektují změny v rozsahu a struktuře poptávky. Obecným důvodem jsou rozpory mezi různými aspekty péče a přístupy zúčastněných subjektů, tzn. např. mezi: rodiči malých dětí preferovanými formami služeb, jejich dostupností teritoriální obecně, jejich dostupností finanční pro jednotlivé sociální skupiny, schopností orgánů samosprávy zajistit služby, jež jsou v jejich kompetenci, normativním (právně i kulturně) prostředím pro zřizování zařízení služeb denní péče o děti komerčními a neziskovými subjekty. Požadavky rodičů by měly být rozhodující normou utváření systému denní péče o děti. **V obecných rysech koresponduje tento institucionální systém s požadavky rodičů.** Základní součást struktury zařízení denní péče tvoří nejvíce požadované mateřské školy, kvantitativně především proto, že je navštěvuje největší podíl jedinců z příslušné věkové kohorty[58], v absolutním počtu je jich jen o něco více než školních družin. Jejich „ekvivalent" pro děti mladšího věku – jesle – je v každém kvantitativním pohledu méně významný. Jak bylo uvedeno a bude v dalším textu potvrzeno, je to důsledkem kombinace vlivů jako nižší zájem, vyšší finanční náročnost, a tím nižší efektivita využití z pohledu rodiny i z hlediska ekonomiky provozu, problematická vhodnost pro děti batolecího věku. Naopak nižší účast v zařízeních denní péče pro děti mladšího školního věku (oproti návštěvnosti MŠ) je z největší míry ovlivněna nižší poptávkou.

[58] Do MŠ dochází v průměru přes 80 % dětí daného věku, do družin něco přes polovinu dětí mladšího školního věku.

Chceme-li podle tohoto stručného shrnutí zhodnotit **obecně institucionální zajištění služeb denní péče**, potvrzují se **největší rezervy v péči o děti mladší tří let**. Protože se jedná o děti, které vzhledem ke svému tělesnému a psychickému vývoji potřebují individualizovanou péči, je tu největší prostor pro její alternativní formy. V této oblasti je ale také nejvyšší napětí mezi zajištěním potřebné kvality a zajištěním dostupnosti pro všechny zájemce. Soulad je téměř nemožný, jelikož jeho dosažení by si vyžádalo podstatně vyšší, proti stávajícímu stavu, investice z veřejných zdrojů, což není v plném souladu s faktem, že není zajištěn dostatečný zájem příjemců této služby.

Škála subjektů, které se teoreticky mohou podílet na denní péči o děti do 10 let věku, je dostatečně široká. Každý z existujících či potenciálních typů těchto subjektů má však některá omezení. Podívejme se stručně na **bariery** rozšíření nabídky služeb denní péče o děti.

Bariery z hlediska zapojení **dostatečného spektra subjektů zřizujících a poskytujících služby denní péče o děti** mohou spočívat v případě jednotlivých subjektů v těchto oblastech:

Obce[59]: Jejich role je stěžejní, nezastupitelná a široká, což platí pro obce všech typů. Jejich vázanost na právní předpisy o obcích a zodpovědnost samosprávy za celou správu v jejich kompetenci a za veřejné finance jim neumožňuje pružně reagovat na měnící se poptávku. Některé zákonné povinnosti obtížně naplňují, zejména nejmenší obce, proto využívají možnosti spolupráce s jinými obcemi tam, kde jsou povinni služby zajistit (např. docházka do mateřských škol pro děti ve věku 5-6 let), nebo na služby rezignují (jesle).

Soukromé fyzické osoby: Narážejí na to, že jsou relativně novým subjektem, který ještě nemá stabilizované postavení, ani dostatečnou důvěru veřejnosti. Opět je pro ně obtížné splnit požadavky kladené stávajícími legislativními normami ohledně hygieny.

Soukromé právnické osoby: Platí pro ně totéž, jako pro soukromé fyzické osoby, ale zvládnout právní požadavky je pro ně snazší.

Nestátní neziskové organizace: Vzhledem ke své závislosti na grantovém a sponzorském financování mají poněkud nejistou existenci a často nemohou nabízet (zajistit) poskytované služby pravidelně a klást na své pracovníky plně rovnocenné kvalifikační požadavky, jako je tomu v případě jeslí a mateřských škol. Jejich role a přednost však spočívá ve službách specifických, zejména v krátkodobém hlídání, kde kvalitu zajistit jsou schopny, a v poskytování péče v neformálním prostředí.

Ekonomické subjekty – podniky a organizace: Jejich zájem o poskytování služeb hlídání závisí na situaci na trhu práce – zda jsou zainteresováni na udržení stabilního a kvalifikovaného personálu i za cenu podpory jeho rodinných povinností. Závisí též na prosperitě podniků, která může být u menších firem nejistá, takže za stávajících legislativních podmínek připadají pro zřizování „firemních školek" v úvahu téměř výhradně velké firmy.

Bariery větší nabídky služeb spočívající **v dostatku personálu a jeho požadované kvalifikace**: Týkají se především soukromého sektoru, zejména poskytuje-li služby s kratší a nepravidelnou docházkou pro menší počty dětí, ale organizace musejí vyžadovat stejnou kvalifikaci, jako v MŠ. Otevřenou otázkou je, jaká kvalifikace je „minimálně nutná" z hlediska její výše a oborového zaměření.

[59] Kraj a stát zde nezmiňujeme, jejich úloha je specifická, jako zřizovatelů v kvantitativním smyslu okrajová, pokud jako zřizovatelé působí, závažné bariery nemají.

Vysoké požadavky, které jsou platné a nepřinášejí problémy v institucionálních zařízeních, zřizovaných obcemi apod., se jeví jako kontraproduktivní při hledání alternativních forem péče. „Státní" instituce se potýkají s problémy s normami na počet dětí na učitele/vychovatele. Ti by považovali často za adekvátnější pro plnění výchovných a pečovatelských funkcí počty o něco nižší.

Bariery větší nabídky služeb spočívající **v dostatku financí**. Základní problém je spatřován ve snižování podílu státu na financování zařízení denní péče. V oblasti neinvestičních nákladů přineslo obcím problémy především osvobození od poplatků pětiletých dětí (více v kapitole 4). Problém nedostatku financí na malých obcí je komplikovanější než v obcích větších, v nichž v některých ohrožují existenci stávajících MŠ.

Jednou ze stěžejních otázek dostupnosti ZDPD **je její právní garance.** Ta je zajištěna pro děti ve věku od tří do pěti let a pro žáky nižších stupňů základních škol. Obec je povinna zajistit dítěti rok před zahájením povinné školní docházky, které má v místě obce trvalé bydliště, umístění v mateřské škole[60] (školský zákon).

Vzhledem k diverzifikaci forem denní péče o malé děti se komplikuje právní rámec jejího poskytování a rozšiřuje spektrum právních norem, jež jsou zde uplatňovány. Bylo by třeba prověřit adekvátnost některých legislativních norem vzhledem ke každému konkrétnímu typu služeb, jeho funkcím a rozsahu působnosti. Je třeba zvážit možnosti flexibilnějších forem zajištění kvality služeb, vč. míry odpovědnosti samotných rodičů (ti mají hlavní zájem na tom, aby své děti svěřovali do důvěryhodné péče).

Hlavní oblasti legislativních norem, vymezující působnost zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku, zahrnují jejich zřizování, organizování činnosti zařízení, hygienických požadavků, vč. bezpečnosti a financování, a kvalifikačních nároků na odborné pracovníky zařízení. Podrobněji se příslušným zákonným normám věnují přílohy této zprávy.

[60] *Struktury systémů vzdělávání, odborné přípravy a vzdělávání dospělých v Evropě. Česká republika*. Praha, ÚIV 2008. s. 16

2. Zajišťování denní péče o děti v obcích a městech

Cílem této kapitoly je přiblížit prostorové souvislosti dostupnosti, dalo by se říci plošnou dostupnost, zařízení denní péče o děti v rámci České republiky. Záměrem je analyzovat v obcích různé velikosti, různého typu a různě vzdálených od městských center dostupnost jeslí, mateřských škol a školních družin, a také alternativních forem denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku. Zjišťována byla vybavenost obcí pro sledované služby a existence příslušných organizací a institucí v nich. Využíváme zde především výběrového anketního šetření, realizovaného pro potřeby tohoto projektu (pokud není uvedeno jinak, jsou tabulky a grafy vytvořeny z dat tohoto šetření), jehož výsledky doplňujeme podle potřeby o data školské statistiky a dalších, dřívějších, výzkumů. Jak je podrobněji uvedeno v příloze „Metodologie šetření *Služby pro rodiny s malými dětmi poskytované v obcích a městech*", vybrané obce s rozšířenou působností a s pověřeným obecním úřadem jsou výběrovým souborem těchto obcí z celé ČR, zatímco obce ostatní, tzv. obce prvního typu, byly vybírány pouze v některých okresech (celkem 23), a to tak, aby vybrané okresy reprezentovaly všechny kraje (byly zahrnuty okresy ze všech krajů, počet vybraných okresů v rámci kraje závisel na jejich celkovém počtu v kraji).

Na vybraných 23 okresech lze ilustrovat míru dostupnosti sledovaných zařízení a organizací na území celé ČR. Protože návratnost dotazníků v terénním šetření zajistila jen dílčí reprezentativitu, přesněji řečeno reprezentativitu bylo možno ověřit jen podle některých ukazatelů, je třeba zobecnění na celou republiku provádět obezřetně a podle možností dále kontrolovat. Vybavenost obcí zařízeními denní péče o děti je závislá z mnoha aspektů na velikosti obcí, a proto bude třídění podle tohoto ukazatele základním výkladovým přístupem. V tomto třídění budou do analýzy zařazeny všechny obce, v nichž jejich představitelé vyplnili dotazník[61].

Chceme-li hodnotit, nakolik obce zajišťují služby (institucionální) denní péče o děti, je třeba jejich aktivity hodnotit z hlediska poptávky, která je založena především na počtu dětí příslušných věkových ročníků v obci a zájmu rodičů, žijících v obci, o sledovaný druh služeb. Zájem rodičů obecně je zhodnocen např. v práci Kuchařová, Svobodová 2006[62] a Kuchařová et.al. 2006[63]. Základní zjištění z těchto prací byla zmíněna v kapitole 1.2, další budou konfrontována se zjištěními šetření na obcích z roku 2008.

Pro hodnocení výsledků šetření na obcích[64] o jejich vybavenosti zařízeními denní péče o děti je rovněž žádoucí znát alespoň potenciální poptávku, již lze charakterizovat počtem dětí v příslušných věkových kategoriích. Ukazuje ji tabulka 2.1., z níž je zřejmé, že pro nejmenší obce, zhruba do 500 obyvatel, je zřizování vlastních zařízení typu jeslí nebo mateřské školy neekonomické. Kromě toho vyhláška č. 14/2005 Sb. o předškolním vzděláváním stanovuje, že je-li v obci pouze jedna MŠ s jednou třídou, je minimální počet dětí ve třídě (zde ve škole) 13. V podmínkách

[61] Nevelké nadhodnocení (viz Příloha 2) velkých obcí a měst v tomto třídění nevadí.

[62] Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006.

[63] Kuchařová, Věra. a kol. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: VÚPSV, 2006.

[64] Dotazováni byli představitelé obecních úřadů, přímý dotaz na poptávku rodičů v jejich obci položen nebyl, protože ji jednak nemusí znát (zvláště ve velkých obcích), a jednak ji nelze souhrnně za obec hodnotit.

těchto obcí by se měla uplatňovat buď kompinovaná zařízení, nebo alternativní formy denní péče, založené na méně formálních požadavcích, na svépomoci nebo dobrovolnickém přístupu nevládních organizací. I tyto formy by obce měly materiálně i jinak podporovat. Další možností, častěji aplikovanou, jak ukazují data, je využívání zařízení v sousední obci, případně společné zřízení mateřské školy více obcemi. Teoreticky možné je i poskytování péče soukromou osobou na komerčním základě, pokud by nějaký komerční subjekt shledal tuto činnost za oboustranně smysluplnou.

Tabulka č. 2.1 **Průměrné počty dětí podle věkových kohort ve velikostních skupinách obcí (absolutní počty)**

velikost obce – počet obyvatel	do 3 let	3-6	6-10	do 10 let*	Počet obcí
méně než 100	2	1	2	5	*12*
100-299	6	6	7	16	*83*
300 - 499	13	12	15	35	*73*
500 - 999	22	24	31	70	*92*
1 000 - 1 999	48	44	59	147	*46*
2 000 - 4 999	105	109	132	312	*59*
5 000 - 9 999	206	209	252	694	*59*
10 000 - 19 999	400	459	540	1448	*37*
19 999 - 49 999	860	962	1097	2783	*22*
50 000 - 99 999	1983	2081	2416	5285	*9*
100 000 a více**	4225	7210	8071	18972	*5*

** počty dětí do deseti let nejsou vždy součtem jednotlivých kohort, protože je mohly udávat i obce, kde podrobnější údaje nebyly známy.*

*** vč. Prahy, kde však byly osloveny jen některé městské části*

Poznámka: Dotazník nevyplňovali v těch obcích, kde aktuálně není žádné dítě do 10 let. Jen výjimečně v některé obci nebylo žádné dítě v některé z uvedených tří kohort.

2.1 Jesle a služby hlídání dětí do 3 let

Zde si neklademe za cíl podrobněji zkoumat efektivitu služeb jeslí – jejich síť sama za sebe vypovídá o výlučnosti této služby. Chceme se zaměřit na otázku, zda je poptávka po péči o děti do tří let věku známa, zda je tímto nebo jiným způsobem zajišťována nebo zda spíše není představiteli obcí zaznamenána, příp. je opomíjena (bez ohledu na to, zda je důvodem neposkytování služeb péče o děti do tří let neexistence poptávky nebo slabá reflexe reality představiteli obcí).

Z právního hlediska neexistuje norma, ukládající obcím povinnost zřizovat jesle. Současně ani nemají nárok na finanční dotaci ze státního rozpočtu, ani ze zdravotního pojištění ([65]Definované 2008; více viz Příloha 1). Vedle toho, že obce nejsou povinny zřizovat jesle, působí proti jejich zřizování také ekonomika provozu, ale i nároky na kvalitu, zejména hygienickou, jeselského prostředí. Dramatický úbytek jeslí je důsledkem všech těchto faktorů spolu s poklesem zájmu o tuto službu[66].

O prostorové dostupnosti jeslí vypovídají čísla z empirického šetření za vybrané okresy, v nichž byly osloveny obce všech velikostí. Z těchto 375 obcí rodiče

[65] *Definované právní problémy v oblasti slaďování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním*. Projekt MOPPS, EQUAL/2/29. Aperio, Národní centrum pro rodinu, Český helsinský výbor. 2008.

mohou ve 37 (10 %) využít jesle nacházející se buďto přímo v obci nebo v jiné obci v dostupné vzdálenosti. Pouze v 7 však jsou jesle přímo v obci[67]. Nejmenší obec ve výběrovém souboru, ve které jsou jesle, má přes 12 tisíc obyvatel, jen výjimečně jsou jesle mimo krajská města a Prahu. Podle představitelů 8 obcí z celého souboru u nich existující možnost návštěvy jeslí nikdo nevyužívá (ze 36, které příslušnou otázku zodpověděly). To koresponduje s poznatky o nevelkém zájmu o institucionální péči v případě dětí do 3 let[68], ale malý počet respondentů zde neumožňuje generalizaci. Může to však také naznačovat, že nároky na dostupnost zařízení péče o nejmenší děti jsou vyšší, než je tomu u mateřských škol[69]. Varovné je však hlavně zjištění, že respondenti z třetiny těchto obcí neuměli, příp. nechtěli, zhodnotit vztah nabídky a poptávky po jeslích[70].

Alespoň přibližným ukazatelem základní podmínky dostupnosti jeslí je fakt, že ve vybraných okresech (tedy do jisté míry reprezentativním vzorku situace v ČR) žila ve městech, kde jsou jesle, necelá čtvrtina dětí těchto okresů ve věku do 3 let (podle údajů poskytnutých respondenty). Jen pro ně byly jesle alespoň formálně prostorově dosažitelné.

V necelé polovině obcí, v nichž jsou dostupné jesle, je i mateřské nebo rodinné centrum. Obce taková centra většinou podporují, a to finančně nebo jinak materiálně. V sedmi těchto obcích působí i soukromé jesle nebo agentura zprostředkující individuální péči o děti, poskytovanou v domácnostech. Toto lze shrnout tak, že **v obcích (městech), kde jsou služby jeslí dostupné, bývají k dispozici i další formy pomoci matkám nejmladších dětí. Jen v malém měřítku jsou to ale alternativy jeselské péče v plném jejím rozsahu. Naopak tam, kde rodiče nemají možnost dávat děti do jeslí, se jim nenabízí ani obdobná péče jinou formou**.

Ač malé absolutní počty dovolují vyslovit zjištěné souvislosti pouze jako **hypotézu**, není nepravděpodobná: **lidé z obcí ve spádové oblasti větších měst, v nichž jsou jesle, je nevyužívají. Buď je dovážení dětí** do jeslí (spolu s dojížděním do zaměstnání) **nevýhodné[71] nebo je možnost využití jeslí pouze formální** (jesle jsou prostorově dostupné, ale jsou obsazené dětmi z města).

---

[66] Viz např. Kuchařová, Věra. a kol. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: VÚPSV, 2006.; Křížková, A. (ed.) - Maříková, H.- Hašková, H.- Bierzová J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006.

[67] V celém souboru (tj. jak ve vybraných okresech, tak i v ostatních okresech ČR, kde byly osloveny obce 2. a 3. typu, celkem 497 respondentů) mohou v 54 obcích rodiče využít jesle nacházející se buďto přímo v obci nebo v jiné obci v dostupné vzdálenosti, z toho první případ platí pro necelou polovinu z nich. Uvedený poměr je ovlivněn výběrem záměrně nadhodnocujícím města a obce s rozšířenou působností a pověřeným obecním úřadem (viz Příloha 2).

[68] Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006.

[69] Např. je požadována kratší vzdálenost či možnost využití dostupnějšího dopravního prostředku.

[70] Z 54 obcí 2 zástupci neodpověděli a 16 volilo odpověď „nelze posoudit, situaci neznáme".

[71] Finanční a jiný přínos není tak velký, aby se vyplatil vzhledem k časovým, finančních a dalším nákladům na péči o dítě v době zaměstnání.

Tabulka č. 2.2 **Míra uspokojení poptávky po jeslích podle polohy obce ve vztahu k větším městům** (absolutní počty)*

jesle uspokojují poptávku:	poloha obce				celkem
	v okolí velkého města	v okolí středně velkého města	malé obce vzdálené od měst	velké obce**	
všech zájemců	2	0	2	22	26
jen menší části zájemců	0	2	0	1	3
nabídka není občany obce využívána	5	10	1	1	17
celkem	7	12	3	24	46

** odpovídali jen představitelé obcí, podle nichž jsou jesle buď v jejich obci nebo v dosažitelné vzdálenosti*

*** nad 3 tisíce obyvatel, tyto nebyly dotázány, zda se nacházejí ve spádové oblasti větší obce*

Naprostá většina **z obcí, které nezřizují jesle** (70 %), **uvádí jako důvod nezájem o ně nebo nedostatečný počet dětí daného věku v obci** na to, aby bylo možno naplnit minimální ekonomicky vhodnou kapacitu jeslí. Častým důvodem je také nedostatek financí a jiných materiálních předpokladů (vyhovující prostory). Oprávněnost argumentu o obtížnosti vytvořit služby splňující současně zákonné požadavky na jesle i ekonomickou udržitelnost, to znamená využitou kapacitu, naznačují fakta, že ve 28 % sledovaných obcí je 10 nebo méně dětí do tří let, v polovině obcí je maximálně 22 takových dětí.

Nabízí se řešení zřizovat jesle pro více obcí. Zde je však třeba připomenout, že po zániku okresních úřadů mohou jesle zřizovat pouze obce (a financovat je plně ze svého rozpočtu), což je vzhledem k roztříštěnosti sídelní struktury ČR (velké množství malých obcí) jistě omezujícím prvkem v systému institucionální péče o děti do tří let věku. Naše data to potvrzují. I proto, že se zdá být malý zájem dovážet děti do vzdálenějších jeslí. **Nejschůdnějším řešením jsou nejspíše alternativní formy „poloformální" péče, nad kterou by ovšem obce musely mít „odpovědný dohled"**.

Velmi důležitým ukazatelem míry podpory rodičů malých dětí při slaďování rodiny a zaměstnání je právě existence a využívání alternativních forem péče o děti do tří let. V souhrnu je ze všech sledovaných obcí ve 23 % mateřské centrum, ve 3 % soukromá instituce poskytující denní péči o děti do tří let formou „živnosti péče o dítě do 3 let věku"[72] a ve 4 % pracují agentury zprostředkovávající péči o takto malé děti v domácnosti rodiny. Lze předpokládat, že domácí péče, avšak nelegalizovaná či formálně neorganizovaná, bude, zvláště ve větších městech, početnější (přesné údaje jsou obtížně zjistitelné, dostupné informace byly zjišťovány kvalitativními metodami – viz kapitola 6).

Nelze říci, že by alternativní formy péče o nejmladší děti nahrazovaly nebo doplňovaly velmi řídkou síť jeslí. Jednak jsou spíše ve městech, kde působí i jesle, a jednak nejsou dostatečně početné na to, aby měly větší efekt.

V 21 % obcí[73], které nemají jesle, pracuje mateřské centrum. Mateřská centra však nejsou ani přibližně alternativou jeslí. Nejen kvůli svému celkově ne velkému výskytu, ale hlavně proto, že v nich převážně není pečováno o děti matek (otců)

[72] Působící na základě zákona č. 455/1991 Sb., a Nařízení vlády č. 469/2000 Sb., příloha č. 2..

[73] Malý rozdíl oproti celkovému podílu obcí s mateřskými centry vyplývá z toho, že obcí bez jeslí je naprostá většina, a tedy určují celkový průměr. Navíc vzhledem k velmi malému počtu obcí, v nichž jsou i jesle, nejsou relativní údaje spolehlivě srovnatelné.

v době jejich zaměstnání. Pomáhají rodičům, kteří pečují o své děti celodenně a podporují šance na návrat do zaměstnání rodičům po rodičovské dovolené nebo působícím po nějakou dobu v domácnosti. Mateřská centra jsou zřizována častěji ve větších obcích (jejich výskyt je významný v obcích s alespoň 5-10 tisíci obyvateli). Jak už bylo zmíněno, mezi obcemi, v nichž jesle nejsou, je oproti průměru menší podíl obcí, v nichž působí soukromé organizace či zprostředkující agentury – ve 2 % jsou organizace s vlastními prostorami pro denní péči a ve 3 % obcí jsou zmíněné agentury.

Pouze v 15 obcích odpověděli na otázku o finanční dostupnosti soukromých zařízení pro péči o děti do tří let a z nich 6 respondentů označilo poplatky za přijatelné pro všechny nebo většinu rodičů, naopak 2 je označili za příliš vysoké i pro rodiny s vyššími příjmy. K otázce, zda malá nabídka komerčních služeb denní péče o děti je spíše odezvou na nezájem, způsobený jejich finanční nákladností, nebo je důsledkem malé atraktivnosti takových činností pro potenciální poskytovatele, např. z důvodu náročných zákonných požadavků na jejich provoz, naše šetření nepřineslo relevantní informace[74].

Vzájemná podpora rodičů svépomocí při zajišťování denní péče o děti je zcela výjimečná – ve 3 % obcí. Přitom na malých obcích by byla ve srovnání s jinými možnostmi více vhodná, neboť je oproštěna od formálních hygienických[75] a organizačních požadavků, platných pro institucionální zařízení, ale nadbytečných ve svém celkovém rozsahu v takovémto případě.

2.2 Mateřské školy a služby hlídání dětí starších 3 let

V celém výzkumném souboru je v 70 % (**64 % ve vybraných okresech**) obcí mateřská škola (dále MŠ), v dalších 25 % (**31 % ve vybraných okresech**) mají rodiče možnost dávat děti do MŠ v blízké obci. Jen 1 % (**2 %**) odpovědělo záporně a ve 4 % (**3 %**) obcí otázku nezodpověděli. Protože častěji neodpověděli představitelé větších obcí, tj. obcí všeobecně lépe vybavenými různými typy služeb, je podíl obcí vybavených mateřskou školou ve skutečnosti nižší. Z toto lze odhadem očekávat, že zhruba v 93 % obcí mají rodiče možnost MŠ využívat. Za předpokladu, že je možné zobecnit poznatky z vybraných okresů, tak **téměř dvě třetiny obcí všech velikostí jsou vybaveny mateřskými školami a téměř třetina zajišťuje dostupnost mateřských škol jinak.**

Podle výběrového šetření (pouze platné odpovědi) jsou mateřské školy přímo v obci ve všech obcích s 20 tisíci a více obyvateli, dostupné jsou MŠ ve všech obcích s 1 tisícem a více obyvateli. V menších obcích je podíl těch, kde není zřízena mateřská škola, výrazně vyšší.

[74] K jejímu zodpovězení by bylo potřeba provést výzkum v jiné populaci, u respondentů-představitelů obecních úřadů nebylo možné předpokládat podrobnější znalost.

[75] Více o nich v Příloze 1.

Tabulka č. 2.3 **Vybavenost obcí mateřskými školami podle velikosti obce (v %)**

	Velikost obce – počet obyvatel						
	50-299	50-499	500-1999	2000-19999	20000+	10000+	celkem
MŠ v obci	**10,5**	**30,4**	91,3	89,0	91,7	93,2	70,0
MŠ dostupná	82,1	64,9	5,1	3,9	0,0	1,4	24,5
MŠ není dostupná	5,3	3,6	0,7	0,0	0,0	0,0	1,4
celkem*	97,9	98,9	**97,1**	**92,9**	**91,7**	**94,6**	95,9
celkem dostupná	92,6	95,3	96,4	92,9	91,7	94,6	94,5
N	95	168	138	155	36	73	497

** Zbytek do 100 % jsou odmítnuté odpovědi.*

Poznámka: Krajní velikostní kategorie jsou doplněny o užší, resp. širší, varianty, protože takto více zobrazují diferenciaci podle velikosti obce, ale snižuje se u nich spolehlivost vzhledem k nízkým počtům.

Obdobný výzkum na obcích realizoval VÚPSV v roce 2002[76] a výsledky se příliš nelišily. Nicméně podle tehdejších zjištění byla mateřská škola ve všech obcích s počtem obyvatel 2000 a vyšším. Rozdíl ne plně srovnatelných dat pouze naznačuje, že úbytek MŠ mezi lety 2002 a 2008 se zřejmě do značné míry odehrál na obcích s 2000 a o něco více obyvateli. Z menších obcí však mělo MŠ tehdy 75 %, v 11 % z nich byla MŠ k dispozici při delším dojíždění. Ve 4 % malých obcí byla vytvořena jiná forma denní péče o děti ve věku 3-6 let. „Obslužnost" mateřskými školami na obcích nebyla všeobecná, ale až na výjimky si mohli rodiče dětí ve vyšším předškolním věku zajistit denní péči o ně. U mladších dětí to bylo méně snadné.

Ani **finanční dostupnost** se nejevila v roce 2002 jako problém, jak jsme zjišťovali v reprezentativních výzkumech rodičů[77] i v šetření pro pracovníky obecních úřadů. Vyšší byly poplatky v MŠ zřizovaných jiným subjektem, než je OÚ. Z hlediska velikosti obce se jevily rodičům MŠ finančně hůře dostupné v nejmenších obcích, třebaže podle šetření mateřských škol v roce 2008 i dat ČSÚ v souboru NVVD04 je tomu naopak (viz kapitola 4). Šetření z roku 2008 ukázalo, jak na to tyto obce zřejmě reagují - snižují nebo odpouštějí poplatky. Motivace může vycházet i z lepšího „vcítění" do problému mladých rodin, ale spíše z ekonomického kalkulu (podporovat docházku do MŠ, aby si uchovala nárok na existenci).

V zásadě se všemi výše uvedenými fakty korespondují i další empirické poznatky. Ve výběrovém šetření mezi rodiči dětí do 10 let věku, provedeném v roce 2005, **docházela převážná většina dětí respondentů** (87 %) **do MŠ v místě bydliště**, tzn. cca v dosahu 30 min. chůze od domova[78]. „Místní" školky byly nejčastěji navštěvované dětmi v obcích s počtem obyvatel 2 000 - 20 000 (94 % místních dětí v MŠ). V menších obcích pouze 2/3 dětí navštěvovaly MŠ v místě bydliště. Mezi dětmi, dojíždějícími do školky mimo místo bydliště, bylo v polovině případů důvodem to, že neměly školku pro své dítě v místě bydliště k dispozici (nejčastěji v obci do 2 000 obyvatel) a téměř jedna pětina těchto rodin deklarovala, že jim místní školka nevyhovuje. Až 11 % rodin, jejichž dítě navštěvovalo školku mimo místo bydliště, čelilo nedostatku místa v MŠ v místě bydliště. Pětina dětí docházela do školky v blízkosti místa zaměstnání jednoho z rodičů. Tyto souvislosti uvádíme, abychom připomněli, že vztah nabídky a poptávky nelze měřit jen v rámci obce a jen porovnáním počtu dětí v příslušném věku s počtem dětí v obecní školce.

[76] Dotazník vyplnilo 360 obcí, z toho bylo 208 obcí s pověřeným úřadem o 500-18000 obyvatelích.

[77] Výzkum R01.

[78] Kuchařová, Věra. a kol. 2006. *Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku.* Praha: VÚPSV.

Pohledy na dostupnost MŠ ze strany rodičů a ze strany představitelů obcí spolu v mnohém korespondují, navzdory čtyřletému rozdílu v časování sběru dat. Ne však u naplnění či nedostatku kapacity MŠ v malých obcích. V šetření z roku 2004 na škále důvodů dojíždění do MŠ do jiné obce zaujímá významné místo nedosažitelnost z důvodu vyčerpané kapacity v místních MŠ, zatímco podle poznatků z roku 2008 právě malé obce někdy kapacitu nenaplňovaly (viz kapitola 4[79]). Šetření z roku 2004 i 2008 prokázalo závislost na velikosti obce také u poplatků za MŠ. Jejich výše rostla se zvětšující se velikostí obce.

Z obcí, které mají MŠ, je 95 % také zřizovatelem alespoň jedné z nich. Malé obce řeší nedostatečné podmínky pro zřízení MŠ vlastním úřadem spoluprací s jinou obcí, méně často je v těch nejmenších jediným zřizovatelem jiný subjekt (podrobněji v kapitole 2.4).

Protože samotný údaj o možnosti navštěvovat MŠ (školka je v obci nebo v dosažitelné vzdálenosti) nevypovídá o reálné dostupnosti, ptali jsme se na míru uspokojení poptávky tam, kde prostorově MŠ dosažitelné dostupné jsou, tedy na dostupnost služeb MŠ. Nakolik je v různých regionech a oblastech vyrovnaná dostupnost MŠ, o tom vypovídají již údaje o míře uspokojení poptávky podle velikosti obcí. V tomto pohledu je poptávka lépe pokryta v menších obcích s 300-1000 obyvateli, ve městech nad 10 tisíc obyvatel však má šanci najít místo v MŠ nejčastěji většina zájemců (59 %), zatímco pouze v 38 % je uspokojena veškerá poptávka[80]. V nejmenších obcích do 500 obyvatel se však nejčastěji stává, že poptávka je uspokojena jen menšímu podílu rodin. Jinými slovy, nejmenší obce jsou z tohoto hlediska nejheterogennější, situace je v nich nejrozmanitější[81]. Pokud obce nemají na svém území zřízenu MŠ (takových jsou ve vybraných okresech 2 %), je prakticky jediným důvodem neekonomičnost takového zařízení. Nejčastěji pak v takovém případě vypomohou blízké obce. Mateřská škola může být zřízena také svazkem obcí. Tato možnost nebyla dotazníkem přímo zjišťována, nicméně byla v několika případech uvedena jako jedna z forem spolupráce obcí – ve srovnání se vzájemným vypomáháním obcí byla ovšem daleko méně častá – více viz kapitola 2.4).

Tabulka č. 2.4 **Pokrytí poptávky po mateřských školách podle velikosti obce (v %)**

	Velikost obce – počet obyvatel

[79] Také *Rychlá šetření 3/2008*. Praha: ÚIV, 2008.

[80] Pokud bychom počítali tyto podíly pouze ze zodpovězených otázek, bude se rovnat 61 %, resp. 39 %.

[81] Proto docházíme k rozporným zjištěním, že někde nejsou místa v MŠ dostupná a jinde mají nenaplněnou kapacitu.

	50-299	50-499	500-1999	2000-19999	20000+	10000+	celkem
všech zájemců	62,1	68,5	65,2	43,9	38,9	38,4	57,7
větší části zájemců	18,9	17,9	29,7	48,4	55,6	58,9	33,4
menší části zájemců	5,3	4,2	2,2	1,9	-	-	2,6
nikdo v obci nevyužívá	1,1	0,6	-	0,6	-	-	0,4
neví, neodpověděli	12,7	9,0	2,8	5,2	5,6	2,7	5,8
N	*95*	*168*	*138*	*155*	*36*	*73*	*497*

Poznámka: Krajní velikostní kategorie jsou doplněny o užší, resp. širší, varianty, protože takto více zobrazují diferenciaci podle velikosti obce, ale snižuje se u nich spolehlivost vzhledem k nízkým počtům.

Dostupnost, jak se jeví našim respondentům, zástupcům obcí, je méně uspokojující, než jak se situace jeví ze samotných dat o formální, potenciální, dostupnosti. **Pouze v 58 % obcí je dostupnost MŠ reálná pro všechny zájemce.** Současně však celkově je v 91 % obcí pokryta poptávka buď všech nebo většiny zájemců. Je-li obec zřizovatelem (některé) MŠ, je údajně poptávka pokryta účinněji.

Tabulka č. 2.5 **Souvislost mezi pokrytím poptávky po mateřských školách a podílem obce na jejich zřizování**

V obci lze pokrýt poptávku po MŠ:	Celkem – absolutní počet	Podíly v %		
		celkem	obec je zřizovatelem*	obec není zřizovatelem
všech zájemců	287	57,7	59,4	53,2
větší části zájemců	166	33,4	39,1	21,3
menší části zájemců	13	2,6	0,9	10,6
nikdo v obci MŠ nevyužívá	2	0,4	0,3	0,0
neví, neodpověděli	29	5,8	0,3	14,9
celkem	497	100	100	100

** alespoň jedné mateřské školy*

Nabídka denní péče v mateřských školách se regionálně liší. Data neumožňují zcela spolehlivě tuto odlišnost podle krajů zjistit vzhledem k odlišné návratnosti dotazníků a jejich malému absolutnímu počtu v krajích, což neumožňuje vyloučit náhodné vlivy. Naše zjištění však korespondují s poznatky statistických zjišťování[82]: nejvíce MŠ na 1000 dětí příslušného věku bylo v Pardubickém (16,6) a Olomouckém (15,8) kraji, nejméně v Praze (8,9) a pak v Moravskoslezském (10,3) a Ústeckém (10,4) kraji. Přitom je však v Praze vzhledem k větší velikosti školek v nich umístěno 80 % dětí ve věku 3-6 let, což odpovídá celorepublikovému průměru[83]. Tyto údaje máme k dispozici za okresy za rok 2005 (zdroj ÚIV, zpracováno v publikaci Kuchařová, Svobodová 2006). Z tohoto pohledu bylo nejmenší pokrytí „potřeby" mateřských škol v okrese Most (63 % dětí v uvedeném věku) a Praha-západ (64 %). Pod 70 % umístěných dětí bylo v dalších třech okresech, které se nacházejí na severozápadě Čech a v Moravskoslezském kraji. Nejvyšší podíly umístěných dětí byly v okrese Pelhřimov (89 %) a obdobně vysoké v dalších okresech na střední Moravě a východních Čechách. V těchto údajích je ovšem srovnáván počet dětí v příslušné věkové kohortě a počet dětí navštěvujících mateřskou školu, nikoliv skutečná data o

[82] Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR. Praha: VÚPSV. 2006.

[83] Relevantnější by byl ukazatel počtu míst ve školkách na 1000 dětí příslušného věku.

poptávce a nabídce (ne všechny děti v daném věku chtějí jejich rodiče umístit do mateřské školy, ne všechna volná místa v mateřských školách musí být obsazena).

O vztahu nabídky a poptávky by měly blíže vypovídat údaje o uspokojené poptávce, přesněji o míře odmítnutí podaných žádostí. Dostatečně ilustrativní relativní údaj nelze z existujících dat zjistit (kde by ve zlomku byly v čitateli umístěné děti a ve jmenovateli požadovaná místa k témuž datu)[84]. Proto alespoň pro přiblížení situace používáme náhradní výpočet a publikované absolutní počty. Výpočet v tabulce 2.6 lze číst tak, že kdyby byly přijaty všechny děti, bylo by v MŠ, např. v celé ČR o 4,4 % více dětí, ve středních Čechách ale o 10,1 %, atd. Nejvíce nevyřízených žádostí v absolutním vyjádření je podle dat UIV (http://www.uiv.cz/clanek/705/1533) ve středních Čechách a na jihovýchodě republiky (kraj Vysočina a Jihomoravský). V relativním vyjádření je tomu tak opět ve středních Čechách a také v Praze. Poptávka se takto zdá být nejlépe pokryta v severovýchodní oblasti ČR, zejména v Královehradeckém a Pardubickém kraji.

Tabulka č. 2.6 **Počty dětí v mateřských školách a počty žádostí o přijetí, jimž nebylo vyhověno, stav k 30.9.2007**

	děti celkem a	**nevyřízené žádosti b**	**b/(a+b)**
Česká republika	291 194	13 409	0,044
Praha	29 859	1 735	0,055
Střední Čechy	33 818	3 804	**0,101**
Jihozápad	34 248	1 101	0,031
Severozápad	31 045	1 204	0,037
Severovýchod	44 737	1 185	0,026
Jihovýchod	47 116	2 233	0,045
Střední Morava	35 885	1 165	0,031
Moravskoslezsko	34 486	982	0,028

Zdroj: Data ÚIV, (http://www.uiv.cz/clanek/705/1533)

Také z pohledu na jednotlivé kraje ve výběrovém šetření je nejhorší situace v umísťování dětí do mateřských škol ve Středočeském kraji (okolí Prahy), špatná je v Moravskoslezském a Ústeckém kraji a nejlepší je v Pardubickém a Olomouckém kraji. Vzhledem k vysoké míře korespondence zjištění ze statistických dat a z našeho výběrového šetření považujeme za možné ilustrovat situaci i na grafu 2.1, ač je zpracován z nevelkých absolutních čísel.

Ze všeho výše uvedeného se ukazuje, že **špatná je situace zejména v okolí největších měst**, kromě Prahy zřejmě též Brna, Plzně a Českých Budějovic (v příslušných krajích je více obcí, kde nabídka míst v MŠ uspokojuje jen menší část zájemců). V těchto oblastech bývá vyšší míra zaměstnanosti[85], vč. matek hodně malých dětí. Zvýšená poptávka tak spolu s horší vybaveností (počet MŠ na 1000 dětí) spoluvytvářejí neuspokojivou situaci z hlediska slaďování rodiny a zaměstnání. Svou

[84] Data ÚIV evidují počty dětí v MŠ ke stejnému datu, jako počty neumístěných dětí, ale ty umístěné do MŠ tam nastupovaly v různé době.

[85] V srpnu 2008 byla míra nezaměstnanosti v ČR 5,3 %, v Praze 2,2 %, v okresech Praha-východ 1,7 % a Praha-západ 1,8 %; Brno-město mělo míru nezaměstnanosti 5,6 % a Brno-venkov 4,2 %; Plzeň-město a přilehlé okresy měly míru nezaměstnanosti 3,2-3,9 %. Naproti tomu v Ostravě to bylo 8,3 % a v Ústí nad Labem 9,7 %. http://portal.mpsv.cz/sz/stat

roli hraje nejspíš výstavba satelitních měst, za níž budování infrastruktury, vč. MŠ, zaostává.

Alternativní formy péče o děti ve věku 3-6 let jsou natolik sporadické, že byly zachyceny jen individuální případy: celkem v 18 obcích, z toho ve 3 organizace provozující obdobu MŠ, v 8 obcích agentury zprostředkovávající péči a ve 4 obcích svépomocné organizace. Při tomto malém počtu je jen naznačeno (ne prokázáno) to, co známe z jiných zdrojů, že péče na základě živnostenského zákona se vyskytuje spíše ve větších obcích a svépomocné formy péče v obcích malých. Pokud to skutečně platí, je tu jistý rozdíl od služeb péče pro děti mladší 3 let, pro něž se všechny formy koncentrovaly ve městech.

Finanční dostupnost komerčních forem denní péče o děti je hodnocena téměř rovnoměrně na škále od všeobecné dostupnosti po pouze výjimečnou dostupnost. Na čem různá hodnocení závisí, nebylo možno při malém výskytu těchto služeb ověřit.

Graf č. 2.1 **Uspokojení poptávky po mateřských školách podle regionů[86] – podíly obcí (v %), kde odpověděli danou variantou**

Pozn.: Je nutné vzít v úvahu, že celkové počty v jednotlivých okresech jsou nízké a že bylo dosaženo různé úrovně návratnosti, a proto se liší i míra spolehlivosti údajů. Z tohoto důvodu byla vyřazena Praha, v níž

[86] Odpovědi na otázku „Nakolik mateřská(é) škola(y) ve Vaší, příp. blízké, obci uspokojuje(í) poptávku obyvatel Vaší obce?" Varianty odpovědí zněly: 1. Uspokojuje poptávku všech zájemců; 2. Uspokojuje poptávku větší části zájemců; 3. Uspokojuje poptávku menší části zájemců; 4. Možnost dávat děti do mateřské školy nikdo v naší obci nevyužívá.

byla otázka zodpovězena jen ve 4 městských částech (v ní samotné je navíc různorodá situace). Kategorie „málo/nezájem" zahrnuje rozdílné odpovědi „nabídka MŠ uspokojuje jen málo zájemců" a „v obci nikdo MŠ nenavštěvuje", přičemž naprosto převažuje první odpověď, druhá je přiřazena, aby celek tvořil 100 %. V grafu nejsou zahrnuty varianty „neví" a „neodpověděl".

2.3 Péče o děti mladšího školního věku

Péče o děti mladšího školního věku je organizována především ve školských zařízeních, avšak nezávisle na vyučování, a to formou školní družiny nebo školního klubu (podrobněji v Příloze 1). Školy mohou také organizovat zájmové kroužky.

Obce (samostatně nebo jako svazek obcí) mohou být podle školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání) zřizovateli školních družin a školních klubů jako školských zařízení, která poskytují dětem zájmové vzdělávání a pečují o jejich volný čas. Podmínky vymezuje též Vyhláška č. 74/2005 o zájmovém vzdělávání. Většina právnických osob vykonávajících činnost školy, vykonává činnost školského zařízení pro zájmové vzdělávání – školní družiny (§ 118 školského zákona).

To současně znamená, že prakticky všechny obce, které jsou zřizovatelem základní školy, v ní také zřizují školní družinu[87]. Obdobně to vyplývá ze statistik ÚIV (graf 2.2 a) a b)). Školní družiny nicméně navštěvuje zhruba polovina žáků příslušných ročníků základních škol a škol pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, přičemž tento podíl v posledních letech vzrůstal (viz kapitola 5). Zatímco počty škol v posledních letech klesají, mj. v souvislosti s jejich slučováním (nikoliv jen rušením), počty družin se s počtem škol vyrovnávají. Lze z toho odvozovat, že se snižují počty malých a málotřídních základních škol, na nichž bývá problém se zajištěním prostor a personálu pro činnost družin. To může vysvětlovat i naše zjištění, uváděná dále, o neexistenci družin v nejmenších obcích. V nich často působí právě málotřídní školy (stále častěji se ovšem transformující do organizační formy „podsoučást sloučené školy" poté, co došlo k jejich sloučení se školou působící ve větší obci[88]).

Počet i podíl málotřídních škol (bez ohledu na právní status) v letech 1990-1998 pozvolna vzrůstal, pak po mírném poklesu nastal v roce 2004 opět jejich slabý nárůst. Je to zřejmě výsledek prohlubující se spolupráce obcí v této oblasti (viz k tomu dále). Z hlediska zabezpečení dětí po vyučování na malých obcích má tento trend nejspíš dvojí dopady. Rozšiřuje to možnosti péče o děti po vyučování, které jsou v nejbližším prostředí vesnice více omezené a otevírají se možnosti využití kapacit „kmenové" základní školy. Na druhé straně to ovšem zvyšuje nároky na dojížďku, dětí i rodičů, a tím i časové zatížení rodičů, bezpečnost dětí apod.

Graf č. 2.2 **Vývoj počtu družin a základních škol**[89]
a) v letech 1990-2007

[87] Toto neplatí o školních klubech, ale ty jsou určeny starším dětem, než na které se zaměřuje tento projekt. Proto se zde jimi nezabýváme.

[88] Podle komentáře ÚIV, v údajích o málotřídních školách se od roku 2003/04 jedná o počet "podsoučástí" základních škol (v případě sloučených základních škol).

[89] Graf je rozdělen na dvě části, protože publikovaná data ÚIV za roky 1990-2000 neuvádějí počty škol vč. škol pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

b) v letech 2001-2007

Zdroj: data UIV – Vývojové ročenky školství

Poznámky: 1) SVP=školy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami
2) družiny bývají zřizovány na obou typech škol

Data šetření na obcích ukázala velké rozdíly v zabezpečení péče o děti mladšího školního věku po vyučování. Pokud jde o to, jak služby péče v družinách celkově pokrývají potenciální poptávku, zaměříme se opět na vybrané okresy, reprezentující celou velikostní škálu obcí. Celková situace je taková, že 72 % obcí poskytuje nějakým způsobem možnost navštěvovat družinu, z toho v 51 % přímo v obci. Pokud je družina v jiné obci, s naprostou převahou je to proto, že pouze v jiné obci je i základní škola.

Z pohledu sledovaných obcí všech velikostí situace vypadá tak, že v těch, **kde je 1 tisíc a více obyvatel, mohou** (kromě nepatrných výjimek) **všude rodiče využívat služby školních družin** (srv. graf 2.3, v textu využíváme ale i jiné velikostní kategorie). V menších obcích je situace diferencovaná. Mají-li do 500 obyvatel, je přímo v obci družina k dispozici pouze v necelé pětině a ve zhruba polovině navštěvují děti družinu ve škole v blízké obci. V nejmenších obcích do 300

obyvatel však nezabezpečuje školní družinu dokonce 30 % obcí. I v obcích s 500 až 2 tisíci obyvateli uvádělo 12 % dotazovaných, že pro děti z jejich obce nabídka služby školních družin (tj. ani v blízké obci) není. Pokud v nejmenších obcích místní děti využívají služby družin ve školách v jiné obci, je to buď proto, že škola v obci družinu nemá nebo v obci vůbec není základní škola[90]. První případ se vyskytuje v obcích do 500 obyvatel ve 3 % a ve všech větších obcích zcela ojediněle, druhý případ platí v téměř polovině obcí s počtem obyvatel až do 500.

Graf č. 2.3 **Vybavenost obcí družinami podle velikosti obce (v %)**

Vzhledem k nemalé části družinami nevybavených obcí je tedy důležitá i možnost zabezpečování této služby spoluprací mezi obcemi. Kromě spolupráce obcí stejného typu[91] zde může hrát roli i spádovost větších měst. Naše data naznačují (graf 2.4), že v okolí větších měst je více obcí, pro něž základní vzdělávání vč. péče o děti v družinách zabezpečují zčásti tato „střediskov― města, menší města takto působí o dost omezeněji. Vzájemná pomoc obcí je tudíž významnější mezi obcemi stejného (prvního) typu.

[90] Obdobná situace může nastat i v rámci velkých měst. Např. v Praze má základní školu 48 z 57 městských částí (data z roku 2004).

[91] Vymezení obcí podle typů na tři skupiny je vysvětleno na začátku textu v seznamu zkratek a pojmů.

Graf č. 2.4 **Vybavenost obcí o velikosti do 3 tisíc obyvatel družinami podle umístění obce (v %)**

I v těch obcích, kde během školního roku družiny zajišťují péči o děti mladšího školního věku, je v létě tato služba velmi omezena[92]. Přestože velikost obce zde hraje menší roli, hodnotíme celkovou situaci opět v podsouboru vybraných okresů. Z tohoto pohledu pouze ve 3 % obcí je alespoň jedna družina otevřená po celé prázdniny a v 11 % část prázdnin (uvedené podíly jsou vypočteny pouze ze zodpovězených otázek, přitom 24 % dotázaných neodpovědělo, takže spolehlivost zjištění je zde omezena).

Lepší je nabídka péče o děti v družinách o jarních prázdninách. V této době 16 % obcí nabízí službu družiny. Pouze 7 % však uvádí, že po celou dobu. Ostatní zřejmě spíše pořádají jednorázové akce pro děti, např. jednodenní výlety, sportovní dny, jak vyplývá z šetření v družinách 2008.

Kromě družin mohou děti školního věku trávit organizovaně, či alespoň pod dohledem, volný čas **v zájmových kroužcích**. Ty mohou být organizovány školami, středisky či domy dětí a mládeže a dalšími institucemi a organizacemi. Téměř v polovině z obcí všech velikostí mohou děti využívat školní zájmové kroužky a mezi nimi tak činí třetina ve škole nacházející se přímo v obci, kde bydlí. Ve zbylých dvou pětinách musí děti docházet nebo dojíždět do blízkých obcí. To se týká jen obcí do jednoho tisíce obyvatel, konkrétně v obcích s 500 až tisícem obyvatel má základní školu ve své obci 38 % z celkových 48 % obcí, kde děti školu organizující zájmové kroužky k dispozici mají. V obcích menších je tento poměr pouze 9 % ku 45 %. Velký podíl největších obcí, ve kterých dotázaní neuvedli organizování kroužků ve školách, lze přičíst působení mimoškolních organizací v této oblasti[93] (může však jít o důsledek malého počtu těchto měst).

[92] Srv. *Rychlá šetření 3/2008*. Praha: ÚIV, 2008.

[93] V malé míře také tomu, že v takových obcích nemusí mít její představitelé přesné informace o těchto aktivitách.

Tabulka č. 2.7 **Dostupnost organizovaných aktivit volného času ve škole mimo vyučování a mimo družiny (v %)**

dostupnost aktivit zájmových kroužků	velikost obce – počet obyvatel			
	do 499	500-1999	2-20 tis	20+ tis
ve škole v obci bydliště	8,7	37,0	**71,9**	**82,4**
ve škole v jiné obci	35,4	10,4	0,7	-
není	**55,9**	**52,6**	27,3	17,6
N	*161*	*135*	*139*	*34*

Zaměříme-li se na reprezentativní vzorek obcí ve vybraných okresech, jen v zanedbatelném podílu z nich se na trávení volného času dětí mladšího školního věku podílejí organizace mimo školu. Jsou zde však markantní rozdíly podle velikosti obce. Podle celostátních údajů o počtu středisek a domů pro děti a mládež, které se zaměřují na volný čas, je zřejmé, že působí pouze ve městech (graf 2.5). Neplatí však silná závislost na velikosti města, spíše na tradici a aktivitě místních aktérů. V letech 1990-2007 poklesl počet středisek o 20 %, ale v posledních dvou letech zaznamenaly malý vzestup.

Graf č. 2.5 **Střediska pro volný čas dětí a mládeže - střediska a členové (absolutní počty)**

Zdroj: ÚIV

Z šetření na obcích se zdá, že nejvyšší aktivitu v oblasti péče o děti v mimoškolním čase vykazují organizace veřejné sféry (především obecní a městské úřady), a i to ovšem (až na výjimky) pouze ve větších obcích. Působení takovéto instituce alespoň ve třetině obcí bylo zjištěno až ve velikostní kategorii 5-10 tisíc obyvatel, přičemž tento podíl se ve vyšších velikostních kategoriích v zásadě udržuje.

Tabulka č. 2.8 **Podíly obcí v %, v nichž jsou volnočasové aktivity dětí mladšího školního věku organizovány ne-školními organizacemi (v %)**

	velikost obce – počet obyvatel			
	do 499	500-1999	2-20 tis.	20+ tis.
formou živnosti*	-	-	4,5	8,3
neziskové organizace	0,6	1,4	17,4	27,8
jiné	1,2	-	23,9	**36,1**
žádné	**90,5**	**92,0**	**44,5**	16,7
N	*168*	*138*	*155*	*36*

Poznámka: součty sloupců se nerovnají 100 %, protože každá položka bylo zodpovídána zvlášť

** jako živnost „mimoškolní výchova a vzdělávání" (působící na základě zákona č. 455/1991 Sb. a nařízení vlády č. 140/2000 Sb.)*

Protože intenzitu péče o mimoškolní aktivity dětí nelze v dotazníkovém šetření, kde respondenty jsou představitelé obecních a městských samospráv, zcela relevantně postihnout, dotazovali jsme se jich i na hodnocení situace v jejich obcích ze tří hledisek, důležitých pro kvalitu trávení času po vyučování: bezpečnosti dětí, kvality[94] náplně volného času a prevence negativních jevů u dětí a mládeže[95] (dále pro ně pro stručnost používáme názvy bezpečnost, kvalita a prevence).

Všechny tyto tři aspekty byly hodnoceny velmi pozitivně, nejlépe respondenti hodnotili bezpečnost dětí. Podle 85 % respondentů, kteří se k otázce vyjádřili, byla zajištěna určitě nebo spíše dostatečně. Nejméně pozitivně byly hodnoceny preventivní aktivity (75 %).

Tabulka č. 2.9 **Možnosti trávení volného času po vyučování a prevence sociálně negativních jevů u dětí mladšího školního věku (v %)**

Jak jsou zabezpečeny:	bezpečnost dětí	kvalita náplně volného času	prevence negativních jevů u dětí a mládeže
určitě dostatečně	34,6	33,9	24,4
spíše dostatečně	50,3	43,4	50,3
spíše nedostatečně	10,8	16,9	19,4
určitě nedostatečně	4,3	5,7	5,9

Podle typu obce bylo možné zaznamenat nejvýraznější rozdíly při hodnocení prevence negativních jevů a kvality náplně volného času. Prevenci negativních jevů hodnotilo pozitivně (tj. jako určitě či spíše dostatečnou) 89 % respondentů reprezentujících obce třetího typu, v případě obcí druhého typu se jednalo o 86 % (55 ze 64) respondentů a v případě obcí prvního typu o 67 % respondentů. Kvalitu náplně volného času pozitivně hodnotilo 94 % obcí třetího typu, 95 % obcí druhého typu a 68 % respondentů z obcí prvního typu. Bezpečnost dětí byla takto hodnocena v 94 % obcí třetího typu, v 95 % obcí 2. typu a v 79 % obcí prvního typu. Ve všech těchto třech aspektech byl podíl respondentů uvádějících odpověď „určitě dostatečně" oproti celému vzorku výrazně nižší u obcí prvního typu a naopak výrazně vyšší u obcí třetího typu. V obcích prvního typu byla naopak ve srovnání se zbytkem vzorku volena výrazně častěji odpověď „spíše nedostatečně", odpověď „určitě nedostatečně" byla

[94] V zájmu stručnosti jsme zvolili tento hodnotící termín, ale nebyl takto zcela míněn, šlo obecně o protiklad k nedostatku aktivní náplně volného času až po negativní jevy v chování.

[95] K otázce bezpečnosti dětí mladšího školního věku se vyjádřilo 463 respondentů (93,2 %), kvalitu náplně volného času pro tuto věkovou skupinu hodnotilo 472 respondentů (95,0 %) a preventivní aktivity pro tuto věkovou skupinu 459 (92,4 %).

oproti celému souboru častější již jen při hodnocení prevence sociálně patologických jevů a kvality náplně volného času, navíc tento rozdíl byl již méně výrazný.

V souvislosti s velikostí obce byly zaznamenány totožné trendy (graf 2.6), tj. pozitivní hodnocení bylo výrazně méně časté v menších obcích. Nejvyšší závislost na velikosti obce byla zjištěna u položky „kvalitní náplň volného času". Odpověď „určitě dostatečně" byla u všech tří aspektů oproti celému souboru výrazně méně často uvedena v obcích do 500 obyvatel (23 % u bezpečnosti, 13 % u kvality a 13 % u prevence) a naopak výrazně častěji v obcích o deseti tisíci a více obyvatelích (ve stejném pořadí 43 %, 63 % a 57%). Je otázkou, jak dotazovaní chápali bezpečnost, protože výsledky nejsou zcela v souladu s obecnou představou o větší nebezpečnosti prostředí velkých měst oproti venkovu[96]. Při součtu podílu odpovědí určitě a spíše dostatečně je u bezpečnosti poměr 80 % těchto odpovědí v nejmenších obcích proti 94 % v největších městech. Hodnocení kvality náplně volného času naopak koresponduje s tím, že nabídka možných forem a způsobů je ve venkovských obcích podstatně menší (jak ukázala i naše data, zmíněná zde výše), a tím je spíše méně vstřícná rozmanitým individuálním přáním a potřebám dětí.

Graf č. 2.6 **Zabezpečení podmínek pro trávení volného času po vyučování podle velikostních skupin obcí (v %)**[97]

Poznámka: podíly obcí, jejichž představitelé označili daný aspekt trávení volného času za dostatečně zabezpečený - součty odpovědí "určitě dostatečně" a „spíše dostatečně".

Provedli jsme i srovnání mezi obcemi v okolí větších měst a ostatními, ale zde se opět potvrdily hlavně rozdíly podle velikosti obce. To je zejména markantní u prevence, ale také u hodnocení bezpečnosti dětí mladšího školního věku. Nejvíce spokojení s prevencí a bezpečností jsou ve velkých městech, zatímco v menších obcích

[96] Snad tu hraje roli, že jsme se ptali na situaci u dětí mladšího školního věku, které jsou častěji ještě pod dozorem dospělých (rodičů, učitelů atd.).

[97] Otázka zněla: Domníváte se, že děti mladšího školního věku ve Vaší obci mají zabezpečeny dostatečné podmínky pro trávení času po vyučování z následujících hledisek? Odpovědět bylo možno na 4-stupňové škále.

je nižší spokojenost bez ohledu na to, zda jsou nebo nejsou ve spádové oblasti většího města. Naproti tomu náhledy na kvalitu trávení volného času jsou více diferencovány. Nejlépe je hodnocena ve velkých městech, ale nejhůře v malých obcích vyskytujících se mimo spádovou oblast většího města.

2.4 Vybrané aspekty utvářející podmínky pro výchovu dětí předškolního a mladšího školního věku

Zabezpečení služeb denní péče o děti je, nebo by mělo být, součástí širší koncepce rodinné politiky nebo pro-rodinných opatření na obcích. Tyto služby jsou na obecných podmínkách závislé a současně je mohou spoluvytvářet (např. podpořit zaměstnanost žen). Proto jsme sledovali vybrané aspekty životních podmínek rodin a komunitního života, které (spolu)utvářejí a ilustrují podmínky pro výchovu dětí předškolního a mladšího školního věku.

K jednotlivým vybraným předpokladům promítajícím se do možností výchovy dětí předškolního a mladšího školního věku (viz tabulka 2.10) se vyjádřilo 94 % respondentů. Jako nejzávažnější problémy byly z tohoto hlediska chápány „dostatek pracovních příležitostí přímo v obci" a „zajištění institucionální péče o děti do 3 let zaměstnaných rodičů". Jako méně závažný problém většina respondentů hodnotila „možnosti skloubení zaměstnání a péče o děti v důsledku dojíždění do zaměstnání" a „zabezpečení trávení volného času pro děti do deseti let". Jako problémové chápány nebyly další sledované aspekty – péče o děti starší tří let a nutnost dojížďky dětí . . **Námi v této analýze sledované problémy tedy obce pociťují i ve srovnání s dalšími jako významné**, někde až palčivé. Navzdory nižší poptávce po péči o děti mladší tří let, je především téměř úplná absence zařízení pečujících o tyto děti hodnocena nejkritičtěji mezi uvedenými komponentami služeb pro rodiny, avšak s výjimkou nejmenších obcí.

Podle předpokladu byly všechny sledované aspekty jako závažné problémy výrazně častěji hodnoceny v obcích prvního typu. Nejvíce to platí o pracovních příležitostech přímo v obci a o péči o děti 3-10 let. Obce třetího typu mají oproti ostatním menší potíže s dostatkem pracovních příležitostí. V obcích třetího typu se méně než v ostatních jevilo jako problém také zajištění péče o obě skupiny dětí starších tří let a vlastně se jich netýkal problém dojíždění. Při pohledu z hlediska velikosti obce docházíme k analogickým výsledkům. Zajištění volného času a péče a o děti mladšího školního věku vnímali respondenti reprezentující obce do 500 obyvatel ve srovnání s celým souborem výrazně častěji buďto jako více či méně závažné problémy. Další sledované aspekty pro ně byly oproti ostatním obcím výrazně závažnější. Naproti obce o deseti tisíci či více obyvatelích měly ve srovnání s menšími výrazně menší problémy s dostatkem pracovních příležitostí a zabezpečením dětí školního věku. U ostatních aspektů nehrála velikost obce významnou roli.

Tabulka č. 2.10 **Hodnocení vybraných aspektů utvářejících podmínky pro výchovu dětí (v %)**

hodnocený aspekt	závažný problém	částečný problém	není problém
dostatek pracovních příležitostí přímo v obci	45,5	44,9	9,6
zajištění institucionální péče o děti do 3 let zaměstnaných rodičů	37,3	46,1	16,5
zajištění institucionální péče o děti ve věku 3-6 let zaměstnaných rodičů	8,2	28,5	63,3
zajištění péče po vyučování o mladší školní děti zaměstnaných rodičů	7,9	36,7	55,4
dojíždění dětí do základní školy	3,6	21,7	74,6
zabezpečení trávení volného času dětí do 10 let	6,8	53,2	40,0
skloubení zaměstnání a péče o děti v důsledku dojíždění do zaměstnání	12,3	73,1	14,6

Výsledky hodnocení vybraných aspektů podmínek pro péči a výchovu dětí lze shrnout tak, že na obcích je tematika zařízení denní péče hodnocena jako součást komplexnějšího problému vztahu sféry rodinné a sféry zaměstnání, které jsou zvláště na menších obcích odloučeny, což ztěžuje harmonizaci obou sfér.

2.5 Aktivity obce a spolupráce samosprávných institucí

Výše jsme zmínili, že v 70 % obcí se mateřská škola nacházela, podle dalších 25 % byly služby mateřské školy zabezpečeny v dostupné vzdálenosti v jiné obci a podle sedmi respondentů (1 %) se mateřská škola nenacházela ani v obci ani v dostupné vzdálenosti[98]. Zde chceme připojit detailnější pohled na počty a zřizovatele mateřských škol. Zatímco v obcích druhého a třetího typu se podle předpokladů převážná většina mateřských škol nacházela na území obce, bylo tomu stejně pouze ve třech pětinách obcí prvního typu. V dalších 38 % obcích prvního typu (se mateřská škola nacházela v dostupné vzdálenosti.

Zřizovatelem mateřské školy bylo 90 % obcí, které se k otázce vyjádřily (z toho 88 % respondentů uvedlo počet mateřských škol zřizovaných obcí). Z obcí prvního typu jich zřizovatelem mateřské školy bylo 80 %, v obcích druhého a třetího typu se jednalo o všechny případy. V případě obcí o jednom až deseti tisících obyvatelích bylo zřizovateli 98 % obcí a v případě obcí od 300 do 1000 obyvatel 88 %. Výrazně méně často byly obce zřizovatelem mateřské školy, když měly méně než 300 obyvatel. Pozice obce v zázemí velkého nebo středního města nesnižovala pravděpodobnost, že zřizuje sama na svém území MŠ. Rozhodující význam zřizovatelské role obce pro dostupnost mateřských škol podtrhla skutečnost, že 89 % respondentů uvádělo stejné počty mateřských školek v obci a mateřských škol zřizovaných obcí.

[98] V ostatních obcích tuto otázku nezodpověděli.

Tabulka č. 2.11 **Počty obcí, v nichž existuje nebo je obcí zřízen daný počet mateřských škol (absolutní počty)**

počet mateřských škol	**počet obcí**	
	MŠ v obci	MŠ zřizované obcí
1	221	228
2	38	40
3	21	22
4-9	35	36
10 a více	25	18
celkem odpovědí	**340**	**344**

Poznámka: nesoulad údajů je způsoben buď tím, že některé obce odpověděly jen jednu z otázek (příp. ne přesně), nebo tím, že se spolupodílely na zřízení MŠ více obcemi

K otázce zjišťující poskytování podpory obcemi zařízením pro péči o děti do šesti let, jejichž zřizovatelem nebyla obec ani krajský úřad (vyjma mateřských a rodičovských center), se 67 % vůbec nevyjádřilo. Mezi ostatními obcemi jen dvě pětiny tato zařízení podporovaly. Podpora byla ve srovnání s dalšími velikostními kategoriemi výraznější v obcích o jednom až deseti tisících obyvatelích, v souvislosti s typem obce se výrazněji nelišila.

Na území 24 % obcí se nalézalo mateřské centrum. Z toho se v 18 % jednalo o obce prvního typu, ve 22 % o obce 2. typu a nejvíce jich bylo v obcích 3. typu. Mateřská centra byla provozována ve všech devíti krajských městech, která se zapojila do šetření, a ve třech ze čtyř městských částí Prahy, které se k této otázce vyjádřily.Většina mateřských center tedy existovala ve středně velkých a velkých obcích (56 v obcích s více než 10 000 obyvateli a 47 v obcích o 1000 až 10 000 obyvatelích), nicméně existovala i v několika menších obcích (10 obcí do 1000 obyvatel, tj. zbylých 9 %; pouze v jednom případě se přitom jednalo o obec s méně než 300 obyvateli).

Z celkového počtu 281 obcí do 3000 obyvatel, u nichž byla zjišťována poloha ve vztahu k větším městům, jich mateřským centrem disponovalo 8 % a z nich byly mateřskými centry jen výjimečně vybaveny ty vzdálené od měst. Z obcí této velikosti, které se nacházely ve „spádové" oblasti velkého města nebo „dojezdové/obslužní" oblasti středního města, měla mateřské centrum zhruba desetina. Vzdálenost menší obce od většího města je tedy pro vybavenost mateřskými centry významná, přičemž stojí za pozornost, že situace je lepší v obcích v blízkém okolí malých a středně velkých měst, nikoliv u obcí v okolí velkých měst.

Ze 113 obcí s mateřskými centry jich 85 % mateřská centra finančně podporovalo. Obec většinou pro mateřské centrum zřídila nebo mu poskytla prostory. Jinou formu podpory uvedlo 20 % respondentů, (z toho v 17 případech byla forma podpory také upřesněna. Mezi těmito dalšími formami podpory respondenti opětovně zmiňovali poskytování prostor zdarma a finanční příspěvky, ať už se jednalo o možnosti získávání prostředků z grantů města, přímé podpory na provozní výdaje centra (mzdy zaměstnanců, energie) nebo jednorázové finanční příspěvky (například při organizování jednorázových kulturních akcí). Dalšími formami podpory byly spolupráce s mateřským centrem při pořádání akcí (kulturních akcí, výletů apod.), jeho propagace, metodická podpora při získávání finančních prostředků z jiných zdrojů, poradenství a pomoc s projekty. V jednom případě bylo mateřské centrum součástí příspěvkové organizace města.

Odhlédneme-li od hlavního města Prahy (pro malý počet dotazníků), byla mateřská centra nejméně podporována v obcích prvního typu. I tyto obce je však podporovaly finančně ve více než polovině případů. Mírně častěji podporu (finanční i formou zřízení či poskytnutí prostor) mateřským centrům poskytovaly obce s více než 10 tisíci obyvateli.

Tabulka č. 2.12 **Počty obcí s mateřskými centry a jejich podpora podle jednotlivých kategorií obcí (absolutní počty)**

typ obce	počet obcí s mateřským centrem	z toho obcí podporováno		
		finančně	zřízením, poskytnutím prostor	jinak
obec 1. typu	20	12	11	1
obec 2. typu (obce s pověřeným obecním úřadem, které nejsou obcemi s rozšířenou působností)	24	17	15	11
obec 3. typu (obec s rozšířenou působností) bez krajských měst	57	46	38	8
krajské město (v obecní struktuře obec 3. typu)	9	8	5	2
městská část hlavního města Prahy	3	1	3	1
celkem	113	84 (74 %)	72 (64 %)	23 (20 %)

Obecní podpora sociálně slabým rodinám při placení poplatků v jeslích a mateřských školách byla sledována odděleně ze dvou hledisek – zvlášť případy, kdy je obec zřizovatelem příslušného zařízení, a zvlášť byla sledována možnost poskytování této podpory z jiného titulu. V prvním případě se k této otázce vyslovilo 81 % obcí, přičemž necelá třetina ji zodpověděla kladně. V případě druhém (podpora z jiného titulu) se k otázce vyjádřilo 63 % obcí (a z nich 15 % kladně). V obou případech byla zřetelná velmi silná souvislost s velikostí i typem obce, kdy podpora **byla nejčastější v největších obcích a v obcích třetího typu, zatímco v malých obcí do 1000, a zejména do 300 obyvatel, stejně jako v obcích prvního typu, se objevovala zcela výjimečně.** Dalším sledovaným ukazatelem péče obcí o rodiny byla jejich míra zohlednění specifických životních okolností. Ptali jsme se, zda v obci žijí rodiny se specifickými problémy a zda je jim věnována zvýšená pozornost. Nejčastěji se vyskytujícími skupinami obyvatel, které mohou mít specifické problémy nebo potřeby, bývají v obcích nejčastěji rodiny se 3 a více dětmi (85 %), rodiny osamělých matek, případně otců (77 %) a sociálně slabé rodiny (74 %). Nejméně časté byly v obcích rodiny přistěhovalců (37 %), rodiny etnických a národnostních menšin (44 %) a jiné typy rodin (36%).

Nejčastěji obce nějakým způsobem (způsob nebyl zjišťován) podporují rodiny s postiženým(i) rodičem(i) či dítětem(dětmi) (44 %), nejméně naopak rodiny se třemi a více dětmi (11 %), rodiny osamělých matek či otců (16 %), rodiny přistěhovalců (18 %) a jiné typy rodin (5 %). Jako důvod absence podpory jednotlivých skupin rodin uváděla přibližně čtvrtina až polovina respondentů, že dotyčné skupiny rodin takovou pomoc nepotřebují. Jiné důvody pro absenci takové podpory u vyjmenovaných skupin rodin existovaly podle třetiny až přibližně dvou pětin respondentů.

Tabulka č. 2.13 **Podpora obce vybraným skupinám rodin (v %)**

sociální skupina	jsou podporovány	ne, nepotřebují to	ne, z jiných důvodů	skupina v obci existuje
rodiny osamělých matek (otců) s dětmi	16,2	44,4	39,3	76,5
rodiny se třemi a více dětmi	11,2	48,6	40,3	85,4
rodiny s postiženým(i) rodičem(i) nebo dítětem(dětmi)	43,6	23,4	33,0	66,6
rodiny přistěhovalců	18,2	40,6	41,2	36,7
rodiny etnických či národnostních menšin	23,7	36,4	39,9	43,9
sociálně slabé rodiny	29,6	29,0	41,3	74,3
jiné typy rodin	5,0	35,0	60,0	36,0

Ke spolupráci s dalšími obcemi při zajišťování péče o předškolní děti a děti mladšího školního věku se vyjádřilo 94 %. respondentů (Z toho 12 % ji hodnotilo jako dosti intenzivní, 35 % jako omezenou a podle 52 % respondentů obce při zabezpečování péče nespolupracovaly vůbec. V souvislosti s velikostí obce se míra spolupráce obcí nikterak výrazněji nelišila, v případě obcí prvního typu byla častěji uváděna spíše žádná než omezená spolupráce, zatímco u obcí třetího typu byla naopak oproti dalším typům obcí častější omezená spolupráce a méně obcí nespolupracovalo vůbec. Obce spolupracující intenzivně se vyskytovaly ve srovnatelné míře u všech typů obcí.

Formu spolupráce detailněji přiblížilo 168 respondentů. Někteří respondenti uvedli více forem. Zdaleka nejčastěji uváděným typem spolupráce bylo dojíždění dětí z okolních obcí do mateřských a základních škol (včetně mateřských speciálních škol, základních praktických škol a základních uměleckých škol), družin a případně i kroužků provozovaných v dotazované obci (78 dotázaných). Několik respondentů k tomu dále uvedlo, že možnost umístění dětí z obcí ve spádové oblasti v zařízeních provozovaných obcí je limitována volnými kapacitami těchto zařízení. Sedm obcí naopak zmínilo, že děti z těchto obcí využívají volné kapacity zařízení v sousedních obcích. Ve 23 případech byly uvedeny vzájemně se doplňující aktivity obce a sousedních obcí. Jednalo se o tyto formy spolupráce:

- obec provozuje jeden typ zařízení (např. mateřskou školu) a jiná obec (jiné obce) provozuje/í jiný typ zařízení (např. základní školu); zařízení využívají děti z obou/ze všech obcí zapojených do této spolupráce;
- dohoda mezi obcemi, že se doplňují ve výuce tak, že jedna ji zajišťuje na jednom stupni (v určitých ročnících) a druhá na druhém stupni (v ostatních ročnících), umožnění návštěvy dětem z vyšších ročníků z jiných obcí v zařízení na území obce;
- přijímání dětí z jiných obcí k předškolnímu vzdělávání do zařízení v obci v posledním roce před zahájením školní docházky;
- děti předškolního věku s trvalým pobytem v obci sice mohou v obci navštěvovat mateřskou školu, ale využívají zařízení v jiné obci, např. proto, že jejich rodiče jsou zaměstnáni u firem v těchto obcích;
- možnost docházky dětí z dotazované obce do mateřských škol a družin o jarních a letních prázdninách (v době dovolené) v jiných obcích, pokud školská zařízení v sousedních obcích fungují;
- dohodnutí možnosti umístění dětí do mateřské školy v sousední obci, v případě, že je mateřská škola v obci uzavřena;

- intenzivní jednání se sousední obcí o možnosti otevření dalšího oddělení mateřské školy a zvýšení tak kapacity zařízení v sousední obci;
- pobočka zařízení se sídlem v jiné obci, respektive obec zřizuje oddělení školského zařízení sídlícího v jiné obci.

Ve 35 případech byly zmíněny finanční aspekty spolupráce obcí. Z toho ve 23 byly tyto aspekty také blíže specifikovány. Jednalo se především o tyto formy spolupráce, respektive hrazení nákladů:

- úhrada neinvestičních nákladů školských zařízení obcemi, které nemají mateřské a základní školy, zařízením, do nichž děti z těchto obcí docházejí[99], dohoda o úhradě neinvestičních nákladů (paušální částka/rok/žák); kontrola trvalého bydliště dojíždějících dětí a žáků a následná fakturace neinvestičních nákladů mateřských a základních škol za děti z jiných obcí těmto obcím; v jednom případě bylo v odpovědi zdůrazněno, že je brán ohled na rozpočty malých obcí;[100]
- investiční příspěvky;
- sponzorské dary;
- příspěvky na sportovní a kulturní akce pro děti.

Sedm obcí uvedlo koordinaci aktivit v rámci svazku obcí či mikroregionu. Tato spolupráce se neomezovala pouze na oblast péče o děti předškolního a mladšího školního věku. V rámci této oblasti se koordinace aktivit týkala vzájemné výměny informací s okolními obcemi o počtu volných míst v místní mateřské škole a provozování mimoškolních aktivit, respektive základní umělecké školy.

Metodická pomoc a koordinace aktivit v oblasti péče o děti předškolního a mladšího školního věku, které uvedlo 17 dotázaných obcí. spočívaly v těchto činnostech: metodická pomoc mateřským a základním školám ve spádovém území obce jako obce 3. typu; kontaktování rodičů, kteří se na pracovníky obce obracejí při problémech; pravidelné schůzky s vedením mateřských a základních škol v okolních obcích; spolupráce se zařízeními (např. při umísťování dětí či formou brigád); naplnění kapacity zařízení v obci - umístění dětí do mateřské školy na základě dohody mezi obcemi; uzavírání dohod se starosty z okolních obcí (uzavírání smluv o hrazení neinvestičních výdajů za žáky); vedení agendy neinvestičních výdajů pro okolní obce na základě smluv o financování povinné školní a předškolní docházky dětí ve smyslu zákona č. 561/2004 § 178, odst.6. Je patrné, že někdy byly charakterizovány spíše administrativní činnosti spojené s dojížděním žáků ze spádové oblasti, nežli přímo forma spolupráce. Kromě některých již uvedených odpovědí bylo takto možné chápat také tuto odpověď: „pořizujeme seznamy dětí, které k nám spádově nepatří, ale jejichž rodiče tu našli zaměstnání, a tyto předáváme na obec".

---

[99] Jedná se o povinnost obcí podle § 179 školského zákona, který mimo jiné stanoví, že obec je povinna zajistit podmínky pro předškolní vzdělávání v posledním roce před zahájením povinné školní docházky pro děti s místem trvalého pobytu na jejím území a pro děti umístěné na jejím území v dětském domově. Za tímto účelem obec mateřskou školu buď zřizuje, nebo zajistí předškolní vzdělávání v mateřské škole zřizované jinou obcí nebo svazkem obcí. V takovém případě je obec povinna za každé dítě a místem trvalého pobytu na jejím území, které navštěvuje mateřskou školu zřízenou jinou obcí, hradit této obci její neinvestiční výdaje podle § 178 odst. 6 školského zákona připadající na jedno dítě této školy, pokud se obce nedohodnou jinak.

[100] Hrazení nákladů je povinností ukládanou zákonem, je třeba jej proto chápat jako plnění zákonné povinnosti. Nicméně odpovědi respondentů naznačují, že při naplňování této zákonné povinnosti mohou být zohledňovány některé významné okolnosti a odlišné mohou být také procedurální postupy spojené s jejím naplňováním.

Další formy spolupráce zahrnovaly společné aktivity (výlety, kurzy, divadelní představení apod., uvedlo 9 obcí), zajištění dopravy dětí do mateřské školy (5 obcí), spolupráce s rodiči (3 obce), dovoz obědů, vaření pro mateřské školy ve vedlejší obci (2 obce) a další formy materiální nefinanční spolupráce (drobné dárky pro všechny děti, řemeslnické služby, brigády, podíl sousedních obcí na vybavení mateřské školy – 4 obce). Objevily se také některé obecnější, blíže nespecifikované formy spolupráce: „záleží na potřebách zařízení", „materiální podpora", „ochota spolupracovat", „telefonická, osobní", „úzká"/"všestranná apod. spolupráce", „vytváření podmínek pro plnění povinné školní docházky v základních školách zřizovaných městem a podmínek pro předškolní vzdělávání v mateřské škole", „zajištění podmínek pro vzdělávání".

Poslední výpovědi se pravděpodobně dotýkají i „spolupráce" formou slučování škol, která se zřejmě stala nástrojem zachování málotřídních škol na malých obcích tím, že se staly součástí větších škol. Vývoj málotřídních škol (částí školských subjektů) se tak i v době poklesu podílu dětské populace ubíral vzestupným, byť nevýrazným trendem, jak ukazuje graf 2.7. Vzhledem k tomu, že z poznatků o zabezpečování denní péče o děti na obcích je zřetelná důležitost ekonomických aspektů, a že z hlediska výchovy mladé generace i slaďování rodinného a pracovního života je důležité hledat takové formy péče, které jsou finančně i prostorově dostupné, je toto ukázka jedné z možných cest řešení problémů v dané oblasti.

Graf č. 2.7 **Vývoj počtu a podílu malotřídních škol**

Zdroj: data ÚIV

Poznámka: data za následující roky nejsou publikována

Podmínky spolupráce obcí s krajskými úřady se odvíjejí od platné legislativy. Smyslem tohoto výzkumu přirozeně nebyl její rozbor, ani zjišťování, jakými znalostmi v této věci disponují pracovníci obecních úřadů. Cílem otázky zaměřené na spolupráci

mezi obcí a krajem v oblasti péče o předškolní děti bylo zjistit, jaké možnosti nabízí a v jakých ohledech je naopak limitující současné uspořádání systému, respektive je-li existující uspořádání reprezentanty obecní samosprávy vnímáno jako odpovídající a jak se jim daří existující možnosti podpory využívat, příp. zda je zde prostor pro spolupráci založenou na vlastní iniciativě bez porušení právních předpisů.

Komentáře respondentů poukazovaly především na skutečnost, že krajský úřad při zajištění péče o předškolní děti finančně obce nepodporuje proto, že podporuje přímo samotná zařízení poskytující tuto péči (ta jsou tak někdy podporována společně krajem i obcí). Příspěvek na žáka přitom krajský úřad nestanovuje. A krajský úřad tak nemá na výši finanční podpory vliv.

V několika případech byly uvedeny konkrétní pozitivně vnímané formy spolupráce či podpory:

- dotace krajského úřadu na registrované sociální služby zaměřující se na příslušnou cílovou skupinu,
- vypisování grantů na vznik nových zařízení či na vybavení či úpravy budov stávajících zařízení,
- s krajským úřadem spolupracují jednotlivá zařízení (mateřské školy, základní školy), a to i ta, jichž je obec zřizovatelem,
- ochota pracovníků krajského úřadu poradit, pokud obec žádala o radu,
- vyřizování podlimitnosti žáků v místní základní škole.

Jako sporné aspekty respondenti vnímali:

- nedostačující legislativní úpravu v oblasti metodické podpory ze strany kraje, zejména v oblasti školství,
- efektivnost programů finanční a materiální podpory (měla by být skutečně v rodinách s malými dětmi znát),
- obec pro krajský úřad „jakoby neexistovala kromě kontroly jednou za rok“,
- fakt, že krajský úřad nefinancuje pracovníky družin,
- jesle jsou zařazeny pod oblast zdravotnictví, bylo by však vhodnější je zařadit do sociálních služeb,
- situace ve školství není v regionu řešena,
- požadavek na předškolní zařízení nebyl zařazen mezi priority komunitního plánu.

Při hodnocení spolupráce s krajským úřadem, ať už v oblasti finanční či metodické, se objevily jak pozitivní soudy, tak i kritické názory. Ve dvou případech se také ukázalo, že hodnocení spolupráce se liší u školského a sociálního a zdravotního odboru. Při interpretaci zjištěných skutečností je třeba vést v patrnosti, že plnění řady zákonných povinností obou článků samosprávy na poli péče o děti předškolního věku jejich užší kooperaci nevyžaduje, protože nemusí být nezbytná. Kompetence krajských úřadů jsou, pokud krajský úřad není zřizovatelem některého zařízení a zejména v případě jeslí, velmi omezené. Otázka se tak týká situací, ve kterých může být užší kooperace obou článků samosprávy prospěšná pro jejich výkon v oblasti péče o děti předškolního věku.

Spolupráci s krajským úřadem (případně Magistrátem hlavního města Prahy) z hlediska finanční podpory hodnotilo 428 respondentů (86 %), přičemž 43 % z nich uvedlo, že jejich obce se tato otázka netýká. Z hlediska nefinanční materiální podpory spolupráci hodnotilo 84 % respondentů a otázka spolupráce s krajským úřadem na tomto poli se týkala 54 % z nich. V případě spolupráce z hlediska metodického vedení odpověď uvedlo 85 % respondentů a tato otázka se týkala 44 % z nich.

Respondenti, jichž se různé formy spolupráce s krajským úřadem týkaly, nejlépe hodnotili podporu formou metodického vedení. Tu jako „velmi dobrou" či „spíše dobrou" vnímalo 59 % z nich (oproti 25 % respondentů volících středovou hodnotu a 16 % vnímajících podporu jako „spíše špatnou" nebo „velmi špatnou nebo žádnou"). Finanční podporu jako „velmi dobrou" či „spíše dobrou" vnímalo 47 % respondentů (oproti 32 % udávajícím neutrální hodnocení a 21 % s negativním hodnocením). Počty respondentů hodnotících nefinanční materiální podporu pozitivně, neutrálně a kriticky byly v podstatě srovnatelné (34 %, 34 % a 31 %). První dva jmenované aspekty (metodické vedení a finanční podpora) tedy byly hodnoceny spíše pozitivně, poslední (nefinanční materiální podpora) byl hodnocen neutrálně.

Otázka spolupráce s krajským úřadem byla z hlediska všech tří aspektů častěji relevantní pro obce třetího typu a také byla v těchto obcích častěji hodnocena pozitivně. Naopak pro respondenty z obcí prvního typu byly všechny tři sledované otázky ve srovnání s respondenty reprezentujícími ostatní skupiny obcí méně často relevantní a pokud relevantní byly, byly méně často hodnoceny pozitivně.

2.6 Shrnutí

Služby denní péče o děti do 3 let věku jsou pro svou velmi omezenou nabídku kritizovány, a to zejména ze dvou dost odlišných stran – jednak v analýzách a oficiálních dokumentech Evropské komise a dalších orgánů EU, a jednak ze strany neziskových organizací i některých odborníků, většinou více či méně zaměřených na problematiku rovných příležitostí mužů a žen. Naše poznatky z výzkumu na obcích potvrzují obraz, který vyplývá ze statistik i dalších zjišťování: nabídka ne-rodinné denní péče o nejmenší děti do tří let je velmi omezená. Kromě tradičních služeb jeslí, jejichž počty a umístění z nich dělají službu pro omezenou skupinu rodin, je i nabídka ostatních forem velice slabá, často vázána na vyšší finanční nároky (tedy i zde se jedná o poněkud exkluzivní formu služeb). Na druhé straně vyjádření představitelů obcí naznačují jistou korespondenci se zjišťovanými postoji populace (především rodičovské), svědčící o tom, že o zařízení denní péče o děti mladší tří let není velký zájem vzhledem k obecné preferenci rodinné péče u těchto dětí. Tyto preference netlačí nabídkovou stranu k hledání dostatečně kvalitních a přitom ne nadměrně finančně nákladných forem takové péče.

V případě denní péče o děti ve věku 3-6 let je situace v porovnání s mladšími dětmi lepší, ale nesnadno zhodnotitelná vzhledem k velké variabilitě regionální i z hlediska různorodých požadavků rodičů. Ty se liší s ohledem na stáří dětí, preference institucionální či jiné ne-rodinné péče před rodinnou vzrůstá s věkem (u tříletých je znatelně nižší, než u pětiletých). Celkový obraz o prostorové dostupnosti tvoří nesouladné poznatky. Počet mateřských škol, jejich existence i v poměrně malých sídlech a podíl dětí navštěvujících mateřské školy z příslušných populačních ročníků

vytvářejí obraz relativního souladu nabídky a poptávky[101] (nemalý počet mateřských škol nemá naplněnou kapacitu – viz z kapitola 4 zde). Naproti tomu rostoucí počty neuspokojených žádostí o přijetí do mateřské školy spolu se zjištěními o tom, jak nemožnost zajistit denní péči o děti znemožňuje požadované profesní uplatnění žen-matek a zvyšuje jejich prožívané napětí ve snaze skloubit rodinu a zaměstnání[102], tvoří opačný obraz o nesouladu nabídky a poptávky[103]. Z pohledu představitelů obcí je základní informace vcelku pozitivní: v 95 % obcí existuje možnost dávat děti do mateřské školy. Současně jen v necelých 3 procentech je zcela nedostupná, avšak pouze zhruba v 60 % obcí je mateřská škola reálně dostupná všem zájemcům, čili v 37 % obcí neuspokojí nabídka všechny, nicméně většinu zájemců.

Protože z dosavadních poznatků je známa nedostatečnost nabídky alternativních forem denní péče o děti (podle různých výzkumů je využívá cca 2-5 % rodin[104]), mohl průzkum na obcích přinést nový pohled. Pouze však potvrdil již známý deficit v této oblasti. Navíc ovšem potvrdil i to, že alternativní formy nepůsobí tam, kde by mohly vyplnit mezeru v nabídce tradičních institucí denní péče. Spíše rozšiřují variabilitu tam, kde tradiční formy jsou přítomny ve větším rozsahu, ale často nestačí kapacitně. Důvodem malého rozšíření alternativních forem denní péče o děti mimo velká městská centra je malá rozvinutost tohoto druhu služeb i malá tradice, která může být mj. příčinou i jisté nedůvěry. Častější je pomoc prarodičů, příp. jiných příbuzných. Přitom ne vždy je tento způsob preferovaný. Zájem o alternativní formy je větší, než jejich skutečná míra využívání (Kuchařová et.al. 2006, Kuchařová, Svobodová 2006, Höhne 2008).

Jestliže dosud málo frekventované formy denní péče nepatří k velice preferovaným, neznamená to, že by rodiny o ně zájem neměly a že v nich nespatřují výhody. V již zmíněném šetření HRZ05[105] měly respondentky říci, zda by jejich rodině pomohlo rozšíření nových forem péče o předškolní děti (mimo jesle a MŠ) a zřizování jeslí a mateřských škol zaměstnavatelskými organizacemi. Rozšíření nových forem péče by velmi nebo za určitých okolností pomohlo 63 % respondentek (26 % velmi a 37 % za určitých okolností) a zřizovaní předškolních zařízení zaměstnavatelskými organizacemi by pomohlo 56 % z nich (27 % velmi a 29 % za určitých okolností).

---

[101] Např. Kuchařová, Věra. a kol. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: VÚPSV, 2006; Křížková, A. (ed.) - Dudová, R.- Hašková, H.- Maříková, H. *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005; Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR***.** Praha: VÚPSV, 2006.

[102] V souboru HRZ05 16 % těch dotázaných, kteří někdy pocítili napětí mezi plněním rodinných a pracovních povinností a mají děti v příslušném věku, uvedla jako zdroj tohoto napětí nedostupnost zařízení denní péče o děti. Ve výzkumu E-deti2005 14 % žen uvedlo, že důvodem prodloužení rodičovské dovolené byla mj. nemožnost zajistit denní péči o dítě (Kuchařová et.al. 2006).

[103] Např. Kuchařová, Věra. a kol. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: VÚPSV, 2006; Křížková, A. (ed.) - Maříková, H.- Hašková, H.- Bierzová J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006; Höhne, Sylva. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití.* - 1. vyd. - Praha: VÚPSV, 2008; *Aperio – Problémy a potřeby rodičů. Internetová anketa*. 2008.

[104] Např. v souboru HRZ05 pouze 2 % dotázaných uvedla individuální placenou pomoc osobou mimo příbuzenstvo – viz pozn. 32. Většinou se přitom jedná o nárazovou výpomoc několikrát za měsíc, nikoliv každodenní péči. Podle dat RZV06 se podíly žen využívajících služby najaté osoby pohybují obdobně od 2 do 5 % v závislosti na typu rodiny a stáří dítěte. Je třeba připomenout, že všechny výzkumy tohoto jevu narážejí na nemalé metodické problémy.

[105] Kuchařová, Věra. a kol. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: VÚPSV, 2006.

Přestože nebyl očekáván problém s dostupností družin, neboť podle školské statistiky jejich počet odpovídá počtu základních škol, zřejmě zde nepanuje úplný soulad. Byť jde o nečetné případy, v některých malých obcích (výjimečně městských částech velkých měst) je družina podle šetření, provedeného v obcích, nedostupná. Výskyt alternativních forem ani v oblasti péče o děti po vyučování není nijak velký, takže ani zde nemohou být alternativou v těch obcích, ve kterých chybějí družiny. Ty jsou navíc typem zařízení obtížně zastupitelným.

Souhrnně je možno říci, že obce plní povinnosti, které jsou jim příslušnou legislativou v oblasti služeb denní péče o děti uloženy a pokud jim v tom brání nějaké okolnosti, využívají náhradních řešení. Z hlediska jejich úlohy v úsilí o zajištění rovnováhy mezi poptávkou nabídkou v této oblasti je třeba se zamyslet nad těmi sférami, kde obce oprávněně mají velkou volnost rozhodování, ale nabídky služeb na tomto faktu vázne. Zejména je však třeba ověřit způsoby a efektivnost finanční podpory obcí v jejich roli zřizovatele zařízení denní péče.

3. Institucionální zajištění péče o děti mladší 3 let - jesle

3.1 Vývoj a současný stav jeselských zařízení v ČR

Podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví ČR jsou jesle řazeny mezi „zvláštní dětská zařízení“[106], navazují na péči v rodině a zabezpečují všestranný rozvoj dítěte zpravidla do tří let věku (vyhláška 242/1991 Sb.). Jesle jsou zřizovány zpravidla s denním, výjimečně s týdenním provozem.

Od počátku devadesátých let minulého století, kdy v České republice existovala více než tisícovka jeslí s téměř 40 tisíci místy, se jejich počet po výrazném poklesu mezi lety 1990 a 1991 postupně dále snižoval až na současných 49 zařízení nabízejících 1587 míst (tabulka 3.1). Ještě v první polovině 90. let mohly jedny jesle uspokojit poptávku více než 35 dětí, v letech 1997 až 2004 však průměrný počet míst v jeslích nepřekročil 30 míst. Průměrná velikost jeslí se nad touto hranicí pohybuje až v posledních třech letech. Důvody pro počáteční prudký pokles počtu míst v jeslích, resp. jeslí samotných lze spatřovat v několika faktorech. V souvislosti s demografickými změnami se jednalo zejména o pokles porodnosti, z hlediska zajištění péče o děti došlo k prodloužení rodičovské dovolené a doby nároku na rodičovský příspěvek a na úkor kolektivní institucionální péče o nejmenší děti začala být preferována péče v domácím prostředí rodičovskou osobou. V současné době dochází do jeslí zhruba 1 % dětí mladších tří let.

Tabulka č. 3.1 **Vývoj počtu jeslí a počtu míst v jeslích v letech 1990 až 2007**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
počet jeslí	1 043	486	381	247	235	207	151	101	79
počet míst v jeslích	39 829	-	13 196	9 265	8 565	7 574	5 551	2 965	2191
meziroční pokles/ růst počtu míst v %	-	-	- 64,9 1990-92	- 29,8	- 7,6	- 11,6	- 26,7	- 46,6	- 26,2
průměrný počet míst v jeslích	38,2	x	34,6	37,5	36,4	36,6	36,8	29,4	27,7

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
počet jeslí	67	65	59	58	60	58	54	48	49
počet míst v jeslích	1 913	1 867	1 717	1 674	1 770	1 708	1671	1567	1587
meziroční pokles/ růst počtu míst v %	- 12,7	- 2,4	- 8,0	- 2,5	+ 5,7	- 3,5	- 2,2	- 6,2	+ 1,3
průměrný počet míst v jeslích	28,6	28,7	29,1	28,9	29,5	29,4	30,9	32,6	32,4

Pozn.: Od roku 2000 zahrnuje jesle a mikrojesle včetně dalších dětských zařízení. Do roku 1999 včetně jsou údaje jen za jesle a mikrojesle.

Zdroj: ÚZIS, Roční výkaz o činnosti zdravotnických zařízení. Stav k 31.12. příslušného roku.

Regionální rozložení jeslí je značně nerovnoměrné. Nejvíce jeslí se nachází v Praze a Ústeckém kraji (shodně 9), naopak pouze jedny jesle jsou v Jihočeském, Pardubickém a Libereckém kraji, Karlovarský kraj dokonce nemá jesle žádné (tabulka 3.2). Tato zařízení jsou přitom koncentrována zvláště do větších měst, rodiny žijící

[106] Mezi zvláštní dětská zařízení paří dále kojenecké ústavy a dětské domovy (vyhláška 242/1991).

v menších městech a vesnicích tak prakticky nemají moc možností, jak jejich služeb využít.

Tabulka č. 3.2 **Počet jeslí a počet míst v jeslích v roce 2006 – podle krajů**

	počet zařízení	počet míst v jeslích
Hlavní město Praha	9	367
Středočeský kraj	3	78
Jihočeský kraj	1	105
Plzeňský kraj	4	73
Karlovarský kraj	0	0
Ústecký kraj	9	248
Liberecký kraj	1	50
Královéhradecký kraj	3	136
Pardubický kraj	1	18
Vysočina	2	55
Jihomoravský kraj	2	75
Olomoucký kraj	3	100
Zlínský kraj	7	182
Moravskoslezský kraj	3	80
Česká republika	48	1 567

Pozn.: Stav k 31.12.2006.
Zdroj: ÚZIS, Síť zdravotnických zařízení 2006.

3.2 Výsledky empirického výzkumu mezi zástupci jeslí

V rámci výzkumu provedeného v jeslích byla elektronickou cestou oslovena příslušná zařízení, jejichž kontaktní údaje byly k dispozici v Registru zdravotnických zařízení Ústavu zdravotnických informací a statistiky na internetové adrese http://www.uzis.cz/uzis/rzz/rzz.htm (stav k březnu 2008) a dále na webových stránkách dohledaných pomocí internetového vyhledavače www.seznam.cz, po zadání klíčového slova „jesle" (stav k březnu 2008). Celkem tak bylo pomocí elektronické pošty kontaktováno 46 jeslí, ze kterých zaslalo zpět vyplněný dotazník 21 organizací (tj. 47 %). Z důvodu nízkých počtů těchto zařízení jsou výsledky uváděny většinou v absolutních číslech a není možné provádět hlubší třídění, např. podle velikosti obce. V souboru se vyskytují dvoje jesle z obcí do 20 000 obyvatel, dále 5 jeslí z obcí o velikosti 20 000 – 50 000 obyvatel, 9 zařízení z měst s 50 000 – 100 000 obyvateli a 4 organizace z měst nad 100 000 obyvatel (jedno zařízení neuvedlo velikost obce, ve které působí).

3.2.1 Velikost a kapacita jeslí

Celková kapacita dotazovaných jeslí (v denní docházce) se pohybuje v rozmezí 10 až 65 dětí. **Počet oddělení**, do kterých jsou děti rozděleny, je odvislý od kapacity jeslí, tzn. pouze jedno oddělení mají jesle s kapacitou 10-20 dětí (celkem 6 jeslí), dvě oddělení jsou v jeslích s kapacitou 20-45 dětí (9 jeslí), 5 jeslí má oddělení tři (kapacita 40-65 dětí) a pouze jediné z dotazovaných jeslí mají čtyři oddělení.

Celkový **počet přijatých dětí** přesahuje v 17 z dotazovaných jeslí jejich celkovou kapacitu (o 5 až 91 dětí), do 2 jeslí je přijato přesně tolik dětí, jaká je jejich kapacita, a do zbylých 2 zařízení je naopak přijato méně dětí, než je celková kapacita (o 10, resp. 12 dětí). Tyto disproporce je možné vysvětlit tím, že počet přijatých dětí měl být uveden bez ohledu na typ docházky, tzn. zahrnuje ve všech případech jak děti přijaté k tradiční celoměsíční docházce, tak děti docházející nepravidelně, obvykle maximálně na 5 dní v měsíci z důvodu zachování nároku rodiče na rodičovský příspěvek. Znamená to tedy, že děti se v průběhu měsíce v jeslích vystřídají a v jednom dni je tak v zařízení maximálně tolik dětí, jaká je celková kapacita jeslí.

Do jeslí mohou děti nastoupit zpravidla od 6 měsíců věku, tedy po skončení mateřské dovolené. Takto malé děti přijímá necelá polovina (9) oslovených jeslí. Dalších 8 jeslí je určeno pro děti od 1 roku věku a ve zbývajících 4 musejí být děti ještě o půl roku starší. Děti mladší jednoho roku věku se však v jeslích vyskytují spíše výjimečně. Naopak nejčastěji je navštěvují 2-3leté děti (tabulka 3.3). Zbývající dvě věkové skupiny jsou v souhrnu sice vyrovnány, nicméně v polovině dotázaných jeslí převažují děti 1-2leté (33 %) nad dětmi staršími tří let (10 %) a v druhé polovině jeslí je tomu přesně naopak.

Tabulka č. 3.3 **Průměrný podíl dětí daného věku v jeslích (v %)**

věk dětí	%
do 12 měsíců	1
13 – 24 měsíců	22
25 – 36 měsíců	**54**
nad 36 měsíců	23

Je otázkou, nakolik je setrvání dětí starších tří let nutností (např. z důvodu nedostupnosti mateřské školy nebo nemožnosti do ní nastoupit ihned ve třech letech) či volbou. Všechny dotázané jesle umožňují dětem i po dosažení 3 let věku nadále, alespoň po určité období, jejich zařízení navštěvovat, a to právě za účelem plynulého přechodu do mateřské školy. Žádné jesle přitom neuvedly, že by se školkou byly součástí společného zařízení. Můžeme tedy předpokládat, že takto vycházejí vstříc rodičům, jejichž dítě oslaví třetí narozeniny např. začátkem roku, kdežto do mateřské školy může nastoupit až od září. Určitou výhodu (zejména finanční) to však může přinášet i jeslím samotným.

Podíl dětí, které jsou do jeslí přijaty na **více než 5 dní v měsíci**, tj. využívají službu „tradičních celoměsíčních jeslí", se pohybuje od 17 % do 85 % (průměr 44 %), nikdy tedy nedosahuje celkového počtu přijatých dětí, respektive je podstatně nižší. Doba, kterou tyto děti v jeslích obvykle denně tráví, přesahuje ve většině zařízení 7 i více hodin (16 jeslí), nejčastěji na 5-6 hodin docházejí tyto děti do jeslí jen ve třech zařízeních.

Podíl dětí, které jsou přijaty pouze **na (maximálně) 5 dní v měsíci** z důvodu zachování nároku rodiče na rodičovský příspěvek (podle ustanovení zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře), je v rozmezí 15-81 % (průměr 50 %). Podobně jako děti přijaté na více než 5 dní v měsíci, docházejí i tyto děti do jeslí nejčastěji na 7 a více hodin (11 jeslí), případně na 5-6 hodin (8 jeslí). Pouze v jediném zařízení je nejčastější doba, kterou tyto děti v jeslích tráví, 3-4 hodiny.

Ve 12 zařízeních počet dětí přijatých na maximálně 5 dní v měsíci převyšuje počet dětí využívajících službu „tradičních celoměsíčních jeslí", ve dvou jeslích jsou

tyto počty vyrovnané a ve zbylých 7 zařízeních je vyšší počet dětí docházejících na celý měsíc ve srovnání s počtem „pětidenních" dětí. Z toho je patrné, že pro mnohé rodiče slouží jesle jen jako „pomocné zařízení" v průběhu jejich rodičovské dovolené a zachování nároku na rodičovský příspěvek je pro ně stále prioritou.

Pouze 4 z dotázaných jeslí (o celkové kapacitě 10-40 dětí) nabízejí rodičům také **příležitostnou hlídací službu na krátkou dobu** („na hodinové bázi"). Tuto službu nicméně využívá poměrně nízký počet rodin, v průměru za týden se jedná zhruba o 3 děti (ve dvou zařízeních umísťují rodiče své děti do hlídací služby nejčastěji na 1-2 hodiny, v jednom zařízení je to 5 a více hodin). Dle slov zástupců jeselských zařízení, která mají tuto službu ve své nabídce, se nestává, že by byl zájem rodičů o příležitostnou hlídací službu takový, že by museli některé děti odmítat.-

Pracovníci jeslí převážně nepociťují ani přímo ve svých zařízeních, ani lokalitách, kde působí, deficit míst v jeslích. Na otázku, zda je zapotřebí zvýšit počet míst v jejich jeslích, opovědělo kladně 6 respondentů (bez ohledu na to, zda v jejich zařízení počet přijatých dětí převyšuje kapacitu či nikoliv). 15 si naopak myslí, že navyšování kapacity v současné době potřebné není. Nicméně i s opačným problémem, a to s obavou, že kapacita jeslí nebude dostatečně naplněna, se opět setkáme pouze u menšiny dotazovaných – v průběhu posledních dvou let se tato obava objevila u 7 zástupců dotazovaných jeslí. Při porovnání těchto dvou odpovědí lze konstatovat, že **téměř polovina dotazovaných zařízení** (9 jeslí) **má kapacitu optimální**, tzn. nemusí čelit ani problémům vyplývajícím z převahy poptávky nad nabídkou, ani potížím plynoucím z nedostatečného počtu zájemců o služby jeslí.

Respondenti měli rovněž zhodnotit nabídku jeselských služeb v lokalitě, v níž se nacházejí, tj. zda je podle jejich názoru počet míst v jeslích v jejich obci či městské části v současnosti dostačující či nikoliv. Podle většiny respondentů (15) počet míst v lokalitě odpovídá potřebě a jen 6 zástupců dotazovaných jeslí je přesvědčeno, že tento počet je nedostatečný (o opaku, tj. že počet míst není plně využitý, není přesvědčen nikdo).

3.2.2 Kritéria pro přijímání dětí do jeslí

Při přijímání dětí se většina dotázaných zástupců jeslí řídí určitými **kritérii**, žádné limity nemají stanoveny pouze 4 jesle. Největší šanci na kladné vyřízení žádosti o přijetí do jeslí mají děti, jestliže je alespoň jeden z jejich rodičů výdělečně činný, a dále ti, kteří mají trvalé bydliště na území dané obce, příp. městské části (tabulka 3.4). Délka docházky, na kterou se dítě hlásí, je kritériem v dalších 8 jeslích. Stejný počet jeslí upřednostňuje také děti z neúplných rodin. Sourozenci jsou při příjímání do jeslí zvýhodňováni v 6 zařízeních. České občanství je preferováno spíše výjimečně. Mezi jinými kritérii byly nejvíce zmiňovány sociálně slabé rodiny.

Pokud jesle nějaká kritéria uplatňují, jedná se v průměru o kombinaci tří aspektů, přičemž mezi nejčastější hlediska patří trvalé bydliště, pracovní aktivita alespoň jednoho z rodičů a neúplnost rodiny.

Tabulka č. 3.4 **Kritéria pro přijímání dětí do jeslí**

kritérium	abs. počet jeslí	%
alespoň 1 z rodičů pracuje	13	62
trvalé bydliště	12	57
délka docházky	8	38
rodič samoživitel	8	38
docházka sourozence	6	29
jiné kritérium	5	24
státní občanství ČR	1	5
rodina se 3 a více dětmi	0	0

Kritéria stanovená pro přijímání dětí jsou často nutností, neboť většina jeslí není vždy schopná plně uspokojit zájem rodičů a musí jejich dítě odmítat. Odmítnutí dítěte z důvodu naplněnosti jeslí může být pouze krátkodobé, neboť do jeslí se mohou přihlašovat děti v průběhu celého roku, stejně tak se v průběhu roku mění naplněnost zařízení.

Za posledních 6 měsíců (od konání výzkumu) nemusely ani jedno dítě odmítnout pouze 3 z dotázaných jeslí, ostatní nevyšli vstříc především rodičům, kteří měli zájem o maximálně pětidenní docházku (17 jeslí celkem). V případě pravidelnější docházky na více než 5 dní v měsíci odmítlo zájemce 7 jeslí (tabulka 3.5). Neuspokojení všech žádostí o krátkodobou docházku však může být oproti pravidelné docházce spíše dočasné, často totiž záleží na aktuální naplněnosti jeslí, jejichž kapacita je těmito dětmi mnohdy doplňována: *„pokud není naplněná kapacita dětí stálých, je plánovitě doplněna dětmi příležitostnými, ale tento denní počet nesmí přesáhnout 35 dětí, což je daná kapacita*".

Tabulka č. 3.5 **Je zájem rodičů takový, že musejí jesle některé děti odmítat? (abs.)**

	ano	ne
pro docházku na více než 5 dní v měsíci	7	14
pro docházku na 5 dní v měsíci	17	4

Volnou kapacitu pro umístění dítěte na nejvýše 5 dní v měsíci si rodiče často musejí předem telefonicky dohodnout, přičemž největší zájem bývá na konci měsíce: *„Rodiče, kteří mají zájem o docházku dítěte na 5 dní v měsíci, si musí zavolat předem, aby se ujistili, že je volné místo. Koncem měsíce se stává, že někteří rodiče si chtějí za každou cenu vyčerpat všech 5 dní v měsíci a kapacita jeslí v tomto období nestačí.*"

Zvýšenou poptávku po krátkodobém pobytu dítěte v jeslích, na maximálně 5 dní v měsíci[107], zaznamenávají tato zařízení především v poslední době, a to zejména v souvislosti se změnou délky čerpání rodičovského příspěvku: *„v letošním roce, kdy vstoupila v platnost novela zákona č. 117/95 Sb. o státní sociální podpoře, … významným způsobem ovlivnila zájem rodičů o zařízení jeslového typu, rovněž tak možnost přivydělat si při pobírání rodičovského příspěvku zvyšuje zájem rodičů o umístění dítěte do jeslí*"; *„od možnosti volby typu MD jsme zaznamenali značný nárůst zájemců, zejména u dětí od 2 let věku dítěte…*".

[107] Jak je podrobněji rozebíráno v 4. kapitole o mateřských školách, rodiče dětí mladších tří let mají možnost využívat služeb institucionálních zařízení při současném pobírání rodičovského příspěvku za podmínky, že dítě nebude navštěvovat jesle či mateřskou školu po dobu delší než 5 dní v měsíci (§ 30b odst. 2 zákona o státní sociální podpoře č. 117/1995 Sb.)

Kromě již výše uvedených podílů dětí docházejících do jeslí na takto omezenou dobu byly ve výzkumu jeslí zjišťovány i názory představitelů dotazovaných institucionálních zařízení na toto opatření. Zde měli respondenti shrnout pozitiva i negativa, která v možnosti umístit dítě do jeslí na 5 dní v měsíci při zachování nároku rodiče na rodičovský příspěvek spatřují. Mezi hlavní klady bývá řazeno nenásilné a pozvolné zvykání dětí na život v kolektivu, rodičům pak toto opatření přináší například možnost přivýdělku, tj. vylepšení finanční situace v rodině, udržování kontaktu se zaměstnáním i možnost zařídit nutné záležitosti bez současné přítomnosti dítěte – např. návštěvu lékaře, úřadů, kadeřníka, vzdělávacích kurzů, větší úklid v bytě apod. Negativa jsou oproti tomu spatřována především ve stresu a psychické zátěži, kterou může nepravidelná adaptace na nové prostředí a nové osoby pro takto malé děti představovat. Problémy může dítěti způsobit také časová prodleva mezi jednotlivými návštěvami jeslí a nejednotnost výchovného působení na děti. Pro ilustraci zde uvádíme některé z názorů na danou problematiku:

„Možnost rodiče vyřídit si záležitosti, které je obtížné zvládat s tak malými dětmi a pokud dítě zvládá pobyt, tak i nenásilné zařazování do života v kolektivu a šetrné vedení rodičů k zodpovědnému rodičovství.“

„Pozitivum je jedno, rodiče berou svoji finanční situaci do svých rukou a snaží se vylepšit situaci rodiny, dále pak to, že matky mohou udržet kontakt se zaměstnáním a přesto se plně věnovat dítěti. Jsou zaměstnání, kde není možno vypadnout na 3 roky a opět se vrátit na stejnou pozici. Negativní je na tom pouze to, že děti jsou méně navyklé, kolektiv se neustále mění, práce s dětmi není plynulá, kolísavá denní docházka.“

„Mezi pozitiva je možné zařadit situace, kdy si maminky vyřídí důležité a potřebné formality bez dětí. Mezi negativa: děti si špatně zvykají, po skončení adaptace mají velké proluky v docházce. Nedaří se na ně výchovně působit a učit je správným návykům, pokud je rodiče nedodržují také. Pokud chceme dítě něčemu naučit a správně na něj působit, je obtížné toho docílit pokud chodí 1x za týden. Pokud matka bere rodičovský příspěvek, měla by o dítě pečovat po celý měsíc. Výchova je rozdělena mezi sousedky, kamarádky, babičky, jelikož matka dochází do zaměstnání, bere rodičovský příspěvek a stejně o dítě nepečuje celý měsíc, ale do zařízení jej může dát pouze na 5dní. Pak je výchova a působení na dítě nejednotné.“

„Kontakt s vrstevníky a prvotními vychovateli; promyšlená výchovně vzdělávací práce; stálost, řád a smysl v podnětech; jistota, i když máma odejde, opět se vrátí. Jeden den v týdnu je málo - dítě má problém si zvyknout na prostředí jeslí, ideální je denní docházka a nebo 2 - 3 dny v týdnu.“

„Nesouhlasím s touto možností. Děti umístěné v jeslích na 5 dnů více psychicky strádají a těžko si na pobyt zvykají. Jako negativní se mi jeví skutečnost, že matky jsou zaměstnané a o děti pečuje víc lidí – není dobrá citová vazba.“

3.2.3 Personální zajištění péče o děti

Naprostá většina **zdravotních sester a pečovatelek** pracujících v dotazovaných jeslích je zaměstnána na plný úvazek. V 17 jeslích pracují všechny sestry na plný úvazek, ve zbývajících čtyřech jsou „doplňovány“ jednou až čtyřmi sestrami na částečný úvazek. Na jedno oddělení jeslí tak v průměru připadají 2,2 sestry. S nedostatkem zdravotních sester s odpovídající kvalifikací se jesle příliš často nesetkávají, případné problémy s jejich sehnáním řešili v uplynulých dvou letech 4 ze všech dotázaných zařízení.

Počet dětí, které má na starosti jedna zdravotní sestra, lze určit několika způsoby. Vztáhneme-li počet sester zaměstnaných na plný úvazek k celkové kapacitě jeslí, pak jedna sestra pečuje v průměru o 7,6 dětí. Bereme-li v úvahu celkový počet přijatých dětí bez ohledu na typ docházky, která zpravidla (dosti) převyšuje kapacitu jeslí, ukazatel je téměř dvojnásobný, tj. 12,2. Relativně větší smysl však dávají průměrné počty dětí na pečovatelku navštěvujících jesle častěji než 5 dní v měsíci a zvlášť dětí s maximálně pětidenní docházkou. V tomto případě pečuje jedna sestra průměrně o 5,2 dětí, resp. 6,4 dětí. V dotazníku byla dále položena samostatná otázka, zjišťující, kolik dětí v průměru mívá jedna sestra na starosti a jaký by byl optimální počet. Z jednotlivých, ale i ze zprůměrňovaných, výsledků je zřejmé, že s výjimkou jedněch jeslí uvádějí všichni dotázaní stejný nebo nižší optimální počet dětí než je tomu ve skutečnosti. Zatímco jedna sestra pečuje v průměru o 6,6 dětí, v ideálním případě by se starala o 5,8 dětí.

Jeden z respondentů se k počtu dětí na jednu sestru vyjádřil ještě podrobněji: *„… určitě je třeba zákonem stanovit počty dětí podle věku na jednu sestru. Současně je také třeba stanovit, aby se tyto počty dětí na jednu sestru nepřekračovaly.*" a dále specifikoval optimální počet dětí i podle jejich věku: *„podle věkové hranice např. 12 měsíců 2 - 3 děti na sestru; do 18 měsíců 4 děti; do 24 měsíců 5-6 dětí, do 36 měsíců 7 dětí a do 48 měsíců 9-10.*".

3.2.4 Provozní doba jeslí

Většina (13) z dotázaných zařízení otevírá ráno v 6 hodin, nejpozději v 8 hodin jsou již otevřeny všechny jesle (tabulka 3.6). V průměru jsou jesle v provozu deset hodin (rovněž modus i medián), nejčastěji tedy zavírají v 16 hodin (tabulka 3.7). Tři zařízení mají **otevírací dobu** ještě o hodinu delší, od 6 do 17 hodin. Čtyři z dotázaných zařízení navíc rodičům nabízejí možnost využívat služeb jeslí i mimo běžné otevírací hodiny, přičemž buď mají tento čas přesně daný (např. *„každý čtvrtek od 15:30 do 17:30*" nebo po skončení běžných otevíracích hodin jsou k dispozici ještě o dvě hodiny déle) nebo jej variabilně upravují potřebám rodičů: *„dle potřeby pracujících rodičů jsme schopni přijmout dítě např. o 10-15 minut dříve, uzavíráme i o půl hodiny později*".

Tabulka č. 3.6 **Ranní otevírací hodiny jeslí**

Ráno otevřeno od:	počet jeslí, které jsou v danou dobu již otevřené	souhrnné statistické ukazatele	
6 h	13	průměr	6 h 19 min
6 h 15 min	16	medián	6 h 00 min
6 h 30 min	18	modus	6 h 00 min
7 h 30 min	20	minimum	6 h 00 min
8 h	21	maximum	8 h 00 min

Tabulka č. 3.7 **Odpolední zavírací hodiny jeslí**

Odpoledne otevřeno do:	počet jeslí, které jsou v danou dobu zavřené	souhrnné statistické ukazatele	
16 h	9	průměr	16 h 19 min
16 h 15 min	11	medián	16 h 15 min
16 h 30 min	16	modus	16 h 00 min
17 h 00 min	20	minimum	14 h 30 min
17 h 30 min	21	maximum	17 h 30 min

Otevírací doba jeslí rodičům, zdá se, vyhovuje. Zhruba polovina jeslí (12) totiž v posledních dvou letech nezaznamenala žádnou žádost rodičů týkající se úprav běžných otevíracích hodin (tabulka 3.8). V ostatních jeslích se s požadavky na změnu setkali, především směrem k prodloužení zavírací doby (6), ale i s přáním, aby jesle otevíraly ráno dříve a odpoledne zavíraly později (3). Těmto žádostem přitom v pěti jeslích již vyhověli, v dalších dvou se k tomu v blízké době nebo do budoucna chystají. Ve zbývajících dvou zařízeních však úpravy neplánují, přičemž hlavním důvodem je nízký počet žádostí o takovou změnu.

Tabulka č. 3.8 **Žádosti o změnu běžných otevíracích hodin jeslí (abs.)**

Žádosti o úpravu otevíracích hodin	
ano, aby zavíraly později	6
ano, aby otevíraly dříve a zavíraly později	3
ne	12

Reakce na žádosti	
ano, otevírací dobu jsme upravili	5
ne, ale v blízké době chystáme změnu	1
ne, ale do budoucna uvažujeme o změně	1
ne, změnu neplánujeme	2

Jesle jsou v provozu zpravidla jen v pracovní dny. O víkendech a státních svátcích nemá otevřeno žádné z oslovených zařízení. Jistou výjimkou může být období mezi vánočními svátky, kdy mají dvoje jesle v případě dostatečného zájmu rodičů otevřeno: *„podle plánu naplněnosti docházky je možnost otevření i mezi vánočními svátky*"; *„vánoční svátky - pokud je zájem více jak 10 dětí*". Jesle nejsou vázány školním rokem, v červenci a srpnu tak nabízí své služby většina jeslí (17, resp. 20).

Většina z oslovených jeslí je zřízena obcí, pouze 3 jsou v soukromém vlastnictví. S tím poměrně souvisí i doba, po kterou jsou jesle v provozu, neboť 15 jeslí vzniklo již před rokem 1990, 3 zařízení byla založena v průběhu 90. let minulého století a zbývající 3 jesle začaly nabízet své služby až po roce 2000 (z toho 2 jsou v soukromém vlastnictví).

3.2.5 Poplatek za jesle a zdroje financování

Hodnotit **výši poplatku za jesle** vyžaduje v takto malém souboru obezřetnost při případné generalizaci závěrů. V dotázaných jeslích, jejichž zřizovatelem je obec, je většinou poplatek stanoven jako jednotná částka, která se v absolutních hodnotách pohybuje v rozmezí od 300 Kč do 2000 Kč za měsíc (průměr je v tomto souboru 921 Kč, medián 700 Kč měsíčně)[108]. Některé jesle pak diferencují výši poplatku podle příjmu rodičů či v závislosti na jiných charakteristikách (např. se liší částka pro děti s trvalým bydlištěm v obci či městské části od poplatku za děti, které mají trvalé bydliště jinde). Není-li částka stanovena jednotně, ale na jistém intervalu, její výše se pak pohybuje v průměru od 930 Kč do 2480 Kč za měsíc. Poplatek za jesle tak

[108] Týká se poplatku za pobyt dítěte v jeslích na více než 5 dní v měsíci.

pokrývá celkové měsíční náklady na celodenní pobyt jednoho dítěte v jeslích z 5 %-19 %.

V soukromých zařízeních se poplatky za docházku do jeslí pohybují výrazně výše než v jeslích zřizovaných obcemi. Ze soukromých zařízení uvedli výši poplatků pouze 2 dotázaní, uvedené částky jsou 10 tisíc a 5-18 tisíc Kč. Z důvodů takto nízkých četností však nelze činit žádná další srovnání.

Při hrazení poplatku jsou často zvýhodňovány děti ze sociálně slabých rodin (tabulka 3.9). Zvýhodňování ostatních skupin je tedy spíše výjimečné (sourozenci dětí navštěvujících dané jesle, děti nebo rodiče s trvalým bydlištěm v obci).

Tabulka č. 3.9 **Finanční zvýhodnění při hrazení poplatku za jesle (abs.)**

finanční zvýhodnění	ano	ne	*N*
děti ze sociálně slabých rodin	11	7	*18*
sourozenci dětí navštěvujících stejné jesle	4	14	*18*
děti nebo rodiče s trvalým bydlištěm v obci	1	17	*18*
děti z neúplných rodin	0	17	*17*

Poplatek za docházku dítěte na zkrácenou dobu 5 dní v měsíci při zachování nároku na pobírání rodičovského příspěvku může být hrazen za každý den pobytu nebo měsíčně. V případě stanovení částky placené za den docházky je to průměrně 140 Kč na den, v jeslích, kde je poplatek stanoven měsíčně, činí v průměru 745 Kč na měsíc. V soukromých zařízeních jsou poplatky opět výrazně vyšší, jedny jesle uvádějí 660 Kč za den a druhé 5000 za měsíc.

Přepočteno na den je tedy poplatek za docházku na 5 dní v měsíci vyšší než poplatek za pravidelnou docházku po celý měsíc. Ve většině zařízení převyšuje denní částka pro dítě na 5 dní minimálně 2x denní částku pro dítě docházející po celý měsíc.

Ve třech zařízeních, které poskytují také příležitostnou hlídací službu, platí rodiče za tuto službu ve dvou případech 60 Kč za hodinu, v jednom 100 Kč za hodinu.

Poplatek za celodenní stravování dítěte se v obcí zřizovaných jeslích pohybuje v rozmezí 23-40 Kč (průměr je 28 Kč), dvoje soukromé jesle shodně vybírají 90 Kč za den.

Z hlediska **reálné skladby zdrojů na činnost** dotázaných jeslí se nejčastěji jedná o finance z rozpočtu obce a od rodičů (10 případů), přičemž podíl financí od obce většinou překračuje 85 %, zbytek jesle dostávají od rodičů. V dalších 6 případech mají k těmto dvěma hlavním zdrojům ještě třetí v podobě sponzorských darů. I v tomto případě je však podíl financí plynoucích z rozpočtu obce více než 70%. Za **nejefektivnější způsob financování** jeslí by přitom respondenti nejčastěji považovali krom rozpočtu obce a plateb od rodičů také zdroje ze státního rozpočtu. Finance ze státního rozpočtu by si nejčastěji představovali ve výši 50 %. Rodiče a rozpočet obce by kryli činnost jeslí každý z 20-30 %. Dále je jako nejefektivnější skladba zdrojů hodnocena kombinace rozpočtu obce a plateb od rodičů doplněných o sponzorské dary či platby podniků. V tomto modelu by z rozpočtu obce šlo zhruba 60 %, rodiče dětí a podniky, případě sponzoři by hradili zhruba stejný podíl prostředků nutných na činnost zařízení.

Dvě z dotázaných zařízení pak hodnotí jako nejefektivnější způsob financování kombinaci zdrojů jdoucích z rozpočtu kraje, obce a od rodičů. Přičemž platby rodičů by nepřesahovaly 10 % nákladů, ostatní by si dělila obec s krajem.

Reálnou finanční podporu od jiných subjektů v lokalitě, ve které působí, přitom dostává pouze menší část dotázaných jeslí. Finančně je podporují podniky či podnikatelé, případně nadační fondy, jedny jesle uvedly finanční pomoc ze strany občanského sdružení. Mezi jinými zdroji byly uvedeny finance získané z předložených projektů, sponzorské dary a příležitostné dary zajištěné ze strany rodičů. Většina jeslí však žádnou obdobnou finanční podporu nemá.

Tabulka č. 3.10 **Finanční podpora z dalších zdrojů v lokalitě, jesle zřízené obcí (abs.)**

	ano	ne	*N*
ekonomické subjekty (podniky, podnikatelé)	4	14	*18*
nadační fondy	3	15	*18*
občanská sdružení	1	17	*18*
jiné	6	16	*18*

3.2.6 Názory na stávající a některé diskutované právní předpisy

Provoz jeslí se řídí několika **právními předpisy**. Jesle zřizují obce v rámci výkonu své samostatné působnosti, která je jim svěřena zákonem o obcích a podle které obec pečuje o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů (128/2000 Sb.). Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, definuje jesle jako zvláštní dětská zařízení poskytující léčebně preventivní péči za plnou nebo částečnou úhradu. Vyhláška Ministerstva zdravotnictví vymezuje věkovou hranici pro využívání jeslí (zpravidla do tří let věku dítěte) či jejich provoz na převážně denní bázi (242/1991 Sb.). Hygienické požadavky na prostor a provoz zařízení upravuje zákon o ochraně veřejného zdraví (258/2000 Sb.)[109] a dále vyhláška o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých (410/2005 Sb.). Technické, personální a další věcné požadavky na fungování jeslí stanoví Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví o provozu jeslí z roku 1968[110].

Mezi zástupci jeslí se v dotazníkovém šetření zjišťovaly jejich názory na přísnost, resp. mírnost legislativních předpisů upravujících provoz jeslí. Až na jedinou výjimku se žádný z představitelů jeslí nedomnívá, že by požadavky na provoz jeslí, jejich prostor, na stravování a na kvalifikaci zdravotních sester, byly mírné (tabulka 3.11). Naopak většina z nich je považuje za přísné, ale zároveň by je, až na výjimky, neměnila. Čtyřem až osmi respondentům přitom stávající právní úprava připadá adekvátní, předpisy by neměnili, protože se jim nezdají ani mírné, ani přísné.

[109] Jedná se hygienické požadavky na prostorové podmínky, vybavení, provoz, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou, úklid a nakládání s prádlem. Dále je zde stanoveno, že jesle mohou přijmout pouze dítě, které se podrobilo určitým očkováním a má doklad, že je proti nákaze imunní nebo se nemůže očkování podrobit pro trvalou kontraindikaci.

[110] Pokyn upravuje například přijímání dětí, stravování dětí, požadavky na kvalifikaci pracovníků jeslí, všeobecné zásady provozu apod. (podrobněji viz Aperio 2006)

Tabulka č. 3.11 **Myslíte si, že je legislativa v následujících oblastech mírná nebo naopak přísná a je třeba ji měnit? (abs.)**

	přísná, měla by se zmírnit	přísná, ale neměnil/a bych	ani přísná, ani mírná	mírná, měla by se zpřísnit
požadavky na provoz zařízení	1	12	8	-
hygienické požadavky na prostor	1	14	6	-
hygienické požadavky na stravování	3	14	4	-
požadavky na kvalifikaci zdravotních sester	3	11	5	1

Pozn.: respondenti odpovídali na škále 1-5, kde 1 = přísná, měla by se zmírnit; 5 = mírná, měla by se zpřísnit; variantu 4 = mírná, ale neměnil/a bych nezaškrtl ani jeden z respondentů v žádné z nabízených položek

K problematice **snížení hranice pro přijímání dětí do mateřských škol** ze tří na dva roky vyjádřila naprostá většina respondentů s tímto opatřením nesouhlas (8 dotazovaných spíše nesouhlasilo a 10 nesouhlasilo rozhodně). Souhlas projevili jenom 3 dotazovaní. Své postoje většina z nich zdůvodňovala tím, že děti v tomto věku ještě nejsou dostatečně samostatné a psychicky ani fyzicky zralé zvládat požadavky, které na děti kladou mateřské školy. Dvouleté děti mají dle jejich názoru jiné potřeby než děti starší, na které již může být působeno činností pedagogickou, potřebují především péči dětské sestry, individuální přístup, mají jiný režim dne, stravovací návyky apod. (potřebují kupříkladu pravidelné přebalování, pomoc při oblékání a krmení, podává se jim jiný druh stravy). Tyto postoje vhodně vystihují následující komentáře:

„Dítě ve věku 2 let se nachází v tzv. období batolecím, které se vyznačuje teprve získáváním různých pocitů, potřeb, dovedností ve vývojovém stupni, vytváří se nejprve předpoklady pro duševní, tělesný i zdravotní vývoj dítěte. Od 3let věku bychom tento proces měli postupně doplňovat o činnost pedagogickou (nemám na mysli činnost výchovnou, která se prolíná celým životem dítěte). … Vývoj v prvních 3 letech života je zvlášť rychlý a významný. Duševní vývoj má zde hluboké kořeny, které se odrážejí v duševním zdraví či různých poruchách ještě v dospělosti.“

„Vycházím ze zkušeností učitelek v MŠ a také našich z jeslí, děti mladší tří let jsou nezralé, nesamostatné, vyžadují pomalejší tempo, individuální přístup, menší počet dětí, což by bylo při 25 dětech v MŠ poněkud náročné zajistit již s ohledem na ostatní děti, rodiče a personál.“

„Rizikem je velký kolektiv dětí, kde chybí individuální péče, dětské sestry jsou více odborně vzdělané po stránce neuropsychického vývoje dětí, dokáží včas odhalit odchylky v chování dětí, dokonale ovládají psychologii dítěte.“

3.3 Shrnutí - dostupnost péče o děti mladší 3 let v jeselských zařízeních

Do všech dotazovaných jeslí docházejí jak děti přijaté k celoměsíční docházce, tak děti docházející do jeslí nepravidelně, zpravidla na 5 dní v měsíci z důvodu zachování nároku rodiče na rodičovský příspěvek. Počet všech přijatých tedy často přesahuje celkovou kapacitu, neboť se děti v jeslích vystřídají. V nadpoloviční většině zařízení **je počet dětí přijatých na maximálně 5 dní v měsíci vyšší než počet dětí využívajících službu „tradičních celoměsíčních jeslí"**, což souvisí se systémem sociálních dávek favorizujícím rodiče, kteří se rozhodnou využívat služeb obecních jeslí pouze na omezenou dobu a péči o dítě po zbytek měsíce řešit jiným způsobem. Jesle tak mohou využívat jen jako odlehčení od domácí péče.

Do jeslí mohou děti nastoupit zpravidla od 6 měsíců věku, nejčastěji je navštěvují děti dvou až tříleté. Všechna dotázaná zařízení umožňují dětem docházku i po dosažení 3 let věku za účelem plynulého přechodu do mateřské školy. V průměru jsou jesle otevřeny 10 hodin denně, od 6 hodin ráno do 16 hodin, přičemž otevírací doba rodičům vyhovuje. Obvykle děti tráví v jeslích 7 i více hodin, a to jak v případě dětí, které jsou do jeslí přijaté na více než 5 dní v měsíci, tak dětí docházející na maximálně 5 dní v měsíci. Jesle, jakožto zdravotnická zařízení, nejsou, na rozdíl od mateřských škol, vázány školním rokem a po dobu školních letních prázdnin je tedy většina z nich v provozu.

Většina dotazovaných organizací má stanovena určitá kritéria pro přijímání dětí. Největší šanci na kladné vyřízení žádosti mají děti, jejichž alespoň jeden z rodičů je výdělečně činný, a dále ty, které mají trvalé bydliště na území dané obce, resp. městské části. Tato skupina je v některých případech také zvýhodněna při platbě poplatků za služby jeslí. Proces přijímání do jeslí je poměrně flexibilní a záleží na aktuální naplněnosti jeslí, která se mění jak v průběhu týdne, tak kalendářního roku.

Výše poplatku za jesle se výrazně liší podle zřizovatele. Denní sazba za docházku dítěte na 5 dní v měsíci je více než dvojnásobná ve srovnání s denní sazbou pro dítě navštěvující jesle po celý měsíc. **Poplatek za jesle hrazený rodiči pokrývá přitom zhruba 5 % - 19 % celkových měsíčních nákladů na celodenní pobyt dítěte v obecních jeslích**, většinu zbývající částky musí hradit zřizovatel, tj. obec. Proto je provoz jeslí pro obec podstatně finančně náročnější než chod mateřských škol, které získávají v průměru 2/3 objemu peněz na provoz ze státního (příp. krajského) rozpočtu. Pro rodiče však jesle představují finančně nákladnější službu ve srovnání s mateřskou školou. Jeselská zařízení by tedy za nejefektivnější způsob financování považovala krom plateb od rodičů a z rozpočtu obce také zdroje ze státního rozpočtu, které by pokrývaly v průměru polovinu všech nákladů.

4. Institucionální zajištění péče o děti předškolního věku - mateřské školy

4.1 Vývoj a současný stav mateřských škol v ČR

Mateřská škola je předškolní zařízení navazující na výchovu dětí v rodině a v součinnosti s ní zajišťující **všestrannou péči dětem zpravidla ve věku od tří do šesti let,** případně do doby jejich nástupu do základní školy. Měla by být místem osobnostního rozvoje dítěte, místem získávání sociálních zkušeností, poznatků o světě i místem specifické přípravy na pokračující vzdělávání. Zřizovatelem mateřské školy je zpravidla obec, může to být ovšem také církev nebo soukromý zřizovatel. Zřizovat lze školky s celodenním (přibližně 96 % MŠ), polodenním (nejdéle 6,5 hodiny denně) a internátním provozem (celodenní i noční péče) [MŠMT, 2000]. Předškolní vzdělávání je rozděleno do tří ročníků, přičemž do jedné třídy lze zařadit děti z různých ročníků. K předškolnímu vzdělávání se přednostně přijímají děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky.

Ve školním roce 2007/2008 bylo v České republice **4 808 mateřských škol s 12 698 třídami, ve kterých vyučovalo 22 744 učitelek, resp. učitelů, a které navštěvovalo 291 194 dětí**. Počet mateřských škol se v období 1989/90 a 2007/08 snížil o 2 520, tedy o více než 34 %, počet dětí tyto školy navštěvujících poklesl o 103 970, tj. o 26 %, počet tříd o 3 361, tj. o 21 %, a počet učitelek o 9 046, tj. o 28 %. Přestože se jedná o rapidní pokles, nelze ho vnímat pouze negativně, jako redukování počtu míst ve školkách na úkor počtu zapsaných dětí. V důsledku prudce se snižující úrovně porodnosti totiž výrazně poklesl od roku 1989 do roku 2007 počet dětí ve věku 3-6 let v populaci, a to o 30 %. Vývoj stavu mateřských škol je tedy zejména reakcí na demografický vývoj v České republice započatý již v první polovině devadesátých let [Kuchařová, Svobodová 2006]. Do mateřských škol se nicméně daří umístit stále méně dětí, jejichž rodiče o to požádají. V roce 2007 dosáhnul počet žádostí o přijetí do MŠ, jimž nebylo vyhověno, 13 409, což je sice oproti maximu ve školním roce 1994/95 stále podstatně méně (v tomto roce bylo zaznamenáno 21 892 nevyřízených žádostí), ve srovnání s rokem 2000 se však jedná o téměř šestinásobné navýšení.

Ačkoliv je docházka dětí do mateřské školy nepovinná, její návštěvnost je vysoká, a to především u čtyř a pětiletých dětí, z jejichž celkového počtu navštěvuje MŠ více než 90 %. Poměrně vysoký je též podíl dětí tříletých, ze kterých docházejí do mateřských škol více než tři čtvrtiny. Vzhledem k faktu, že školky navštěvuje stále větší podíl dětí nejen ve věku nad pět let (tedy děti s odloženou povinnou školní docházkou), ale také mladších než tři roky (v obou případech se jedná bezmála o čtvrtinu ze všech dětí příslušného věku), přesahuje podíl dětí navštěvujících mateřské školy na populaci dětí ve věku 3-5 let od roku 2001/02 100 %.

Tabulka č. 4.1 **Počty mateřských škol a počty dětí, učitelek a tříd v mateřských školách ve školním roce 1989/1990 - 2007/2008**

	1989/ 90	1990/ 91	1991/ 92	1992/ 93	1993/ 94	1994/ 95	1995/ 96	1996/ 97	1997/ 98	1998/ 99
MŠ	7 328	7 335	6 972	6 827	6 600	6 526	6 475	6 344	6 152	6 028
děti	395 164	352 139	323 270	325 735	331 509	338 119	333 433	317 159	307 508	302 856
třídy	16 059	16 198	15 244	15 280	14 628	14 748	14 715	14 401	13 829	13 509
učitelky	31 790	32 112	29 888	29 942	27 394	27 695	28 080	27 041	24 971	24 288

	1999/ 2000	2000/ 01	2001/ 02	2002/ 03	2003/ 04	2004/ 05	2005/ 06	2006/ 07	2007/ 08
MŠ	5 901	6 007	5 881	5 795	5 067	4 994	4 834	4 815	4 808
děti	290 192	286 085	282 642	284 950	286 340	286 230	282 183	285 419	291 194
třídy	13 006	13 196	12 970	12 881	12 797	12 689	12 409	12 494	12 698
učitelky	23 620	22 906	22 451	22 332	22 158	21 840	22 485	22 368	22 744

Pozn.: Od roku 2000/2001 změněna metodika: počty jsou uváděny včetně MŠ speciálních a MŠ při zařízeních pro ústavní a ochrannou výchovu. Do roku 1995/1996 uváděny počty učitelek jako počty fyzických osob, od roku 1996/1997 uváděny přepočtené počty (na plné úvazky). Od školního roku 2005/06 data (kromě učitelek) bez škol při zdravotnických zařízeních, počty učitelek obsahují data včetně učitelek ve školách pro žáky se SVP a učitelek ve školách při zdravotnických zařízeních.

Zdroj: ÚIV

Po celé sledované období bylo nejvíce škol malých, spadajících do kategorie do 100 dětí (podíl těchto škol ze všech škol se pohyboval mezi 86 % - 93 %), více jak polovina škol má dokonce zapsáno méně než 50 dětí, což je způsobeno především regionálním charakterem mateřských škol a existencí mateřské školy téměř v každé obci. Průměrný počet dětí připadajících na jednu školu se mezi lety 1989/90 až 2002/03 pohyboval okolo hodnoty 50 dětí, od roku 2003/04 začal tento ukazatel, v důsledku slučování mateřských škol pod jedno společné ředitelství a nárůstu počtu větších školek, pozvolna narůstat až na současných bezmála 61 dětí na školku. Průměrný počet tříd na jednu školu byl po celé období od počátku devadesátých let stejný, pohyboval se v rozmezí 2,2-2,3 třídy na školku, od roku 2003/04 se však, opět v důsledku slučování školek, zvýšil až na současných 2,6 třídy na jednu mateřskou školu. Díky zvýšení počtu tříd zůstal prakticky zachován průměrný počet dětí na jednu třídu, který se po celá devadesátá léta až do současnosti pohyboval mezi 21-23 dětmi. Zde je nicméně nutno připomenout, že podle vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ze dne 17. prosince 1991 o mateřských školách (35/1992 Sb., § 4) se třída mateřské školy naplňuje do 20 dětí, a až v prosinci roku 2004 došlo ke změně ve vyhlášce o předškolním vzdělávání, kde nyní stojí, že třída mateřské školy se naplňuje do počtu 24 dětí (14/2005 Sb., §2). V této vyhlášce jsou rovněž stanoveny minimální počty dětí ve třídě, a to tak, že mateřská škola s jednou třídou má nejméně 15 dětí, mateřská škola se dvěma a více třídami má nejméně v průměru 18 dětí ve třídě. Je-li v obci pouze jedna mateřská škola s jednou třídou, má nejméně 13 dětí, jediná mateřská škola v obci se dvěma a více třídami má nejméně v průměru 16 dětí ve třídě. Jsou-li ve třídě zařazeny děti se zdravotním postižením, má tato třída nejméně 12 a nejvíce 19 dětí. Výjimky povoluje zřizovatel za podmínky, že zvýšené náklady sám uhradí. Některé školy jsou v zájmu dostupnosti zřizovány i pro malé počty dětí a finanční problémy se řeší jejich slučováním a spojováním (školy stejné i různé vzdělávací úrovně - např. MŠ a ZŠ), (viz Aperio 2006, str. 3).

Na jednu učitelku připadá v současnosti zhruba 13 dětí, na jednu třídu pak v průměru připadají 2 učitelky. Průměrný počet učitelek na jednu mateřskou školu se mezi roky 1989/90 a 2002/03 pohyboval v rozmezí hodnot 3,8-4,4, od roku 2003/04

vzrostl na hodnotu 4,7 učitelky na jednu mateřskou školu, což bylo také způsobeno výrazným nárůstem počtu větších mateřských škol.

Tabulka č. 4.2 **Poměrové ukazatele za mateřské školy ve školním roce 1989/1990 - 2007/2008**

Průměrný počet:	1989/ 90	1990/ 91	1991/ 92	1992/ 93	1993/ 94	1994/ 95	1995/ 96	1996/ 97	1997/ 98	1998/ 99
dětí na školku	53,9	48,0	46,4	47,7	50,2	51,8	51,5	50,0	50,0	50,2
dětí na třídu	24,6	21,7	21,2	21,3	22,7	22,9	22,7	22,0	22,2	22,4
dětí na učitelku	12,4	11,0	10,8	10,9	12,1	12,2	11,9	11,7	12,3	12,5
tříd na školku	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3	2,2	2,2
učitelek na školku	4,3	4,4	4,3	4,4	4,2	4,2	4,3	4,3	4,1	4,0
učitelek na třídu	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8

Průměrný počet:	1999/ 2000	2000/ 01	2001/ 02	2002/ 03	2003/ 04	2004/ 05	2005/ 06	2006/ 07	2007/ 08
dětí na školku	49,2	47,6	48,1	49,2	56,5	57,3	58,4	59,3	60,6
dětí na třídu	22,3	21,7	21,8	22,1	22,4	22,6	22,7	22,8	22,9
dětí na učitelku	12,3	12,5	12,6	12,8	12,9	13,1	12,6	12,8	12,8
tříd na školku	2,2	2,2	2,2	2,2	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6
učitelek na školku	4,0	3,8	3,8	3,9	4,4	4,4	4,7	4,6	4,7
učitelek na třídu	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8

Zdroj: ÚIV, vlastní výpočty

Děti se speciálními vzdělávacími potřebami (s vadami sluchu, zraku, řeči aj.) mohou navštěvovat speciální mateřské školy, speciální třídy při běžných mateřských školách nebo mohou být individuálně integrovány v běžných mateřských školách. Speciální mateřské školy jsou zřizovány jako vzdělávací instituce s celodenní, polodenní nebo internátní formou péče a jsou v nich současně zřizovány i speciální třídy pro děti s odlišnými typy postižení nebo speciální třídy pro děti s více vadami. Ve školním roce 2007/08 bylo v České republice celkem 116 mateřských škol pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami, které navštěvovalo 3 249 dětí.

4.2 Výsledky empirického výzkumu mezi zástupci mateřských škol

Kontakty na dotazované mateřské školy byly čerpány z databáze Ústavu pro informace ve vzdělávání, která je k dispozici na internetových stránkách www.uiv.cz v podrubrice Statistické výkazy, adresáři škol a školských zařízení ÚIV. Výběr v tomto adresáři z důvodu zajištění reprezentativity a realizovatelnosti (tj. z hlediska velikosti a především územního rozmístění mateřských škol) byl prováděn tak, že v rámci každého okresu v ČR byla vybírána každá druhá mateřská škola. Celkem tedy bylo osloveno 2497 mateřských škol. 96 % z vybraných mateřských škol bylo kontaktováno prostřednictvím emailu, zbylému podílu zařízení, na něž nebyly k dispozici emailové adresy, byly dotazníky v tištěné podobě spolu s dopisními obálkami opatřenými zpáteční adresou zaslány poštou na jejich stálou adresu.

Mateřské školy, které byly kontaktovány elektronickou formou, měly dvě možnosti, jak dotazník vyplnit. První možností bylo vyplnění dotazníku umístěného na

internetové stránce VÚPSV-výzkum zřízené výhradně pro tento výzkum, kde se po zadání přístupového hesla, které bylo náhodně počítačově vygenerováno a pro každého tak bylo zcela unikátní, otevřel dotazník. Odpovědi zaznamenané do tohoto formuláře se automaticky po uložení dotazníku exportovaly do kódové podoby v excelu, což výrazně usnadnilo tvorbu výsledných datových souborů. Druhou možností bylo vyplnění dotazníku do přiloženého souboru ve wordu a jeho zaslání zpět, v elektronické nebo tištěné podobě. Ze všech oslovených mateřských škol vyplnilo dotazník některou z výše uvedených forem 650 škol, tj. 26 %.

4.2.1 Velikost a kapacita mateřských škol

Více jak čtyři pětiny dotazovaných mateřských škol mají celkovou kapacitu do 100 dětí, přičemž nejčastěji zastoupenou kategorií jsou školy malé, pro maximálně 30 dětí (celkem 37 % školek; tabulka 4.3). Z hlediska velikostní kategorie obcí je možné říci, že naprostá většina nejmenších školek se nachází v obcích o velikosti do 1000 obyvatel (školky o velikosti do 24 dětí jsou nejčastěji v obcích do 500 obyvatel, školky o celkové kapacitě 25-30 dětí se nejčastěji nacházejí v obcích s počtem obyvatel 500-999; viz tabulka 4.3). Obecně lze přitom konstatovat, že spolu s velikostní kategorií obcí zároveň roste i nejčastěji zastoupená velikost mateřských škol i počet dětí navštěvujících tyto školky.

Tabulka č. 4.3 **Podíl dotázaných mateřských škol podle kapacity a velikosti obce, v níž se nacházejí (sloupcová %)**

Velikost obce	**Kapacita MŠ**						*N*
	do 24 dětí	25-30 dětí	31-50 dětí	51-70 dětí	71-100 dětí	nad 100 dětí	
do 500 obyvatel	**54,7**	29,4	9,3	3,5	0,0	0,0	*86*
500-999 obyvatel	32,6	**49,0**	26,3	14,1	2,9	0,0	*153*
1000-1999 obyvatel	1,2	7,8	**32,2**	**31,8**	21,2	1,0	*118*
2000-9999 obyvatel	5,8	4,6	10,2	27,1	**27,9**	**38,2**	*85*
10000-49999 obyvatel	3,5	2,6	7,6	10,6	20,2	27,5	*104*
nad 50000 obyvatel	2,3	6,5	14,4	12,9	27,9	33,3	*102*
celkem	13,4	23,6	18,2	13,1	16,0	15,7	*649*

Při hodnocení naplněnosti kapacit mateřských škol je třeba rozlišovat zařízení, která integrují děti se zdravotním postižením, neboť v jejich případě se ze zákona snižují maximální povolené počty dětí na třídu[111]. Naplněnost hodnotíme tedy pouze v těch mateřských školách, do kterých v době výzkumu nedocházelo žádné dítě se zdravotním postižením, což je 74 % z dotázaných MŠ.

Polovina těchto mateřských škol nemá svou kapacitu zcela naplněnou, 47 % je naplněno přesně na hranici své kapacity a 2 % zařízení svou kapacitu překračují. Dotázané mateřské školy jsou obecně naplněny v průměru o 9 % méně, než je jejich kapacita. Tento ukazatel je však výrazně diferencován v závislosti na velikosti obce, ve které se MŠ nachází. Ve městech nad 50 000 obyvatel jsou mateřské školy naplněny v průměru z 92 %, naopak v obcích do 500 obyvatel jsou průměrně naplněny z 86 % (tabulka 4.4).

[111] Třída mateřské školy se naplňuje do počtu 24 dětí, ovšem třída, ve které jsou zařazeny děti se zdravotním postižením, se naplňuje do počtu 19 dětí.

Vzhledem k omezené návratnosti vyplněných dotazníků však není možné podrobnější členění, například na obce v zázemí velkých měst, které obecně vykazují jiné charakteristiky (demografické složení, infrastruktura, dopravní obslužnost apod.), než obce ve větší vzdálenosti od krajských nebo bývalých okresních měst.

Tabulka č. 4.4 **Naplněnost kapacit mateřských škol podle velikosti obce (v %)**

	velikost obce						celkem
	do 500	500-999	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
kapacita přeplněna	3,3	1,7	2,9	0,0	2,3	3,9	2,3
kapacita naplněna přesně	35,2	43,2	32,4	50,6	**61,4**	**65,8**	46,7
kapacita nenaplněna	**61,5**	55,1	**64,7**	49,4	36,4	30,3	51,0
% nenaplněnosti – celkem *	14,1	12,3	10,2	6,4	4,9	1,8	9,0
% nenaplněnosti – pouze v MŠ, jejichž kapacita není naplněna **	23,5	22,5	16,7	13,0	13,8	7,9	18,2

*Pozn.: * celkové procento nenaplněnosti MŠ vyjadřuje procentuelní rezervu v počtech míst v MŠ v obcích dané velikostní kategorie. Jedná se o souhrnný ukazatel vyjadřující průměr za všechny MŠ bez ohledu na to, zda je jejich kapacita naplněna přesně, nenaplněna či přeplněna.*

*** procento nenaplněnosti počítáno pouze za ty MŠ, které nemají naplněnou svoji kapacitu.*

V souladu s výše uvedenými údaji nepřekvapí, že nejčastěji se jedná o jednotřídní mateřské školy (celkem dvě pětiny všech škol), čtvrtina mateřských škol má děti rozděleny do dvou tříd a ve zbylé více než třetině MŠ jsou tři nebo více tříd. Přestože se dle vyhlášky o předškolním vzdělávání 14/2005 Sb. naplňuje třída MŠ do počtu 24 dětí, z výsledků šetření vyplynulo, že téměř dvě pětiny jednotřídních škol tuto hranici více či méně překročily, v případě škol se dvěma třídami pak na jednu třídu připadá více než 24 dětí ve čtvrtině případů. Průměrný počet dětí v jednotřídních školách je 22 (medián 24 a modus 25), ve školách se dvěma třídami 45 dětí (medián 48 a modus 50) a ve školách se třemi třídami 68 dětí (medián 70 a modus 75).

Více než čtvrtina respondentů se domnívá, že je zapotřebí zvýšit počet míst v jejich MŠ, přičemž ze všech školek, v nichž počet přijatých dětí plně odpovídá kapacitě, se jedná o 38 %, u školek, které mají kapacitou překročenou, se jedná o 55 %, a ve školkách, jejichž kapacita naplněna není, si i přes tuto skutečnost 18 % myslí, že je kapacitu potřeba navýšit. Na otázku, jaké kroky pro zvýšení kapacity školky dělají, necelá čtvrtina odpověděla, že kapacitu již navyšují, necelá třetina o zvýšení kapacity v současné době jedná, o něco více než pětina zvýšení kapacity zatím pouze plánuje a ve zbylé čtvrtině MŠ, které pociťují potřebu kapacitu navýšit, toto nyní nepřipadá v úvahu.

S opačným problémem, tj. s obavou, že kapacita školky nebude dostatečně naplněna, se v průběhu posledních dvou let potýkala více než třetina školek. Z necelých třech čtvrtin se jedná o malé školky (s počtem dětí do 50) nacházejících se ve vesnicích a malých obcích do 2000 obyvatel. Z většiny se pochopitelně jedná o školky, které uvedly, že jejich kapacita v současnosti není zcela naplněna (70 %), případně že počet docházejících dětí přesně odpovídá kapacitě MŠ (28 %).

Co se týče subjektivního názoru na dostatečnost počtu míst v mateřských školách v lokalitě (obci, či spádové oblasti), kde se dotazovaná MŠ nachází, tak 55 % dotázaných zástupců si myslí, že počet míst v jejich lokalitě odpovídá potřebě, třetina

ho považuje za nedostatečný a pouze desetina se naopak domnívá, že není plně využit. Školy, jejichž kapacita není plně využita, častěji odpovídají, že počet míst v jejich lokalitě není zcela využit (18 %) nebo že odpovídá potřebě (62 %). Školky s kapacitou plně využitou či dokonce překročenou naopak častěji vnímají situaci jako nedostatečnou (48 %). Rozdíly v odpovědích byly zaznamenány též v závislosti na velikosti obce, v níž se daná školka nachází. Z tohoto pohledu je možné vydělit **dvě protichůdné kategorie**, v nichž je situace naprosto opačná, a to na jedné straně **malé obce** o velikosti do 500 obyvatel, které **se potýkají s nedostatkem dětí** zapříčiňujícím převis nabídky nad poptávkou (počet míst v MŠ v dané lokalitě není plně využit dle názorů 18 % dotazovaných), a na straně druhé **větší či velká města**, kde je naopak **kapacita mateřských škol nedostatečná** (ve městech s více než 50 000 obyvateli si toto myslí dokonce 57 % zástupců oslovených MŠ). Obce o velikosti mezi 500 až 2000 obyvateli pak podstatně častěji vnímají situaci jako odpovídající potřebě (zhruba dvě třetiny).

4.2.2 Odmítnuté žádosti a kritéria pro přijímání dětí do mateřských škol

Při přijímání dětí na školní rok 2007/2008 bylo nuceno 37 % mateřských škol některé žádosti odmítnout (tabulka 4.5). 15 % školek bylo nuceno odmítnout více než 30 % z podaných přihlášek, 5 % nepřijalo dokonce více než polovinu přihlášených dětí. Každá desátá školka nepřijala do 10 % přihlášených, 10-20 % přihlášek bylo odmítnuto v 7 % mateřských škol. Celkem v dotázaných mateřských školách v průměru neuspěl každý desátý žadatel o přijetí (tabulka 4.6). Ty školky, které mohly přijmout jen některé z přihlášených dětí, odmítaly v průměru 28 % z podaných žádostí (medián 24 %).

Tabulka č. 4.5 **Odmítnuté žádosti o přijetí**

	N	%
žádná žádost nebyla odmítnuta	398	62,9
podíl odmítnutých žádostí:		
do 10%	57	9,0
10,1-20%	45	7,1
20,1-30%	41	6,5
30,1-40%	31	4,9
40,1-50%	31	4,9
nad 50%	30	4,7
celkem	633	100,0

Výrazně častěji byly v posledním roce nuceni odmítat žádosti o přijetí v obcích nad 50 000 obyvatel, kde obecně při přijetí v průměru neuspělo 22 % dětí (tabulka 4.6). 71 % mateřských škol z těchto měst muselo odmítat, pokud sledujeme podíl odmítnutých žádostí pouze v těchto školách, pak nebylo přijato 31 % z přihlášených žáků. Také v obcích od 2 do 10 tisíc obyvatel musela více než polovina školek odmítat děti, nepřijaly v průměru 13 % z přihlášených. Nejlepší situace je v tomto pohledu v nejmenších obcích do 500 obyvatel, kde musela děti odmítnout pouze jedna mateřská škola z deseti a celkově tak byly odmítnuty 3 % z přihlášených. MŠ v těchto obcích se naopak častěji potýkají s opačným problémem a častěji se obávají toho, že se jim školku nepodaří dostatečně naplnit. Při zamítání žádostí děti nejčastěji

nesplňovaly požadovaný věk pro přijetí (53 %), podmínku zaměstnání obou rodičů (33 %), nebyly přihlášeny na požadovanou délku docházky (30 %) či neměly trvalé bydliště v dané obci či městské části (29 %)[112].

Tabulka č. 4.6 **Odmítnuté žádosti o přijetí podle velikostní skupiny obce (v %)**

odmítli nějakou žádost o přijetí	velikost obce						celkem
	do 500	500-999	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
ano	10,8	22,2	30,2	**53,2**	45,8	**70,5**	36,8
ne	**89,2**	**77,8**	69,8	46,8	54,2	29,5	63,2
% odmítnutých žádostí celkem *	3,1	5,4	8,3	13,2	11,9	**22,4**	10,4
% odmítnutých žádostí – pouze v MŠ, kde odmítali nějaké žádosti**	26,6	24,8	27,3	24,6	25,5	31,2	27,5

*Pozn.: * celkové procento odmítnutých žádostí vyjadřuje podíl nepřijatých uchazečů celkem v obcích dané velikostní kategorie. Vztahujeme tedy celkový počet odmítnutých žádostí k celkovému počtu přihlášek v obcích dané velikostní kategorie.*

*** procento odmítnutých žádostí počítáno pouze v těch MŠ, které nějaké žádosti odmítly. Průměrné procento odmítnutých žádostí v zařízeních, které nepřijímají všechny děti, se statisticky významně neliší v závislosti na velikostní kategorii obce.*

Z důvodu nedostačujících kapacit jsou tedy mnohé mateřské školy nuceny zavádět kritéria pro přijímání dětí k docházce. Alespoň jedno kritérium má stanoveno 87 % dotázaných mateřských škol (tabulka 4.7), což je podstatně více, než kolik jich muselo v realitě některé zájemce o přijetí odmítnout (37 %, viz tabulka 4.6). Řada mateřských škol má tedy stanovena kritéria přijímání, aniž by bylo nutné nějaké děti odmítat, neboť počet přihlášených dětí nepřevyšuje kapacitu MŠ. Nejčastěji se však posuzuje kombinace několika podmínek, které musejí děti splňovat – čtvrtina mateřských škol kombinuje 5 kritérií, shodně zhruba 16 % kombinuje 4 a 6 kritérií, pouze jediné je uplatňováno minimálně (4 % zařízení).

Tam, kde mají stanovena nějaká kritéria, naprosto dominuje nutnost splnit podmínky věku dítěte (93 %), trvalého bydliště na území obce nebo městské části (84 %) a to, že jsou oba rodiče zaměstnaní (78 %). 66 % zařízení zohledňuje také to, že do mateřské školy již dochází sourozenec dítěte, 62 % pak požaduje určitou délku docházky (obecně je preferována celodenní docházka – více viz kapitola 4.2.3).

Ač mateřská škola ze zákona poskytuje vzdělávací služby, je tedy školským a nikoli sociálním zařízením, třetina z nich zvažuje jako jedno z kritérií pro přijetí dítěte také sociální potřebnost rodiny a téměř polovina zohledňuje rodiče samoživitele. Nejméně často je požadováno státní občanství ČR (14 %) a jsou zvýhodňovány rodiny se 3 a více dětmi (v 7 % dotázaných škol).

20 % zařízení uvedlo jiné důvody, které jsou při přijímacím řízení zohledňovány, nejčastěji však do této kategorie byly řazeny děti v posledním roce před školní docházkou, jejichž upřednostňování při přijímání je dáno zákonem. Dále jsou v této kategorii uváděna kritéria: datum podání žádosti (či pořadí), děti, které nebyly přijaty minulý rok, či určité hygienické návyky dítěte.

[112] Reprezentanti mateřských škol uváděli kritéria, která děti nejčastěji nesplňovaly, přičemž bylo možné zvolit i více kritérií najednou. Součet proto netvoří 100 %.

Tabulka č. 4.7 **Kritéria pro přijetí dítěte do MŠ (v %)**

nemají stanovena	13,1	**z těch, které mají kritéria:**	
jedno kritérium	3,9	věk dítěte	93,2
kombinace 2 kritérií	2,8	trvalé bydliště na území obce nebo městské části	83,9
kombinace 3 kritérií	9,5	oba rodiče pracují	77,7
kombinace 4 kritérií	15,6	docházka sourozence do stejné MŠ	66,1
kombinace 5 kritérií	24,4	požadovaná délka docházky	61,8
kombinace 6 kritérií	16,7	rodič samoživitel	49,1
kombinace 7 kritérií	8,0	sociálně potřebné rodiny	34,5
kombinace 8 kritérií	4,7	jiné	19,5
kombinace 9 kritérií	1,1	státní občanství ČR	13,6
N	639	rodina se 3 a více dětmi	7,0

Zaměříme-li se podrobně na sadu kritérií, která si jednotlivé mateřské školy pro přijímání dětí stanovují a která posuzují, nacházíme velmi pestrou škálu nejrůznějších kombinací. Vybereme z nich proto pouze ty, které jsou zastoupeny častěji (tabulka 4.8). Pokud jsou při přijímání posuzovány 4 podmínky, je vedle věku a bydliště nejčastěji posuzována ekonomické aktivity rodičů, požadovaná délka docházky či docházka sourozence do téže MŠ. Je-li posuzována pětice kritérií, pak dominuje kombinace požadovaného věku, délky docházky, trvalého bydliště a pracujících rodičů při současném zvýhodnění dětí, které již mají ve školce sourozence. Často je k těmto podmínkám přidáváno šesté posuzované kritérium, a sice rodič samoživitel.

Tabulka č. 4.8 **Kritéria přijetí a jejich vybrané kombinace**

	N	%
1 kritérium	25	100
věk	20	80,0
2 kritéria	18	100
věk+bydliště	8	44,4
věk+délka docházky	4	22,2
3 kritéria	61	100
věk+bydliště+rodiče pracují	16	26,2
věk+bydliště+docházka sourozence	10	16,4
věk+bydliště+délka docházky	9	14,8
věk+délka docházky+rodiče pracují	9	14,8
4 kritéria	100	100
věk+bydliště+délka docházky+rodiče pracují	27	27,0
věk+bydliště+docházka sourozence+rodiče pracují	17	17,0
věk+bydliště+délka docházky+docházka sourozence	16	16,0
věk+bydliště+rodiče pracují+samoživitel	9	9,0
5 kritérií	156	100
věk+bydliště+délka docházky+docházka sourozence+rodiče pracují	68	43,6
věk+bydliště+docházka sourozence+rodiče pracují+samoživitel	15	9,6
věk+bydliště+délka docházky+rodiče pracují+samoživitel	10	6,4
věk+bydliště+rodiče pracují+samoživitel+sociálně potřebné rodiny	10	6,4
věk+bydliště+docházka sourozence+rodiče pracují+sociálně potřebné rodiny	9	5,8
6 kritérií	107	100
věk+bydliště+délka docházky+docházka sourozence+rodiče pracují+samoživitel	45	42,1
věk+bydliště+docházka sourozence+rodiče pracují+samoživitel+sociálně potřebné rodiny	17	15,9

Pozn.: Tabulka obsahuje kritéria, která jsou při přijímání dětí posuzována, bez ohledu na rozdílnou důležitost, která je jim přisuzována (kritéria nejsou řazená podle důležitosti).

Zástupci mateřských škol následně řadili jimi vybraná **kritéria podle důležitosti**, která je jim při výběru dětí přikládána. Na prvním místě je to nejčastěji **trvalé bydliště** na území obce nebo městské části (ve 45 % případů je toto prvořadým kritériem, tabulka 4.9). Vzhledem ke způsobu financování provozu mateřských škol zřizovaných obcí či svazkem obcí, kdy jde část peněz právě z rozpočtu městské části či obce, jsou při převisu poptávky po službách upřednostňovány právě děti bydlící v dané obci.

Požadavek trvalého bydliště však může být na překážku například mateřským školám, které rozvíjejí méně rozšířené pedagogické přístupy:

„Rodiče mají ze zákona právo vybrat pro své dítě vzdělávání podle svých představ, zřizovatelé tomu brání tím, že nutí MŠ, aby hlavním kritériem přijímání bylo trvalé bydliště. Rozdílné výchovné programy ztrácejí smysl, když musíme přijímat děti podle trvalého bydliště a ne podle toho, o jaký způsob vzdělávání mají rodiče zájem.“ (ředitel/ka MŠ s alternativním vzdělávacím programem)

Toto kritérium může činit problém také rodičům, kteří dojíždějí za prací do jiné obce či městské části, kde při naplněnosti kapacit dítě s trvalým pobytem v jiné obci nepřijmou. Při umístění dítěte do MŠ v místě jeho bydliště se pak k času, který rodič stráví v zaměstnání a po který je tedy dítě v zařízení denní péče, přičítá ještě čas strávený na cestě do a ze zaměstnání.

Na druhém místě pětina mateřských škol zohledňuje to, zda oba rodiče pracují (tabulka 4.9). Desetina pak požaduje určitou délku docházky. Na třetím a dalších místech jsou posuzovány především požadované charakteristiky rodičů, tedy zda rodiče pracují či zda se jedná o rodiče samoživitele, dále také délka docházky a to, zda je v mateřské škole již sourozenec dítěte. Sociální potřebnost rodiny je zvažována až po uvedených kritériích, častěji je uváděna až v případě 5. pořadí z hlediska důležitosti (18 % MŠ). Státní občanství ČR a rodiny se 3 dětmi se do první nejdůležitější pětice posuzovaných kritérií téměř nikde nedostaly, tato kritéria jsou tedy uváděna spíše jako doplňková v případě posuzování většího množství charakteristik.

Je nicméně nutné zdůraznit to, co potvrzovali také někteří z oslovených, že v případě nedostatečné kapacity je posuzování žádostí často individuální, jsou vážena jednotlivá kritéria a jejich kombinace a na základě toho vybíráno. Ředitelé mateřských škol jsou tak nuceni vytvářet kritéria, často po dohodě se zřizovatelem, a při nedostatečné kapacitě posuzovat, které dítě si přijetí „více zaslouží".

Tabulka č. 4.9 **Kritéria pro přijetí dítěte podle připisované důležitosti**

	1. místo	2. místo	3. místo	4. místo	5. místo
trvalé bydliště na území obce nebo městské části	44,5	20,3	8,0	6,7	6,2
věk dítěte	37,6	33,1	9,8	8,5	3,9
jiné	8,0	1,9	3,6	2,0	6,2
oba rodiče pracují	5,0	20,7	27,7	20,4	10,4
požadovaná délka docházky	2,4	11,3	20,6	13,3	15,4
rodič samoživitel	1,1	4,9	11,2	17,8	12,9
docházka sourozence do stejné MŠ	0,6	6,0	14,2	21,3	21,8
státní občanství ČR	0,6	0,8	0,8	1,1	3,6
sociálně potřebné rodiny	0,2	1,0	3,8	7,6	17,6
rodina se 3 a více dětmi	0,0	0,0	0,4	1,1	2,0
N	535	513	501	445	357

Pozn.: Kategorie „jiné", která je uváděna v 8 % případů na 1. místě, v sobě zahrnuje především předškoláky, na které ovšem tato otázka nebyla směřována, neboť jejich přednostní přijímání je dáno zákonem. Speciální MŠ pak v této kategorii uvádějí zdravotně postižené dítě.

Jedním z důležitých kritérií pro přijetí do mateřské školy je tedy **věk dítěte**. Mateřské školy jsou zpravidla určeny pro děti od tří let věku (zákon 561/2004 Sb.), nicméně více než dvě třetiny mateřských škol přijímají též děti, kterým na začátku září ještě nebudou 3 roky. Statisticky významně častěji se jedná o vesnické školky, sídlící v obcích s maximálně 500 obyvateli, které se potýkají s problémem nedostatečně naplněných kapacit. Zde je však nutné zdůraznit, že se povětšinou jedná o školky jednotřídní, ve kterých jsou tedy děti všech věkových kategorií pohromadě, což při současné přítomnosti dětí dvouletých, vyžadujících specifickou péči, a dětí předškolního věku s poněkud odlišným chováním a vzdělávacími potřebami, bývá pro učitelky velmi náročné.

„Pro děti mladší 3 let věku je určitě dobré jít do MŠ, ale pokud je na jednotřídní MŠ pouze jedna učitelka, obávala bych se o kvalitu výuky v MŠ pro ostatní, tedy starší děti. Potom by bylo potřeba dvou učitelek a děti dělit do skupin dle věku."

I přes tuto možnost, kterou uvedená většina mateřských škol rodičům dětí mladších tří let poskytuje, však **více než čtyři pětiny zástupců dotazovaných škol**

nesouhlasí s tím, aby byla snížena věková hranice pro přijímání dětí do MŠ ze tří na dva roky (32 % spíše nesouhlasí a 51 % nesouhlasí rozhodně), se souhlasem se naopak setkáme u pouhých 18 %. Své postoje k docházce těchto dětí vyjadřují někteří respondenti následovně:

„Děti mladší 3 let jsou batolata a do mateřské školy nepatří. Kdy už si konečně někdo uvědomí, že mateřská škola je výchovně vzdělávací instituce, první stupeň - a velmi důležitý ve vzdělávání a ne hlídárna dětí."

„Nesouhlasím se snižováním hranice pro přijímání dětí do MŠ. Děti jsou velice dobře materiálně zajištěné, ale chybí jim to základní – rodiče na ně nemají čas. Málo s dětmi komunikují…"

„Zapojení a péče o děti mladší 3let v heterogenní skupině dětí ve věku 3-6 let je velmi náročné jak pro děti, tak i pro učitelky."

V souvislosti s přijímáním dětí mladších tří let je však důležité zároveň zdůraznit skutečnost, že třetina mateřských škol (34 %) sice tyto mladší děti k docházce oficiálně přijme, ty však do ní fakticky mohou nastoupit až v okamžiku, kdy dosáhnou 3 let (kdykoli v průběhu roku, viz tabulka 4.10). Do dalších 5 % z těch škol, které mladší děti přijímají, pak mohou děti reálně nastoupit pouze na začátku září, jsou-li jim již v tu dobu tři roky. Do 60 % zařízení, která přijímají i děti mladší 3 let, mohou nastoupit kdykoli v průběhu roku, případně pouze na začátku září, ovšem bez ohledu na věk.

Do mateřských škol, které vůbec nepřijímají děti mladší tří let, je nástup nejčastěji stanoven na okamžik, kdy děti během roku dosáhnou tří let (63 %). Tříleté děti mohou ve 32 % zařízení nastoupit pouze na začátku září. To, zda mohou děti nastupovat během roku, či zda je okamžik nástupu stanoven pouze na začátek školního roku, souvisí také s naplněností mateřské školy. Pokud MŠ nemusí žádné zájemce o přijetí odmítat, mohou děti nastupovat kdykoli během školního roku bez ohledu na věk, případně v okamžiku, kdy dosáhnou tří let. V těch mateřských školách, které byly nuceny z kapacitních důvodů některé z žádostí o přijetí odmítnout, je častěji stanoven okamžik nástupu na začátek září (40 % MŠ oproti 17 %).

Tabulka č. 4.10 **Nástup dítěte do MŠ (v %)**

Kdy mohou děti nastoupit do MŠ	celkem	přijímají děti mladší 3 let		museli nějaké žádosti odmítat	
		ano	ne	ano	ne
v průběhu celého roku, když dítě dosáhne 3 let	43,2	33,9	**63,0**	45,1	42,0
v průběhu celého roku bez ohledu na věk dítěte	31,4	**44,4**	3,5	15,2	**41,5**
na začátku září pokud jsou dítěti již 3 roky	13,7	5,4	**31,5**	**24,9**	7,0
na začátku září bez ohledu na věk dítěte	11,8	**16,4**	2,0	14,8	9,5
celkem	100	68,2	31,8	37,3	62,7

14 % dotazovaných mateřských škol se nachází v obci či spádové oblasti, v níž jsou pro děti mladší tří let zřízeny **jesle či zařízení jeselského typu**. Vzhledem ke skutečnosti, že v roce 2007 bylo na území celé České republiky pouze 49 jeslí, nepřekvapí, že v drtivé většině případů toto uváděly školky z měst s počtem obyvatel nad 10 000 a zejména pak z měst o velikosti nad 50 000 obyvatel (v jejich případě dosáhl podíl kladných odpovědí dokonce 65 %). Přestože by se dalo očekávat, že mateřské školy by při přijímání dětí mohly děti navštěvující jesle upřednostňovat

(vzhledem k jejich lepší adaptabilitě v dětském kolektivu, návykům získaným pobytem v institucionálním zařízení, zaměstnanosti rodičů apod.), většinou tomu tak není. Předchozí návštěva jeslí je totiž výhodou pouze pro děti hlásící se do 27 % dotazovaných školek, ve zbylém podílu MŠ, jež mají jesle ve svém okolí, toto kritérium v úvahu neberou.

Co se týče skladby dětí v MŠ z hlediska státního občanství a zdravotního stavu, je možné říci, že drtivá většina dotazovaných MŠ přijímá jak děti, které nemají české občanství (95 % školek), tak i děti, které jsou zdravotně postižené (92 %). V současnosti docházejí děti s cizím státním občanstvím do pětiny dotazovaných MŠ, přičemž nejčastěji se jedná pouze o jedno dítě (45 % z těchto školek), případně dvě (20 %) nebo tři děti (17 %). Děti zdravotně postižené navštěvují toho času 26 % školek. Zhruba 19 % z nich jsou školky speciální nebo školy se speciálními třídami. Ve zbylých MŠ jsou děti integrovány do kolektivu ostatních dětí, jejich podíl ze všech dětí docházejících do MŠ představuje v průměru necelá 4 %.

4.2.3 Děti rodičů pobírajících rodičovský příspěvek

V případě, že si chtějí rodiče dětí mladších tří, resp. čtyř let zachovat nárok na pobírání rodičovského příspěvku a zároveň dávat dítě do mateřské školy, platí pro ně podle § 30b odst. 2 zákona o státní sociální podpoře (117/1995 Sb.) následující omezení: dítě, které nedosáhlo 3 let věku, může navštěvovat mateřskou školu nejvýše 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci, a dítě, které dosáhlo 3 let věku, může navštěvovat v tomtéž kalendářním měsíci mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně nebo nejvýše 5 kalendářních dnů. V souvislosti s těmito možnostmi bylo respondentům položeno několik otázek zjišťujících na jedné straně konkrétní počty dětí docházejících do MŠ na takto omezenou dobu a na straně druhé jejich hodnocení této možnosti.

Děti na 4 hodiny denně vůbec nepřijímá pouze 11 % ze všech škol, které na otázku odpověděly, a v době dotazování mělo alespoň 1 dítě na takto omezenou docházku 77 % MŠ[113]. Statisticky významně častěji jsou děti docházející pouze na 4 hodiny denně přijaty ve školkách v obcích o velikosti do 2000 obyvatel, a to ve více než 4/5 MŠ (ve srovnání s pouhými 51 % MŠ v obcích nad 50 000 obyvatel), naopak v obcích nad 10 000 obyvatel mateřské školy tyto děti přijímají podstatně méně často[114] (čtvrtina MŠ nepřijímá; tabulka 4.12).

Podíl těchto dětí ze všech dětí docházejících do MŠ přitom v průměru činil 12 % (v absolutním vyjádření docházeli do MŠ na takto omezenou docházku nejčastěji 2 děti). Na otázku, zda v souvislosti se zavedením možnosti pro rodiče pobírající rodičovský příspěvek umístit dítě ve školce na 4 hodiny denně zaznamenaly zvýšený počet žádostí o toto umístění, odpovědělo kladně 63 % MŠ (statisticky významně častěji se jednalo o větší školky, s počtem dětí nad 70 a počtem tříd 3 a více, nacházejících se v obcích s minimálně 2000 obyvateli), z čehož je patrné, že ze strany rodičů je o tuto nabídku poměrně značný zájem. Toto opatření, přestože je pro rodiče výhodné, však může přinášet mateřským školám určité problémy. Nejčastěji pociťují zástupci dotazovaných MŠ problémy v oblasti financování, kdy pro celou polovinu škol, jichž se otázka týkala, představovala možnost umístit dítě do MŠ na 4 hodiny denně závažný problém a pro dalších 14 % určitý problém. Podstatně méně školek naopak

[113] Obdobně podle šetření ÚIV realizovaného v r. 2008 nemá žádné děti docházející na 4 hodiny denně 23 % mateřských škol (Rychlá šetření 3/2008).

[114] Pro dokreslení, ÚIV uvádí, že nejčastěji se děti s maximálně 4 hodinovou docházkou nevyskytují v pražských mateřských školách - ve 42 % z pražských zařízení (Rychlá šetření 3/2008).

shledává problémy v oblasti administrativy i v oblasti organizace programu pro děti (tabulka 4.11).

Některá zařízení tedy tyto děti vůbec nepřijímají. Tam, kde nejsou mateřské školy plně obsazeny dětmi docházejícími na celý den a přijímají tedy děti rodičů pobírajících rodičovský příspěvek, se tato zařízení dostávají do finančních problémů:

„Do MŠ jsou děti těchto rodičů (pozn.- rodičů pobírajících rodičovský příspěvek*) přijímány na celodenní pobyt, rodiče na začátku školního roku docházku fakticky omezí, aby splnili podmínky pro přiznání dávky a mateřské školy jsou kráceny na penězích na mzdy, důsledkem toho musejí krátit úvazky učitelek, které vždy potřebují*."

Další zástupci mateřských škol pak poukazují na skutečnost, že z finančního hlediska není dobré řešení zavedení 4 hodinové docházky pro děti rodičů pobírajících rodičovský příspěvek, *„děti jsou v MŠ na dopoledne, stejně jako děti s dopolední docházkou, přitom normativně jsme krácení*".

„Na děti přijaté na 4 hodiny denně by měl být stanoven stejný normativ jako na celodenní - při větším počtu přijatých zásadně snižují finance na mzdy zaměstnanců (rodiče jsou zvýhodněni na úkor MŠ)."

„přijetí 13 dětí na 4 hodiny denně způsobilo kolaps finanční, krácení úvazků, rozvrácení pohody na pracovišti, stahování tříd, omezení aktivit školy, méně spokojených rodičů"

„Počet dětí ve třídě je závislý na limitu mezd zaměstnanců. Děti celodenní mají jiný limit mzdových prostředků, děti na 4 hod. mají nižší limit, ale práce s nimi je náročnější. Nedivím se, když se některé MŠ brání přijetí dětí mladších 4 let a berou jenom děti na celodenní pobyt, pak mají dostatek financí na zaplacení a plné úvazky učitelek MŠ."

Tabulka č. 4.11 **Problém, který MŠ přineslo zavedení možnosti umístit dítě v MŠ na 4 hod. denně při současném pobírání RP (v %)**

V oblasti:	1 = závažný problém	2	3	4	5 = žádný problém	průměr*
financování	49,1	13,7	11,4	6,2	19,7	2,3
administrativy	10,7	11,3	21,9	18,1	38,0	3,6
organizace programu pro děti	10,8	9,4	20,5	12,7	46,6	3,8

*Pozn.: Zahrnuje pouze MŠ, které děti na 4 hodiny denně přijímají. * průměr na škále 1 = závažný problém – 5 = žádný problém*

Konkrétní pozitiva v tomto opatření naopak spatřuje pouze 15 % všech dotazovaných MŠ. Jedná se nejčastěji o klady v podobě pozvolné adaptace dětí na nové prostředí, učitele a kolektiv ostatních dětí a možnosti plynulého přechodu na celodenní docházku. Zároveň si dítě postupně zvyká na režim MŠ, odlišný od výchovy v rodině, a na odloučení od matky. Některé MŠ rovněž těmito dětmi doplňují volnou kapacitu a zajišťují tak pro chod MŠ chybějící finance.

V případě **5 denní docházky** je podíl školek, které děti na takto omezenou dobu vůbec nepřijímají, podstatně vyšší než u dětí docházejících na 4 hodiny denně a představuje 24 % ze všech škol, které na danou otázku odpovídaly. K dubnu roku 2008 přitom docházelo alespoň jedno dítě na maximálně 5 dní v měsíci do třetiny školek, které se k otázce vyjádřily, a podíl těchto dětí ze všech dětí navštěvujících

příslušnou MŠ činil v průměru 6 % (v absolutním vyjádření se však nejčastěji jednalo pouze o 1 dítě). Velmi výrazné rozdíly byly v tomto ohledu opět shledány v závislosti na velikostní kategorii obce, kdy školky ve vesnicích do 500 obyvatel mají alespoň jedno dítě na 5 dní v měsíci v 61 % případů a takovéto děti nepřijímá pouze 6 % MŠ (tabulka 4.12). Naopak v obcích nad 10 000 obyvatel nepřijímá děti na zkrácenou docházku pěti dní 40 % mateřských škol, ve městech nad 50 000 nepřijme takovéto dítě dokonce 45 % mateřských škol. Další polovina školek ve městech nad 50 000 obyvatel sice děti na 5 dní přijímá, nicméně v danou dobu žádné takové dítě nemá. Reálně tedy děti na 5 dní docházejí pouze do 6 % školek v těchto městech.

Tabulka č. 4.12 **Děti na 4 hod. denně a 5 dní v měsíci v MŠ podle velikostní kategorie obce (v %)**

	velikost obce						celkem
	do 500	500-999	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
děti na 4 hodiny denně							
mají	**88,9**	**84,8**	**88,4**	79,4	***64,7***	***51,0***	77,4
nemají	8,1	12,3	8,4	9,3	11,8	**19,4**	11,6
nepřijímají	***3,0***	***2,9***	***3,2***	11,2	**23,5**	**29,6**	11,1
děti na 5 dní v měsíci							
mají	**60,7**	39,0	34,1	26,3	26,2	***6,1***	32,7
nemají	33,3	48,8	41,5	46,5	33,8	48,8	43,0
nepřijímají	***6,0***	***12,2***	24,4	27,3	**40,0**	**45,1**	24,3

Respondenti měli v tomto kontextu dále zhodnotit, nakolik je dle jejich názoru toto opatření dobré pro rodiče, dítě a jejich MŠ. Naprostá většina se domnívá, že pro rodiče je možnost umístit dítě do MŠ na 5 dní v měsíci dobrá, pro dítě ani pro školku však tomu již takto není (tabulka 4.13). K názoru, že možnost umístit dítě do školky na 5 dní v měsíci je pro dítě i MŠ špatná, se častěji přiklánějí dotazovaní z obcí se 2000 a více obyvateli a z velkých mateřských škol (více než 70 dětí). Naopak respondenti z malých obcí (méně než 1000 obyvatel) a z menších škol (méně než 30 dětí) častěji volili variantu středovou, tzn. že tato možnost není pro dítě ani MŠ ani dobrá, ani špatná.

Názory se liší také podle osobních zkušeností s docházkou těchto dětí do mateřské školy. Podstatně častěji totiž hodnotí toto opatření jako špatné (jak pro děti, tak pro MŠ) tam, kde děti na 5 dní vůbec nepřijímají. Nicméně i tam, kde takovéto děti mají, nespatřují v této možnosti příliš pozitiv a v polovině případů hodnotí z hlediska školky toto opatření jako špatné, z hlediska dětí se zdá být špatné 42 % dotazovaných.

Své postoje ke zmíněnému opatření nejčastěji zdůvodňují tím, že pro děti je takto krátkodobá docházka spíše zátěží než přínosem, neboť si za tak krátkou dobu nestihnou zvyknout na nové prostředí a kolektiv, což může negativně působit na jejich psychiku. V MŠ je začleňováním těchto dětí ztížena organizace programu a narušen denní režim MŠ a školka zároveň přichází o část finančních prostředků potřebných pro její rozpočet.

Tabulka 4.13 **Hodnocení možnosti umístit dítě do MŠ na 5 dní v měsíci při současném pobírání RP (v %)**

	1 = dobré opatření	2	3	4	5 = špatné opatření	průměr
pro rodiče	**67,3**	11,7	12,1	1,8	7,2	1,7
pro dítě	7,5	5,7	20,2	13,4	**53,2**	4,0
pro školku	3,0	2,9	15,1	15,4	**63,6**	4,3

Pokud měli respondenti souhrnně zhodnotit, jakou délku docházky upřednostňují při přijímání dětí do školky, tak v souladu s výše uvedenými zjištěními je zcela jednoznačně preferována plná neboli celodenní docházka, na druhém místě docházka polodenní, v pořadí třetí byla volena docházka na 4 hodiny denně a na poslední příčce, tedy jako nejméně preferovaná, se umístila docházka na 5 dní v měsíci.

4.2.4 Provoz mateřské školy, otevírací hodiny

Naprostá většina (95 %) dotázaných mateřských škol má celodenní provoz, tj. poskytuje dětem vzdělávání déle než 6,5 hodiny denně, nejdéle však 12 hodin denně, 4 % škol mají provoz pouze polodenní (maximálně 6,5 hodin denně) a jen 1 % jsou školy internátní, které poskytují dětem celodenní vzdělávání i noční péči. Ve školách s celodenním provozem přitom dochází po většinu měsíce na celý den v průměru 83 % dětí. Z hlediska homogenity a porovnatelnosti souboru sledujeme při studiu otevíracích hodin a průměrné otevírací doby pouze mateřské školy s celodenním provozem.

Otevírací hodiny mateřských škol do značné míry determinují disponibilní čas rodičů, případně jednoho z rodičů, který dítě do zařízení vodí a vyzvedává. Školky jsou v provozu od časných hodin (tabulka 4.14), v 6 rodin ráno je otevřeno 20 % zařízení, o půl sedmé ráno již 82 % zařízení a v 7 hodin téměř všechny z dotázaných mateřských škol (99 %).

Maximální doba, do kdy je MŠ v provozu, je v našem souboru 18 hodin, minimum je 14 hodiny (tabulka 4.15). Z hlediska velikostních kategorií obcí nejsou přílišné rozdíly v tom, kdy průměrně ráno mateřské školy otevírají, podstatnější se jeví rozdíly v tom, kdy odpoledne zavírají. V největších obcích (nad 50 000 obyvatel) zavírají MŠ v průměru v 16 hodin a 31 minut, v nejmenších obcích do 500 obyvatel je to o hodinu dříve, v průměru v 15 hodin a 37 minut. Tyto odlišnosti se tedy projeví v celkové délce, po kterou je mateřská škola přes den v provozu.

Tabulka č. 4.14 **Ranní otevírací hodiny MŠ**

Ráno otevřeno od:	podíl školek, které jsou v danou hodinu již otevřené, v %	souhrnné statistické ukazatele	
6 h 00 min	19,9	průměr	6 h 27 min
6 h 15 min	32,5	medián	6 h 30 min
6 h 30 min	81,6	modus	6 h 30 min
6 h 45 min	87,7	minimum	5 h 30 min
7 h 00 min	99,0	maximum	8 h 30 min

Tabulka č. 4.15 **Odpolední zavírací hodiny MŠ**

Odpoledne otevřeno do:	podíl školek, které jsou v danou hodinu již zavřené, v %	souhrnné statistické ukazatele	
15 h 00 min	5,2	průměr	16 h 02 min
15 h 30 min	21,8	medián	16 h 00 min
16 h 00 min	68,0	modus	16 h 00 min
16 h 30 min	91,5	minimum	14 h 00 min
17 h 00 min	98,5	maximum	18 h 00 min

Průměrně jsou tedy ve sledovaném souboru mateřské školy přes den v provozu 9 hodin a 35 minut (tabulka 4.16), nejčastěji je to 10 hodin (modus). Minimum, po které je MŠ otevřena, je 7 hodin, maximum 11 hodin denně. Délka otevíracích hodin se odlišuje v závislosti na velikosti obce – obecně platí, že čím je obec menší, tím kratší dobu je přes den školka v provozu. Diference mezi nejmenší a největší kategorií, tj. mezi školkou v obci do 500 obyvatel a školkou v obci s více než 50000 obyvateli, je 1 hodina.

Tabulka č. 4.16 **Průměrná otevírací doba MŠ s celodenním provozem, podle velikostní skupiny obce**

velikost obce	průměrná doba, po kterou je MŠ otevřena	souhrnné statistické ukazatele	
do 500	9 h 00 min	průměr	9 h 35 min
500-999	9 h 20 min	medián	9 h 30 min
1000-1999	9 h 35 min	modus	10 h 00 min
2000-9999	9 h 52 min	minimum	7 h 00 min
10000-49999	10 h 00 min	maximum	11 h 00 min
nad 50000	10 h 03 min		

Otevírací doba mateřské školy nemusí vždy plně vyhovovat potřebám rodičů dětí, a to nejen z hlediska délky otevírací doby, ale také například denních časů, ve kterých se ráno otevírá a odpoledne zavírá (např. vzhledem k dopravní obslužnosti dané obce a časů, kdy do obce přijíždějí nebo odjíždějí vlakové či autobusové spoje). Z tohoto důvodu bylo v obesílaných zařízeních zjišťováno, zda se v posledních dvou letech setkali s žádostmi rodičů o úpravu běžných otevíracích hodin školy, potažmo jak na případné žádosti vedení reagovalo. V 72 % mateřských škol se s podobnými podněty ze strany rodičů nesetkali[115], v 8 % si rodiče přáli, aby MŠ otevírala ráno dříve, ve 12 % MŠ zaregistrovali žádosti o to, aby odpoledne zavírali později, a v 9 % zařízení pak žádosti o celkové prodloužení provozní doby, tj. aby MŠ otevírala ráno

[115] Z výzkumu mezi rodiči dětí předškolního a mladšího školního věku (HRZ05) vyplývá, že délka možného denního pobytu dítěte v MŠ a čas začátku a konce otevíracích hodin vyhovuje naprosté většině rodin (91 %). Více viz Kuchařová a kol., 2006, str. 87.

dříve a odpoledne zavírala později (tabulka 4.17). Ze všech mateřských škol, které byly rodiči vyzývány k nějaké úpravě otevíracích hodin, jich 37 % upravilo otevírací hodiny na základě podnětů rodičů, 6 % zatím ke změně nepřistoupilo, ale v blízké době již úpravy chystají. 16 % zatím do budoucna o změnách teprve uvažuje a 41 % nic podobného neplánuje, a to především z důvodu nízkého počtu žádostí vztahujících se k takovéto úpravě. Dalšími zmiňovanými hlavními důvody, proč k úpravě provozní doby neplánují přistoupit, jsou provozní, personální a finanční důvody. V některých případech pochopitelně existuje souběh více zmiňovaných důvodů.

Tabulka č. 4.17 **Žádosti o změnu otevírací doby, reálné úpravy otevírací doby a důvody odmítnutí**

Žádosti o změnu otevírací doby	%
ano, otevírat dříve	7,6
ano, zavírat později	11,8
ano, otevírat dříve a zavírat později	8,6
ne	72,0
N	629

Reakce na žádost	%
ano, upravili jsme	36,7
ne, ale chystáme úpravy	5,6
ne, ale uvažujeme o změnách	16,4
ne, neplánujeme	41,2
N	177

Důvody zamítnutí	%
počet žádostí	64,6
provozní, personální	10,4
finanční	16,7
jiné	8,3
N	48

Školní rok začíná v mateřských školách 1. září a končí 31. srpna následujícího kalendářního roku. Podle vyhlášky č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání lze provoz mateřské školy podle místních podmínek omezit nebo přerušit v měsíci červenci nebo srpnu, popřípadě v obou měsících. Rozsah omezení nebo přerušení stanoví ředitel mateřské školy po projednání se zřizovatelem. Ředitel ve spolupráci se zřizovatelem zároveň projedná s řediteli jiných mateřských škol v obci možnosti a podmínky předškolního vzdělávání dětí mateřské školy v jiných mateřských školách po dobu omezení nebo přerušení provozu. Informaci o omezení nebo přerušení provozu zveřejní ředitel mateřské školy na přístupném místě ve škole nejméně 2 měsíce předem. Ve studovaném souboru dotazovaných mateřských škol mělo provoz přerušen po celé období letních prázdnin (červenec a srpen 2007) zhruba 30 % školek (statisticky významně častěji se jednalo o malé, obvykle jednotřídní MŠ, s počtem žáků do 25, nacházejících se v obcích o velikosti do 1000 obyvatel), zbylých 70 % mělo alespoň po určitou dobu otevřeno. Nejčastěji měly mateřské školy otevřeno 4 týdny (viz graf 4.1), průměrná doba letního provozu byla 3,3 týdne. Necelé dvě pětiny mateřských škol, které měly v době letních prázdnin otevřeno, navštěvovaly též děti z jiných škol v okolí. 58 % z těch školek, které byly alespoň po určitou dobu letních prázdnin zavřené, zajistilo dětem možnost navštěvovat jinou školku v okolí.

Doplníme-li informace o prázdninovém provozu mateřských škol o výsledky zjištěné v šetření ÚIV, tak nejčastěji (35 %) je kapacita MŠ během letních prázdnin naplněna z 21–40 % (Rychlá šetření 3/2008). Vyšší využití kapacity MŠ (41–60 %) uvádí 28 % respondentů, naopak v necelé čtvrtině není školka naplněna z více než z 20 %. Výrazné rozdíly se projevují v závislosti na velikosti obce, v obcích nad 100 tisíc obyvatel jsou kapacity školek častěji plně využity, v obcích do 10 tisíc obyvatel docházka mnohdy nepřesáhne 20 % kapacity.

Graf 4.1 **Počet týdnů, po které byla mateřská škola otevřena v průběhu prázdnin roku 2007 (rozložení MŠ v %)**

Pozn.: N = 434

4.2.5 Úplata za docházku do mateřské školy - školné

Podle paragrafu 123 školského zákona (561/2004 Sb.) stanovuje v případě škol a školských zařízení zřízených státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí výši úplaty ředitel školy. Při stanovení výše úplaty je limitován 50 % skutečných průměrných měsíčních neinvestičních nákladů na dítě v uplynulém kalendářním roce. O snížení nebo prominutí úplaty, zejména v případě dětí se sociálním znevýhodněním, rozhoduje taktéž ředitel školy.

Základní úplata (tzn. bez stravování a školských služeb např. v podobě kroužků, kurzů) za předškolní vzdělávání hrazená rodiči při pravidelné celodenní docházce dítěte do mateřské školy se ve zkoumaných zařízeních[116], pohybovala od 0 Kč do maxima 800 Kč. 13 % ze sledovaných mateřských škol nevybírá žádné školné, v ostatních MŠ platí rodiče v průměru 257 Kč měsíčně (medián 225 Kč), nejčastější výší školného je 200 Kč. V zařízeních, které školné vybírá, nepřesahuje ve 25 % jeho výše 150 Kč za měsíc, tři čtvrtiny MŠ se „vejdou" do částky 300 Kč. Podrobnější členění obsahuje tabulka 4.18, ze které je patrné, že přibližně třetina školek (tj. 35 % z těch, které nějaké školné vybírají) vybírá částku v rozmezí 101-200 Kč, další necelá třetina částku 201-300 Kč měsíčně.

[116] Výši úplaty neanalyzujeme za soukromé mateřské školy, které nejsou dostatečně zastoupeny v datovém souboru.

Tabulka č. 4.18 **Měsíční úplata za docházku do MŠ**

Výše úplaty v Kč	N	%	% z těch, co vybírají
do 100	57	8,9	10,2
101-200	196	30,7	35,1
201-300	172	27,0	30,8
301-400	65	10,2	11,6
401-500	42	6,6	7,5
501-600	19	3,0	3,4
nad 600	7	1,1	1,3
nevybírají	80	12,5	x
celkem	638	100,0	100,0

Výběr školného i jeho výše se však výrazně liší v závislosti na velikostní skupině obce, ve které je mateřská škola zřízena (tabulka 4.19). Zatímco každá čtvrtá mateřská škola v nejmenších obcích (do 500 obyvatel) nevybírá za docházku dětí žádnou úplatu, v obcích nad 2000 obyvatel je toto téměř výjimkou (93 %-95 % zařízení školné vybírá). Především jednotřídky na malých obcích se podle zjištění častěji potýkají s provozními a finančními problémy způsobenými ne zcela vytíženou kapacitou. Podle jedné z ředitelek podobné mateřské školy jsou rádi, že jim vůbec přijde dostatek dětí na to, aby zařízení zajistilo dostatek financí na provoz, proto jsou ochotni činit ústupky ve formě nulového školného i svážení dětí z okolí.

Na velikosti obce je závislá také průměrná výše vybíraného školného. Zatímco v obcích do 2000 obyvatel nepřevyšuje průměrná úplata za návštěvu mateřské školy 200 Kč, ve městech nad 50 000 obyvatel je to více než dvojnásobek – v průměru 420 Kč měsíčně.

Tabulka č. 4.19 **Měsíční úplata za MŠ v závislosti na velikosti obce**

poplatek	velikost obce						celkem
	do 500	500-999	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
ano	73,1	86,3	85,4	**94,6**	94,4	93,2	87,5
ne	**26,9**	13,7	14,6	5,4	5,6	6,8	12,5
průměrná výše úplaty (v Kč)	174,2	193,4	189,6	266,6	319,2	419,6	257,5

Při platbě za návštěvu mateřské školy mohou být určité skupiny dětí zvýhodněny, případně mohou být zcela zbaveny povinnosti platit. Stávající právní úprava počítá s možností snížení nebo osvobození od úplaty, zejména v případě dětí se sociálním znevýhodněním (§ 123 odst. 4 školského zákona 561/2004 Sb.), a zároveň stanoví, že vzdělávání v posledním ročníku mateřské školy zřizované státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí a v přípravné třídě základní školy se poskytuje bezúplatně (§ 123 odst. 2 školského zákona 561/2004 Sb.).

Ředitel/ředitelka mateřské školy má při snižování nebo prominutí úplaty za předškolní vzdělávání poměrně široké pravomoci. Úplatu může upravit zejména v případě dětí se sociálním znevýhodněním, které je pro účely školského zákona vymezeno takto (§ 16 odst. 4 školského zákona 561/2004 Sb.):

a) rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,

b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo

c) postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území ČR podle zvláštního právního předpisu.

Nicméně úplatu za předškolní vzdělávání lze snížit či zcela prominout i v případech, které nejsou výslovně uvedeny ve školském zákoně. Rozhodnutí je na řediteli/ředitelce mateřské školy. Mohou sem spadat např. situace, kdy dítě dlouhodobě nedocházelo do mateřské školy z důvodu nemoci.

Ve sledovaném souboru mateřských škol jsou nejčastěji zvýhodňovanou skupinou v souvislosti s platbou školného děti ze sociálně slabých rodin – ve 48 % mateřských škol tyto děti neplatí za vzdělávání nic, v každé desáté MŠ platí méně, než je výše základní úplaty (tabulka 4.20). 42 % mateřských škol finanční zvýhodnění pro tuto skupinu dětí v době výzkumu nemělo. Ostatní skupiny dětí jsou zvýhodňovány pouze výjimečně, 5 % mateřských škol zvýhodňuje děti z neúplných rodin, 3 % sourozence docházející do stejné MŠ a 2 % vícedětné rodiny. Jak vícedětné rodiny, tak rodiny neúplné mohou spadat taktéž do kategorie sociálně slabých rodin, tyto děti pak mohou být zvýhodněny z důvodu sociálního znevýhodnění, nikoli z titulu neúplnosti či velikosti rodiny.

14 % zástupců mateřských škol uvedlo, že zvýhodňují jiné skupiny, při bližší specifikaci v této souvislosti uvádějí většinou děti přijaté na kratší docházku či na 4 hodiny denně. V tomto případě se však nejedná o zvýhodnění v pravém slova smyslu, pro děti přijímané nejvýše na 4 hodiny denně z důvodu pobírání rodičovského příspěvku rodičem dítěte, nebo příspěvku při péči o blízkou nebo jinou osobu rodičem nebo prarodičem dítěte (popřípadě jinou osobou, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu), je na základě vyhlášky 14/2005 Sb. o předškolním vzdělávání stanovena výše úplaty odpovídající **2/3 výše úplaty stanovené pro celodenní provoz**.

Do kategorie jiných zvýhodněných skupin pak podle odpovědí dotázaných spadají také děti pěstounů, dlouhodobě nepřítomní z důvodu nemoci, děti mladší 4 let či dvojčata.

Tabulka č. 4.20 **Finanční zvýhodnění při výběru úplaty za docházku do MŠ (v %)**

finanční zvýhodnění	není zvýhodněna	zvýhodněna -neplatí nic	zvýhodněna -platí méně	N *
sociálně slabé rodiny	41,8	48,2	10,0	529
neúplné rodiny	94,9	2,9	2,3	486
sourozenci	97,2	0,4	2,4	501
vícedětné rodiny (3 a více dětí)	97,9	0,2	1,9	486
jiné	86,4	4,3	9,3	398

*Pozn.: * vybírají poplatek a odpověděli*

Od školného, respektive úplaty za předškolní vzdělávání, je nutné odlišit úplatu za školské služby, mezi které patří školní stravování (§ 119 školského zákona). **Výše stravného** je v dotazovaných mateřských školách průměrně 26,5 Kč za den[117]

[117] Poplatek za stravování se může lišit v závislosti na věku dítěte. Z tohoto důvodu měli dotazovaní uvést nejčastější částku, tj. tu, kterou platí nejvíce dětí.

(medián 26 Kč). V nadpoloviční většině mateřských škol platí rodiče nejčastěji v rozmezí 26-30 Kč (53 % MŠ), ve více než třetině platí 21-25 Kč za den (36 %), do 20 Kč platí pouze ve 3 % školek a naopak více než 30 Kč platí v 8 % zařízení.

4.2.6 Finance a zdroje financování provozu mateřských škol

Školský zákon (561/2004 Sb., § 133) stanoví druhy příjmů, ze kterých mateřské školy získávají finanční prostředky. Jsou to: a) finanční prostředky ze státního rozpočtu, b) finanční prostředky z rozpočtů územních samosprávných celků, c) příjmy z hlavní a doplňkové činnosti, d) finanční prostředky přijaté od zřizovatele, e) úplata za vzdělávání a školské služby, f) příjmy z majetku ve vlastnictví školské právnické osoby, g) dary a dědictví.

Dotazované mateřské školy jsou nejčastěji financovány ze 3 zdrojů zároveň (mezi těmi, jejichž zástupci na danou otázku odpověděli, je to v polovině případů), méně často je to kombinace 4 zdrojů (28 %) a dvou zdrojů (13 %). Ostatní možnosti, tedy pouze jeden zdroj financování nebo naopak 5 a více, se vyskytují pouze okrajově (tabulka 4.21).

Tabulka č. 4.21 **Zdroje financování**

	N	%	% z odpověděl
jeden zdroj	10	1,5	1,8
kombinace 2 zdrojů	84	12,9	14,8
kombinace 3 zdrojů	283	43,5	49,8
kombinace 4 zdrojů	161	24,8	28,3
kombinace 5 zdrojů	27	4,2	4,8
kombinace 6 zdrojů	3	0,5	0,5
neodpověděl	82	12,6	x

V případě nejpočetněji zastoupené skupiny školek, které svůj provoz zabezpečují kombinací 3 zdrojů financování, je to převážně **kombinace financí ze státního rozpočtu, z rozpočtu obce a z úplat** (školného) **od rodičů** (61 % MŠ). Případně jsou finance ze státního rozpočtu nahrazeny financemi z rozpočtu kraje (28 % MŠ). Ostatní kombinace se vyskytují pouze v ojedinělých případech. V případě čtyř-zdrojového financování se nejčastěji k financím ze státního rozpočtu, rozpočtu obce a od rodičů přidávají sponzorské dary (polovina MŠ, které jsou financovány ze 4 zdrojů), obdobně to platí tam, kde místo státního rozpočtu udávají finance z rozpočtu kraje (tabulka 4.22).

Ve skupině mateřských škol, které jsou financovány ze dvou zdrojů, jsou především ty, které nevybírají od rodičů žádné školné. Finanční zdroje tedy nejčastěji získávají ze státního rozpočtu a rozpočtu obce (51 %) nebo z rozpočtu kraje a obce (20 %).

Tabulka č. 4.22 **Zdroje financování, jednotlivé kombinace**

Počet zdrojů	Typ zdrojů financování	N	%	% v rámci skupiny vymezené počtem zdrojů
1 zdroj		***10***	***1,8***	***100***
	stát	5	0,9	50,0
	kraj	2	0,4	20,0
	obec	1	0,2	10,0
	školné	1	0,2	10,0
	sponzoři	1	0,2	10,0
2 zdroje		***84***	***14,8***	***100***
	stát+kraj	5	0,9	6,0
	stát+obec	43	7,6	51,2
	stát+školné	6	1,1	7,1
	stát+sponzor	1	0,2	1,2
	kraj+obec	17	3,0	20,2
	kraj+sponzor	2	0,4	2,4
	kraj+jiné	1	0,2	1,2
	obec+školné	8	1,4	9,5
	školné +sponzor	1	0,2	1,2
3 zdroje		***283***	***49,8***	***100***
	stát+kraj+obec	3	0,5	1,1
	stát+kraj+ školné	3	0,5	1,1
	stát+kraj+sponzor	3	0,5	1,1
	stát+obec+ školné	173	30,5	61,1
	stát+obec+sponzor	6	1,1	2,1
	stát+obec+jiné	2	0,4	0,7
	stát+školné+sponzor	4	0,7	1,4
	kraj+obec+školné	80	14,1	28,3
	kraj+obec+sponzor	3	0,5	1,1
	kraj+obec+jiné	1	0,2	0,4
	obec+ školné +sponzor	5	0,9	1,8
4 zdroje		***161***	***28,3***	***100***
	stát+kraj+obec+ školné	14	2,5	8,7
	stát+kraj+školné +sponzor	2	0,4	1,2
	stát+obec+školné +sponzor	80	14,1	49,7
	stát+obec+školné +jiné	4	0,7	2,5
	stát+obec+sponzor+jiné	2	0,4	1,2
	kraj+obec+školné +sponzor	53	9,3	32,9
	kraj+obec+školné+jiné	5	0,9	3,1
	kraj+školné+sponzor+jiné	1	0,2	0,6
5 zdrojů		***27***	***4,8***	***100***
	stát+kraj+obec+školné+sponzor	8	1,4	29,6
	stát+kraj+obec+ školné +jiné	1	0,2	3,7
	stát+obec+ školné+sponzor+jiné	9	1,6	33,3
	kraj+obec+ školné+sponzor+jiné	9	1,6	33,3
6 zdrojů	stát+kraj+obec+školné+sponzor+jiné	***3***	***0,5***	***100***

Porovnáme-li u čtyř nejčastěji zastoupených kombinací zdrojů podíly jednotlivých subjektů, pak jednoznačně s nejvyšším podílem dominuje stát případně kraj, z jejichž rozpočtů jsou hrazeny v průměru 2/3 celkových nákladů. Z rozpočtu

obce jde v průměru 25 %-28 % finančních prostředků (podle kombinace zdrojů), úplata od rodičů za docházku dítěte představuje zhruba 6 %.

Tabulka č. 4.23 **Podíl jednotlivých subjektů na financování MŠ, vybrané skladby zdrojů (v %)**

	zdroje	zdroj					celkem
		státní rozpočet	rozpočet kraje	rozpočet obce	úplata od rodičů	sponzoři	
kombinace 3 zdrojů	stát+obec+školné	66,1	x	27,6	6,3	x	100
	kraj+obec+školné	x	68,0	26,9	5,6	x	100
kombinace 4 zdrojů	stát+obec+školné+sponzor	64,9	x	27,0	6,2	2,1	100
	kraj+obec+školné+sponzor	x	68,4	25,0	5,1	1,6	100

Ptáme-li se zástupců mateřských škol, z jakých zdrojů by podle nich bylo financování nejefektivnější, uvádějí nejčastěji kombinaci tří zdrojů – státní rozpočet, rozpočet obce a školné od rodičů (36 % ze všech možných kombinací zdrojů), obdobně, jako je tomu v realitě nejčastěji. Dále je zmiňováno dvousložkové financování, na němž by se nepodíleli rodiče dětí (12 %). 11 % zástupců mateřských škol hodnotí jako nejefektivnější financování složené z peněz z rozpočtu kraje, obce a od rodičů. 8 % by kombinovalo peníze z rozpočtu kraje, obce a od rodičů se státním rozpočtem, a 7 % by za nejefektivnější financování mateřských škol pokládalo financování pouze ze státního rozpočtu (tabulka 4.24).

Zaměříme se podrobněji na nejčastější kombinaci zdrojů, odkud mateřské školy reálně získávají své finanční prostředky, tedy **státní rozpočet spolu s rozpočtem obce a úplatou od rodičů**. Dvě třetiny zástupců takto financovaných mateřských škol pokládají uvedenou kombinaci také za nejefektivnější způsob financování, ač by větší část z nich upravila určitým způsobem podíly jednotlivých složek: 42 % by navýšilo podíl financí plynoucích ze státního rozpočtu, a to v průměru o 10 procentních bodů z 60 %[118] na 70 %, 27 % by naopak v ideálním případě tento podíl snížilo, v průměru o 12 p.b. Z hlediska financí z obecního rozpočtu by více než polovina (54 %) redukovala podíl z tohoto zdroje, v průměru o 9 procentních bodů z 33 % na 24 %. 23 % dotázaných by jej naopak o 8 p.b. zvýšilo. Výši úplaty od rodičů, respektive její podíl na celkovém financování MŠ, by zvýšila více než polovina zástupců z vybrané skupiny, navýšení by v průměru představovalo 6 procentních bodů na 12 %. Více než třetina by současný stav neměnila a 11 % by podíl hrazený rodiči snížilo v průměru o 4 p.b.

[118] Uváděný průměrný reálný podíl financí ze státního rozpočtu je nižší než průměr uvedený v tabulce 4.23. Rozdíl je způsoben tím, že 66 % uváděných v tabulce je průměr za všechny MŠ financované těmito třemi zdroji, zatímco 60 % je průměr pouze za vybranou podskupinu, a sice za ty, kteří jsou reálně financováni státem, obcí a rodiči, tento způsob financování pokládají také za nejefektivnější, ovšem navýšili by podíl financí plynoucích ze státního rozpočtu. Platí také pro ostatní mírné odlišnosti.

Tabulka č. 4.24 **Ideální zdroje financování, jednotlivé kombinace**

Počet zdrojů	Typ ideálních zdrojů financování	N	%	% v rámci skupiny vymezené počtem zdrojů
1 zdroj		***59***	***11,3***	***100,0***
	stát	38	7,3	64,4
	kraj	13	2,5	22,0
	obec	8	1,5	13,6
2 zdroje		***124***	***23,7***	***100,0***
	stát+kraj	9	1,7	7,3
	stát+obec	65	12,4	52,4
	stát+školné	15	2,9	12,1
	kraj+obec	19	3,6	15,3
	kraj+školné	2	0,4	1,6
	obec+školné	14	2,7	11,3
3 zdroje		***266***	***50,9***	***100,0***
	stát+kraj+obec	13	2,5	4,9
	stát+kraj+školné	4	0,8	1,5
	stát+obec+školné	187	35,8	70,3
	stát+obec+jiné	2	0,4	0,8
	stát+školné+jiné	3	0,6	1,1
	kraj+obec+školné	57	10,9	21,4
4 zdroje		***67***	***12,8***	***100,0***
	stát+kraj+obec+školné	44	8,4	65,7
	stát+obec+školné+jiné	13	2,5	19,4
	kraj+obec+školné+jiné	10	1,9	14,9
5 zdrojů	stát+kraj+obec+školné+jiné	***7***	***1,3***	***100,0***

Státní rozpočet figuruje jako jeden ze zdrojů efektivního financování v názorech 77 % zástupců dotázaných mateřských škol (bez ohledu na to, v jaké kombinaci s jinými zdroji je zmiňován). Ještě častěji je uváděn rozpočet obecní (84 %). Na třetím místě je pak úplata od rodičů (68 %). Naopak podle dvou třetin respondentů by se na financování neměl podílet kraj se svým rozpočtem a téměř nikdo neuvedl žádný jiný možný finanční zdroj (93 %).

Tabulka č. 4.25 **Ideální zdroje financování (v %)**

	ano	ne
obec	83,9	16,1
stát	76,5	23,5
školné	68,1	31,9
kraj	34,0	66,0
jiné	6,7	93,3

Mateřské školy mohou být podporovány také dalšími subjekty ve své lokalitě a tato podpora může být jak finančního charakteru, tak ve formě darů, slev či zvýhodnění. 41 % mateřských škol je nějakým způsobem **podporováno ze stran ekonomických subjektů ve** své **lokalitě**, 13 % je pak podporováno různými občanskými sdruženími (tabulka 4.26). Podpora ze strany nadací či sportovních klubů je spíše sporadická, 95 % (resp. 97 %) mateřských škol se s ní nesetkává.

Pod položkou jiné zdroje, které uvádí 17 % mateřských škol, se nejčastěji skrývají rodiče dětí, které mimo běžného školného poskytují mateřské škole další dárky či drobné příspěvky. Některá zařízení jsou také podporována od rodičů, kteří podnikají, ve formě sponzorských darů. Pouze výjimečně jsou v této kategorii uváděny granty a různé spolky v lokalitě, jako např. sdružení dobrovolných hasičů či myslivecké sdružení.

Tabulka č. 4.26 **Finanční podpora z dalších zdrojů v lokalitě (v %)**

	ano	ne
ekonomické subjekty (podniky, podnikatelé)	40,6	59,4
jiné	16,6	83,4
občanská sdružení	12,5	87,5
nadační fondy	5,5	94,5
sportovní kluby	3,3	96,7

Během posledních dvou let řešila více než polovina dotázaných mateřských škol **problémy s nedostatkem financí** (tabulka 4.27). Problémy se pak častěji dotýkají nejmenších zařízení – **jednotřídních mateřských škol**, ze kterých mělo problémy s nedostatkem financí 60 % zařízení. Respondenti z jednotřídních mateřských škol často poukazovali na specifika těchto zařízení, která se odrážejí mimo jiné v častějších finančních těžkostech: *„Systém striktně normativního financování je zcela nevyhovující pro jednotřídní MŠ.“*

Další časté problémy jednotřídek pramení z nedostatku finančních prostředků na zaplacení další pracovní síly, která by v případě nutnosti mohla zastoupit vyučujícího v době nemoci či dovolené, kdy nepřipadá v úvahu možnost spojení tříd: *„Problém: nedostatek finančních prostředků na úhradu zastupujících učitelek v případě dovolené, samostudia, nemoci. Jsme jednotřídka, nemáme výhodu spojování tříd.“* Tyto problémy jsou ještě posilovány v okamžiku, kdy není kapacita mateřské školy zcela naplněna, což, jak vyplývá z našeho výzkumu, není v případě jednotřídek v malých obcích ojedinělým jevem:

„Na malé jednotřídní vesnické škole není možné při nenaplněné kapacitě přijmout z finančních důvodů kvalifikovanou učitelku na celý úvazek, ani k zastupování za nemoc.“

Další z dotázaných zástupců MŠ upozornil nejen na problém financování platů učitelek, ale také provozních zaměstnanců nezbytných pro chod mateřské školy: *„Pokud klesne počet dětí a není naplněna kapacita nebo pokud se doplňuje 4hodinovými dětmi, jde dolů úvazek jak učitelce, tak provozním zaměstnancům. Copak se s počtem dětí sníží počet metrů na úklid, zmenší se kuchyně? A co ředitelka, kdy bude mít čas na svou práci, když musí být stále s dětmi, řešit problém s úklidem a vařením?“*

Tabulka č. 4.27 **Řešili jste v průběhu posledních dvou let problém s nedostatkem financí? podle počtu tříd v MŠ (%)**

problémy s nedostatkem financí	počet tříd					celkem
	1	2	3	4 - 5	6 a více	
ano	**60,4**	45,0	50,6	54,8	43,1	53,1
ne	39,6	**55,0**	49,4	45,2	56,9	46,9

Rozpočtu mateřských škol se v nedávné době dotkly především dvě úpravy, a to zavedení bezplatného posledního ročníku MŠ zřizovaných státem platné od ledna 2005 a možnost umístit děti v mateřské škole při současném pobírání rodičovského příspěvku na 4 hodiny denně (pro děti starší 3 let), respektive na 5 dní v měsíci (děti mladší 3 let).

V souvislosti se zákonem stanovenou bezplatností v posledním ročníku předškolního vzdělávání se očekávalo zvýšení počtu dětí navštěvujících mateřské školy před zahájením povinné školní docházky – tato očekávání se však nenaplnila. Vzrůst počtu pětiletých a starších dětí ve školním roce 2005/06 navštěvujících MŠ byl pouze velmi malý (0,7 procentního bodu), neboť z pětiletých dětí dlouhodobě (i před zavedením bezplatného posledního ročníku) navštěvovalo mateřskou školu více jak 95 % dětí. Školy ani obce nebo kraje jako zřizovatelé nedostaly navýšené finance, více či méně skrytou formou tak doplácejí na bezplatný poslední rok v mateřské škole rodiče mladších dětí tím, že se zvedla úplata za předškolní vzdělávání (podrobněji viz Příloha 1).

Zástupci jedné z oslovených mateřských škol se 4 třídami vypočítávají konkrétní dopady tohoto opatření *„Děti, které jsou ze školného osvobozeny na základě školského zákona - poslední ročník docházky do MŠ - v našem případě se jedná o 49 dětí + 7 dětí (sociálně slabých rodin) a v konečném výsledku 50% osvobození. MŠ tak uniká cca 200 000,-Kč/ročně, které nejsou provozovatelem zohledněny - dofinancovány.*"

„Chtěla bych, aby se zavedlo školné i pro předškolní děti, a aby stát dával na mzdy stejnou částku na děti s polodenní i celodenní docházkou a neomezoval tak rodiče a školu."

Zástupci mateřských škol poukázali také na další konkrétní oblast, ve které se finanční problémy projevují. Jejich výroky mají společného jmenovatele, a to **nedostatek financí na opravy a rekonstrukce a na vybavení**:

„Nedostatek financí na investiční opravy budov, vybavení zahrad, nejistota při získávání financí z ESF."

„Nedostatek finančních prostředků na opravy u grantů a dotací vyhlášených krajem nebo ministerstvem, venkovské školy byly postaveny velké, prostorné, vyžadují náročnější údržbu."

„…nedostatek finančních prostředků na rekonstrukci budovy (výměna oken, vybudování šatny pro učitelky)."

„Nedostatek financí na vybavení mateřské školy, zahrady, pomůcek."

„finanční problémy z hlediska vybavení MŠ, zvláště zahrady, a z hlediska oprav a údržby MŠ"

4.2.7 Personální zajištění péče a výchovy dětí

Více než čtyři pětiny všech dotazovaných školek má alespoň jednu učitelku na plný úvazek a polovina všech MŠ zaměstnává alespoň jednu učitelku na úvazek částečný. Po odhlédnutí od délky úvazku je pak možné říci, že pouze jedinou učitelku má zaměstnanou přibližně pětina MŠ a jedná se výhradně o jednotřídní MŠ, do kterých dochází v průměru 22 dětí. Čtvrtina školek zaměstnává učitelky dvě, 72 % z nich je

jednotřídních a 28 % má dvě třídy a na jednu učitelku připadá v průměru 14 dětí. V 16 % školek pracují tři učitelky (zde se z většiny jedná o dvoutřídní školky, 4 % mají třídu pouze jednu a 9 % naopak tři, na jednu učitelku pak průměrně připadá 15 dětí) a ve zbylých necelých dvou pětinách MŠ pracují více než tři učitelky. Za optimální počet dětí na jednu učitelku považují zástupci dotazovaných školek v průměru 14 dětí. Ve výpovědích některých z nich se opakovaně vyskytuje stížnost na vysoké počty dětí, které musí mít jedna učitelka na starosti a které komplikují individuální přístup k dětem, a na celkově vysoké počty dětí v jedné třídě:

„Kapacity jsou příliš vysoké na práci s dětmi, 1 učitelka má průměrně 20 dětí od rána až do pobytu venku, kdy přichází 2. učitelka. O nějakém individuálním přístupu nemůže být řeč."

„Vysoké počty dětí na třídách, vrátit se k dřívější vyhlášce na třídu (20 dětí), v současných počtech není možný individuální přístup a plnění ŠVP."

„Největším problémem jsou vysoké počty dětí ve třídách, špatné normativy. … Vysoké normativy dětí na učitelku vedou k přeplněnosti tříd. Je zvýšeno riziko bezpečnosti dětí. Také se při přeplněnosti tříd dětmi špatně plní ŠVP."

„Vadí nám naprosto nevyhovující vysoké normativy dětí na učitelku. Při omezené kapacitě školy z důvodů m² jsme nuceni snižovat úvazky zaměstnanců. Pedagogové nemají při vysokém počtu dětí podmínky pracovat podle skvělého Rámcového programu pro předškolní vzdělávání dle našich představ a potřeb dětí. … Učitelka, která zůstává sama s dětmi při počtu přítomných dětí kolem 24 (její kolegyně má zkrácený úvazek) pracuje za dvě. Učitelka pracující s ředitelkou na třídě, kde má ředitelka podle velikosti školy, snížený počet hodin přímé výchovné práce, pracuje učitelka opět sama s plnou třídou dětí. S dětmi nemohou na vycházky mimo MŠ z důvodu zajištění bezpečnosti. … Návrh: Snížit normativy - na 1 pedagoga 10 dětí. Tedy 20 zapsaných dětí na 1 třídu. Na třídu, kde učí ředitelka doplnit pedagoga na zbývající hodiny do plného úvazku, o který má ředitelka zkrácenou přímou výchovnou práci z důvodů řízení školy. Učitelka nezůstane sama na vycházku s plným počtem dětí."

Závažnější problémy s nedostatkem učitelek s odpovídající kvalifikací řešilo v průběhu posledních dvou let 23,5 % školek, zbylý podíl škol se s komplikacemi v této oblasti za uplynulou dobu nesetkal. Nejčastěji se s nedostatkem učitelek potýkají mateřské školy z největších měst, tj. počtem obyvatel nad 50 000 (36,5 %), nejméně často naopak školy z větších obcí a ze středně velkých měst, tj. s počtem obyvatel mezi 1000-1999 a 2000-9999 (shodně 15 % MŠ).

4.2.8 Legislativa

Zajištění provozu a vybavení mateřských škol je stanoveno vyhláškou 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Tato vyhláška vymezuje především hygienické požadavky na prostorové podmínky, vybavení, provoz, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou a úklid mateřských škol a z jejího obsahu je patrné, že je ve svých požadavcích poměrně přísná. Právě splnění požadavků orgánů ochrany veřejného zdraví představuje největší problém při zápisu mateřské školy do rejstříku škol a školských zařízení nebo při zápisu změny, například z důvodu rozšíření kapacity mateřské školy (více viz Příloha 1).

Pravidla pro stravovaní dětí v předškolních zařízeních se řídí vyhláškou č. 107/2005 Sb. o školním stravování, podle níž má dítě v mateřské škole právo denně odebrat oběd, jedno předcházející a jedno navazující doplňkové jídlo, je-li vzděláváno ve třídě s celodenním provozem (v případě tříd s polodenním nebo internátním provozem je rozsah stravy odpovídajícím způsobem upraven), včetně tekutin v rámci dodržení pitného režimu. Ve vyhlášce jsou dále uvedeny přesné výživové normy pro školní stravování, tj. průměrná měsíční spotřeba konkrétních vybraných druhů potravin na strávníka a den v gramech, a finanční limity na nákup potravin.

Odborná kvalifikace učitelů v předškolních zařízeních je vymezena v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, kde je uvedeno, že učitel mateřské školy získává kvalifikaci buď vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na pedagogiku předškolního věku nebo vyšším odborným nebo středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu učitelů předškolního vzdělávání. Vykonává-li učitel přímou pedagogickou činnost ve třídě nebo škole zřízené pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami, získává odbornou kvalifikaci ve studijních programech zaměřených na speciální pedagogiku. Pedagogičtí pracovníci musejí dále splňovat konkrétní předpoklady a mají po dobu své pedagogické činnosti povinnost dalšího vzdělávání, kterým si obnovují, upevňují a doplňují kvalifikaci.

Výše uvedená legislativní pravidla byla předmětem hodnocení dotazovaných zástupců mateřských škol, kteří se měli vyjádřit, zda se jim jednotlivé požadavky zdají být přísné či naopak mírné a zda by je by je chtěli změnit či nikoliv (tabulka 4.28). Téměř nikdo se nevyjádřil ve smyslu, že by se jim legislativa stanovující požadavky na provoz zařízení, hygienické požadavky na prostor a stravování nebo požadavky na kvalifikaci učitelek zdála mírná. Jako nejadekvátnější, tj. ani přísné ani mírné, kde změny nejsou potřeba, se největšímu podílu respondentů jeví požadavky na kvalifikaci učitelek, nicméně i přesto se nadpoloviční většině dotazovaných zdají být přísné. Co se týče požadavků na provoz zařízení, jsou v tomto případě respondenti rozděleni zhruba na třetiny, kdy jedné třetině se zdají přiměřené, druhé třetině přísné, ale neměnila by ji, a poslední třetině se tyto požadavky zdají příliš přísné, a proto by se dle jejich názoru měly změnit. Hygienické požadavky na stravování naprosté většině respondentů připadají přísné, ale spíše by je ponechali v současném stavu, naopak je tomu v případě hygienických požadavků na prostory, které jsou dle názorů respondentů natolik přísné, že by je téměř polovina z nich změnila.

Tabulka č. 4.28 **Myslíte si, že legislativa v následujících oblastech je mírná nebo naopak přísná a je třeba ji měnit? (podíl odpovědí v %)**

	přísná, měla by se změnit	přísná, ale neměnil/a bych ji	ani přísná ani mírná, změna není potřeba	mírná, ale neměnil/a bych ji	mírná, měla by se zpřísnit	průměr*
požadavky na provoz zařízení	33,0	35,4	31,4	-	0,2	2,0
hygienické požadavky na prostor	47,6	36,7	15,3	-	0,5	1,7
hygienické požadavky na stravování	33,4	52,8	13,4	-	0,3	1,8
požadavky na kvalifikaci učitelek	19,0	34,4	43,0	2,4	1,3	2,3

Pozn.: průměr na škále 1 = přísná, měla by se změnit až 5 = mírná, měla by se zpřísnit.

4.3 Shrnutí - dostupnost služeb péče o děti předškolního věku

Při mapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v mateřských školách se vydělují dvě skupiny mateřských škol, které mnohdy vykazují jiné charakteristiky a čelí odlišným problémům. Na jedné straně jsou to malé, převážně jednotřídní mateřské školy, působící ve vesnicích, obvykle do 500 obyvatel, na straně druhé stojí mateřské školy z velkých měst.

Dostupnost péče v mateřských školách je výrazně diferencovaná podle toho, v jaké obci své služby provozují. V obcích nad 50 000 obyvatel výrazně častěji nepřijmou všechny děti, které se k docházce hlásí. Odmítají tak celkově 22 % přihlášených dětí, přičemž alespoň některou ze žádostí zamítli v 71 % mateřských škol ve velkých městech. Naopak v obcích do 500 obyvatel odmítla nějakou žádost o přijetí pouze každá desátá mateřská škola při současné častější obavě, že se mateřské škole naopak nepodaří kapacitu dostatečně naplnit. Tyto malé obce se tedy častěji potýkají s nedostatkem dětí zapříčiňujícím převahu nabídky volných míst nad poptávkou po umístění v MŠ, naopak větší či velká města mají kapacitu mateřských škol nedostatečnou.

Ve větších městech je zároveň značně omezená dostupnost mateřských škol pro ty děti, jejichž rodiče pobírají rodičovský příspěvek a chtějí z důvodu zachování nároku na tuto dávku umístit dítě pouze na dobu povolenou zákonem o státní sociální podpoře č. 117/1995 Sb. Docházka dítěte na 5 dní v měsíci je z hlediska předškolních vzdělávacích zařízení nejméně preferovaným způsobem využívání služeb institucionální péče. Tyto děti vůbec nepřijímá v průměru čtvrtina mateřských škol, přičemž ve velkých městech je tento podíl téměř dvojnásobný. V možnosti docházet pouze na 5 dní v měsíci spatřují zástupci MŠ spíše negativa jak pro dítě a jeho adaptaci (zpochybňována bývá zejména možnost dětí zvyknout si za tak krátkou dobu na nové prostředí a kolektiv, což může negativně působit na jejich psychiku), tak pro mateřskou školu, organizaci jejího denního programu a zajišťování finančních prostředků pro provoz zařízení. Tato možnost je shledávána jako dobrá pouze pro rodiče.

Rovněž čtyřhodinová denní docházka není z hlediska provozovatelů příliš vítaným opatřením. Děti na takto zkrácenou docházku nepřijímá desetina mateřských škol, ve velkých městech, kde mají dostatek zájemců na celodenní docházku, tyto děti nepřijímá téměř třetina zařízení. Hlavním důvodem jsou problémy v oblasti

financování, v níž pro celou polovinu dotázaných MŠ přinesla možnost umístit dítě na 4 hodiny závažný problém. Zároveň jsou však v tomto opatření spatřována také konkrétní pozitiva, především v podobě pozvolné a plynulé adaptace dětí na nové prostředí a kolektiv ostatních dětí, nový režim a odloučení od matky. Některé MŠ rovněž těmito dětmi doplňují volnou kapacitu a zajišťují tak pro chod MŠ chybějící finance.

Mnohé mateřské školy mají pro přijímání dětí k docházce stanovena kritéria a nejčastěji posuzují kombinaci několika podmínek, které musejí děti splňovat. Naprosto dominuje nutnost splnit podmínky trvalého bydliště na území obce nebo městské části, věku dítěte, a to, že jsou oba rodiče zaměstnaní.

Kritérium věku dítěte je důležité vzhledem k upřednostňování dětí v posledním roce před zahájením školní docházky. Význam má i vzhledem k tomu, že mateřské školy jsou zpravidla určeny pro děti až od 3 let, ale MŠ často řeší požadavky na přijetí mladších dětí, což je důsledkem prudkého úbytku jeslí a růstu jejich ceny od začátku 90. let Tento tlak může v budoucnu narůstat. Nová úprava délky a možnosti čerpání rodičovského příspěvku ve zkrácené variantě do 2 let věku dítěte, která vstoupila v platnost od začátku roku 2008, totiž nastolila problém, jakým způsobem zajistit péči o děti mladší tří let při naprosté nedostatečnosti kapacit jeselských zařízení.

Více než dvě třetiny mateřských škol přijímají též děti, kterým na začátku září ještě nebudou 3 roky. Výrazně častěji se jedná o vesnické školky, často jednotřídky, které těmito dětmi doplňují kapacitu zařízení. Zařazení dvouletých dětí, vyžadujících specifickou péči, do jedné třídy spolu s dětmi předškolního věku však klade na učitelky v těchto školkách neobyčejné nároky.

Vzhledem ke specifikám, která péče o děti do tří let vyžaduje, a její obtížnější skloubení s rámcovým vzdělávacím programem, podle kterého je realizován program v mateřských školách, setkáváme se ze strany mateřských škol s výrazným nesouhlasem s možností, aby se snížila věková hranice pro přijímání dětí do MŠ ze tří na dva roky. Polovina dotázaných s tímto rozhodně nesouhlasí, třetina pak spíše nesouhlasí.

Každá třetí mateřská škola tak děti mladší tří let vůbec nepřijímá, v dalších dvou třetinách je sice oficiálně přijímají, avšak často (ve 40 % případů) mohou tyto děti reálně nastoupit až v okamžiku, kdy dosáhnou 3 let. Z tohoto důvodu tak mohou být údaje o dvouletých dětech navštěvujících MŠ v oficiálních statistikách nadhodnocené, neboť část těchto dětí je sice ke konci září (tj. k datu, k němuž jsou oficiální statistiky publikovány) do MŠ přijatá, reálně však do ní docházet ještě nemůže a v podstatě je jim tam tímto způsobem pouze „drženo místo".

Časová dostupnost mateřské školy je určena jejími otevíracími hodinami. Obecně platí, že čím je obec menší, tím kratší dobu je přes den školka v provozu. Průměrná diference mezi nejmenšími a největšími obcemi, tj. mezi školkou v obci do 500 obyvatel a školkou v obci s více než 50000 obyvateli, je 1 hodina. Mateřské školy ráno otevírají v různě velkých obcích zhruba ve stejnou dobu, ovšem ve velkých městech odpoledne zavírají později.

Po dobu letních prázdnin je provoz úplně přerušen ve 30 % mateřských škol, výrazně častěji se jedná o malé, obvykle jednotřídní MŠ, s počtem žáků do 25, nacházející se v obcích o velikosti do 1000 obyvatel.

Platba rodičů za služby MŠ se skládá ze dvou základních částí – úplaty za docházku dítěte do MŠ a platby za stravné. Výběr školného i jeho výše se liší, a to opět zejména v závislosti na velikostní skupině obce. V nejmenších obcích do 500 obyvatel totiž v každé čtvrté mateřské škole rodiče za docházku dětí do MŠ neplatí,

zatímco v obcích nad 2000 obyvatel téměř všechny MŠ úplatu vybírají a její výše se průměrně pohybuje v rozmezí 260-420 Kč. Oproti tomu v obcích do 2000 obyvatel měsíční úplata zpravidla nepřesahuje 200 Kč. Průměrná výše platby za MŠ (úplaty včetně stravného) na měsíc vztažená k průměrnému čistému měsíčnímu příjmu úplné rodiny s dětmi[119] představuje 2,7 %, neúplné rodiny vydají v průměru za MŠ 5,3 % svého čistého měsíčního příjmu.

Při platbě za MŠ mohou být vybrané skupiny zvýhodněny, přičemž nejčastěji se jedná o sociálně slabé rodiny, kterým téměř polovina mateřských škol, která školné běžně vybírá, úplatu odpouští, každá desátá MŠ pak těmto dětem úplatu alespoň snižuje.

Bezplatnou školní docházku pak mají též děti v posledním ročníku předškolního vzdělávání. Zákon stanovující tuto bezplatnost byl zdůvodňován snahou o zpřístupnění služeb mateřských škol předškolním dětem ze sociálně slabých rodin. Vzhledem k velmi vysokému podílu dětí této věkové kategorie, které MŠ navštěvovaly ještě před zavedením tohoto opatření, však měl za následek spíše zkomplikování finanční situace řady mateřských škol.

Během posledních dvou let řešila více než polovina dotázaných mateřských škol **problémy** s nedostatkem financí, které se častěji dotýkají nejmenších zařízení – jednotřídních mateřských škol, ze kterých mělo problémy s nedostatkem financí 60 % zařízení. V jednotřídkách na malých obcích se podle zjištění častěji potýkají s provozními a finančními problémy způsobenými ne zcela vytíženou kapacitou.

[119] Čerpáno z: ČSÚ - Příjmy a životní podmínky domácností ČR za rok 2006, http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/p/30n2-06

5. Zajištění péče o děti mladšího školního věku mimo vyučování - školní družiny

5.1 Vývoj a současný stav školních družin v ČR

Hlavním posláním školní družiny je zabezpečení zájmové činnosti, odpočinku a rekreace žáků a částečně také dohledu nad žáky. Školní družina patří ke školským zařízením určeným pro zájmové vzdělávání[120] žáků jedné nebo několika škol. Družiny existují především při základních školách, mohou však být zřizovány i při školách mateřských, speciálních a jako samostatná zařízení. Činnost družiny probíhá ve dnech školního vyučování a o školních prázdninách, přičemž po dohodě se zřizovatelem může ředitel provoz družiny v době školních prázdnin přerušit. Školní družina může vykonávat činnost pro své účastníky i ve dnech pracovního volna.

Družina je určena přednostně pro žáky prvního stupně základní školy. K pravidelné denní docházce však mohou být přijati i žáci druhého stupně základní školy, pokud nedocházejí do školního klubu. V družině jsou žáci řazeni do oddělení, která se naplňují nejvýše do počtu 30 účastníků. Do začátku roku 2005, než vstoupila v platnost nová vyhláška, byl maximální počet žáků v oddělení stanoven na 25 (vyhláška č. 87/1992). S ohledem na druh vykonávané činnosti a zejména se zřetelem na bezpečnost žáků ředitel dále stanoví nejvyšší počet žáků na jednoho pedagogického pracovníka.

Podle údajů Ústavu pro informace ve vzdělávání (ÚIV) shromažďujícího data za školská zařízení je v současnosti v provozu kolem čtyř tisíc školních družin. V první polovině 90. let minulého století se jejich počet každoročně zvyšoval, od roku 1998, kdy dosáhl svého prozatímního maxima, však pozvolna klesá až na 4101 ve školním roce 2007/08 (tabulka 5.1). Naproti tomu počet dětí navštěvujících družinu se výrazně snižoval až do roku 1993 a po té kolísal mezi 210 a 230 tisíci žáky. Od roku 2004 zájem o družiny stoupá. Ve školním roce 2007/08 bylo do družiny přijato přes 228 tisíc dětí. Průměrný počet žáků docházejících do jedné družiny se od počátku sledovaného období výrazně snižoval, a to z hodnoty 75 v roce 1989 na téměř 52 v roce 1994. V následujících letech se nejprve stupňoval až na 55 žáků na družinu v roce 1999, aby po té opět spadl k hodnotě 52 v letech 2003 a 2004. V posledních třech letech dochází k dalšímu zvyšování až na současných 56 žáků na družinu.

Uspokojený zájem o docházku do družiny lze do jisté míry ilustrovat na podílu dětí navštěvujících družinu na všech dětech chodících na první stupeň základní školy. Počty odmítnutých žádostí totiž statistiky neevidují. Předně je třeba konstatovat, že počet žáků docházejících na první stupeň základní školy se od počátku 90. let stále snižuje, přitom do roku 1995 velmi pozvolna, od roku 1996, kdy byl první stupeň rozšířen i o páté třídy, však klesá výrazně rychleji. Tato změna je patrná i z posledního řádku tabulky 5.1, kdy zatímco v roce 1995 navštěvovalo družinu 43 % dětí, o rok později to bylo „jen" 36 %. Od té doby však zájem o družinu vzrůstá a v současnosti jejích služeb využívá polovina všech dětí prvního stupně základní školy.

[120] Kromě školní družiny definuje vyhláška o zájmovém vzdělávání ještě školní klub a středisko volného času (vyhláška č. 74/2005).

Tabulka č. 5.1 **Školní družiny a žáci ve družinách ve školním roce 1989/90 – 2007/08**

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
počet družin	3744	3851	3931	3975	4000	4104	4226	4240	4252	4254
žáci ve družině	280346	263878	238049	233444	206858	211904	226630	231924	233108	232351
žáci / družina	74,9	68,5	60,6	58,7	51,7	51,6	53,6	54,7	54,8	54,6
žáci / žáci ZŠ	49,5	48,3	44,3	44,2	39,7	40,5	43,3	36,4	36,7	37,1

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
počet družin	4149	4242	4223	4203	4173	4119	4065	4114	4101
žáci ve družině	229169	229040	225244	218988	215235	212664	215707	221827	228135
žáci / družina	55,2	54,0	53,3	52,1	51,6	51,6	53,1	53,9	55,6
žáci / žáci ZŠ	37,1	37,9	38,9	40,2	41,9	44,1	47,1	47,9	49,8

Zdroj: Vývojová ročenka 2003 a 2005, Statická ročenka 2008, vlastní výpočty

Informace o počtu oddělení a pedagogických pracovníků přinášejí statistiky z posledních let. Podle nich jsou družiny rozčleněny v průměru na 2,1 – 2,2 oddělení, které navštěvuje 25 – 26 žáků (tabulka 5.2). Družina zaměstnává v průměru 2,5 vychovatelů a ostatních pedagogických pracovníků, kteří mají jednotlivě na starosti až 22 žáků. Z tabulky 5.2 je zřejmé, že počty žáků na jedno oddělení a na jednoho pracovníka v uvedených třech letech mírně rostou.

Tabulka č. 5.2 **Oddělení školní družiny a počty pedagogických pracovníků ve školním roce 2005/06 – 2007/08**

	2005	2006	2007
oddělení	8625	8684	8836
oddělení / družina	2,1	2,1	2,2
žáci / oddělení	25,0	25,5	25,8
vychovatelé	9687	9241	9430
ostatní pedagogičtí pracovníci	770	926	958
celkem pedagogičtí pracovníci	10457	10167	10388
žáci / pedagogičtí pracovníci	20,6	21,8	22,0
pedagogičtí pracovníci / družina	2,6	2,5	2,5

Zdroj: Statická ročenka 2008, ÚIV, vlastní výpočty

Zřizovatelem školní družiny je většinou obec (91 %). Krajem je spravováno 7 % družin, ostatní patří do rukou soukromníků, církve či ministerstva školství.

5.2 Výsledky empirického výzkumu mezi zástupci školních družin

Empirické šetření probíhalo z metodického hlediska obdobně jako výzkum v mateřských školách (podrobněji viz kapitola 4.2). Kontakty na dotazované školní družiny byly čerpány z databáze Ústavu pro informace ve vzdělávání, v rámci každého

okresu v ČR byla vybírána každá druhá školní družina. Celkem tedy bylo osloveno 2013 školních družin. 91 % z vybraných družin bylo kontaktováno prostřednictvím emailu, ostatním byly dotazníky zaslány v tištěné podobě. Ze všech oslovených vyplnilo dotazník 742 školních družin, tj. návratnost činila 37 %.

5.2.1 Velikost a kapacita školních družin

Školní družina zpravidla náleží jen k jedné základní škole, příp. jinému zařízení. Pro více základních škol je podle výsledků výzkumu určeno pouhé jedno procento družin.

Kapacitu[121] školní družiny určuje její zřizovatel, a to zejména s ohledem na velikost základní školy, resp. počet žáků na jejím prvním stupni, a na finanční nákladnost. Krajský úřad často reguluje velikost družiny stanoveným procentuálním podílem žáků, kteří ji mohou navštěvovat. Například zastupitelstvo Jihočeského kraje v březnu roku 2006 schválilo v Koncepci dalšího rozvoje zájmového vzdělávání usnesení, že v obcích do 5 tisíc obyvatel je možno navýšit cílovou kapacitu družiny do 70 % z celkového počtu dětí na prvním stupni základní školy u plně organizovaných škol, v obcích nad 5 tisíc obyvatel do 60 % a v ostatních typech škol až do 100 % žáků prvního stupně[122]. Liberecký kraj umožňuje docházku do družiny jen 45 % žáků prvního stupně[123]. Situaci v ostatních krajích se nepodařilo takto podrobně zjistit, byly zaznamenány pouze případy jednorázového navýšení kapacity u konkrétní družiny, resp. školy.

V provedeném dotazníkovém šetření se v prvé řadě zjišťovala kapacita školní družiny a její naplněnost. Variabilita celkového počtu míst je vysoká, od 10 do 320 kapacitních míst. Nejčastěji je družina otevřena pro 25 dětí (v 15 %) a pro 30 žáků (v 11 % případů). Ve dvou pětinách družin (40 %) udávají maximální kapacitu nižší než 30 žáků, nadpoloviční většina družin (54 %) nabízí kapacitu pro maximálně 50 žáků. Pro více než 100 dětí je družina otevřena ve 20 % případů. Kapacita družiny přímo úměrně roste s velikostí obce, v níž se nachází. V nejmenších obcích (do 2 tisíc obyvatel) má většina družin kapacitu do 50 dětí, v obcích od 2 do 5 tisíc obyvatel je to od 51 do 100 žáků a ve větších obcích s více než 5 tisíci obyvateli se častěji nacházejí družiny s více než 100 místy.

Naplněnost kapacity však není vždy stoprocentní. Plně obsazených je více než třetina družin (37 %), v nadpoloviční většině družin (55 %) je ale nějaké místo ještě volné, i když nejčastěji se jedná jen o jedno až deset míst. V procentuálním vyjádření to ale znamená, že jsou tyto družiny naplněny v průměru z necelých 80 %. Na druhou stranu téměř každá desátá družina počtem přijatých žáků převyšuje kapacitu družiny, a to průměrně o 11 míst, resp. o 25 %. Jedním z nejpravděpodobnějších vysvětlení tohoto stavu je skutečnost, že ne všichni přihlášení žáci docházejí do družiny ve stejný čas. Jednak jich část může chodit do ranní družiny a další část až do družiny po vyučování, ale i v rámci odpolední družiny se děti z důvodu návštěvy zájmových kroužků ve družině mnohdy vystřídají. Alespoň tímto způsobem vykládají překročenou kapacitu někteří z našich respondentů: *„i když počet přihlášených žáků převyšuje kapacitu školní družiny, …děti střídavě chodí na různé zájmové kroužky a zase se vrací do školní družiny*"; *„stanovená kapacita žáků*

[121] Ze současné legislativy vyplývá, že v jednom oddělení družiny smí být nejvýše 30 žáků.

[122] Koncepce dalšího rozvoje zájmového vzdělávání v Jihočeském kraji: http://www.kraj-jihocesky.cz/file.php?par%5Bid_r%5D=16358&par%5Bview%5D=0

[123] http://www.kraj-lbc.cz/index.php?page=56&akt=5981&strana=12&REDIRECTED=true&c=5c6afb47dbedf71683e79317b4d21b85

ve skutečnosti není překročena, protože žáci navštěvují školní družinu v různých časech". Nejmenší poptávku po službách družiny, resp. volnou kapacitu, vykazují školy v nejmenších obcích do 500 obyvatel a ve velkoměstech nad 100 tisíc obyvatel.

Zájem o docházku do školní družiny lze dále ilustrovat na míře odmítnutých žádostí o přijetí. Tři pětiny družin (61 %) přijaly přesně takový počet žáků, který na začátku školního roku podal přihlášku (tabulka 5.3). V desetině (11 %) družin byly dokonce počty žádostí nižší než ve skutečnosti přijatí žáci, což bylo zřejmě umožněno volnou kapacitou a žáci tak mohli být přijímáni dodatečně v průběhu roku. Více jak čtvrtina družin však byla z kapacitních důvodů nucena některé žáky odmítnout (v průměru se jednalo o 8 žáků, resp. 12 % ze všech podaných žádostí). K tomu docházelo hlavně ve větších městech s 20 až 100 tisíci obyvateli.

Tabulka č. 5.3 **Vzájemné porovnání kapacity družiny a počtu žádostí s přijatými žáky (v %)**

kapacita vs. přijatí žáci	%		žádosti vs. přijatí žáci	%
kapacita > přijatí	54,7		žádosti > přijatí	27,6
kapacita = přijatí	36,8		žádosti = přijatí	61,2
kapacita < přijatí	8,5		žádosti < přijatí	11,2

Přestože je školní družina zřízena prioritně pro žáky prvního stupně základní školy, ne vždy mají žáci všech ročníků tohoto stupně možnost ji navštěvovat. Přibližně 15 % družin uvedlo, že se do ní nemohli přihlásit **žáci ze všech ročníků 1. stupně**. Nejčastěji se přitom jednalo o žáky pátých a dále čtvrtých tříd. Prakticky všechny tyto družiny jsou totiž přednostně naplňovány žáky z nejnižších tříd. K této situaci přitom nejčastěji docházelo ve velkých (s více než 100 dětmi) a středně velkých (s 51-100 žáky) družinách. Naopak malé družiny nemusely starší žáky v takové míře předem odmítat.

Družinu však v některých případech navštěvují i **žáci druhého stupně základní školy**. Vyloučíme-li 30 % dotázaných škol, které druhý stupeň nemají, pak dvě třetiny družin, do kterých se mohou hlásit všichni žáci prvního stupně, jsou bez větších obtíží schopny zajistit péči i o žáky druhého stupně. Většinou (56 %) ji však v současnosti nenavštěvují, i když by mohli. V ostatních případech (44 %) již do ní docházejí, přičemž se jedná v průměru o 8,4 žáky na družinu, což v procentuálním vyjádření znamená, že necelou pětinu všech dětí v družině tvoří žáci ze druhého stupně. Zbývající třetina družin, do kterých se mohou přihlásit žáci z celého 1. stupně, však žákům druhého stupně docházku do družiny neumožňuje. Tento zamítavý přístup pak lze více než očekávat (z 80 %) u družin, které nepřijímají ani žádosti ze všech ročníků prvního stupně.

Tak jako je školní družina přednostně určena pro žáky prvního stupně, je pro žáky druhého stupně zřizován **školní klub**. Jeho „členem" však může být i žák prvního stupně základní školy, který není přijat k pravidelné denní docházce do družiny. V námi dotázaných družinách, potažmo školách, nemá druhý stupeň 30 % škol a dalších 47 % škol školní klub nezaložilo. Ve zbývající přibližně pětině škol buď (1) zatím nemuseli řešit požadavky na docházku dítěte do klubu, pokud v družině není dostatek míst, nebo (2) žáci z prvního stupně již školní klub navštěvují a nebo (3) tuto možnost mají, ale není to potřeba, či klub navštěvovat nemohou. Zhruba 14 % škol, které sice neumožňují přihlášení všech žáků prvního stupně do družiny, nabízí těmto dětem jako alternativu školní klub (přehledně viz tabulka 5.4).

Tabulka č. 5.4 **Návštěva školního klubu v závislosti na kapacitě družiny (v %)**

	Mohou se do družiny přihlásit žáci všech ročníků 1. stupně?		
Mohou žáci 1. stupně navštěvovat školní klub?	ano	ne	celkem
není 2. stupeň	33,2	17,1	30,7
není školní klub	45,1	**60,0**	47,2
ano, klub navštěvují	5,9	**14,3**	7,4
ano, klub mohou navštěvovat, ale není to potřeba	5,1	1,9	4,6
ne, klub nemohou navštěvovat	2,9	1,0	2,6
zatím jsme to neřešili	7,8	5,7	7,6

Necelá polovina družin (47 %) nemá **při přijímání dětí** stanovena žádná **kritéria**. Platí to především v těch družinách, které přijaly všechny žáky na základě jejich žádosti. Naproti tomu tam, kde počet žádostí převýšil celkový počet přijatých žáků, neuplatňovala žádná kritéria jen zhruba pětina družin (23 %). Ostatní družiny si pro výběr z došlých žádostí musely nějaká hlediska určit (tabulka 5.5). Věk dítěte, jako nejčastější kritérium pro přijímání žáků do družiny, v podstatě potvrzuje většinově deklarované upřednostňování žáků z nejnižších tříd. Tři čtvrtiny družin, které mají stanovená kritéria, daly přednost dětem, jejichž rodiče jsou výdělečně činní, a tři pětiny dále upřednostnily děti samoživitelů. Ekonomickou situaci rodiny zohlednila polovina družin tím, že přijala spíše žáky ze sociálně slabých rodin. Navštěvuje-li družinu sourozenec přijímaného žáka, je to jistým zvýhodněním ve třetině družin. Více jak desetina družin ještě přihlíží k tomu, zda dítě pochází z vícedětné rodiny, případně volí jiná kritéria. Těmi jsou nejčastěji dojíždějící žáci, několik málo družin dále zmínilo například pořadí odevzdání žádosti či pravidelnost a délku docházky dítěte do družiny.

Tabulka č. 5.5 **Kritéria pro přijímání žáků do školní družiny (v %)**

	žádosti vs. přijatí žáci			
	žádosti < přijatí	žádosti = přijatí	žádosti > přijatí	celkem
kritéria nejsou stanovena	**56,8**	**54,3**	23,4	46,5
kritéria jsou stanovena	43,2	45,7	**76,6**	53,5
kritéria:				
věk dítěte	94,3	91,6	92,9	92,3
oba rodiče pracují	74,3	70,0	**82,5**	75,3
rodič samoživitel	65,7	***53,2***	64,3	58,7
sociálně potřebná rodina	60,0	47,8	50,0	49,7
docházka sourozence	40,0	33,0	36,4	34,9
jiné kritérium	8,6	11,3	**18,8**	14,0
rodina se 3 a více dětmi	17,1	12,3	11,0	12,2

Čtvrtina družin, která kritéria pro přijímání žáků používá, kombinuje 4 z uvedených 7 parametrů, další pětině dostačují kritéria tři. Polovina družin přitom vychází z jednoho až tří kritérií, všech 7 položek bere v úvahu pouhé procento dotázaných družin. Míra využívání určitých kritérií při přijímání dětí do družiny se liší podle velikosti obce, v níž se družina nachází. Rozdíly jsou nejvíce patrné mezi nejmenšími obcemi (do 1000 obyvatel), kde v 59 % případů kritéria nepotřebují, ve srovnání s obcemi od 10 do 50 tisíc obyvatel, ve kterých se bez výběrových kritérií obejde „jen" 37 % družin.

Nutnost **navýšit kapacitu družiny** v současnosti pociťuje zhruba každá šestá družina (17 %). Ne všechny jsou však dostatečně aktivní. 14 % z nich již kapacitu zvyšuje, pro dalších 30 % to ale nepřipadá v úvahu. Na konkrétním případu zástupce jedné družiny uvádí: *„žádali jsme krajský úřad o navýšení kapacity z 23 na 40 žáků, po dlouhých jednáních se podařilo navýšit kapacitu na 29, víc nám nepovolí"*.

Představitel jiné družiny vysvětluje nemožnost zvýšení kapacity nedostatkem finančních prostředků (na další pracovní sílu). Zbývajících 56 % družin má zvýšení počtu míst ve družině v plánu nebo o jejím zvýšení v současnosti aktivně jedná. Zvýšení kapacity družiny přitom často nepřímo souvisí s existencí školního klubu. V jedné škole například *„v současnosti podávají žádost o zvýšení kapacity školní družiny a o povolení otevřít školní klub pro starší žáky*", v jiné *„řeší vznik školního klubu v důsledku velkého množství kroužků na 2. stupni školy, tyto děti jsou zatím vedeny ve školní družině*".

5.2.2 Organizační a personální zajištění družiny

Školní družina je využívána hlavně odpoledne po vyučování, ráno otevírá v 72 % případů. Rovněž zájem o ranní družinu je z hlediska návštěvnosti zpravidla nižší. Zatímco do ranní družiny dochází v průměru více jak třetina všech přihlášených dětí, po vyučování tráví svůj čas v družině devět z deseti dětí, přičemž všechny evidované děti jsou zde přítomny ve více než 40 % zařízení. Bez nabídky ranní družiny se musejí obejít především v družinách s celkově menším počtem žáků (do 50) a v nejmenších obcích (do jednoho až dvou tisíc obyvatel).

Kapacita každé družiny je dána nejen celkovým počtem míst, ale zároveň **počtem oddělení**. Dvě pětiny družin mají jedno oddělení, další čtvrtina oddělení dvě. Pokud se týká ranní družiny, je zákonná úprava (30 žáků na oddělení) splněna ve všech družinách. Po vyučování se ve dvou třetinách družin nachází v jednom oddělení maximálně 25 žáků a v 95 % družin maximálně 30 žáků. Zbývajících 5 % družin má zřejmě udělenu výjimku či všechny děti nebývají najednou přítomny ve družině. Přesto se překročení hraničního počtu dětí na oddělení ne vždy vyhnou, jak dokládá jeden z respondentů, který *„jako problém vidí nedodržování limitu dětí na jedno oddělení, který je stanoven zákonem. Vychovatelky mají běžně až o pět dětí více.*". V průměru je v odpolední družině 22 žáků na jedno oddělení.

V dotazníku jsme rovněž zjišťovali **počet vychovatelek** ve družině, a to pracujících na plný a na částečný úvazek. V souhrnu nejčastěji (ve 37 % družin) pracuje v družině pouze jedna vychovatelka, přičemž z 80% většiny na zkrácený úvazek (tabulka 5.6). Tento stav je nejběžnější v družinách do 50 dětí. Průměrný počet vychovatelek v nejmenších družinách představuje 1,5. Další zhruba čtvrtina družin zaměstnává 2 vychovatelky, a to opět spíše na částečný pracovní úvazek a nejčastěji ve středně velkých družinách. V družinách s 50 až 100 dětmi nacházejí pracovní uplatnění ve vyšší míře i 3 vychovatelky, jejichž plné a zkrácené úvazky jsou již poměrně vyrovnány. Čtyři a více vychovatelek pracuje převážně ve velkých družinách. Při přepočtu celkového počtu vychovatelek na oddělení má v 90 % družin jedna vychovatelka na starosti jedno oddělení, ve zbývající desetině družin jsou to průměrně dvě vychovatelky.

Tabulka č. 5.6 **Počet vychovatelek v družině a jejich úvazky (v %)**

počet vychovatelek	v %	podíl vychovatelek pracujících na plný a zkrácený úvazek (v %)		
		všechny na zkrácený úvazek	všechny na plný úvazek	některé na zkrácený, některé na plný úvazek
1	37,1	81,8	18,2	x
2	26,3	44,8	19,6	35,6
3	14,3	22,6	25,5	51,9
4	11,2	16,9	20,5	62,7
5 a více	11,1	11,0	14,6	74,4

Ve velmi často se vyskytujících zkrácených úvazcích vychovatelek spatřují zástupci družin určité problémy. Předně chápou tyto kratší úvazky spíše jako vynucené než jako dobrovolné. Poukazují na to, že i přes vysoký počet dětí v družině či naplněnou kapacitu pracují vychovatelky na zkrácený úvazek, za čímž se zpravidla skrývá nedostatek financí. Především v odpoledních družinách, kdy dochází ke spojování oddělení, jsou vychovatelkám úvazky kráceny. Dokládají to slova ředitelky jedné základní školy: *„aby vychovatelky byly zaplaceny, spojují se oddělení na koncové hodiny a krátí se jim úvazky*". Někteří zástupci družin ve svých podrobnějších výpovědích dále uvádějí, že je problematické vůbec sehnat vychovatelku na částečný úvazek, neboť o tyto zkrácené formy není takový zájem a často dochází i k vysoké fluktuaci zaměstnanců. Zástupci škol specifikují, že *„částečný úvazek a nedostatečné finanční ohodnocení práce vychovatelky není motivující pro delší setrvání v zaměstnání na této pozici, častá fluktuace*" či poukazují na *„problém zejména s úvazkem vychovatelek ŠD, které nemají plný úvazek, je těžké obsadit pracovní místo se sníženým počtem hodin*".

Na základě otevřených odpovědí, které však nemuseli vyplňovat všichni respondenti, se zdá, že zkrácené úvazky vychovatelek trápí družiny více než sehnání vychovatelky s požadovanou kvalifikací. Přesto někteří upozorňují na fakt, že absolventky raději nastoupí do mateřské školy, kde mají se stejným odborným vzděláním vyšší platové ohodnocení než v družině, případně „méně starostí": *„absolventky středních škol jdou raději do mateřských školek /kde mají i většinu praxe/ a ve školách mají problém zvládnout děti mladšího školního věku*". S nedostatkem vychovatelek s odpovídající kvalifikací se v posledních dvou letech setkalo zhruba 15 % dotázaných družin. Z nich pouze dva zástupci družin konkrétněji upozornili na tuto oblast: jedni mají *„problém sehnat vychovatelku na plný úvazek*" a druzí uvádějí, že *„v posledních letech je menší počet vychovatelek s odpovídající kvalifikací a hlavně je nedostatek vychovatelek, které svou práci odvedou dobře; dobré zkušenosti v současné době máme s generací od 35 let*".

Výsledky výzkumu umožňují do jisté míry porovnat skutečný a ideální počet dětí na jednu vychovatelku. Pro zjištění **optimálního počtu žáků** byla respondentům položena konkrétní otázka, z jejíž analýzy vyplynulo, že 16 % zástupců družin za nejlepší považuje 15 žáků na vychovatelku, 38 % 20 žáků a 21 % až 25 žáků na jednu vychovatelku. Vyšší počet je uváděn spíše výjimečně. Skutečný počet žáků, které má na starosti jedna vychovatelka, byl sestrojen jako podíl dětí navštěvujících družinu po vyučování a počtu vychovatelek bez ohledu na formu jejich pracovního úvazku. Na základě tohoto ukazatele však lze, i přes jisté zkreslení, konstatovat, že ve skutečnosti mají vychovatelky na starost více žáků než by bylo optimální (tabulka 5.7).

V souhrnu jedna třetina družin (33 %) uvádí optimální počet žáků shodný (v rámci daného intervalu) se současným stavem, **nadpoloviční většina (56 %) by však byla raději, kdyby na jednu vychovatelku připadl nižší počet žáků**, než tomu ve skutečnosti je. Je to patrné především v případě družin, ve kterých má vychovatelka na starosti 21-25 žáků, resp. 26 a více žáků, přičemž v ideálním případě by pečovala „jen" o 16-20 žáků, resp. 21-25 žáků (38 %, resp. 58 % v tabulce 5.7). S opačným problémem, tedy s nižším skutečným počtem žáků než by bylo optimální, se potýká zhruba desetina družin (11 %). Obdobné výsledky vycházejí i v případě, kdy porovnáváme skutečné a optimální počty v závislosti na počtu (jedno, dvě a tři) oddělení, které v dané družině jsou.

Tabulka č. 5.7 **Skutečný a optimální počet žáků připadající na 1 vychovatelku (v %)**

Optimální počet žáků na 1 vychovatelku	Skutečný počet žáků docházejících do odpolední družiny na 1 vychovatelku (řádková %)				Celkem v %	*N*
	do 15 žáků	16 – 20 žáků	21 – 25 žáků	26 a více žáků		
do 15 žáků	**58,2**	16,9	*19,0*	*5,8*	27,5	*189*
16 – 20 žáků	*13,1*	**20,2**	**38,4**	28,3	42,5	*297*
21 – 25 žáků	*5,6*	*10,7*	26,0	**57,7**	28,5	*196*
26 a více žáků	10,0	10,0	0,0	**80,0**	1,4	*10*
Celkem v %	23,3	16,5	29,0	31,2	100	*x*
N	*161*	*114*	*201*	*216*	*x*	*692*

Zákonem stanovený počet žáků na jedno oddělení družiny je většinou považován za příliš vysoký. Vysoké počty dětí, které musí zvládnout jedna vychovatelka, zástupci družin často podrobněji kritizovali na konkrétních příkladech, přičemž poukazovali hlavně na nutnost zajištění potřebné péče ať již přímo v prostorách družiny či při pobytu venku: *„Počet 30 dětí na vychovatelku je moc vysoký. Družina se bere pořád jen jako "pohlídání" dětí"*; *„Oddělení školní družiny musí být naplňována do 30 žáků. Při takovém počtu není možné zajistit plně kvalitní a individuální péči zejména dětem z přípravných tříd…"*; *„Počet 30 na jednu vychovatelku nám komplikuje bezpečnost během vycházek a pobytu venku, vyhovoval by nám nižší počet."*; *„Počet žáků (30) na jedno oddělení a jednu vychovatelku podle vyhlášky 2005/74Sb. je neúnosný vzhledem k vývoji chování žáků v posledních letech…"*; *„Podle vyhlášky naplňování odd. do 30 žáků-ředitelé tlačí do této naplněnosti, je to opravdu mnoho dětí většinou do malých prostor a na činnost, která vyžaduje místo na odpočinek, práci, hru… stále nikdo dostatečně nevysvětlil, jak s tímto počtem na vycházky a dodržet bezpečnost…"*.

5.2.3 Provoz školní družiny, otevírací hodiny

Pro zaměstnané rodiče je důležité, do jaké míry mohou skloubit své pracovní hodiny s dobou, kdy je v provozu školní družina a kdy tedy mohou mít jistotu, že je o jejich děti postaráno, a to jak ráno, tak především v odpoledních hodinách po skončení školního vyučování.

Ráno před vyučováním není družina v provozu v případě 28 % dotázaných zařízení. V ostatních případech družina otevírá průměrně krátce před půl sedmou ráno (tabulka 5.8), nejčastěji se brány otevírají přesně o půl sedmé. Již v 6 hodin ráno je však v provozu 30 % školních družin (z těch, které mají ranní provoz), v 6 hodin a 30 minut je to 77 % družin a v 7 hodin ráno již téměř všechny (97 %). Nejdříve otevírají družiny ve městech nad 50 000 obyvatel, naopak v průměru nejpozději v obcích do 1000 obyvatel (přičemž průměrný rozdíl je 20 minut). Z těch družin, které jsou ráno v provozu, jich většina nemá stanoven čas, do kdy do ní musí dítě nastoupit (69 %). Ve čtvrtině družin, kde mají čas nástupu zaveden, musí dítě přijít do 7 hodin a 15 minut, v dalších 46 % pak do půl osmé.

Tabulka č. 5.8 **Ranní otevírací hodiny školních družin**

Ráno otevřeno od:	podíl družin, které jsou v danou hodinu již otevřené, v %	souhrnné statistické ukazatele	
6 h	29,7	průměr	6 h 20 min
6 h 15 min	39,7	medián	6 h 30 min
6 h 30 min	76,5	modus	6 h 30 min
6 h 45 min	84,0	minimum	5 h 30 min
7 h	97,2	maximum	7 h 30 min

Provozní hodiny odpolední družiny jsou odvislé od ukončení školního vyučování. Školní družiny jsou nejčastěji v odpoledních hodinách v provozu od 11 hodin 40 minut (modus). Sledujeme-li čas mezi 11 a 12 hodinou dopolední, tak v 11 hodin a 15 minut je v provozu 15 % oslovených družin, v 11 hodin a 45 minut 90 % a v poledne 97 % školních družin (tabulka 5.9). Vzhledem k tomu, že začátek odpolední družiny je v přímé návaznosti na školní vyučování, nenacházíme odlišnosti v závislosti na velikostní kategorii obce potažmo velikosti (kapacitě) školní družiny.

Tabulka č. 5.9 **Otevírací hodiny odpolední školní družiny**

Odpoledne otevřeno od:	podíl družin, které jsou v danou hodinu již otevřené, v %	souhrnné statistické ukazatele	
11 h 15 min	15,1	průměr	11 h 34 min
11 h 30 min	43,4	medián	11 h 40 min
11 h 45 min	89,6	modus	11 h 40 min
12 h 00 min	96,9	minimum	10 h 30 min
12 h 30 min	98,6	maximum	15 h 00 min

Rozdíly v závislosti na velikostní skupině obcí nalézáme v případě odpoledních zavíracích hodin školních družin. V souhrnu školní družiny zavírají nejčastěji v 16 hodin (medián i modus). Do půl čtvrté jich zavře 39 %, do 16 hodin a 30 minut 87 % a v 17 hodin je zavřených již 97 % školních družin (tabulka 5.10). Přitom nejdříve zavírají školní družiny v nejmenších obcích a spolu s rostoucí velikostní kategorií obce se posouvá také zavírací čas. V obcích do 1000 obyvatel zavírají školní družiny v průměru v 15 hodin a 21 minut a obcích nad 50 tisíc obyvatel o více než hodinu později, v průměru v 16 hodin a 33 minut.

Tabulka č. 5.10 **Odpolední zavírací hodiny školní družiny**

Odpoledne otevřeno do:	podíl družin, které jsou v danou hodinu zavřené, v %	souhrnné statistické ukazatele	
15 h 00 min	18,3	průměr	15 h 53 min
15 h 30 min	38,9	medián	16 h 00 min
16 h 00 min	68,4	modus	16 h 00 min
16 h 30 min	87,7	minimum	13 h 10 min
17 h 00 min	97,4	maximum	18 h 30 min

Uvedeným odlišnostem také odpovídají průměrné délky provozu školních družin (tabulka 5.11). Obecně lze říci, že s rostoucí velikostní kategorií obce se prodlužuje také doba, po kterou jsou školní družiny ráno i odpoledne v provozu. Ty školní družiny, které fungují ráno před vyučováním, jsou v tuto dobu v provozu průměrně 1 hodinu a 23 minut, v nejmenších obcích je to však 1 hodina, kdežto v obcích nad 50 tisíc obyvatel 1 hodina a 39 minut. Odpoledne po vyučování jsou družiny v provozu průměrně 4 hodiny a 19 minut, v nejmenších obcích pak v průměru 3 hodiny a 48

minut ovšem v největších obcích více než o hodinu déle, průměrně 4 hodiny a 54 minut.

Tabulka č. 5.11 **Průměrná ranní otevírací doba školních družin, podle velikostní skupiny obce**

velikost obce	průměrná doba, po kterou je družina ráno otevřena	souhrnné statistické ukazatele	
do 1000	0 h 59 min	průměr	1 h 23 min
1000-1999	1 h 10 min	medián	1 h 15 min
2000-9999	1 h 21 min	modus	1 h 15 min
10000-49999	1 h 39 min	minimum	0 h 10 min
nad 50000	1 h 39 min	maximum	3 h 55 min

Tabulka č. 5.12 **Průměrná odpolední otevírací doba školních družin, podle velikostní skupiny obce**

velikost obce	průměrná doba, po kterou je družina odpoledne otevřena	souhrnné statistické ukazatele	
do 1000	3 h 48 min	průměr	4 h 19 min
1000-1999	4 h 14 min	medián	4 h 20 min
2000-9999	4 h 26 min	modus	4 h 20 min
10000-49999	4 h 34 min	minimum	1 h 00 min
nad 50000	4 h 54 min	maximum	6 h 30 min

S žádostmi o úpravu otevírací doby družiny se přitom v posledních dvou letech setkala čtvrtina školních družin (tabulka 5.13). V případě 12 % družin rodiče chtěli, aby družina zavírala odpoledne později a shodně 7 % procent zařízení se setkalo s požadavky, aby družina otevírala ráno před vyučováním dříve a aby se otevírací hodiny družiny rozšířily oběma směry, tedy aby zařízení bylo v provozu ráno dříve a odpoledne zavíralo později. S posledním požadavkem oboustranného prodloužení pracovní doby školní družiny se častěji setkali v obcích od 2 do 50 tisíc obyvatel, naopak v nejmenších obcích se častěji s žádnými požadavky rodičů na úpravu otevírací doby nesetkali (82 %).

Tabulka č. 5.13 **Žádosti o změnu otevírací doby (v %)**

žádosti rodičů o úpravu běžných otevíracích hodin	velikost obce					celkem
	do 1000	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
ano, chtěli by, aby družina otevírala ráno dříve	4,2	6,5	10,0	5,3	10,8	7,0
ano, chtěli by, aby družina zavírala odpoledne později	10,6	13,0	12,9	13,3	10,8	11,9
ano, chtěli by, aby družina otevírala ráno dříve a zavírala odpoledne později	2,8	6,5	**11,4**	**13,3**	3,8	6,9
ne	**82,4**	74,0	65,7	68,1	74,6	74,2

Pokud se ve školních družinách s žádostmi rodičů setkali, v polovině případů otevírací hodiny na základě těchto podnětů upravili (tabulka 5.14). Dalších 20 % zařízení buď v nejbližší době změnu otevírací doby chystá nebo do budoucna alespoň o změně uvažuje. V těch případech, kde žádné změny neplánují, je to především z důvodu nízkého počtu žádostí o takovouto změnu. Také provozní a finanční důvody sehrávají svoji roli. Důvodů může být více najednou, finanční a nízký zájem rodičů jdou ruku v ruce, jak uvádí jedna z oslovených vychovatelek: *„Finanční prostředky*

přidělené státem podle počtu přihlášených dětí nestačí pokrýt potřebný provoz družiny, o který by rodiče měli zájem, ranní družinu a prodloužený provoz by v současné době využili 4 žáci."

Tabulka č. 5.14 **Reálné úpravy otevírací doby a důvody odmítnutí (v %)**

Reakce na žádost:	%
ano, otevírací hodiny jsme na základě podnětů rodičů upravili	50,3
zatím ne, ale v blízké době chystáme změnu otevírací doby	8,6
zatím ne, ale do budoucna uvažujeme o změnách	12,2
ne, ani změny neplánujeme	28,9
N	*197*

Důvod zamítnutí	%
nízký počet žádostí o změnu	63,3
provozní, personální důvody	16,3
finanční důvody	18,4
jiné	2,0
N	*49*

5.2.4 Prázdninový provoz

Podle vyhlášky č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání vykonává školní družina činnost nejen ve dnech školního vyučování, ale také o školních prázdninách, a může vykonávat činnost pro žáky, případně i pro zákonné zástupce dětí, i ve dnech pracovního volna. V době školních prázdnin může být nicméně činnost družiny ředitelem po projednání se zřizovatelem přerušena.

V realitě jsou školní družiny v provozu o **víkendech** a „vedlejších" **prázdninách**[124], tzn. podzimních, vánočních, pololetních, jarních a velikonočních prázdninách, pouze výjimečně (tabulka 5.15). Během víkendu naprostá většina zařízení vůbec nenabízí možnost navštěvovat školní družinu (90 %). Pouze 10 % dotázaných reprezentantů školních družin uvedlo, že družina nebyla v provozu z důvodu nízkého zájmu o její služby. V průběhu vedlejších školních prázdnin je o služby školní družiny rovněž pouze minimální zájem. Více než polovina zařízení uvádí, že je zavřená právě z důvodu, že rodiče o družinu v tuto dobu nejeví zájem. Více než třetina družin (32 % - 40 % podle typu prázdnin) své „prázdninové" služby během školního roku 2007/2008 vůbec nenabízela, v provozu bylo 7-8 % družin v případě podzimních a pololetních prázdnin, 5-6 % družin v době jarních a velikonočních prázdnin a pouze 1 % družin po dobu prázdnin vánočních. Nicméně někteří respondenti doplňovali akce, které družiny pro děti případně i pro rodiče čas od času pořádají, především výlety, exkurze, či sportovní akce během víkendu: *„O prázdninách během školního roku nemáme otevřeno z důvodu nedostatečného zájmu, ale na druhou stranu pořádáme hodně mimoškolních akcí pro rodiče a děti, během těchto prázdnin nebo o víkendech.*"

Vedoucí školní družiny z menší obce uvedla konkrétní příklady aktivit, které pro děti pořádají nejen v čase bezprostředně po vyučování: *„Pro děti pořádáme Hravé noční čtení, které se koná z pátku na sobotu, dále Dobrodružství pod stanem, které se rovněž koná od pátku do soboty … V letošním školním roce jsme navštívili ZOO a výstavu Lega, o letních prázdninách pořádáme letní tábor. Nárazově pořádáme víkendové akce jako je Vynášení Morany a vítání jara, atd.*".

[124] Pro odlišení hlavních (letních) prázdnin od ostatních prázdnin v průběhu školního roku v textu používáme pro tyto další prázdniny souhrnně pojem „vedlejší" prázdniny.

Tabulka č. 5.15 **Provoz školní družiny během prázdnin a o víkendech (v %)**

	ano	ne, nebyl (dostatečný) zájem	ne, možnost navštěvovat družinu jsme nenabízeli	*N*
otevřeno o víkendu	0,5	9,6	89,9	*730*
podzimní prázdniny	8,4	58,8	32,8	*729*
vánoční prázdniny	1,4	57,2	40,5	*722*
pololetní prázdniny	7,1	58,6	33,6	*724*
jarní prázdniny	4,8	59,7	35,0	*725*
velikonoční prázdniny	5,8	59,7	34,3	*727*

Družiny mají ve 35 % případů stanoven minimální počet žáků, kteří se musejí přihlásit, aby byla družina po dobu vedlejších prázdnin otevřena. Průměrným limitem je patnáctiprocentní naplněnost družiny, modus je 13 % přihlášených žáků z celkové kapacity družiny. V řadě případů však tohoto limitu dosaženo není, družiny tedy provoz v době prázdnin, které jsou v průběhu roku (mino letních prázdnin), ruší. Do těch družin, které jsou po tuto dobu v provozu, dochází v průměru 6 - 11 dětí, což představuje v průměru 16 % - 27 % vzhledem k počtu dětí přihlášených do družiny ve dnech vyučování (podle typu prázdnin, vynechány jsou vánoční prázdniny, během nichž je docházka téměř nulová).

Ty školní družiny, které jsou ve společném zařízení s mateřskou školou, mohou v době vedlejších prázdnin řešit nízký zájem rodičů tím, že je provoz družiny spojen s provozem mateřské školy a školní děti tak mohou docházet do MŠ. Tato otázka nebyla explicitně pokládána, proto není možné kvantifikovat, jaký podíl zařízení této možnosti využívá, nicméně několik respondentů tuto další možnost spontánně uvedlo: *„v případě malého počtu žáků během krátkodobých prázdnin spojujeme provoz ŠD s provozem MŠ", „vzhledem k tomu, že jsme společné zařízení ZŠ a MŠ, funguje ŠD během vedlejších prázdnin v MŠ", „Součástí naší školy je MŠ. Pokud mají rodiče žáků 1. - 3. třídy zájem, mohou jejich děti v době prázdnin navštěvovat MŠ."*

Po dohodě se zřizovatelem je možné také střídání provozu školní družiny během prázdnin v jednotlivých školách. Tato možnost připadá v úvahu spíše ve městech či městských částech, kde funguje více základních škol a kde je tedy možné, aby se jednotlivé školy v provozování družiny v době nižšího zájmu rodičů prostřídaly: *„O vedlejších prázdninách je vždy otevřena jedna ŠD ve městě, jednotlivé školy se po roce střídají."* Tomu odpovídá také to, že v obcích nad 10000 obyvatel mohou děti častěji navštěvovat jinou družinu v okolí, není-li jejich školní družina během některých vedlejších prázdnin v provozu (tabulka 5.16). V obcích nad 10 000 mají děti tuto možnost v každé páté družině, kdežto zástupci družin z menších obcích uvádějí tuto alternativu pouze ve 12 % -14 %.

Tabulka č. 5.16 **Možnost navštěvovat jinou družinu po dobu vedlejších školních prázdnin (v %)**

navštěvovat jinou družinu v okolí	velikost obce					celkem
	do 1000	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
ano	12,0	11,5	13,9	**22,0**	20,8	15,4
ne	88,0	88,5	86,1	78,0	79,2	84,6

Další možností, jak v některých městech a školách po dobu školních prázdnin zajišťují péči o ty z dětí, o které se nemohou v tuto dobu postarat rodiče, jsou domy dětí a mládeže. Rovněž tato aktivita nebyla přímo zjišťována v dotazníku, někteří zástupci družin ji však popsali: *„Součástí základní školy je dům dětí a mládeže.*

V období školních prázdnin, pokud je školní družina uzavřena, nabízíme žákům program v DDM. Vedlejší prázdniny jsme tímto způsobem pokryli cele a v době hlavních prázdnin jsme nabízeli letní tábor (2 týdny) a jeden týden příměstský tábor s každodenním programem. Tím se nám vcelku daří zajistit péči o žáky v době prázdnin a zároveň dát vychovatelkám možnost čerpat dovolenou na zotavenou i v době prázdnin."

Po dobu **letních prázdnin**[125] je většina družin taktéž po celou dobu zavřená (tabulka 5.17). 61 % dotázaných zařízení možnost navštěvovat družinu neposkytuje, třetina družin není v provozu proto, že o její služby nebyl dostatečný zájem. Krom nízkého zájmu o služby družiny mohou být příčinou například také provozní důvody: *„Během letních prázdnin nemáme otevřeno především z provozních důvodů, budova školy je starší, a proto většinu oprav a rekonstrukcí plánujeme na tyto prázdniny.*" nebo personální důvody: *„O letních prázdninách nemáme provoz ŠD, protože si čerpáme řádnou dovolenou jako mají paní učitelky.*"

Během letních prázdnin, respektive po jejich určitou část, bylo tedy v provozu 5 % oslovených družin. Provoz je většinou omezen pouze na krátkou část prázdnin, polovina z družin, které byly v provozu, byla otevřená 1 týden, 26 % dva týdny a 24 % tři a více týdnů.

Tabulka č. 5.17 **Provoz školní družiny během letních prázdnin, léto 2007 (v %)**

otevřeno o letních prázdninách	%	počet týdnů o prázdninách	%
ano	5,3	1	50,0
ne, o družinu nebyl (dostatečný) zájem	33,5	2	26,3
ne, možnost navštěvovat družinu jsme nenabízeli	61,2	3 a více	23,7
N	*735*	*N*	*38*

Také počet žáků docházejících do družiny v době letních prázdnin je v porovnání s běžným rokem výrazně nižší, v průměru ji navštěvuje 11 dětí, medián je však ještě nižší, 8 dětí. Vztaženo k počtu dětí, které do školní družiny docházejí během školního roku, jich v průměru během letních prázdnin, je-li družina po určitou dobu v provozu, přijde 18 %, medián je opět nižší, 13 %. Dokládá to malý zájem rodičů o tuto službu, což uvádějí i někteří dotázaní: *„ŠD jsou o hlavních prázdninách uzavřené na všech školách ve městě po dobu 8 týdnů, poslední srpnový týden už je mohou děti navštěvovat, ale zájem je velmi malý (1 - 2 děti).*" V době letních prázdnin je péče o děti školního věku, jejichž rodiče jsou zaměstnaní, většinou řešena jiným způsobem. Krom času stráveného s příbuznými či v rámci zájmových aktivit mohou někteří z rodičů využívat možností, na kterých participují právě školní družiny. Tyto možnosti opět nebyly kvantitativně sledovány, nicméně zástupkyně vybraných družin zmínily především pořádání letních táborů: *„O hlavních prázdninách tradičně pořádáme pobytové nebo příměstské tábory s pobytem mimo prostor školy.*"

Také pro období letních prázdnin mají některá zařízení stanoven minimální počet žáků, při jejichž přihlášení je družina v provozu. 11 % zařízení uvádí, že nemají stanoven žádný limit, 15 % školních družin naopak limit zavedlo[126]. V průměru činí minimální limit 15 % kapacity dané školní družiny (medián je mírně nižší – 13% naplněnost).

V průběhu letních prázdnin mají především ve městech děti možnost navštěvovat jinou družinu v okolí v případě, že družina na jejich základní škole není

[125] Zástupci družin byli dotazováni na situaci o prázdninách v létě 2007.

[126] Dopočet do 100, tj. 74 % družin není v době letních prázdnin v provozu.

v provozu (tabulka 5.18). Tuto možnost udává třetina reprezentantů oslovených družin v obcích nad 50 000 obyvatel, ale pouze desetina v obcích do 2000 obyvatel.

Tabulka č. 5.18 **Možnost navštěvovat jinou družinu po dobu letních prázdnin (v %)**

navštěvovat jinou družinu v okolí	velikost obce					celkem
	do 1000	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
ano	11,6	11,0	16,7	22,2	**33,9**	18,2
ne	**88,4**	**89,0**	83,3	77,8	66,1	81,8

5.2.5 Poplatky za docházku do družiny

Družina je školským zařízením pro zájmové vzdělávání poskytujícím školské služby, které lze podle § 123 odst. 3 školského zákona poskytovat za úplatu. Vyhláška 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání detailně upravuje podmínky úplaty. Podobně jako v případě úplaty za docházku do mateřské školy, může být také ve školních družinách úplata snížena nebo prominuta. Je to především v případech, kdy je účastník družiny společně posuzovanou osobou pro nárok na sociální příplatek, který pobírá jeho zákonný zástupce, případně pokud má nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči. Dále může být úplata snížena účastníkům, kteří se účastní více než dvou činností daného školského zařízení, případně těm, kteří jsou zapsáni k pravidelné činnosti, v případě účasti v dalších činnostech daného školského zařízení.

V souboru oslovených školních družin jich 20 % nevybírá žádný poplatek (tabulka 5.19). Ve většině z těch zařízení, které mají poplatek zaveden, jeho výše nepřesahuje 100 Kč měsíčně (více než 100 Kč měsíčně vybírá za docházku 12 % školních družin – z těch, které poplatek vybírají). Průměrně se poplatek pohybuje na 74 Kč za měsíc, z části je tato suma ovlivněna nepříliš častými vysokými hodnotami, neboť medián je 60 Kč měsíčně (tolik vybírá polovina družin), modus, tedy nejčastěji vybíraná suma, je 50 Kč měsíčně.

Tabulka č. 5.19 **Měsíční poplatek za docházku do školní družiny**

	N	%	% z těch, které vybírají poplatek
do 50 Kč	*261*	35,6	44,2
51-100 Kč	*260*	35,4	44,1
nad 100 Kč	*69*	9,4	11,7
žádný poplatek	*144*	19,6	x
celkem	*734*	100	100

Výběr poplatku za návštěvu školní družiny i jeho výše se však výrazně liší v závislosti na velikostní skupině obce, ve které školní družina působí (tabulka 5.20). Zatímco čtvrtina školních družin v nejmenších obcích (do 1000 obyvatel) nevybírá za docházku dětí žádnou úplatu, v obcích nad 10000 obyvatel vybírá poplatek více než 85 % školních družin. V závislosti na velikosti obce se liší také průměrná výše vybírané úplaty. Zatímco v obcích do 1000 obyvatel činí průměrná úplata za návštěvu školní družiny 50 Kč na měsíc, ve městech nad 50000 obyvatel je to více než dvojnásobek – v průměru téměř 109 Kč měsíčně.

Tabulka č. 5.20 **Měsíční poplatek za docházku do družiny v závislosti na velikosti obce (v %)**

poplatek	velikost obce					celkem
	do 1000	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
ano	75,0	79,5	78,0	85,2	**87,9**	80,4
ne	**25,0**	20,5	22,0	14,8	12,1	19,6
průměrná výše poplatku (v Kč)	50,2	62,9	74,6	84,0	108,7	74,2

Z hlediska možnosti finančního zvýhodnění určité skupiny dětí při platbě za návštěvu školní družiny jsou nejčastěji zvýhodňovány děti ze sociálně slabých rodin (v necelé polovině zařízení, tabulka 5.21). Naopak pouze výjimečně jsou zvýhodňováni sourozenci (5 % školních družin) či jiné skupiny dětí (9 % družin). Mezi tyto skupiny jsou většinou zařazovány děti s kratší délkou pobytu v družině, navštěvující pouze ranní družinu či před odpoledním vyučováním, děti docházející pouze na pár dní a dlouhodobě nemocné děti.

Tabulka č. 5.21 **Finanční zvýhodnění při výběru poplatků za družinu (v %)**

	ano	ne
děti ze sociálně slabých rodin	48,2	51,8
sourozenci dětí navštěvujících stejnou školní družinu	4,9	95,1
jiné	8,5	91,5

5.2.6 Reflektované problémy

V závěru dotazníku vyjadřovali respondenti svůj názor na to, zda v průběhu posledních dvou let řešili ve školní družině problémy s nedostatkem financí, kvalifikovaných vychovatelek a dalších (externích) pracovníků pro vedení zájmových aktivit. Uvedené nedostatky přitom často dále podrobněji komentovali. **Finanční prostředky chyběly v daném období polovině družin** a patřily k nejpalčivějším problémům (tabulka 5.22). Obecný nedostatek financí se však projevuje ve specifických oblastech. Zástupci družin na jedné straně upozorňují na málo peněžních prostředků určených na platy stávajících či nových vychovatelek: *„Uvítali bychom o 1 vychovatelku více, ale z nedostatku financí to není možné.“*; *„Částečný úvazek a nedostatečné finanční ohodnocení práce vychovatelky není motivující pro delší setrvání v zaměstnání na této pozici…“*; *„Vychovatelky jsou vždy první, na kterých se odrazí nedostatek financí – při dělených směnách ještě zkrácené úvazky!“*, ale i dalších spolupracovníků zejména pro vedení kroužků, s čímž souvisí i jejich obtížné získávání: *„Nemáme dostatek financí na přiměřené platy vedoucích zájmových útvaru. Proto je také těžko získáváme.“*; *„Nedostatek externích spolupracovníků pro vedení zájmových aktivit souvisí s nedostatkem financí (s financováním těchto pracovníků).“*; *„Vedoucí kroužku nemáme čím zaplatit, v rozpočtu od MŠMT se s tím nepočítá.“*.

Na druhé straně peníze často nedostačují na vybavení družiny, různé opravy, nové či větší prostory apod.: *„Pociťuji nedostatek financí, jak na platy, tak na vybavení. Při počtu dětí a poměrně velkých aktivitách bychom potřebovali více her a dnes už běžné techniky. Odměny dětem kupuje vychovatelka ze svého…“*; *„Neustále řešíme nedostatek financí. Nejen na nákup materiálu pro práci s dětmi, ale hlavně na nákup vybavení ŠD (lavice, stoly, dětský nábytek…)…“*; *„Na pomůcky pro žáky ve ŠD se dostává taková malá částka ze státního rozpočtu, že je to nedůstojné, neuvěřitelné*

až nepochopitelné a doslova směšné."; *„…velmi nedostatečné finance na vybavení, nákup pomůcek, hraček a ostatních potřeb do ŠD.*".

Problémy s nedostatkem kvalifikovaných vychovatelek byl zmíněn již výše, především však v souvislosti s částečnými úvazky. Spolupráce s externími pracovníky pro vedení zájmových aktivit spíše vázne na nedostatku financí (viz výše), na potřebu splnění určitých kvalifikačních požadavků upozorňuje blíže jen jedna zástupkyně družiny: *„…je pro ně problém najít externí spolupracovníky pro vedení kroužků s odpovídající kvalifikací/licencí…*". Nedostatek učitelů ze školy pro vedení kroužků a dalších zájmových činností musela v posledních dvou letech řešit zhruba každá desátá oslovená družina.

Tabulka č. 5.22 **Problémy, které museli ve družině řešit v posledních dvou letech (v %)**

	ano	ne
nedostatek financí	50,1	46,0
nedostatek externích spolupracovníků pro vedení zájmových aktivit	22,1	66,6
nedostatek vychovatelek s odpovídající kvalifikací	14,8	74,1
nedostatek učitelů/ek ze školy pro vedení zájmových aktivit	11,9	75,3

Pozn.: dopočet do 100 % = „neodpověděl"

5.3 Shrnutí - dostupnost služeb péče o děti mladšího školního věku

Naplněnost kapacity školních družin není vždy stoprocentní. Plně obsazených je více než třetina družin, v nadpoloviční většině družin je kapacita naplněna v průměru z necelých 80 %. S častější nenaplněností se (obdobně jako u mateřských škol) setkáváme v družinách působících v nejmenších obcích do 500 obyvatel a zároveň v největších městech (nad 100 000 obyvatel). Na druhou stranu téměř každá desátá družina počtem přijatých žáků převyšuje svoji kapacitu, což lze připisovat tomu, že ne všichni přihlášení žáci docházejí do družiny ve stejný čas.

Více jak čtvrtina družin, převážně ve městech s 20 až 100 tisíci obyvateli, však byla z kapacitních důvodů nucena některé žáky odmítnout. Školní družiny jsou obecně přednostně naplňovány žáky z nejnižších tříd, v některých případech nemají žáci pátých, případně čtvrtých ročníků ani možnost se do družiny přihlásit. Kromě věku dítěte mají družiny často stanovená ještě další kritéria pro přijetí. Nejčastěji vyžadují ekonomickou aktivitu obou rodičů, dále upřednostňují děti z neúplných či ze sociálně slabých rodin a také ty, které mají v družině sourozence.

Pro pracující rodiče je z hlediska harmonizace jejich profesních a rodinných povinností důležitá **časová dostupnost** školních družin, jak před, tak po vyučování. Čtvrtina školních družin není ráno před začátkem vyučování v provozu, naprostá většina ostatních otevírá nejpozději v 7 hodin. V odpoledních hodinách družina navazuje na školní vyučování a funguje průměrně do 16 hodin. Téměř žádná z dotázaných družin není v provozu déle než do 17 hodin. S rostoucí velikostní kategorií obce se prodlužuje také doba, po kterou jsou školní družiny ráno i odpoledne otevřené. V obcích do 1000 obyvatel je sice provoz školních družin v průměru nejkratší, nicméně provozovatelé se zde nejméně často setkávají s žádostmi rodičů o úpravu otevíracích hodin. Ve velkých městech jsou družiny otevřeny nejdéle jak ráno,

tak odpoledne, což je pravděpodobně důsledkem široké variability pracovních činností rodičů a jejich časových možností dítě ráno do družiny dovést a odpoledne jej vyzvednout.

O služby družiny v době školních prázdnin a jiného volna není ze strany rodičů dostatečný zájem. Možnost navštěvovat školní družinu během prázdnin jako nástroj zajištění péče o děti v době, kdy rodiče pracují, řada družin ani nenabízí (ve velkých městech mají v těchto případech potenciální zájemci častěji možnost navštěvovat jinou družinu v okolí). Družina své služby tedy poskytuje pouze v ojedinělých případech a tyto služby mají spíše krátkodobější charakter po dobu 1-2 týdnů v době letních prázdnin (letní tábory apod.) či se jedná o jednorázové akce v době prázdnin během školního roku (výlety, exkurze, sportovní aktivity apod.).

Pětina zařízení nevybírá za návštěvu školní družiny žádný **poplatek**, u většiny ostatních jeho výše nepřesahuje 100 Kč měsíčně, což rodinný rozpočet v podstatě nepocítí. Hrazení poplatku a jeho výše závisí na velikosti obce, v obcích do 1000 obyvatel jej vybírají méně často a v poloviční výši v porovnání se situací ve městech nad 50 000 obyvatel. Při platbě zvýhodňuje každá druhá družina děti ze sociálně slabých rodin.

K nejpalčivějším zmiňovaným **problémům** patří nedostatek financí, které chyběly polovině dotázaných družin. Obecně se projevuje především v nedostatku peněžních prostředků určených na platy stávajících či nových vychovatelek, dalších spolupracovníků (zejména pro vedení kroužků), ale i na vybavení družiny, opravy, či rozšíření prostor. To se často promítá do nedobrovolného krácení úvazků vychovatelek v družině. Zároveň je také poukazováno na vysoké počty dětí, které má na starosti jedna vychovatelka, deklarované ideální počty se pohybují níže než reálné. To se může odrážet na kvalitě výchovy, jednak v důsledku vyšší vyčerpanosti vychovatelek, jednak v důsledku obtížnějšího hledání kvalifikované síly při méně příznivých pracovních podmínkách, spojených s částečnými úvazky.

6. Další formy péče o nejmenší děti

Za účelem rozšíření poznatků o nerodinné péči o děti v ČR byly výše uvedené výzkumy prováděné v standardních institucích denní péče o děti (jesle, MŠ a družiny ZŠ) doplněny kvalitativním výzkumem mezi poskytovateli alternativních doplňkových služeb péče o nejmenší děti. Výzkum probíhal ve dvou prostředích, jednak **v soukromém sektoru** zaměřujícím se na poskytování služeb péče o děti (agentury na hlídání dětí, individuální chůvy, miniškoličky atd.) a jednak **v nestátních neziskových organizacích** - mateřských/rodičovských centrech. Jeho cílem bylo popsat, jakým způsobem fungují tyto nové služby a jak jsou využívány, a dále se v tomto alternativnějším prostředí pokusit zjistit, jak by bylo vhodné směřovat další vývoj v péči o děti tak, aby se širšímu okruhu rodičů s malými dětmi nabídlo více možností jak zajistit nerodinnou péči o nejmenší děti. V terénu byly rovněž ověřovány postoje pracovníků s dětmi i rodičů k navrhovanému novému institutu vzájemné rodičovské výpomoci a představy o jeho řádném fungování i odhady jeho využívání. Sběr dat probíhal formou nestandardizovaných semi-strukturovaných rozhovorů v období od dubna do září 2008.

Přestože si kvalitativní výzkum může jen těžko klást nároky na reprezentativitu při vztažení k většímu celku populace a širší výseči sociální reality, oblasti, ve kterých výzkum probíhal, byly cíleně voleny tak, aby poskytly informace o různých částech České republiky. Záměrně byly vybrány tři oblasti, o kterých jsme předpokládali, že budou vykazovat odlišné rysy. První bylo hlavní město **Praha**, kde jsou novější formy péče o nejmenší děti v podobě soukromé péče, ale i mateřských/rodičovských center nejvíce rozvinuté. Další dva regiony měly vzájemně tvořit určité protiklady. Jako zástupce tradičnějšího a více náboženského prostředí byl vybrán jeden okres na **jižní Moravě** a posléze byl region pro nedostatek informátorů rozšířen ještě o jeden sousedící okres. Kontrastující druhá lokalita se nacházela v **severních Čechách**, opět byl vybrán jeden konkrétní bývalý okres. Jednalo se o region, který je typickým novoosídleneckým územím po druhé světové válce (po odsunu Němců), který je v porovnání s tím moravským mnohem méně náboženský a chybí zde vinou přerušení kontinuity osídlení hlubší společenské tradice. Oba tyto regiony byly záměrně zvoleny tak, že vykazovaly podobnou míru nezaměstnanosti, a to střední. Důvodem pro tento postup byla snaha vyhnout se tomu, že potenciální zjištěné rozdíly by mohly být mylně interpretovány jako sociálně-kulturní odlišnosti (jiná historie a tradice), přestože jsou reálně zapříčiněny právě odlišnou situací na trhu práce a jinou mírou nezaměstnanosti. V označení informátorů je vždy na prvním místě uvedena zkratka oblasti, ze které informátor/ka pocházel/a: **P** - Praha, **SČ** – severní Čechy, **JM** – jižní Morava.

Výzkum v soukromých agenturách a mezi jednotlivci podnikajícími v oblasti péče o děti proběhl nejprve v **Praze** a poté v severních Čechách a na jižní Moravě. Vzorek byl volen účelově tak, že byly oslovovány agentury a jednotlivci poskytující služby péče o děti do tří let, a vzhledem k jejich nedostatku v regionech byly zařazené i takové osoby, které tyto služby sice poskytují, ale „načerno". Celkem tak bylo provedeno pět rozhovorů v pražských agenturách pečujících o děti, kde u zavedených organizací nebyl problém se získáním informátorů, většinou majitelů a zároveň provozovatelů daných agentur. První tři agentury byly vybrány náhodným výběrem z databáze firemního monitoru Albertina, ve kterém lze vyhledat jednotlivce či firmy podnikající na základě živnosti „péče o dítě do tří let v denním režimu". Další dvě agentury jsme vyhledali pomocí internetových stránek na základě toho, že nabízely hlídání a péči o nejmenší děti. V Praze tedy nebyl vzhledem k fungování mnohých

agentur ve zkoumané oblasti služeb problém informátory najít a získat jejich důvěru a ochotu k provedení rozhovoru.

Nesrovnatelně těžší se však ukázalo získání informátorů **v regionech**, kde se zavedené agentury v oblasti péče o děti prakticky nevyskytují, a rovněž osob, které tyto služby poskytují individuálně **není mnoho**. Navíc je zřejmě velká část jednotlivců poskytuje „na černo", což způsobovalo, že tyto osoby často nebyly ochotné rozhovor o svých zkušenostech poskytnout. Databáze Albertiny se v tomto případě ukázala jako nepoužitelná, protože zahrnovala pouze tři kontakty na osoby podnikající v oblasti péče o dítě do tří let v denním režimu ve zvolených lokalitách, přičemž ani jeden nemohl být využit, protože osoby v dané sféře již nepodnikaly nebo se je nepodařilo zkontaktovat. V zásadě tedy bylo možné vyhledávat vhodné informátory pro tento výzkum pouze v rámci inzerovaných služeb v lokálních novinách, na internetu či na základě techniky snow-ball, rovněž za přispění kontaktů z MC. Při samotném kontaktu s poskytovateli soukromých služeb jsme se často potýkali s **výraznou neochotou k rozhovoru** a bylo patrné[127], že rozhovor odmítají často z toho důvodu, že provozují danou službu na neformální bázi bez živnostenského oprávnění, zejména pokud šlo o jednotlivce (soukromé chůvy), a mají obavy z možného postihu či kontroly. Tuto skutečnost do určité míry odráží i výpovědi některých informátorů, které se pro tento výzkum povedlo získat. Ty dokládají, že v počátcích provozování šlo velmi často pouze o určitou formu (nepravidelného) přivýdělku a teprve později tyto osoby svoji činnost zlegalizovaly. Podařilo se získat i informátory, kteří služby poskytovali na černo a o jejich zlegalizování buď vůbec neuvažovali, nebo s poskytováním oněch služeb začínali a tvrdili, že do budoucna by je zlegalizovat chtěli. Je však otázkou, nakolik budou tyto deklarace naplněny. Celkem bylo provedeno a zaznamenáno deset hloubkových rozhovorů (6 v severních Čechách, 4 na jižní Moravě) s informátory poskytujícími služby péče o nejmenší děti, včetně těch, kteří tuto službu teprve zaváděli. Další cenné informace jsme však získali i během shánění informátorů a krátkých telefonických rozhovorech při jejich kontaktování.

Paralelně s výzkumem v soukromém sektoru probíhal **výzkum v nestátních neziskových organizacích – mateřských/rodičovských centrech**, který byl prováděn ve stejných regionech – v Praze a vždy v jednom okrese v severních Čechách a na jižní Moravě. Jeho hlavním účelem bylo doplnit poznatky o dané lokalitě na základě výpovědí osob, které jsou v úzkém kontaktu s tamními rodiči. Pokusili jsme se zejména zmapovat možnosti současné neinstitucionální péče o děti kojeneckého, batolecího a předškolního věku, přičemž se výzkum zaměřoval na potenciál mateřských center jako jednoho z poskytovatelů služeb péče o děti. Jednalo se rovněž o kvalitativní výzkum, který byl realizován formou jedenácti semi-strukturovaných nestandardizovaných rozhovorů s představitelkami mateřských/rodičovských center ve třech vybraných lokalitách: Praha (5 rozhovorů, z toho byly 2 rozhovory provedeny v Síti mateřských center), jižní Morava (3 rozhovory), severní Čechy (3 rozhovory). Aby byla zachována anonymita dotazovaných osob a přitom bylo možné identifikovat jejich regionální příslušnost, jsou v textu označovány rozhovory uskutečněné v Praze jako P1 až P5, na jižní Moravě jako JM1 až JM3 a v severních Čechách jako SČ1 až SČ3. Cílem výzkumu bylo získat informace o neinstitucionální péči o předškolní děti v mateřských/ rodičovských centrech a identifikovat možnosti a limity této péče **se zaměřením na připravovanou legalizaci služby označované jako vzájemná rodičovská výpomoc**.

Celkem bylo tedy realizováno 26 rozhovorů, které vedly tři tazatelky. Ze všech byl pořízen zvukový záznam, který byl posléze přepsán. Přepisy rozhovorů byly

[127] V momentě, kdy jsme uvedli důvod kontaktu, potenciální informanti/ky často začali tvrdit, že tuto činnost vlastně ještě neprovozovali nebo již neprovozují.

kódovány, kdy bylo v první fázi nejprve aplikováno otevřené kódování, avšak v průběhu analýz bylo využito i axiální kódování [Strauss, Corbinová 1999]. Toto zpracování bylo podpořeno využitím softwaru ATLAS.ti. Při interpretacích byly využity i další poznatky z průběhu výzkumu a hledání informátorů a rovněž byla vzájemně propojována zjištění získaná z obou odlišných sfér soukromé podnikatelské a nestátní neziskové, přestože jsou tyto ve výsledné publikaci prezentovány odděleně. Poznatky z obou poněkud odlišných oblastí poskytly určitou vzájemnou zpětnou vazbu a inhibovaly tendence k jednostranným a nesprávným závěrům.

6.1 Soukromá péče o nejmenší děti - agentury na hlídání dětí, chůvy a „miniškoličky"

6.1.1 Právní zakotvení podnikání v oblasti péče o děti

Péči o nejmenší děti lze na základě živnostenského zákona (Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání) provozovat v zásadě dvojím možným způsobem. Tím prvním, který umožňuje pravidelnou péči dítě do 3 let věku, je **vázaná živnost „péče o dítě do tří let věku v denním režimu"**, druhým pak **volná živnost „poskytování služeb pro rodinu a domácnost"**. První možnost je z hlediska získání živnostenského listu nepochybně náročnější a složitější, protože se na ni vztahují poměrně přísné předpisy týkající se vzdělání a hygieny. Jenom na základě této vázané živnosti lze však soukromě pravidelnou každodenní péči o děti mladší tří let legálně provozovat. Druhá možnost spočívající v provozování volné živnosti by měla sloužit k legalizaci péče o děti mladší tří let pouze výjimečně. Péče o děti do tří let by neměla být pod touto koncesí pravidelně provozována.

Vázaná živnost „péče o dítě do tří let věku v denním režimu"

Podmínkou provozování této živnosti je **odborná způsobilost**, která je splněna:

a) vysokoškolským vzděláním v oblasti ošetřovatelství, nebo

b) vyšším odborným vzděláním ve studijním oboru dětská sestra nebo všeobecná sestra se specializací na pediatrii, nebo

c) úplným středním odborným vzděláním ve studijním oboru dětská sestra nebo všeobecná sestra se specializací na pediatrii.

Nařízení vlády č. 469/2000 Sb., ustavující **obsahové náplně** jednotlivých živností (příloha 2) stanoví, že péče o dítě do tří let věku v denním režimu je individuální výchovná péče o svěřené děti do tří let věku v denním nebo v celotýdenním režimu zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Dále nabádá k zajišťování bezpečnosti a zdraví dětí, jejich pobytu na čerstvém vzduchu, spánku v odpovídajícím hygienickém prostředí a osobní hygieny dětí, včetně poskytování první pomoci.

Vyhláška č. 410/2005 Sb., **o hygienických požadavcích na prostory a provoz** zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých - § 1 odst. 1 mimo jiné konstatuje, že tato vyhláška se vztahuje i na provozování živnosti péče o dítě do 3 let věku v denním režimu a živnosti mimoškolní výchova a vzdělávání, **je-li živnost provozována v provozovně** – viz Příloha 1. Výrazně snazší možností je tedy

péče o dítě mimo provozovnu, tj. v domácnosti klientů, kam chůva dochází. Tím totiž odpadá nezbytnost naplnit poměrně striktně vymezené hygienické a prostorové požadavky.

Podobně jako v případě jeslí může být živnost péče o dítě do 3 let věku v denním režimu provozována obchodními společnostmi (předmět podnikání), obecně prospěšnými společnostmi nebo příspěvkovými organizacemi zřizovanými krajem, obcí nebo svazkem obcí (v hlavní nebo vedlejší činnosti). Jesle jsou zdravotnickým zařízením, živnost péče o dítě do 3 let věku nikoli. Cílem živnosti je obdobná činnost jako v příslušném zdravotnickém zařízení, avšak nejedná se o zdravotnické zařízení. Při provozování této vázané živnosti je třeba postupovat v souladu s pokyny příslušného živnostenského úřadu.

Orientační představu o rozšíření vázané živnosti v jednotlivých částech České republiky přináší následující graf (6.1). Z něj je zřejmé, že se jedná skutečně o novou a prozatím velmi **málo rozšířenou formu služby**, kterou poskytuje jen nepatrné množství jednotlivců či organizací (celkem zhruba 93 v celé ČR!). Navíc je patrná jasná disproporce mezi hlavním městem a dalšími regiony, kdy v Praze se nachází mnohem více soukromých osob podnikajících v oblasti péče o děti mladší tří let v porovnání s ostatními kraji. V míře rozšíření těchto služeb následuje okolí Prahy (Středočeský kraj) a dále Jihomoravský kraj, kde byla většina registrovaných osob/agentur (6) v Brně. Počet osob podnikajících v péči o děti mladší tří let na základě živnostenského oprávnění pro vázanou živnost „péče o dítě do tří let věku v denním režimu" byl téměř zanedbatelný.

Graf č. 6.1 **Výskyt subjektů s registrovanou vázanou živností „péče o dítě do tří let věku v denním režimu" v krajích ČR (absolutní počty)**

Zdroj: Firemní monitor Albertina 2/2008.

Pozn.: Údaje jsou pouze orientační, není vyloučeno, že se liší od oficiálních údajů živnostenských úřadů jednotlivých krajů, které však bohužel nejsou dostupné.

Volná živnost „poskytování služeb pro rodinu a domácnost"

Podmínky a pravidla jejího poskytování jsou stejné jako u ostatních volných živností, nejsou stanovena žádná konkrétní pravidla a požadavky přímo pro tuto živnost. Náplň této živnosti je stanovena v nařízení č. 278/2008 následovně:

„Poskytování služeb pro rodinu a domácnost, zejména zajišťování chodu domácnosti (vaření, úklid, praní, žehlení, péče o zahradu a podobně), ***individuální péče o děti nad tři roky věku v rodinách, příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku)****, péče o osoby vyžadující zvýšenou péči, obstarávání nákupů a jiných záležitostí souvisejících s chodem domácnosti a jiná obstaravatelská činnost. Obsahem činnosti není péče o děti do tří let věku v denním režimu, ostraha osob a objektů (osobní strážci, hlídači a podobně) a další činnosti související s chodem domácnosti, jež jsou předmětem živností řemeslných, vázaných a koncesovaných."*

Na základě této živnosti tedy může být o děti pečováno přímo v rodinách. Pokud se jedná o pravidelnou péči, musí to být děti starší tří let, o děti mladší tří let by mělo být pečováno spíše výjimečně a krátkodobě. Přesně však není stanoveno, co příležitostné krátkodobé hlídání znamená. Živnost je primárně zaměřena na péči o domácnost a využívají ji především osoby a agentury poskytující úklidové služby pro domácnosti. A nebo ti, kteří chtějí o děti legálně pečovat, ale nepodařilo se jim vyhovět náročným požadavkům nezbytným pro získání vázané živnosti, proto se rozhodli alespoň pro získání tohoto typu živnosti.

6.1.2 Typy poskytovaných služeb - poznatky z praxe

Poskytované služby péče o nejmenší děti lze dle místa jejich provozování rozdělit na dvě skupiny: 1. soukromé miniškoličky, mikrojesle, hlídací dětská centra a 2. chůvy pečující o děti v jejich domácím prostředí. Zejména první skupina je závislá na dostatečném zájmu klientely a jak se ukazuje, může se v současnosti uživit pouze v největších městech. Naproti tomu individuální péče chův v domácím prostředí se může uplatnit i v menších městech a případně i vesnicích. Z výzkumu vyplynulo, že i o ni je největší zájem především v hlavním městě a jeho blízkém okolí.

Miniškoličky, mikrojesle a hlídací dětská centra provozovaná na základě vázané živnosti „péče o dítě do tří let věku v denním režimu" doplňují činnost jeslí zřizovaných obcemi. Jejich služby spočívají převážně v pravidelném hlídání dětí, které ještě nedosáhly věku tří let. Rodiče využívají tato zařízení pro své děti nejčastěji v dopoledních hodinách, a to pravidelně, buď po všechny pracovní dny nebo pouze několikrát týdně. Odpolední využívání těchto zařízení je většinou menší, rodiče často vyzvedávají děti po obědě nebo v brzkém odpoledni. Klienty jsou nejčastěji rodiny, kde oba rodiče pracují, ač žena mnohdy pouze na zkrácený úvazek. Zejména hlídací dětská centra mohou být používána i nepravidelně, na několik málo hodin v měsíci dle potřeby rodičů. Pak se jedná většinou o případy, kdy si matka dítěte potřebuje zařídit nějaké záležitosti, jinak je to ovšem ona, kdo o dítě celodenně pečuje.

Vzhledem k přísným hygienickým normám stanoveným pro podávání jídla řeší soukromé miniškoličky a hlídací centra situaci často tak, že jídlo nepřipravují, ale pouze ohřívají. Tím se vyhnou nutnosti dodržovat přísná hygienická ustanovení. Dle některých je to vzhledem k rozličným požadavkům rodičů na stravu dětí i jejich odlišnému věku vlastně nejlepší způsob, jak dostát individuálním požadavkům a nárokům klientů.

„Takže děti si nosí jídlo s sebou, což nám hodně … [usnadňuje situaci]… My jim to ohříváme. Což nám strašně moc pomohlo. Nehledě na to, pak jsme sami postupem času zjistili, že by to ani nešlo. My jsme třeba zvažovali, že by nebyl problém, my tam máme kousíček školku, odebírat si to jídlo od nich. Ale to byste nevěřila ta skladba toho jídla, každá maminka je zkrátka jiná a dává tomu dítěti něco jiného. Někdo má ještě ve třech letech mixovanou stravu, z toho někdo v 18 měsících už má velké kusy masa a knedlíků. Takže jsme to prostě nechali takhle. A tím jsme si teda hrozně pomohli, to by byl obrovský problém. Máme tam ty Hipky nebo takové ty Hamy přesnídávky. To máme, ale většinou, tak třeba někdy se stane, že ta maminka zapomene nebo tak. Tak jako to není problém. Ale jinak mají tu skladbu jídla, na kterou jsou zvyklé z domova, takže když to nechce jíst, tak to nejí a tak."[128] (P1, provozovatelka miniškoličky)

Počty klientů těchto zařízení však jsou poměrně nízké, a několik provozovatelů takových center si stěžovalo na nízkou poptávku po jejich službách, a to i v Praze. V severních Čechách se jeden z informátorů pokoušel v roce 2006 a 2007 soukromou miniškolku provozovat, a to ve městě se zhruba 50 tisíci obyvatel. Miniškolka byla určena dětem zhruba od dvou a půl roku, byla tedy spíše alternativou k běžným MŠ než k jeslím. Přesto toho po půlroce tento podnikatel raději zanechal pro nedostatek klientů. Investice vložené do celého projektu byly pro něj bohužel vyšší, než kolik se mu podařilo poskytováním služeb péče o děti získat. Dle jeho soudu byla příčinou především cena, kterou za službu požadoval, a která byla výrazně vyšší (50 Kč za hodinu) v porovnání s poplatkem, který rodiče platí v mateřských školách dotovaných

[128] Veškeré citace výpovědí informátorů/rek byly z mluvené formy jazyka převedeny do spisovné češtiny, aniž by tím byl změněn jejich obsah. Jednalo se především o změny koncovek.

státem a obcemi. Rodiče v daném regionu nebyli podle jeho soudu schopni či ochotni zaplatit za měsíční péči o dítě zhruba 5 či 8 tisíc.

Skutečností je, že pokud jsou rodiče ochotní zaplatit za hlídání svých dětí vyšší sumu peněz, většinou si spíše představují, že se bude jednat o individuální péči než aby vyhledávali kolektivní zařízení. **Individuální péče poskytovaná chůvou** je totiž mnohem flexibilnější a více přizpůsobitelná aktuálním potřebám a požadavkům konkrétního dítěte a jeho rodičů. Chůva pečuje o dítě či děti většinou v jejich domácím prostředí a dochází tedy do rodiny za dítětem. Výjimečně jsme se setkali v mimopražských regionech i s tím, že chůva pečovala o dítě/děti ve své vlastní domácnosti, což je ovšem praxe na hranici zákona.[129] Navíc platí, že individuální péče poskytovaná chůvou je v praxi velmi často poskytovaná pouze „načerno" bez živnostenského listu.

Chůvy zejména v menších městech nabízejí své služby často přímo klientům, v takovém případě nejlépe funguje osobní známost či doporučení pro to, aby chůva vůbec klienta našla. Při využití inzerce se zdá, že nabídka převyšuje poptávku, a to alespoň ve zkoumaných mimopražských lokalitách. Druhou možností je **poskytování služeb chůvy prostřednictvím soukromé agentury**, která péči o děti nabízí klientům a zorganizuje kontakt mezi chůvou a rodinou. Agentura zajišťuje pro klienty chůvy dle jejich požadavků a organizuje jejich činnost, případnou náhradu atd. Skutečně velké a profesionální agentury jsou určitou garancí kvality chůvy, za kterou přebírají zodpovědnost. Menší agentury někdy pouze zprostředkovávají kontakt mezi rodinou a chůvou, kdy další dlouhodobější spolupráce je následně realizována na základě přímého smluvního vztahu mezi klientem a chůvou, který agentura pouze pomůže sjednat.

Péče chův je využívána zejména pro děti mladší tří let, pro které je většinou mateřská škola nedostupná. V některých lokalitách (patrně především v okolí Prahy a Praze) může být poptávka po nich posílena nedostatečnou kapacitou mateřských škol, kdy se rodiče snaží tímto způsobem alespoň přechodně zajistit celodenní péči o dítě v případě, že se matka vrací do zaměstnání, například po skončení rodičovské dovolené. Služby co do poskytovaného časového rozsahu značně variují dle toho, za jakým účelem je rodiče využívají a s jakými dalšími možnostmi péče o dítě je kombinují. V zásadě lze hovořit o **třech možnostech poskytování péče o nejmenší děti chůvou dle časové náročnosti:**

1. pravidelné každodenní (tj. v pracovních dnech) hlídání alespoň čtyři hodiny denně;

2. pravidelné hlídání alespoň jednou týdně;

3. nepravidelné hlídání dle aktuální potřeby, většinou pouze několik hodin či dní měsíčně.

Chůvy jsou většinou velmi flexibilní a schopné přizpůsobit se požadavkům klientů, co se týká rozsahu poskytovaných služeb. Je pro ně ovšem výhodnější a organizačně jednodušší poskytovat více služeb jedné rodině, než pracovat pro několik rodin pouze příležitostně. Výhodou agentur je, že mohou ze své databáze potenciálních chův najít dle požadavku klienta právě takovou chůvu, které rozsah poskytovaných služeb vyhovuje. Nebo rovněž mohou v případě, že chůva dočasně nemůže službu vykonávat (například z důvodu nemoci), zajistit pro rodinu chůvu jinou. **Míra přizpůsobení se časovým požadavkům klientů je tedy vysoká**, a to především u agentur. A časové nároky často souvisí s tím, za jakým účelem klienti

[129] Alespoň tomu tak bylo v několika zjištěných případech, kdy byt chůvy neměl parametry vyžadované zákonem a nebyl schválen hygienickou komisí jako provozovna pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých.

službu využívají, zda si matka potřebuje pouze odpočinout nebo zařídit nějaké věci bez přítomnosti dítěte, nebo pracuje/podniká na částečný úvazek či na plný.

„Působíme Praha a okolí…. Kladno, Jesenice…. určitě jsou to teda rodiny, kde teda rodiče potřebují chodit do práce, kde je teda to celodenní hlídání, 8 až klidně 10 [hodin] opravdu denně. Pondělí až pátek. Potom jsou teda rodiny, které chtějí například jenom dopolední hlídání, když maminka pracuje vlastně na ten zkrácený úvazek nebo jak se to teďko nazývá. Takže to jsou tak 2 odpoledne v týdnu. To je taky poměrně značná část klientů. Potom to jsou naopak zase klienti, který chtějí jenom odpoledne vyzvedávat děti vlastně ze školek nebo odvádět do kroužků a z kroužků a potom vlastně po nás chtějí, aby teda chůva pomáhala s domácí přípravou, se školní přípravou. No a potom to jsou určitě klienti, kteří si chtějí jen tak zajít někam do divadla, na večeři prostě, [mít] nějaký svůj volný čas." (P4, majitelka agentury na hlídání dětí)

Velké agentury, ale také jednotlivci, mnohdy zároveň zajišťují i služby hospodyně spočívající v **zajišťování chodu domácnosti,** zejména pak **úklid domácnosti**. Minimálně agentury se však snaží tyto služby od služeb chůvy striktně oddělovat. Chůva je u nich většinou speciálně kvalifikovaná a plně se věnuje výhradně dítěti. Požadují-li klienti navíc například i úklid domácnosti, což není výjimečné, je jim poskytnuta i tato služba, ovšem provádí ji jiná osoba než ta, která pečuje o dítě. Naproti tomu v případě samostatně pracujících chův je spíše možné, že chůva je ochotna zajistit vedle péče o dítě zároveň i péči o domácnost, pokud je o to požádána. Vždy samozřejmě záleží na konkrétní dohodě mezi ní a klientem. Spojování služeb péče o domácnost a péče o dítě je do jisté míry podporováno nejen požadavky klientů, ale i tím, že volná živnost „poskytování služeb pro rodinu a domácnost" obsahuje zároveň obě tyto složky.

6.1.3 Soukromá péče o nejmenší děti v Praze

6.1.3.1 Specifika hlavního města a jeho poptávky

Hlavní město je oproti ostatním lokalitám v ČR skutečně výjimečné, alespoň co se týká rozšíření a využívání nových služeb péče o nejmenší děti poskytovaných soukromým sektorem (viz graf 6.1). Je to právě Praha, a snad i několik dalších největších měst ČR (např. Brno), kde jsou tyto služby nejvíce rozvinuty a je po nich největší poptávka. Tato odlišnost je nepochybně zapříčiněna součinností několika různých faktorů.

Především zde je **vyšší koncentrace rodičů** malých dětí, **jejichž příjmy jsou dostatečně vysoké** pro to, aby z nich byli schopni zaplatit pravidelnou individuální nebo i kvalitní soukromou institucionální péči o dítě. Souvisí to i se **situací na trhu práce**, která je zde specifická a nabízí více možností uplatnění na zajímavých a nadprůměrně finančně ohodnocených pozicích. Zároveň však vyžaduje **vysoké pracovní nasazení** a žena, která opustí trh práce a zůstane doma kvůli celodenní péči o dítě/děti tři a více let (což v případě narození více dětí v krátkém časovém rozestupu není tak obtížné) musí počítat s tím, že i pokud se vrátí ke stejnému zaměstnavateli, patrně se jí nepodaří získat původní pracovní pozici, ve které pracovala před nástupem na rodičovskou dovolenou.[130] V podnikatelské sféře je situace ještě obtížnější, podnikatelky nemají nárok na rodičovskou dovolenou a často se vrací na trh práce dříve než jejich dítě dosáhne tří let věku, protože nechtějí, aby jejich firma/živnost zanikla, ztratila klienty atd. Dalším nezanedbatelným faktorem je

[130] To platí samozřejmě tím spíše, čím je pozice vyšší, náročnější či jinak výhodnější oproti ostatním.

mobilita, kdy do Prahy a jejího okolí přichází za pracovními příležitostmi mnoho jednotlivců i párů ze vzdálenějších regionů a usídlují se zde. Tím však dochází k tomu, že tito **přistěhovalí lidé nemají ve svém okolí další členy širší rodiny a dlouhodobě utvářené sociální sítě**, které by v případě potřeby mohli využívat. Situaci proto musí řešit jinak, třeba i nákupem profesionálních služeb péče o děti od soukromých chův a agentur.

Aktuální **poptávka po soukromých službách péče o nejmenší děti** byla v Praze v době výzkumu (tj. dubnu roku 2008) dle informátorů poskytujících tyto služby **poměrně vysoká**. Vyskytly se však signifikantní rozdíly podle typu poskytovaných služeb. **Poptávka po chůvách** pečujících o děti v domácnostech klientů dokonce mírně **převyšovala nabídku**. Agentury se tedy někdy potýkaly se situací, že se jim nedařilo pro klienta v požadovaném krátkém čase zajistit vhodnou chůvu. Částečně zde může být na vině i fakt, že se jedná o práci, která není příliš dobře placená, a přesto je poměrně náročná a požadavky na kvalitu jsou ze strany rodičů vysoké, zejména pokud se uchýlí k jejímu objednání prostřednictvím agentury. Majitelé a jednatelé agentur na hlídání dětí si tedy často stěžovali na fakt, že se jim nedaří zajistit takový počet kvalitních chův pro klienty, jaký by potřebovali. Výběrem potenciálních chův, které by byly spolehlivé, kvalitní a vyhovovaly požadavkům klientů může být poměrně obtížný.

R2: „… my opravdu máme dny, kdy nás navštíví 10 lidí [zájemců o práci], pochopitelně ne každý den." (P2, jednatel agentury na hlídání dětí)

R1: „A nevyberete nikoho a nebo taky ten den vyberete, denně jsou jednání, protože je potřeba obrovské množství pečovatelek. Hlavně v Praze máme nedostatek, potřebovali bychom jich mnohem víc. A nevyberete nikoho. Za celý den nikoho, protože prostě nejsou vhodné. A oni [zájemci o práci chůvy] řeknou - jak to, já mám svoje děti, mám zkušenosti. Ale víme, že by byla třeba problematická, že je nespolehlivá, ta reference nebyla úplně ideální, proto ten výběr je to nejdůležitější, úplně to nejdůležitější." (P2, majitelka agentury na hlídání dětí)

Vysoká poptávka je ovšem primárně po chůvách/pečovatelkách, které jsou trpělivé, přizpůsobivé a pečují o dítě dlouhodobě a pravidelně v domácnostech klientů. **Menší zájem je naproti tomu o malé soukromé provozovny, ve kterých je o nejmenší děti pečováno kolektivně**. O hlídání dětí mladší tří let je v takových centrech/školičkách zájem spíše menší a jejich majitelky si často posteskly, že by byly schopné uspokojit i vyšší poptávku a starat se o více dětí, než kolik k nim aktuálně docházelo. Maximální kapacita se přitom v těchto provozovnách pohybovala okolo 12-15 dětí. A to při vědomí, že některé z nich nepřicházely denně a na hlídané děti byly zpravidla dvě pečovatelky.

„…v současné době máme málo dětí na stálo, které chodí na osmihodinovou nebo pětihodinovou docházku. Letos máme vůbec málo dětí, [včetně těch] které chodí i nárazově. Mám takový poznatek a dojem, že po velikém boomu vloni, co jsme měli docela dost naplněné studio, tak dorostly děti třetího roku a začaly navštěvovat státní školky. A miminka, které se narodila v roce 2007 a 2006 ještě nepřišla. Takže máme prázdno, a je tady opravdu velice individuální přístup. Máme tady 2, 3 děti během dne."

T: „Takhle maličko."

R: „Takhle malinko. A vloni jsme měli tak okolo těch osmi, sedmi, deseti dětí souběžně." (P5, majitelka soukromého dětského koutku)

Požadavky klientů na péči jsou přitom značně odlišné a i to je patrně jedním z důvodů, proč jsou pro nejmenší děti **upřednostňovány flexibilnější služby**

poskytované přímo v domácnosti klientů. Dítě je tak v prostředí, které zná, a rodiče je nemusí nikam převážet. Navíc se tím eliminují negativní aspekty kolektivní péče, například přenášení chorob v daném kolektivu. Péče v domácnosti je značně individualizovaná a umožňuje řešit i složitější situace plně na základě aktuálních okolností. Není například problém, aby chůva hlídala nemocné dítě. Kolektivní soukromou péči pak využívají zpravidla rodiče, kteří nemají tolik finančních prostředků, protože cena, kterou za ně platí, je většinou nižší v porovnání s cenou za chůvou pečující o dítě zcela individuálně.

6.1.3.2 Fungování agentur pečujících o děti

Agentury poskytující služby péče o nejmenší děti mohou fungovat v zásadě trojím způsobem. Za prvé mohou poskytovat péči o děti na základě živnostenského listu vydaného na **vázanou živnost péče o dítě do tří let věku v denním režimu**, ať již **ve vlastní provozovně nebo v domácnostech klientů**. Ti, kteří poskytují službu hlídání dětí mladších tří let ve vlastních prostorách, zpravidla zároveň mají živnostenský list nezbytný pro provozování této služby. To znamená, že provozovatel takové agentury vyhověl náročným podmínkám na vzdělání a jejich provozovna splňuje hygienické požadavky na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Mohou se vyskytovat i chůvy samostatně podnikající na základě této živnosti. Jejich počet je však značně omezen, jako i počet agentur, které tuto vázanou živnost provozují (viz graf 6.1). Důvodem jsou nepochybně poměrně striktně nastavená kritéria k získání živnostenského listu pro tuto službu.

Proto je často využívána druhá možnost a vyskytuje se větší množství agentur či jednotlivců, kteří pečují o děti, a to velmi často rovněž o děti mladší tří let, ale využívají k legitimizaci těchto služeb pouze **volné živnosti poskytování služeb pro rodinu a domácnost**. V takovém případě jsou služby poskytovány prakticky výhradně v domácnostech klientů. V praxi tyto služby zahrnují vedle služeb péče o domácnost a zahradu rovněž pravidelnou péči o děti starší tří let a příležitostnou a krátkodobou péči o děti mladší tří let. Agentury nebo jednotlivci využívají toho, že není přesně stanoven maximální rozsah příležitostné a krátkodobé péče. Tyto agentury a jednotlivci velmi často nabízejí i služby pro domácnost, spočívající většinou v úklidu. V případě agentur je však většinou uplatňována snaha oddělovat tyto dvě služby tak, že **činnosti chůvy vykonávají zpravidla jiné osoby než ty, které poskytují úklidové práce**.

Třetí možností je **poskytování pouze zprostředkovatelských služeb**, kdy agentura nezaměstnává žádné chůvy, ale pouze zprostředkovává kontakty mezi klientem a chůvou. Za to si zpravidla účtuje jednorázovou odměnu (až 15 tisíc Kč) a pomáhá pak oběma stranám v případě zájmu rovněž uzavřít vzájemnou smlouvu, nebo garantuje nalezení vhodnější kandidátky na pozici chůvy, pokud by s první zvolenou nebyla rodina spokojena. V těchto případech je úlohou agentury především výběr vzájemně vhodných kandidátů/ek a způsob, jakým dál služby péče o dítě probíhají, záleží na konkrétní domluvě mezi oběma stranami. Může se tedy stávat i to, že jsou dále poskytovány neoficiálně, tj. „načerno".

Naproti tomu fungují dva prvně zmíněné typy agentur většinou tak, že mají alespoň určitý počet zaměstnanců nebo případně pracovníků pracujících na základě jiných pracovních dohod a smluv konaných mimo pracovní poměr (př. dohoda o provedení práce, dohoda o provedení činnosti). Agentury pak zajišťují organizaci služeb, které u nich klienti objednávají, úkolují pak své zaměstnance nebo další osoby pro ně pracující a od klientů účtují poplatky za poskytované služby a garantují jejich

vykonání a kvalitu. Konkrétní chůvy jsou pak placené nikoliv přímo klientem, ale agenturou. V praxi se často mohou vyskytovat i **smíšené modely**, kdy agentura jednak působí jako zaměstnavatel a zodpovídá za činnost chův pracujících pod jejím vedením a organizací, a jednak v některých případech pouze zprostředkovává služby, které jsou pak objednávány a poskytovány na ní nezávisle, a to v případě dlouhodobých, pravidelných služeb.

R1: „… je potřeba se na to zaměřit, vlastně na co ta agentura má živnostenské oprávnění. Pokud má jen na zprostředkování, tak je to jasné, že ona zprostředkovává opravdu tu, to, co je v té annonci [tj. co inzeruje]."

R2: „Že ona [agentura] nepečuje o dítě. Ona svým jménem žádnou péči neposkytuje, protože ani nesmí na základě té živnosti."

R1: „Ona [agentura] dává jenom kontakt těm rodičům, ano? Než co jsou agentury, jako jsme my, jako jsou některé jiné nejmenované agentury, které opravdu zaměstnávají ty ženy [chůvy] a pečují o ně a dávají jim vlastně to zázemí. A pro rodinu, kdyby se cokoliv stalo, tak oni s námi mají vztah, ta rodina a kdyby - vyměnit pečovatelku, něco provedla pečovatelka, rozbila vázu, udělala něco dítěti, nic se nestalo. Ale kdyby - tak prostě je tady ta agentura, která ručí za ty pečovatelky. Kdežto v tom zprostředkování ona neručí za nikoho. Jestli ona to dítě tam uškrtí, to je váš problém."

R2: „Takže tady toto pozor, protože to je opravdu. A těch agentur je hodně, co to zprostředkovávají. A my je samozřejmě nemáme rádi, protože oni tím, že se oni potom, na čem vydělávají ty agentury, že vlastně od těch rodičů, oni zaplatili nějaký jednorázový zprostředkující poplatek, třeba dva tisíce. A oni jim dají to telefonní číslo na tu slečnu a oni potom té slečně dávají třeba jenom, já nevím, stovku nebo devadesát korun. Kdežto nám samozřejmě platí víc. Oni neplatí třeba ten zprostředkující poplatek, ten vstupní, dva tisíce, ale nám platí sto padesát korun za hodinu." (P2 majitelka (R1) a jednatel (R2) velké agentury pečující o děti)

6.1.3.3 Limity a přednosti velkých agentur

Už poslední uvedená citace naznačovala, kde vidí provozovatelé velkých agentur pečující o děti své zásadní znevýhodnění na trhu. Jedná se především o **cenovou hladinu** poskytovaných služeb, která je přirozeně rozdílná podle toho, zda agentura je nebo není plátcem DPH a ještě více se pak liší od cen na černém trhu. Péče o děti totiž spadá do oblasti služeb, které jsou dle zákona zdaňovány 19 % daní. Je to poněkud nelogicky vyšší sazba dokonce i v porovnání se službami úklidovými, na které se vztahuje zdanění 9 %. Většina agentur se tak logicky snaží raději organizovat poskytování péče o děti jinou formou. Například tak, že jednotlivé chůvy pracují na vlastní živnostenský list nebo dokonce načerno. Tím se sice snižují náklady těchto agentur, ale zároveň i jejich zisky. Pokud se jedná o dobře se rozvíjející společnost, dříve nebo později se mezi plátce DPH dostane.

R1: „…DPH na hlídání dětí je 19 procent. Problém. Když jdete uklízet do domácnosti, a to si myslím, že je jedna z věcí k řešení, protože tím pádem služba je drahá, protože my platíme 19 procent DPH. A úklid, když vám přijde uklízečka uklidit dům, platíte [9 %]."

R2:" A já si myslím, že to ani nebylo úmyslem toho zákonodárce, to je prostě, DPH se určuje, že jo, je plošně nastavená základní sazba 19 procent. A pak jsou pouze výjimky, které jdou do té nižší sazby a ty jsou, ty jsou stanovené na přesně definovaných číslech z klasifikace oboru. A prostě ten, kdo někdy při poslední

novelizaci dělal tu definici těch výjimek, tak prostě se tím zabýval s určitou odbornou péčí, ale nemyslel na péči o dítě. A opravdu"=

T: ="Tím, že to ani nebyla tak rozšířená praxe."=

R1: ="Nebyla rozšířená, ale bohužel dneska teda to je samozřejmě velká zátěž, protože jestli ty rodiny platí a v těch našich cenách to je, těch 20 procent, 19 procent, to tam je samozřejmě, protože my to odvádíme. Takže to je pak úplně něco jiného, ta cena. Takže tady si myslím, že to DPH by teda mělo být 9." (P2 majitelka (R1) a jednatel (R2) velké agentury pečující o děti)

Na zvážení tedy je, zda **se pokusit zařadit služby péče o děti do seznamu výjimek, ve kterých je umožněno platit pouze 9 % DPH oproti stávajícím 19 %**, což je pro agentury i jejich klienty značně zatěžující. Cena by se tím alespoň o něco snížila, což by zpřístupnilo službu širšímu okruhu rodičů. Ztráta pro stát by ovšem nebyla výrazná, spíše naopak. Pokud by to umožnilo více rodičům uplatnit se v době, kdy si nechávají hlídat dítě, na trhu práce, byl by přínos z odvodů jejich platu nepochybně vyšší, nehledě na to, že soukromý sektor by tak mohl snáze doplnit státní instituce denní péče o děti. Poskytování kvalitní denní péče o děti je nepochybně v zájmu státu a proto by neměly být zbytečně kladeny překážky k jejímu poskytování soukromým sektorem. Naopak by bylo vhodné uvažovat spíše o jeho podpoře a rozvoji, neboť by se tím mohlo rovněž ulehčit státem/obcemi dotovaným institucionálním zařízením denní péče o nejmenší děti. Navíc s nově uzákoněnou možností (platnou od 1. 1. 2008) čerpat rodičovský příspěvek v rychlejší verzi do dvou let věku dítěte bude nezbytné častěji řešit situaci zajištění nerodinné péče pro děti ve věku od dvou do tří let.

Dalším souvisejícím problémem je konkurenceschopnost legálně poskytovaných služeb péče o děti oproti činnostem chův, které tuto službu poskytují „načerno" a tím samozřejmě výrazně snižují náklady. Agentury se snaží tuto cenovou nevýhodu vyrovnat profesionalitou a garancemi o zodpovědnosti, které chůva přivydělávající si v šedé zóně ekonomiky zajistit nemůže. Nicméně stále platí, že pro značnou část klientů je cena při rozhodování o volbě služeb primární. Nelze se tedy divit, že jsou agentury k bujícímu černému trhu, který jim odčerpává klienty, značně kritické. Tím spíše, že jej nemohou příliš ovlivnit, snad jen vlastní profesionalitou, která může v očích klientů převážit nevýhody vyšší ceny. Rovněž mohou být flexibilnější a operativnější, kdy v případě potřeby mohou chůvu pohotově zaměnit jinou tak, aby byl klient spokojen. Podobně mohou nahradit krátkodobě indisponovanou chůvu tak, aby byla zajištěna pravidelnost péče. To je samozřejmě jen těžko možné tam, kde má rodina dohodu přímo s konkrétní osobou. Pokud tato onemocní nebo z jiného důvodu nebude moci o dítě pečovat, náhrada se zajišťuje hůře.

S tím souvisí další možnost, která by mohla rozvoji soukromého sektoru v oblasti služeb péče o děti pomoci. Ta spočívá v **umožnění zahrnout výdaje na péči o dítě poskytovanou soukromým podnikatelem do nákladů firmy**. Dle několika pražských agentur by se nepochybně našly firmy a zaměstnavatelé, kteří by byli ochotni alespoň některým svým pracovníkům služby péče o dítě zaplatit, pokud by si je mohli vykázat jako náklady na podnikání. Tím by se samozřejmě i zvýšil zájem o tyto služby a rozšířily by se tak možnosti slaďování rodinného a pracovního života především pro rodiče/ženy s dětmi mladšími tří let, kde se v současnosti mnoho alternativních možností k rodinné péči nenaskýtá. Dle informátorů se již některé firmy o možnost finančně podpořit péči o děti svých zaměstnanců zajímaly, ale vysoké ceny a nemožnost zahrnout tyto potenciální výdaje do nákladů je od toho odradily. Jiná informátorka potvrzovala, že takováto praxe se někdy v menších firmách i reálně děje,

ovšem protože ji nelze provést zákonně, je chůva oficiálně zaměstnána například jako asistentka.

„já bych první věc, co bych prosazovala legislativně, by bylo to, aby se zkrátka plat té chůvy, aby šel dát do nákladů firmy. Aby prostě se vymyslel nějaký způsob, aby se to dalo udělat jako oficiálně. To je vlastně cesta, jak by se to [kvetoucí černý trh a další nelegální praktiky] dalo jako likvidovat. … aby když mám chůvu a podnikám, tak abych si mohla její plat dát do nákladů své firmy, protože je to o tom, že výdaje ve firmě jsou takové, že jsou náklady vynaložené na to, abych mohla vykazovat nějaký zisk. A ta chůva je evidentní, naprosto evidentní výdaj. Je to taky o tom, že vlastně spoustu lidí to řeší, že si potom tu chůvu jako že zaměstná jako sekretářku nebo něco. Ve skutečnosti se prostě vymýšlí způsoby, jak to obcházet, protože se dělá, že to není. A manažerky a podobně, ty po půl roce musí být zpátky, protože by o to místo přišly. A řeší se to nejrůznějšími způsoby. A když ty děti jsou třeba větší, tak je to o tom, že třeba zase v nějaké špičkové firmě, ona nemůže, dítě má večer horečku a ona prostě nemůže být 3 dny doma, bojí se o tu práci, že ano, v tuto chvíli.“ (P3, jednatelka agentury zajišťující služby pro domácnost)

Další limitující okolností velkých agentur je způsob jejich **provozování na základě inzerce a profesionality**, nikoliv na základě osobních vazeb, které se v oblasti svěřování dítěte zdají být dnes pro většinu českých rodičů klíčové. Zejména v počátcích podnikání se tak většina agentur potýká s velkými problémy jak získat klienty, protože standardní formy inzerce zde jsou jen málo úspěšné. Zejména v mimopražských oblastech fungují tyto služby prakticky výhradně na bázi známostí a osobních vazeb a doporučení, takže je zde velmi těžké, aby se profesionální agentura rozvinula. Praha je sice v tomto již o něco dále a existuje zde klientela, která dává přednost profesionalitě, flexibilitě a garancím, které poskytuje agentura, nicméně i zde se nepochybně vyskytuje velký počet rodičů, kteří dávají přednost osobním doporučením. Je to patrné i ze způsobu, jak se na agentury obrací noví klienti. Často se jedná o známé někoho, kdo již s danou agenturou má pozitivní zkušenost a kdo ji osobně doporučil. To je limitující zejména v počátcích podnikání, kdy počet klientů není dostatečný na to, aby dokázal reprodukovat nebo zmnožit řady zájemců o další, kteří přijdou na jejich doporučení. Tyto počáteční obtíže se v Praze dařilo zvládat výrazně lépe než v dalších zkoumaných regionech, kde se rozvoj ve větší agenturu nepodařilo prozatím nikomu realizovat a několik začínajících podnikatelů dokonce oblast péče o nejmenší děti po počátečních neúspěších raději opustilo.

„Takže je to 9. rok, co jsme se otevřeli. A vstupovali jsme do toho tak, jako že to je náš koníček, že nemáme vlastně ani představu a pojetí. My jsme pojali všechno non-stop, že to bude non-stop hlídání dětí, neomezeného věku, pouze teda omezené kapacity. Máme maximální kapacitu 10, 12 dětí. S tím, že byly ze začátku první 2, 3 roky obrovské problémy samozřejmě s reklamou, protože letáček neosloví. Jedná se o dítě, takže letáček možná osloví, když si jdete koupit nějakou věc, nějaké zboží, ale rozhodně ne, když jdete svěřovat dítě někam, do cizího prostředí hlavně a cizím lidem. A my jsme na druhou stranu chtěli, protože sídlíme v rodinné vile se zahradou, celé to spodní patro je tomu uzpůsobené. Vlastně je tam teda dětský koutek, jsou tam dvě místnosti, velká herna a jídelna. Tak jsme chtěli, aby to bylo přeci jenom jakoby trošičku komornější. Ne jako klasická třída ve školce nebo v jeslích, kde je prostě 20 až 30 dětí a 3 učitelky.“ (P1, provozovatelka miniškoličky)

6.1.4 Soukromá péče o nejmenší děti v severních Čechách a na jižní Moravě

Pro lepší přehled o celkové situaci jsme pro výzkum volili i lokality mimo specifické prostředí Prahy a lokalitu středních Čech. Záměrně byly zvoleny oblasti v severních Čechách a na jižní Moravě, a to oblasti se střední úrovní nezaměstnanosti, aby faktor nezaměstnanosti a pracovního trhu nepodněcoval rozdíly, které bychom mohli mylně přisuzovat jiným faktorům. Předpokládali jsme, že novoosídlenecké (po druhé světové válce) prostředí severních Čech bude progresivnější než tradičnější a více náboženská jižní Morava. Výzkum však překvapivě ukázal, že situace je v těchto regionech velmi podobná. Je tedy pravděpodobné, že popisované zkušenosti ze severních Čech a jižní Moravy se budou vyskytovat i ve většině regionů ČR.

6.1.4.1 Typ klientely a služeb péče o děti v malých městech a obcích

Nyní se zaměříme na typické charakteristiky a rysy klientely soukromých poskytovatelů služeb péče o děti a situace, za jakých rodiče tyto služby využívají. Celkově můžeme hned na počátku říct, že je patrná převažující snaha podnikatelů/podnikatelek se v co největší míře přizpůsobit potřebám a očekáváním dětí i rodičů, a to jak v rozvržení času dle denní doby, kdy jsou schopni zajistit i občasné několikahodinové, i pravidelné celodenní hlídání, tak z hlediska nároků na každodenní péči o dítě[131]. Klienti se dle mínění podnikatelů rekrutují **nejen z vyšších, ale v současnosti i ze středních příjmových vrstev**. Avšak co se týká profesního statutu, výpovědi se liší, což bude pravděpodobně záviset také na požadovaném typu služby, respektive, zda jde o pravidelnou či pouze nárazovou potřebu péče o dítě.

T: „Lze nějak charakterizovat vaše klienty, třeba co se týká profesního či sociálního statusu? Napadá Vás nějaká charakteristika?"

R: „Asi bych řekla, že jsou to klienti ze středních a vyšších vrstev samozřejmě…, myslím si, že ty služby už dneska, na dnešní poměry, nejsou úplně tak drahé, aby si je nemohl člověk, normální člověk, který chodí do práce, dovolit, který má průměrnou mzdu. Tak si myslím, že i nějakou výpomoc si rozhodně dovolit může. Ty služby finančně už nejsou tak nedostupné, aby to museli mít lidi jenom z vyšších vrstev. My třeba tím, že poskytujeme služby jenom domácnostem, tak my jsme schopni jako zařídit hlídání na dvě hodiny, což spousta agentur třeba i odmítne… A stačí to, takže. …. Je to střední a vyšší vrstva. Profesně je to škála různá. Ta se nedá charakterizovat." (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

Také **rozsah různých typů situací**, ve kterých rodiče vyhledávají soukromé chůvy, je poměrně velký, nicméně poptávku tvoří hlavně rodiče s dětmi od 0 do 6 let a pouze výjimečně jde o výrazně starší děti. Zdá se, že mezi ty nejobvyklejší či nejtypičtější patří: **(1) občasné hlídání** (víkendové, večerní, vyzvedávání dětí z družiny či kroužků) nebo **(2) krizové či nenadálé situace** (nemoc stabilního pečovatele, dítěte apod.), které vyžadují rychlé řešení, avšak i v tomto případě je charakteristické pro venkovské lokality, že nejdříve hledají pomoc v rámci rodiny či přátel a teprve následně kontaktují soukromou chůvu či agenturu.

[131] Některé agentury nabízejí možnost naprosto přesně specifikovat potřeby dítěte (např. dyslexie) a nároky na chůvu (respektive speciální/ho pedagožku/ga, kterého jim pak následně agentura najde a „otestuje").

T: „Když byste to měla tak shrnout i s tou Vaší zkušeností vlastně před tím, tak jaké ty služby rodiče nejvíc využívali? S jakými požadavky se vlastně nejčastěji setkáváte?"

R: „Tak měla jsem tady rodiče, kteří chtěli na víkend hlavně, protože maminku měli v nemocnici, tedy babičku. A teď už jí mají doma, takže už nějak nechodí….Tak oni si hlavně potřebovali odpočinout od dětí a trošku, aby zase byli trochu spolu… Třeba když se chtěli projet na kole, tak mi sem dali dvě děti tak na 3 hodinky, na 4. To je hlavně o víkendu, když si rodiče chtějí odpočnout." (JM1 začínající soukromá chůva)

T: „Kombinují rodiče vaše služby s jinými službami? Třeba se školami, s jeslemi a podobně?"

R: „To určitě. Třeba chůva přijde, vyzvedne dítě ze školky a stráví s ním nějaké to odpoledne, než se ten rodič vrátí…. Nebo máme i večerní hlídání, kdy to dítě normálně přes den funguje ve školce, s rodiči a večer rodiče někam chtějí jít, takže to určitě kombinují." (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

Skutečností je, že mnoho rodičů využívá soukromé služby péče o nejmenší děti spíše příležitostně nebo na pár hodin týdně, a matky se v takových případech na pracovním trhu často neuplatňují. Volno jim slouží spíše k tomu, aby si mohly odpočinout, vyřídit nějaké záležitosti nebo se věnovat dalším dětem či domácnosti. Tyto situace jsou sice pro soukromé poskytovatele typické a i jejich **cena je pro většinu rodičů nejpřijatelnější**, nicméně z hlediska soukromých chův a agentur je pro zajištění stabilního příjmu zajímavější **(3) pravidelnější a dlouhodobější péče**. Poptávka po tomto typu péče vyplývá zejména z **nedostatečně rozvinuté veřejné péče o děti do 3 let** (jeslí), ale také z představy některých rodičů o vhodnosti a načasování individuální nebo kolektivní péče o jejich dítě. V rámci skupiny dětí nad 3 roky jde především o doplnění k systému veřejných mateřských škol, kde se rodiče v současné době mohou potýkat s problémem přeplněné kapacity a někdy také jejich zejména **časové nepružnosti** - ve smyslu značně omezených období nástupu dětí do MŠ a/nebo rozsahu otevírací doby. V obou těchto případech může pak tato neflexibilnost působit rodičům **problémy v oblasti sladění pracovních a rodinných povinností** (např. nesoulad mezi ukončením tříleté rodičovské dovolené a dobou možného nástupu dítěte do MŠ; delší či nestandardní pracovní doba rodičů se neshoduje s otevírací dobou MŠ).[132] Ovšem je nutné dodat, že tento způsob péče je pro rodiče poměrně velmi nákladný a je otázkou, jaký je pak výsledný poměr příjmu rodičů a nákladů na zajištění péče, proto je dostupný pouze vyšší příjmové třídě[133].

R: „Je pravda, že hodně je teď zájem, poptávka, je hlídání těch menších dětí. Tak jak mám já…kolem půl roku, 10 měsíců, rok, i dva roky. Protože myslím si, že tady ty hodně malý děti, tak vlastně neumístíte do jeslí nebo do jeslí možná jo, ale ty jesle jsou přecpané a myslím si, že i ta individuální péče pro malé dítě je lepší. A myslím si, že si to myslí právě i ty rodiče než dát půlroční dítě do jeslí, tak aby mělo jednu chůvu, která přijde domů, dítě je ve svém prostředí, takže je to pro něj lepší. Kolem toho roku, dvou tam zase už fungují ve větších městech miniškolky, tady to tedy

[132] Ve zkoumaných lokalitách nebyl v době výzkumu zaznamenán žádný výrazný problém s umístěním dětí starších tří let do mateřské školy dotované obcí a ačkoliv někde bylo možné umístit do MŠ i mladší děti, nebyl to standardní postup.

[133] Nicméně musíme dodat, že jedna ze soukromých chův, která, než se přestěhovala na venkov, provozovala tzv. celoměsíční soukromou školku, uvádí, že má zkušenosti i s klienty naopak ze sociálně slabších vrstev. Také však zde byly umisťovány děti, jejichž rodiče odjížděli za prací na delší dobu do ciziny apod.

nefunguje [podnikatelka porovnává 2 menší města na jižní Moravě, kdy v jednom to funguje a v druhém ne]. *Miniškolka, kdy to dítě jde třeba jednou nebo dvakrát týdně na 4 hodiny. A myslím si, že matky to hodně využívají. Ale zase ty školky jsou teď přecpané dětmi a je dost problémů tam to dítě dostat. Takže zase místo toho třeba využijí tu chůvu.*"

T: „A tady u těch malých dětí, jak často to třeba ty rodiče využívají, nevím, tak jednou týdně, dvakrát týdně nebo pravidelně celý týden pracovní?"

R: „Je to různý. Někdy je to dvakrát týdně, někdy je to třeba i nárazově, že je paní, která tam chodí, tam jde jednou za měsíc, pak tam jde 4x za měsíc, to je různé. A nebo vlastně ty zaměstnanci, co máme, tak ta slečna hlídá to dítě pravidelně téměř každý den, vždycky 6, 7 hodin."

T: „A při jakých to je příležitostech?"

R: „Je to při příležitostech, většinou kdy ta vlastně matka jde do práce, buď jde na nějaký částečný úvazek nebo na celý úvazek. A nebo si potřebuje vyřídit nějaký svoje věci."

(JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

6.1.4.2 Limity rozvoje soukromé péče o děti v malých městech a obcích

Dílčím cílem bylo odpovědět na otázku, proč v menších městech či obcích zatím nedochází k výraznějšímu využívání a rozvoji soukromé péče o děti. Dle výpovědí informátorů zkušených jak v podnikání ve velkém městě (Brně/Praze), tak na venkově, vyplývá, že hlavním specifikem venkova (včetně větších měst s výjimkou Prahy, Brna a snad několika dalších největších českých měst) je **nízká úroveň poptávky** ze strany rodičů po daných službách. Potřeba zajištění péče o děti je dle jejich názoru uspokojována spíše v rámci **neformálních sítí** (kamarádky, prarodiče apod.), případně také na **tzv. černém trhu práce** výrazně častěji než je tomu ve velkých městech. Příčiny tohoto stavu můžeme nalézt jak na straně poptávky a nabídky, tak v celkovém kontextu podmínek podnikání v dané sféře.

Limity na straně rodičů s dětmi (poptávky)

Nízká úroveň poptávky je způsobena součinností několika základních faktorů, které souvisí jednak se **situací na trhu práce** dané lokality (úrovní mezd, možností pracovních příležitostí atd.), jednak s **obecnějšími kulturními vzorci** a obecně sdíleným a praktikovaným tradičním dělením genderových rolí, které se výrazně uplatňuje právě v raných fázích přijímání rodičovských rolí [Maříková, Vohlídalová 2007; Možný 2006; Nešporová 2007]. Zjednodušíme-li popis současné situace péče o nejmenší děti na většině území ČR, můžeme na základě provedeného výzkumu i dalších informací konstatovat, že **o většinu dětí pečují celodenně zhruba do tří let matky**, které v tomto období využívají institut mateřské a následně rodičovské dovolené. Tendence matek vracet se na trh práce dříve není příliš silná, naopak se často vyskytují matky, které využijí možnosti čerpání rodičovského příspěvku ještě další rok navíc (tj. do čtyř let věku dítěte) [Kuchařová et al. 2006]. Z tohoto důvodu je tedy poptávka po službách péče o děti mladší tří let poměrně nízká. Pokud rodiče hlídání dětí jinou osobou zajišťují, výrazně přitom preferují využívání neformálních sítí a rodinných členů nad oficiálním sjednáním služby se soukromou agenturou/chůvou nebo využitím instituce pečující o děti mladší tří let – jeslí. Nerodičovská péče o děti mladší tří let je většinou zajišťována prarodiči a to spíše na příležitostné než

každodenní bázi. Za touto situací stojí rovněž obecné společenské povědomí, že o malé dítě by měla pečovat především matka. Aktuální situaci v regionech dobře vystihuje popis vedoucí mateřského centra v severočeské obci se zhruba dvanácti tisíci obyvatel:[134]

„V [název města v severních Čechách] *se dá říct, že si myslím, že je daleko víc maminek, které mají prarodiče v okolí než třeba i na Mělníku, ve Středních Čechách, kam jsou hodně přistěhované maminky, které dojíždějí nebo dojížděly do práce do Prahy. Takže Střední Čechy, Mělník a Praha vůbec je o tom, že tam ty prarodiče chybí. Ale v* [název města] *dá se říct, že ty prarodiče ještě fungují. Takže si myslím, že pakliže jsou … ty prarodiče už v důchodu, tak tam to hlídání docela asi funguje. Ale co znám ve svém okolí, tak ty prarodiče docela jakoby není možné, aby hlídali každý den. Nikoho neznám takového, aby prarodiče hlídali každý den. Takže se domlouvají třeba jednou týdně pravidelně a potom, nebo 2x týdně pravidelně hlídají prarodiče. Pakliže jsou v důchodu. Pakliže nejsou v důchodu a chodí do práce, tak tam to hlídání uskutečňuje se na noc, aspoň třeba u nás, u mých prarodičů, hlídání na noc nebo na večery. A občas víkendy, výjimečně. Co se týče institucionální péče, tak v* [název města] *žádné jesle nejsou, ačkoliv tam byly samozřejmě. Spoustu mých vrstevníků, ročníků sedmdesátých chodilo do jeslí. Ale všechny jsou zrušené. Když bych se měla zamyslet nad tím, jestli by maminky ty jesle využívaly, tak jsem opravdu na vážkách a mám takový pocit, že by se bály, že by to asi nevyužívaly. Ono na tom severu jakoby není taková ta stejná motivace nástupu do zaměstnání a zpátky do toho pracovního trhu jako je třeba v Praze. To je docela velký rozdíl. Člověk, když přijde z Prahy, tak jakoby je tak napumpovaný na to, že se okamžitě musí vrátit na ten pracovní trh … Ale myslím si, že maminky na severu teda opravdu dávají přednost té péči o dítě než aby se brzy vrátily do toho zaměstnání. Myslím si, že se to projeví i na těch mateřských* [tj. rodičovských dovolených]*, že si budou volit mateřskou na tři roky než na dva roky. … Souvisí to asi taky s tím, že ony si nemůžou vybrat práci, do které by se vrátily, a asi se třeba tam netěší do té práce tolik, jako maminky v Praze, které mají větší nabídku těch pracovních míst. A prostě se jakoby těší, že se zase vrátí do něčeho, co je bavilo. Teďko, to je jen takový můj osobní pocit, ale myslím si, že tak jako, že to tak je. Takže ta motivovanost maminek dát dítě do jeslí třeba v roce je tedy opravdu nízká v* [název města]. *… a dá se říct, že se to i neslučuje s tím veřejným míněním, že jak jsem mluvila o tom, že máte ty prarodiče v okolí a jak tam prostě, na malém městě každý každého zná a daleko hůř se potom vyrovnává ta maminka s tou situací, že třeba ona je ta, která dala to dítě pryč [tj. do jeslí či chůvě] a celé okolí to ví. Že ona by to prostě jakoby těžce skousávala. Tenhleten vnitřní rozpor řeší každá máma sama v sobě a ještě, když ho potom má z okolí, jako že ona je ta krkavčí matka, která se ho vzdala, takže to je na tom městě daleko horší než na velkém městě.*" (SC3, vedoucí mateřského centra).

Je tedy zřejmé, že limity na straně poptávky jsou způsobeny nejen objektivními příčinami v podobě nižší příjmové úrovně a větší dostupnosti neformální péče, ale i obecným přesvědčením o „řádném" chování matek s malými dětmi, které je dále posilováno replikací zažitých vzorců chování v dané lokalitě. **Nabídka a počet potenciálních chův**, které by si rády přivydělaly, většinou neformálně a načerno, v severních Čechách v době výzkumu jednoznačně **převyšovaly poptávku po těchto službách**. To potvrdil i majitel nově zaváděné agentury zprostředkovávající kontakty mezi rodinami a chůvou pro dlouhodobou péči o děti a zajišťující krátkodobé nepravidelné hlídání dětí. Agentura v krátké době získala do databáze zhruba 50 zájemkyň o vykonávání péče o děti, zatímco klientů měla pouze asi 10. O nízké

[134] Informátorka měla osobní zkušenost s několikaletým bydlením v Praze a v Mělníce, takže může jednotlivá prostředí poměrně dobře srovnat.

poptávce svědčí i časté inzeráty jednotlivců nabízejících své služby – často studentek, žen na rodičovské dovolené, nezaměstnaných, případně důchodkyň, ovšem s malou odezvou ze strany rodičů. Na vině je nepochybně i cena, která se na černém trhu pohybovala zhruba od 60 do 100 Kč za hodinu. Při oficiálním poskytování služeb byla přirozeně vyšší, činila zhruba 130 až 150 Kč.

Proto jako jeden z klíčových zdrojů omezení většího rozvoje soukromého podnikání vnímají soukromí poskytovatelé služeb péče o děti hlavně **nižší finanční dostupnost** této služby pro rodiče v důsledku **nižší úrovně mezd na venkově či ve městech oproti největším městům**. Pokud by tedy rodiče chtěli zajistit celodenní hlídání dítěte proto, aby se žena mohla věnovat zaměstnání na plný úvazek, zaplatí na černém trhu zhruba 13 tisíc korun měsíčně chůvě, která bude zhruba osm hodin denně v pracovních dnech dítě hlídat. A cena je přirozeně vyšší, pokud se bude jednat o službu formálně poskytovanou soukromým podnikatelem. Pro něj je poměrně těžké získat potřebnou klientelu a konkurovat chůvám působícím na černém trhu. Zkušenosti některých informátorů, kteří se snažili legálně podnikat na základě živnosti, byly negativní, vyskytl se i případ, kdy soukromá „miniškolka" přijímající i děti mladší tří let z důvodu nezájmu rodičů po půl roce zkrachovala. Častým řešením této situace je ze strany nabídky působení na černém trhu nebo pouze zprostředkování kontaktů, což snižuje riziko ztrát při nízké poptávce.

V praxi proto často rodiče využívají hlídání dětí spíše příležitostně nebo na méně hodin denně, čímž mohou značně snížit výdaje za tyto služby tak, aby byli schopni je ze svých příjmů uhradit. Lze tedy odvodit, že argument o finanční nedostupnosti soukromých služeb péče o děti platí zejména pokud mluvíme o celodenním, pravidelném hlídání. Pokud jde pouze o občasné hlídání či večerní hlídání na několik hodin, hodnotí poskytovatelé svoji službu jako dobře finančně dostupnou pro širší vrstvy s různou příjmovou situací. Dle názoru našich informátorů, v případě potřeby zajištění péče o dítě rodiče **hledají pečovatele primárně v neformálních kruzích**, tedy v rámci rodiny či přátel, což označují za snazší na venkově než ve velkých městech. Případně také, pokud vůbec rodiče preferují placenou službu, hledají nejdříve tzv. paní na hlídání, které tyto služby poskytují často tzv. na černo a tedy výrazně levněji než oficiální agentury nebo soukromé chůvy s živnostenským oprávněním, které se proto mohou ocitnout až na posledním místě ve výběru. V tomto postupu se také často odráží fakt, že při výběru typu péče o dítě bývá významným kritériem dobré doporučení od někoho známého, který už danou službu vyzkoušel[135], což je pro agentury obtížné získat, protože je poskytování péče o děti na soukromé (podnikatelské) bázi zatím nové a netradiční zejména v malých městech a vesnicích[136], což samozřejmě přináší také otázku vybudování důvěry ze strany rodičů k těmto službám.

R: [o důvěře rodičů k soukromým agenturám] *„Protože když je třeba v mateřské školce učitelka, tak už ty reference mezi maminkami jdou, jaký ten člověk je a tak. Kdežto u agentury? To je asi tím, že se to teprve zajíždí. Jestliže by to byla agentura, která bude sídlit tady v..* [jméno vesnice na jižní Moravě] *a bude tady hlídat děti, tak ty maminky si nakonec prostě najdou tu cestu. A ona taky vlastně, ten vychovatel nebo ten, kdo to zajišťuje, protože by se to potom, to by bylo už potom na té úrovni jako s tou mateřskou školou.*" (JM4 „odrazená" potenciální soukromá chůva)

[135] Např. dobré doporučení od známých označilo 48 % brněnských rodičů dětí od 0 do 6ti let (klienti jeslí a MŠ) za velmi důležité kritérium pro volbu typu péče [Gelnarová, Plasová 2005].

[136] Většina rozhovorů realizovaných na jižní Moravě i v severních Čechách byla vedena se zástupci agentur či podnikatelkami, kteří teprve začínali podnikat v oblasti péče o nejmenší děti. Ve dvou případech se snažili v regionu otevřít pobočky větších agentur, které již fungovaly delší dobu v Brně.

Také se objevil (avšak jen ojedinělý) názor, že jsou soukromé agentury zabývající se hlídáním dětí často negativně prezentovány v médiích. Ovšem na druhou stranu, pokud už se klient odhodlal agenturu či soukromou chůvu oslovit, pak se v rozhovorech nijak výrazně nepotvrdila významná či markantní míra nedůvěry k osobě samostatné podnikatelky či k agentuře. Avšak další růst poptávky mohou v tomto směru také negativně ovlivňovat **předsudky, že matka, která se osobně celodenně nestará o své dítě** a za péči o vlastní dítě platí, **není tzv. dobrou matkou**, kdy tento předsudek může být opět zesílen tím, že jde o malé obce.

T: „A co předsudky rodičů vůči hlídání jejich dítěte za peníze. Chtěla byste to ještě nějak rozvést? Říkala jste, že to může být jeden z těch důvodů, proč…"

R: „No, to je, zvlášť tady jako na těch menších městech to může být ten důvod proč to nevyužívají. Protože to je za peníze. Někdo ty peníze třeba nechce do toho investovat. To je těžko říct. Myslím si, že ty předsudky tam určitě jsou a že ti sousedi se na to nedívají úplně nejlíp, protože matka je potom špatná, protože se nevěnuje svému dítěti. Ale já zas třeba říkám, já nevím, já to vidím sama na sobě [protože jsem zároveň matka dvouletého dítěte]. Já když jsem celý den s tím dítětem, tak já se mu nevěnuji intenzivně…Já se snažím prostě udělat všechno možné, i s tím dítětem. Ale když jsem půl dne pryč a pak přijedu, tak je mi jedno, jestli je nádobí v myčce nebo ne. Já si sednu a s tím dítětem si hraji, protože jsem ho dlouho neviděla, jsem ráda, že ho vidím….. Takže myslím si, že to jsou opravdu předsudky, kdy si ti lidé myslí, že se potom tomu dítěti nevěnují. Ale není to tak, já si myslím, že naopak. To dítě má zase mnohem víc podnětů, vidí někoho jiného,… ten člověk mu může přinést zase něco jiného než jenom ta matka." (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

Závěrem této části můžeme ještě zmínit postřehy soukromých poskytovatelů služby, ve smyslu odlišné **mentality lidí či stylu komunikace** mezi rodiči a agenturou na venkově a ve velkých městech. V tomto ohledu byla také jedna z podnikatelek překvapená tím, že mají rodiče ostych sdělovat své (i zcela drobné) výhrady či připomínky ke každodenní péči o dítě a raději ukončí využívání bez udání důvodu, pokud jde o placenou službu a je pro ně snadnější komunikovat v tomto ohledu s někým, s kým mají neformálnější styk, tedy např. s kamarádkou.

T: „A proč to nevyjde, když vás osloví?"

R: „Já nevím, prostě je tady nějaká jiná mentalita, nechápu to, proč. To kolikrát už jsme měli i podepsanou smlouvu a ti lidé se třeba ani neozvou, když se máme domluvit na začátku těch poskytovaných služeb, neberou telefony nebo si je vypnou. Nefunguje to, tady to nefunguje…."

T: „Ale to je zajímavé, jako proč ne. Nebo ptají se třeba u toho, zajímají je jiné věci než ty lidi v tom městě?"

R: „Ne, zajímají je úplně stejné věci. Je to tady prostě jiné. A to chování, možná, co tady, když jsem takhle se o tom bavila s lidmi třeba, kteří tady žijí delší dobu, s kterými jsem se tady seznámila, tak možná je to i v tom, že ti lidé tady, jako hůř vám řeknou, že už nemají zájem. Oni chtějí zjistit nějaké podrobnosti, jak by to mohlo fungovat. A v Brně vám klidně někdo řekne, což je úplně normální - my o to nemáme zájem, máme jinou agenturu nebo vyřešili jsme si to jinak. Kdežto tady oni prostě ti lidé, nejsou asi na to zvyklí nebo mají strach vám říct, nevím. Jako nevím, je to těžké, je to můj pocit, moje zkušenost tady, že oni radši prostě se uzavřou do sebe, nekomunikují a tím to je pro ně jako vyřešené…" (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

Limity na straně agentur a placených chův (nabídky)

I v této perspektivě mnoho omezení rozvoje znovu odráží již zmíněnou nízkou poptávku ze strany rodičů, jejíž příčiny jsme již částečně rozebrali v předcházející podkapitole. Vzhledem k tomu, že rozhovory byly uskutečněny zejména se začínajícími podnikatelkami či agenturami, je patrné, že se zde objevují podobné potíže, které doprovázejí počátky jakéhokoli podnikání. Nicméně v oblasti péče o děti je nejmarkantnější právě **získání důvěryhodného statusu** pro větší počet lidí, zejména pokud mají lidé zkušenost pouze s tzv. doručenou službou - objednaná chůva jen přijede na místo, ale samotná firma sídlí někde jinde, tedy s ní obyvatelé menších měst nemají přímou, každodenní zkušenost, což se může jevit **větší oficiální agentuře** jako téměř nemožné z důvodu velmi pravděpodobného razantního převýšení nákladů nad přínosy v případě, že by vybudovali v dané lokalitě celou pobočku.

T: „Daří se vám tedy pokrýt náklady, které s tím máte? A jste spokojená s tím výdělkem?"

R: „Jako kdybych měla vzít jenom tady na [pojmenování regionu na jižní Moravě]*, tak to bych se rozhodně neuživila. Tady, já to víceméně jsem tady, jak se říká, začala dělat z toho důvodu, že jsem se sem přistěhovala. Ale pokud bych se měla rozšířit a nestěhovala bych se sem, tak bych to určitě nedělala. Takže já tady nějaké náklady na to mám, ale to pokrývá spíš potom výdělek v Brně."*

T: „Ano, takže tady je to vyloženě zatím nevratná investice…"

R: „Ano. Proto jsem říkala i s tou reklamou, že ono třeba by možná buď fungovala nějaká reklama tady v místních novinách, ale ta reklama v novinách je tak docela drahá a bojím se, že by se mi to jako ani nezaplatilo." (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

Ovšem co se týká **jednotlivců** (soukromých chův podnikajících na základě živnostenského listu bez zaměstnanců), je situace poněkud specifičtější. Většinou v dané lokalitě již žijí, proto mohou snadněji dosáhnout potřebné důvěry. Navíc je pravděpodobně **obvyklou praxí**, že před tím, než začnou oficiálně podnikat, vyzkouší si po určitou dobu poskytovat placenou péči o děti tzv. na černo v rámci své sociální sítě (např. v době vlastní mateřské a rodičovské dovolené). Na druhou stranu, může být jejich pověst více zranitelná (nespokojenost byť jednoho klienta se v malém městě snadněji rozšíří). Pokud se následně rozhodnou, že svoji činnost zlegalizují na bázi podnikání, naráží již na stejné problémy s růstem nákladů (daně, povinné odvody na zdravotní a sociální pojištění, pojištění zodpovědnosti apod.) a tedy i ceny podobně jako větší agentury, čímž se sníží finanční dostupnost pro rodiče, případně také jejich ochota novou cenu akceptovat, a potýkají se tedy s nedostatečnou poptávkou.

R: „.... Začátky jsou vždycky těžké, ale myslela jsem si, že to půjde lépe. Když jsem byla na mateřské, tam jsem měla pořád koho hlídat a teď, když to dělám na soukromo, tak je to jen občas."

T: „No a ty ceny třeba jste měla teda jiné, když jste hlídala na té mateřské?"

R: „No, to jsem měla nižší teda. … To jsem si brala 60 korun na hodinu. Ale jako zase, co jsem hlídala ty děti, tak oni už teďko chodí do školky, takže už mě nepotřebují." (JM1 začínající soukromá chůva)

R: „….ti lidé, co to dělají, ti zaměstnanci vlastně naši potencionální třeba, tak pro ně je to výhodnější, oni z toho nemusí odvádět žádnou daň a tak dále. Oni to nedělají na plný úvazek. Oni kdyby to chtěli dělat na živnostenský list, pro ně by se to nevyplatilo, protože jsou nějaké minimální odvody sociální a zdravotního pojištění a oni vlastně tím, že to nedělají, by to nedělali na plný úvazek, tak by nezaplatili tady ty minimální odvody nebo by zaplatili jenom ty a nic jiného by jim nezbylo." (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

Dalším omezením může být fakt, že nastavení podmínek podnikání v daném odvětví, zejména v případě pravidelné péče o děti mladší 3 let, přináší finančně poměrně náročné vstupní náklady, což se týká zejména hygienických nároků na prostory péče o děti a podávání jídla[137], což může být jeden z důvodů, proč je **provozování vázané živnosti péče o děti do 3 let spíše ojedinělé** a je **využívána hlavně volná živnost „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost".**

Avšak přes finanční výhodnost hlídání tzv. na černo vidí soukromé agentury svoje pozitivum v tom, že rodičům poskytují záruky či určitou úroveň garance (prověření personálu, pojištění odpovědnosti apod.), ovšem zkušenosti informátorů se ohledně požadavků rodičů např. na pojištění odpovědnosti různí.

R: *„Pro ně* [rodiče] *je to výhodnější, protože oni zase díky tomu můžou zaplatit té paní jiné peníze, protože ta paní z toho neodvádí žádné daně.... jsou tam ale určitá rizika. Ta paní nemá pojištění, oni si na ní vlastně nic nevezmou. Kdyby se něco stalo tomu dítěti a nebo v domácnosti. U té agentury mají nějakou záruku.... Funguje to a myslím si, že to je tady hlavní to finanční hledisko.*" (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech).

Jako významný potenciál k rozvoji soukromého podnikání může být také snaha soukromých poskytovatelů o **co největší flexibilitu** vzhledem k času objednání či zrušení zakázky, ale i k času zajištění péče o dítě (např. co se týká věku dítěte, denní doby, vyzvedávání ze školky, zajištění doučování dítěte - i v případě nějaké specifické potřeby dítěte, možnost péče i o nemocné děti). Agentury či soukromé chůvy často deklarovaly ochotu **se maximálně přizpůsobit aktuálním a specifickým potřebám rodičů i dítěte**.

Limity v kontextu podmínek poskytování služeb

V této části se budeme zabývat limity, které jsou určeny a ovlivněny nastavením celkového kontextu a významným okolnostem poskytování služeb soukromé péče o děti v ČR a informátoři je do určité míry vnímají jako bariéry v dalším rozvoji jejich podnikání. Agentury a soukromé chůvy poukazují na to, že jejich dalšímu rozvoji brání to, že nemohou konkurovat již velmi dobře zavedené síti veřejných mateřských školek a to zejména po finanční stránce.

T: „No, ještě mě napadlo, právě finanční stránka, flexibilita nebo vůbec pružnost v jednání, vidíte tam nějaké rozdíly, mateřská škola - soukromá agentura?"

[137] Srovnej podmínky provozování vázané živnosti „Péče o dítě do tří let nerodičovskou osobou v denním režimu" dle Zákona č. 455/1991 Sb. (§ 73a odst.1) v platném znění o živnostenském podnikání v soukromých zařízeních. Osoba provozující živnost „Péče o děti do tří let v denním režimu" je také povinna zajistit dle § 7 zákona č. 258/2000 Sb. v platném znění, aby byly splněny hygienické požadavky na prostorové podmínky, vybavení, provoz, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou, úklid a nakládání s prádlem, upravené prováděcím právním předpisem (vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých). Dále se na provozování živnosti vztahuje vyhláška č. 137/2004 Sb., o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných v platném znění.

R: „Já třeba bych do toho jako i soukromě šla [informátorka zvažovala otevření soukromé MŠ]*. Myslím si, že na to v podstatě z té vzdělávací, zkušenostní stránky mám prostě absolutně všechno. Ale té školce nemůžu konkurovat tím, že ona tím státem podporovaná je a já bych nebyla*." (JM4 „odrazená" potenciální soukromá chůva)

Na druhou stranu se agentury a soukromé chůvy stávají určitým **doplňkem veřejných MŠ** v případě jejich nedostupnosti (např. přeplněná kapacita, nedostatečná flexibilita ohledně věku dítěte a zápisu do MŠ, případ nemoci apod.) a zejména v určité míře **nahrazují mizející síť veřejné péče o děti do 3 let**, tedy jeslí (srv. kap. 6.1.4.1).

Dalším poměrně zásadně kritizovaným omezením je **nastavení podmínek a požadavků** na velmi **úzce vymezené vzdělání osob podnikajících v oblasti pravidelné péče o děti do 3 let**, po kterých je vyžadováno, aby absolvovali vysokoškolské či vyšší odborné zdravotní vzdělání.[138] Podnikatelé se většinou nebránili zvyšování vzdělání a pokládají různé vzdělávací kurzy či programy za užitečné a do jisté míry nezbytné. Nicméně tak úzká specializace pro práci s dětmi do 3 let jim často připadala poněkud přehnaná. **Jako vhodnou alternativu k požadavku na úplné zdravotnické vzdělání** nabízeli především kombinace: kurzů první pomoci, zásad zdravé výživy a vývoje dětí a/nebo pedagogického vzdělání, případně také potvrzení určité praxe v práci s dětmi. Samotní klienti se také dle názoru soukromých agentur a chův většinou vyptávají právě na rozsah zkušeností práce s dětmi či celkový vztah k dětem a/nebo vzdělání spíše pedagogického směru.

T: „Můžete říct, jaká kritéria [pro kvalitní péči o děti] *jsou podle vás důležitá, liší se to nějak podle věku? Jak byste to udělala, kdybyste mohla?*"

R: „Jako asi nějaké specifikum pro ty děti do tří let by tam být mělo, protože to dítě opravdu, vyžaduje péči jako mnohem, mnohem větší… je potřeba mnohem víc tomu dítěti rozumět a být na to připravená… než to větší dítě, s kterým už se domluvíte. To si myslím, že tam je velký rozdíl….Otázka je, jestli je nutné, aby to byla vázaná živnost. Asi v tomto pohledu ano. Ale rozhodně bych preferovala, aby tam byla možnost nějaké praxe. Myslím si, že to nemusí být jenom zdravotnické vzdělání. Jak jsem říkala, že člověk, který může mít jiné vzdělání, může mít skvělý vztah k dětem. A nevím, proč tam není třeba pedagogické vzdělání, proč ne? Může mít pedagogické vzdělání a může pracovat klidně v nějakém soukromém zařízení s malými dětmi, kde bude ta praxe prokazatelná, tak proč ne? Nebo nevím proč zrovna musí být dětská sestra, proč to nemůže být všeobecná sestra, která prostě má praxi s dětmi opravdu prokazatelnou." (JM3 majitelka brněnské agentury s pobočkami v menších městech)

T: „A chtěla bych se zeptat, jestli podle vašeho názoru by se měla ta péče o ty děti podle věku nějakým způsobem lišit. Pokud teda to není, pokud, v případě jakékoliv nemateřské nebo nerodičovské péče. Vidíte tam nějaké rozdíly?"

R: „Vím, že do těch 3 let, tak v podstatě živnostenský list může mít jenom zdravotní sestra. A to si třeba myslím, že toto je problém, protože já jako speciální pedagog a učitelka z mateřský školy, tak a tím, že s těmi dětmi pracuji, dělala jsem 5 let

[138] Požadované vzdělání na péči o dítě do tří let v denním režimu je dle tohoto živnostenského zákona vysokoškolské vzdělání v oblasti ošetřovatelství, vyšší odborné vzdělání ve studijním oboru dětská zdravotní sestra nebo všeobecná zdravotní sestra se specializací na pediatrii. K provozování této živnosti ovšem není stanovena délka praxe, ani není požadovaná způsobilost k výkonu zdravotnického pracovníka tak, jak to ukládá § 3 zákona č.96/2004 Sb. v platném znění k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče, ani není zákonná povinnost celoživotního vzdělávání, jako tomu je u ostatních zdravotnických pracovníků (Svobodová 2007) .

kojenecké plavání a prostě tyto věci, takže mám velké zkušenosti s miminkama a podobně. Tak si myslím, že to je prostě třeba z mojí strany problém, abych si ten živnostenský list udělala, protože se stejně o ty děti nemůžu oficiálně starat." (JM4 „odrazená" potenciální soukromá chůva)

S určitými komplikacemi se některé začínající soukromé chůvy či agentury setkaly při vyřizování nejrůznějších **administrativních úkonů** nezbytných pro podnikání, které pramenily jak z často **nepřehledné legislativy**, tak návazně také z toho, že např. pro živnostenské úřady jsou tyto typy živností zcela novým jevem a nejsou si zcela jisti svým postupem, což může být pravděpodobně typičtější právě pro menší města a obce, kde nejsou tyto žádosti příliš obvyklé či časté. Na druhou stranu, začínající podnikatelka byla dle svých slov výrazně **podpořena místním úřadem práce**, který jí zajistil účast v několika vybraných kurzech a dále také finanční podporu/dotaci. Pokud budeme uvažovat o tomto typu podnikání (zejména o vázané živnosti *„Péče o děti do 3 let v denním režimu*") jako o jedné z vhodných variant pro např. nezaměstnané matky malých dětí[139] (což byl právě tento případ v našem výzkumném vzorku), je nutné podotknout, že může být velmi obtížné jim tuto možnost zpřístupnit právě z důvodu požadavku na úplné zdravotnické vzdělání, čemuž se potenciální podnikatelé/ky nemohou v průběhu života dostatečně pružně přizpůsobit.

T: „A ještě se zeptám, co se týká legislativních podmínek,… vy s tím právě teď máte zkušenosti. ..Máte k tomu něco, co byste…"

R: „Úřady neumí pracovat společně. Já jsem pořád jenom lítala - stavební úřad, hygiena, živnostenský úřad. Na živnostenském úřadě nevěděli, co mi mají napsat do živnostenského listu, protože jsem právě neměla to vzdělání, tak jsem nemohla být v té vázané, tak jsem musela být ve volné živnosti. A zase tam není žádná volná živnost - hlídání dětí. To nejde, napsat jenom tak do živnostenského listu. Tak potom mi našli poskytování služeb pro rodinu a domácnost, kde je to rozvedené, že je tam hlídání dětí i do tří let věku dítěte. Včetně dětí do tří let věku dítěte… A potom taky ještě s hygienou jsem měla problémy. Oni zas nevěděli, co se mnou, protože tady to nikdo ještě nemá v [jméno menšího města na jižní Moravě]. *Tak nevěděli do čeho mě mají zařadit, že nejsem ani školka, ani agentura na hlídání dětí, že mám jenom občasné hlídání. Tak nevěděli, jestli musím mít malý záchodky nebo malá umyvadla. Nevěděli nic. Až asi tak po dvou měsících mi napsali, že ke mně nemají vyjádření* [smích]. *Ale pořád lítání a vyřizování a psaní dopisů a žádostí.*" (JM1 začínající soukromá chůva)

V souvislosti s legislativou si majitelé agentur stěžovali na **velmi vysoké odvody na daních a zdravotním a sociálním pojištění**, přičemž dle jejich názoru pak není možné provozovat danou živnost pouze jako přivýdělek, což by možná vzhledem k nižší poptávce po soukromé péči o děti na venkově bylo z finančního hlediska reálněji uskutečnitelný způsob podnikání. Toto omezení nepochybně posiluje tendenci k setrvání v sektoru tzv. šedé ekonomiky u menších agentur, které často pouze zprostředkovávají kontakt mezi klientem a chůvou a další vztah pak probíhá přímo mezi těmito dvěma subjekty a často právě v zóně šedé ekonomiky, což výrazným způsobem umožňuje snížit náklady. Uvažujeme-li o reálných nákladech a přínosech oficiálního podnikání v péči o nejmenší děti, je naprosto nutné také uvážit, do jaké míry může plánovaná novela o tzv. vzájemné rodičovské výpomoci ještě více limitovat či přímo diskriminovat soukromé poskytovatele, pokud chůvy v režimu

[139] Nezaměstnanost matek s dětmi je často charakteristická právě tím, že je často zapříčiněna nedostupností vhodných pracovních míst, které by umožňovaly optimálně sladit pracovní povinnosti s péčí o dítě (srovnej např. Bartáková 2006, 2008; Plasová 2008 a mnoho dalších).

vzájemné rodičovské výpomoci nebudou mít povinnost odvodů či povinnost splnit hygienické normy apod., jak je tomu u soukromých chův či agentur (srv. kap. 6.2.2.4 a 6.1.3.3).

6.1.5 Shrnutí

Soukromá péče o nejmenší děti poskytovaná na základě živnosti je v České republice poměrně novou záležitostí a její rozšíření a využívání je prozatím spíše ojedinělé. Existují v zásadě dvě právní možnosti, jak v péči o nejmenší děti podnikat. První se odvíjí na základě tzv. vázané živnosti **„péče o dítě do tří let věku v denním režimu"**, druhá je právně zakotvena jako provozování volné živnosti **„poskytování služeb pro rodinu a domácnost"**. Agentur a jednotlivců, kteří podnikají na základě vázané živnosti, je v celé ČR velmi omezené množství. Nevíce se přitom vyskytují v Praze a Středočeském kraji, kde zřejmě působí zhruba tři čtvrtiny takových osob/agentur.

Nehledě na právní formu jsou v praxi soukromým sektorem provozovány v současnosti tři hlavní typy služeb v oblasti péče o nejmenší děti. První jsou **miniškoličky, mikrojesle a hlídací dětská centra**, kde je péče o děti poskytována kolektivně. Tyto subjekty jsou jakousi obdobou obcemi zřizovaných jeslí, ovšem s tím, že usilují o vyšší kvalitu, individuálnější přístup ke klientům a jejich kapacita je ve srovnání s klasickými jeslemi výrazně menší, často činí okolo deseti až patnácti dětí. Přesto je zájem o tuto formu péče ze strany rodičů poměrně malý a může se proto uplatnit zejména v Praze, a i tam v době výzkumu (duben 2008) dle poskytovatelů těchto služeb nabídka lehce převyšovala poptávku. Ve zkoumaných regionech v severních Čechách a na jižní Moravě žádné podobné centrum aktuálně nefungovalo, byť se o jeho provozování v předchozích obdobích někteří jednotlivci neúspěšně pokoušeli. Při zhodnocení malé poptávky a poměru nákladů vůči ziskům však od záměru posléze ustoupili.

Rodiče nejmenších dětí, kteří jsou ochotni zaplatit vyšší ceny za péči o vlastní děti v soukromém sektoru na rozdíl od státního, většinou totiž preferují služby, které jsou značně individualizované a nikoliv kolektivní. Ty tvoří další a v podstatě největší skupinu služeb péče o děti - **individuální chůvy**, které pečují o dítě/děti přímo v jejich domácím prostředí. Výjimečně může chůva pečovat o dítě ve vlastní domácnosti, ale tato forma je méně častá a prakticky se nevyskytuje v případě, že chůva pracuje prostřednictvím agentury. Zájem o tyto služby je značně limitován poměrně vysokými cenami, které si při jejich pravidelném využívání například osm až deset hodin denně v pracovních dnech mohou dovolit platit jen rodiny s nadprůměrnými příjmy. I to je zřejmě důvodem, proč se v této praxi mohutně rozvíjí černý trh, který pomáhá ceny snížit. Agentury poskytující služby chůvy si zpravidla účtují zhruba 130-150 Kč za hodinu, zatímco chůva na černém trhu požaduje zhruba 60-100 Kč. Cena však není jediným motivem, proč někteří rodiče preferují černý trh. Funguje zde i silná rezervovanost rodičů k novému typu služby a nedůvěra svěřit malé dítě do individuální péče neznámé osobě. Výrazně tak převládá snaha najít chůvu neformální cestou, nejlépe z okruhu vlastních známých nebo prostřednictvím osobního doporučení od blízké osoby. Přestože jsou služby individuálních chův žádanější než soukromá kolektivní péče, v době výzkumu byla situace taková, že v regionech v podstatě převyšovala nabídka poptávku, tedy že klientů, kteří by byli ochotni za tyto služby pravidelně platit, bylo méně než inzerovaných nabídek žen, které chtěly tyto služby (často v šedé zóně ekonomiky) poskytovat. Poněkud jiná však byla situace v Praze, kde se několik provozovatelů agentur poskytujících hlídání dětí

v domácnostech zmínilo, že plně nestačí uspokojit poptávku a byli by schopni zaměstnat či zprostředkovat práci pro více kvalitních chův, než které měly aktuálně k dispozici.

Třetí možnost podnikání v péči o nejmenší děti spočívá ve **zprostředkování kontaktu mezi klientem a chůvou** a podpoře dojednání jejich smluvního vztahu. Tuto službu zajišťují agentury či jednotlivci, kteří v pravém slova smyslu o děti nepečují, ale pouze jsou schopni vybrat pro rodinu vhodnou osobu, která tuto službu nabízí. Zda je pak vzájemný vztah mezi rodinou a chůvou legální nebo funguje v šedé zóně ekonomiky, je další věc. Podmínkou však většinou je, že služba musí být využívána na pravidelné bázi. Jinak se ostatně ani rodičům nevyplatí platit za zprostředkování jednorázový poplatek. Tato služba zřejmě není příliš rozšířena už proto, že většinou rodiče preferují pro výběr chůvy spíše osobní sociální sítě a kontakty než anonymní prostředí agentur.

Jak bylo naznačeno výše, žádná ze soukromých služeb nerodinné péče o nejmenší děti není nijak masově využívána. Jedná se o oblast, která se zatím pouze rozvíjí a většina rodičů preferuje zajištění hlídání dítěte v případě potřeby rodinným členem (nejčastěji babička) nebo jinou známou osobou. **Nejvíce jsou soukromé služby péče o nejmenší děti rozvinuty v Praze**, kde se vedle jednotlivců nachází i agentury, které tyto služby poskytují. V tom Praha kontrastuje se zbytkem republiky, kde je poptávka po tomto typu služeb vzhledem k jejich ceně stále poměrně nízká a v naprosté většině rodin pečuje o dítě do tří let věku v domácím prostředí matka. Následně je využívána k zajištění péče o dítě síť mateřských škol. Prakticky zde proto chybí větší agentury na hlídání dětí a vyskytují se spíše jednotlivci, kteří tuto službu poskytují (často neformálně).

V regionech severních Čech a jižní Moravy byly zjišťovány **limity rozvoje soukromých služeb péče o děti v malých městech a obcích**. Byly přitom indikovány **limity na straně poptávky** zapříčiněné především vzorci chování, podporované přesvědčením, že pro dítě mladší tří let je nejvhodnější, když o ně celodenně v domácím prostředí pečuje matka. K tomu dále přispívá i situace na trhu práce a relativně nízká hladina příjmů žen vzhledem k cenám za pravidelnou péči chůvy. Identifikovali jsme však i **limity na straně nabídky služeb**, které spočívaly především v omezené možnosti získat důvěryhodný status v prostředí malého města bez osobních známostí. Souvisí to jistě i s výše uvedenými předsudky a představami, že o nejmenší děti má pečovat matka, a pokud to není možné, pak nejlépe nějaká jiná žena z rodiny, většinou babička. Nerodinná individuální péče o dítě je stále považována za výjimečnou. Naproti tomu není v pozdějším věku problém s využíváním institucionální péče v podobě mateřských škol. Při stanovení **kontextuálních limitů** omezujících rozvoj soukromé péče o děti jsme se setkali především se dvěma zásadními problémy. Prvním byly velmi striktní požadavky na osoby a provozovny péče o děti do tří let věku v denním režimu, které jsou nepochybně jedním z důvodů, proč je v ČR těchto vázaných živností registrováno velmi malé množství.[140] Striktní a příliš úzce vymezené jsou především požadavky na zdravotnické vzdělání osob podnikajících v této oblasti a dále hygienické normy na provozovny těchto služeb. Další nevýhodou je vysoké daňové zatížení velkých agentur, které jsou plátci DPH, jež činí 19 %.

6.2 Nerodičovská péče o nejmenší děti pohledem mateřských/rodičovských center

[140] Dle firemního monitoru Albertina podnikalo na základě této živnosti v roce 2007 méně než 100 subjektů.

6.2.1 Funkce mateřských center

V současnosti je v Síti mateřských center[141] registrováno téměř 300 mateřských/rodinných/komunitních center (dále jen MC). Celkový počet MC fungujících na území ČR je zřejmě ještě vyšší, ne všechna centra jsou totiž zaregistrována v Síti mateřských center, a rozsah jejich služeb je velmi pestrý. Z hlediska svých hlavních funkcí má MC umožňovat sdružování rodičů s malými dětmi, vytváření prostoru pro společné aktivity rodičů a dětí a výměnu informací a zkušeností. Smyslem MC je zprostředkovat setkávání matek/otců s dětmi a tím zmenšovat jejich společenskou izolaci na mateřské/rodičovské dovolené a poskytnout prostor pro vzájemnou výpomoc. **Zajištění hlídání dětí představuje** z **pohledu základní filozofie MC spíše doplňkovou službu**, jejíž nabídka závisí na poptávce rodičů v dané komunitě.

Vzhledem k předchozímu vymezení navštěvuje MC do určité míry specifická skupina rodičů, především matek, kteří se chtějí aktivně podílet na rozvoji svého dítěte a účastnit se aktivit v MC společně s dítětem, což se odráží i v názorech respondentek (například spíše nechtějí dávat dítě do jeslí).

Také v našem souboru se program i návštěvnost jednotlivých MC, které dotazované ženy zastupují, velmi liší. Některá MC již mají nabídku služeb i lektorů téměř na profesionální úrovni (spíše větší města), některá se zase více orientují na setkávání v rámci menší komunity (menší obce, začínající MC). Vytváření programu, který může zahrnovat i hlídání dětí, se odvíjí především od zájmu matek sdružených okolo MC. **Základní nabídka MC** obvykle obsahuje: **volně přístupnou hernu, zájmové kroužky pro děti (ale i rodiče) a vzdělávací semináře/přednášky.** Na tzv. volnou hernu není třeba se předem zapisovat, činnost dětí není organizována, do herny mohou přicházet „lidé z ulice", bývá dostupná vícekrát do týdne za nízký, spíše symbolický poplatek. Na zájmové kroužky a vzdělávací semináře či přednášky je zpravidla nutné se předem zapsat nebo potvrdit svou účast a poplatky za účast bývají vyšší. Návštěvnost jednotlivých MC z našeho souboru se různí podle jejich kapacity a šíře aktivit: od 5 do 15 rodin denně; respektive ve dnech, kdy je otevřeno. Rovněž je návštěvnost ovlivněna ročním obdobím či počasím, tj. v zimě přichází do MC více rodičů s dětmi než v létě. Jednorázový vstup, popřípadě tzv. dobrovolné vstupné, se pohybuje od 10 do 60 Kč za rodinu na dopoledne/odpoledne. Šíře programu se v jednotlivých MC různí, menší komunity se scházejí cca 3krát do týdne, naopak ve větších městech jsou aktivity zajištěny takřka na každý den. Program bývá diferencován podle věku dítěte. V organizaci a provozu MC, zvláště těch menších, se odráží i denní režim dítěte, kde hraje podstatnou úlohu spánek dětí po obědě, v tuto dobu jsou některá MC zavřena nebo je jejich provoz omezen.

6.2.2 Aktuální praxe

6.2.2.1 Formy hlídání dětí v mateřských centrech

Jak již bylo řečeno v úvodu, způsoby hlídání dětí se v jednotlivých MC liší. V zásadě je možné vymezit **tři** nejobvyklejší **formy: neformální vzájemná**

[141] Síť MC o.s. posiluje hodnoty rodiny, úlohy rodičů a mateřskou roli ženy ve společnosti, podporuje právní ochranu rodiny, mateřství a rovných příležitostí pro všechny, poskytuje svým členům podporu a metodické vedení, pomáhá vzniku nových MC, koordinuje společné projekty MC, pořádá vzdělávací a PR akce, hledá finanční zdroje na služby Sítě i na podporu MC, spolupracuje se státními i nestátními organizacemi, se státní správou a samosprávou i se zahraničními subjekty podobného zaměření.

výpomoc s pohlídáním dětí**, zajištění (po)hlídání dětí při akci organizované MC a** hlídání dětí jako **jedna z pravidelných služeb nabízených MC**.

Poměrně častá praxe je **krátkodobé pohlídání dítěte jinou matkou/známou osobou přímo v MC.** Jedná se o neformální vzájemnou výpomoc s pohlídáním dětí, která může být pravidelná či nepravidelná; obvyklejší je přitom nepravidelné hlídání zhruba na jednu až dvě hodiny (nákupy, úřad apod.). Provozovatel/zástupce MC tento typ výpomoci nemusí organizovat, je přirozenou součástí využití MC, které poskytuje vhodný prostor pro její realizaci. Jedná se o prostředí, které je známé jak dítěti, tak matce/hlídací osobě a ve kterém je možné dítě snadno zabavit (nabídka hraček, výtvarných potřeb apod.). Nicméně existuje i více organizovaná forma svépomocného hlídání, kdy se na základě vzájemné dohody matek, návštěvnic MC, vyhradí k této činnosti konkrétní dopoledne/odpoledne a matky se střídají v (po)hlídání dětí. Vzájemná výpomoc s hlídáním dětí v obou případech **funguje na bázi reciprocity, není vázána na finanční odměnu** a není ani podmíněna předchozí rezervací místa v MC; obvykle je totiž využívána v čase, který je vyhrazen volně přístupné herně. Podstatným prvkem je vzájemná známost, a tedy důvěra, matek a dětí.

„Takže ty úterky se to hlídání nedělalo oficiálně, ale ty maminky tam nechávaly děti a ostatní maminky je hlídaly tak přirozeně. Nebylo to nějak strukturované ... já jsem tam vždycky, tak vždycky jim ty děti pohlídám v to úterý. A nebo si tam přivedly ještě kamarádky, aby toho nebylo moc těch dětí na hlídání, abysme to zvládaly. Takže takhle jsme se tam střídaly." (SČ2, vedoucí MC)

Další relativně častou formou hlídání dětí je **zajištění péče o dítě v době jednorázové přednášky, odborného semináře či pravidelného kursu organizovaného MC**. Informátorky zmiňovaly například kursy angličtiny, rekvalifikační kursy (počítačový kurs, podnikatelské minimum apod.). Při této příležitosti bývá hlídání zabezpečeno v místě pořádání dané aktivity, většinou přímo v MC, a může být poskytováno **jak na úrovni vzájemné výpomoci, tak na oficiálnější úrovni, pak bývá placeno**. Věk dítěte není obvykle omezen. Matka je v případě potřeby v dosahu a za své dítě formálně nese zodpovědnost.[142] Do tohoto typu hlídání lze řadit i způsob, o jehož zavedení se uvažovalo v jednom regionálním MC, a sice tzv. „služba v nouzi". Jednalo by se o flexibilní službu, v jejímž rámci by bylo možné v případě akutní potřeby (např. neodkladná návštěva lékaře, kdy není v dosahu žádná známá osoba na hlídání apod.) zatelefonovat paní na hlídání a domluvit si s ní ohlídání dítěte v MC. Popřípadě vybrat jeden den v týdnu (např. středu, kdy jsou na úřadech úřední hodiny), kdy by MC zajišťovalo prostor pro toto „nouzové" hlídání dětí.

„A loni, když jsme měli ten vzdělávací projekt, financovaný Evropskou unií, tak matky tam měly různé kurzy, jako základy podnikání a počítače, a tak. A když ony chodily na ten kurz, tak my jsme jim hlídaly děti a tam to nebylo omezené věkem, že byly i třeba šestiměsíční, ty děti, nebo malá miminka." (P1, provozovatelka MC)

„Takže spíš to občasné [hlídání- pozn.] *jako pomoc v nouzi, pokud opravdu se stane, a vím, že se to stává v dnešní době dost často, že opravdu člověk potřebuje něco hned a nemá, kam to dítě dát. Tak v podstatě tady je telefon, tady je kontakt, není problém. Takhle by to mělo spíš fungovat. ... Aby lidé věděli, že třeba ta středa celá je možná, protože úřady jsou do šesti, a ten den by se hlídaly děti s tím, že když ho opravdu nemá kam dát* [dítě- pozn.]*, tak by mohla přijít.*" (JM3, vedoucí MC)

[142] Při tomto typu hlídání dětí matky často stvrzují svým podpisem, že za své dítě po celou dobu hlídání nesou zodpovědnost. Nicméně není zcela jasné, zda má tento způsob dostatečné právní zastřešení, opět především v případě hlídání dětí mladších 3 let.

A konečně některá MC mají ve své nabídce přímo službu hlídání dětí (v našem souboru se jednalo o 2 MC v Praze, ve 2 mimopražských MC o zavedení uvažují). V realitě i v představách se jedná o **dopolední zhruba tříhodinový program 1 až 2krát týdně**, který je určen dětem od 3 let. Tato služba, někdy označovaná jako **školička, má strukturovaný „školkový" program s různými aktivitami a je placená** (150,- Kč až 220,- Kč na 3 hodiny). Oběd ani odpolední spánek není zajištěn, svačinku mají obvykle děti s sebou. Do tohoto programu je třeba děti předem zapsat, neboť jejich počet je omezen, a to jak kapacitou prostoru, tak možnostmi lektorky. Přestože děti dochází celkem pravidelně, je rezervační systém do značné míry flexibilní. Obvykle je možné ještě večer před školičkou dítě odhlásit a do programu zařadit náhradníka. Hlavní důvod, který vede k zavedení „školičky" v MC, je poptávka ze strany matek. Ta, podle informátorek, vzniká na jedné straně důsledkem nedostatku míst v mateřských školkách, na straně druhé volním rozhodnutím matky nezařadit své dítě rovnou do mateřské školy.

„A někde teda, mimo jiné, mají takový tak zvaně školičky, takový alternativní, vlastně péči o dítě, o jeho rozvoj, zejména z těch důvodů, že vlastně ty rodiče nestojí o to dát dítě na celou dobu do školky, ale chtějí, aby to dítě bylo jako samostatně, třeba jeden den v týdnu nebo dva dny v týdnu. A je na mamince potom, jestli v rámci tý školičky někde vedle má nějaký svůj seminář, který třeba mateřské centrum nabízí nebo jestli to dítě je tam samotné." (P4, pracovnice Sítě MC)

„My normálně hlídáme děti teda až od 3 let ve školičce ..A prostě nabízíme hlídání a je o to hrozně velký zájem, protože tam chodí ty děti, které se nedostanou do školky a tak... Takže zájem o to je velký a my teďka zrovna tenhle rok, když neděláme ten nějaký vzdělávací projekt a máme tam víc prostoru a času, tak to můžeme rozšířit. Jde o to, jestli příští rok, když zas budeme mít vzdělávací aktivity pro maminky, jestli na to budeme mít prostory. Ale v podstatě měli jsme to jednou týdně. A teď se zjistilo, že to nestačí a že je o to velký zájem, takže teď už to máme 2x týdně." (P1, provozovatelka MC)

Smyslem hlídání dětí v MC však není instituci mateřské školy nahrazovat, jak se shodla většina informátorek, ale vytvářet k ní určitou alternativu, doplňkovou službu, ať už pro děti, které se do mateřské školy nedostaly, nebo pro děti, které jejich rodiče zatím nechtějí do školy umisťovat na celý týden. Zároveň panuje shoda v názoru na **pozitivní socializační funkci MC** před nástupem dítěte do mateřské školy. Jinými slovy, děti, které takzvaně prošly MC, mívají podle informátorek méně problémů při zařazování do mateřské školy. Na jedné straně si v MC osvojí komunikaci s ostatními dětmi, postupně se osamostatňují, naučí se určité pravidelnosti a jsou přitom v menším kolektivu než jaký je v mateřské škole. Na straně druhé může hrát i určitou roli věk dítěte. Pokud totiž navštěvují školičku v MC od 3 let, nastupují do mateřské školy později. Vyskytl se i **návrh na určité propojení služeb MC a mateřské školy**, které by mělo mít kladný vliv především na adaptační proces dítěte, ale i na vztahy v rámci místní komunity. V tomto případě by MC fungovalo jako jakýsi předstupeň mateřské školy, samozřejmě na bázi dobrovolnosti. Přes zmíněná pozitiva MC ve vztahu k mateřským školkám se dvě zástupkyně moravských MC zmínily o nedostatečné až špatné komunikaci s mateřskými školkami nejen v oblasti hlídání dětí. Slovy jedné z nich: *„Zatím ještě ta komunikace není taková asi, jak by měla být, že se každý trošičku drží na tom svým písečku." (M2)*. Mezi důvody, proč MC oficiálně hlídání dětí nezajišťuje, může tedy patřit i nevyřešené uspořádání vztahu MC a místní mateřské školy.

„A je to tak, že oni jsou takové, ty děti potom takové, oni jsou hodně v klidu, protože oni se naučí být v tom kolektivu s tou maminkou, ze začátku v tom centru. A nebo s

tou chůvou, kterou oni znají. A oni vlastně zjistí, že v tom kolektivu můžou být sami, v tom bezpečí toho dohledu. A potom, když jdou do té školky, tak neříkám, že je to stoprocentní, nějaké to přechodové období tam je vždycky. Ale je to kratší. A u některých dětí je to velmi krátké. Prostě přijdou a třeba týden mají problém a pak už je to dobré." (JM2, vedoucí MC)

6.2.2.2 Bariéry a limity hlídání dětí v mateřských centrech

V podstatě **zásadní překážkou** bránící v poskytování služby hlídání dětí mateřskými centry je **současná legislativa**, a to hlavně v případě zajištění hlídání dětí do 3 let, ale částečně i u dětí starších 3 let. Organizování pravidelného hlídání dětí, i dětí starších 3 let, se často jeví jako **příliš komplikované**, legislativa je v některých bodech restriktivní a v jiných má nejednoznačný výklad, což je příčinou obav z adekvátního právního zajištění takové služby MC, přestože potřeba alespoň občasného pohlídání dítěte reálně existuje a taková služba by byla využívaná. Informátorky zmiňují konkrétně **problémy se zajištěním přiměřeně vzdělaných chův či lektorů, problémy s přísnými hygienickými předpisy a nároky na prostor,** oboje se týká zvláště hlídání dětí do 3 let. Tuto službu ani žádné z oslovených MC nenabízí, důvodem však není pouze omezující legislativa, ale částečně i reálné nároky na individuální péči o nemluvňata a batolata.

„Naše mateřské centrum vyloženě hlídání jako v té klasické podobě nenabízí, protože my zatím, prostě neexistuje nějaký způsob, jak v mateřském centru, kde není zrovna vyškolená osoba nebo osoba s odpovídajícím vzděláním, vlastně pokrýt všechny ty požadavky, které na to hlídání dětí u nás jsou ... u nás se to týká především prostorů. Myslím teďka velikosti prostorů, vlastně těch metrů na dítě, protože většina mateřských center včetně našeho bojuje vlastně s nedostatkem prostoru nebo s tím, že sídlí v prostorách, které řekněme jsou použitelné pro takové ty, pro tu činnost formou kroužků nebo setkávání se těch maminek s dětmi. ... Nejhorší jsou ty hygienické předpisy a ty nároky na prostor, protože je přesně dané kolik metrů na jedno dítě plus k tomu zahrada." (JM2, vedoucí MC)

„Je pravda, že teď s takovým těžkým svědomím musím upřímně říct, že to hlídání, které se v současné době děje v mateřském centru, je v legislativním vakuu. ... A trápí nás to, protože se děsíme situace, že se něco přihodí. A stačí pak jenom jeden případ a půjde všechno k ledu ... s tím ale vycházejí na povrch zase obavy mateřských center. Jednak v mateřském centru není podmínka poskytovat to hlídání....Za druhé ne každé centrum ho chce poskytovat. ... No a ta centra, která by chtěla hlídat děti, která by třeba i v tom viděla do budoucna určitý zdroj financování, protože marná sláva, toho financování moc není. Tak se bojí, že ta legislativa bude tak složitá a náročná, že se nepodaří jim to zařídit. Protože vědí teď, jaká náročná legislativa je na zřizování jeslí, jak náročná legislativa je na zřizování firemní, respektive také není teda úplně definitivní, na zřizování třeba firemních školek... Takže toho se trošku bojíme, aby to potom nesklouzlo do nějakého institutu." (P4, pracovnice Sítě MC)

6.2.2.3 Formy nerodičovské péče

Na základě vlastních zkušeností, znalosti prostředí a časté komunikace s matkami malých dětí byly informátorky vhodným zdrojem i pro popis současné praxe nerodičovské péče o malé děti, zejména o děti do 3 let. Je ale nutné připomenout, že se jedná o názorově specifickou skupinu žen, ať už provozovatelek nebo návštěvnic MC, které pro děti do 3 let většinou upřednostňují rodinnou péči před institucionální.

To však při současném nedostatku míst v jeslích váhu jejich výpovědí nijak nezmenšuje, spíše naopak poukazuje to na omezený výběr možností rodičů/žen při slaďování péče o děti a zaměstnání.

Informátorky se shodly na **obvyklém postupu rodičů při zajištění občasné či pravidelné péče o malé dítě**, jenž se řídí především mírou důvěry v osobu, které svěřuji své dítě: **na prvním místě se oslovují rodiče/babičky**, následuje **kamarádka v rámci sousedské výpomoci**, potom **paní na hlídání s doporučením od přátel** a teprve **poslední volbou bývá agentura na hlídání dětí**. V současnosti jsou babičky podstatným, a zatím nezastupitelným, elementem při péči o předškoláky[143], a hlavně o děti do 3 let. Otázkou je, zda je tento model udržitelný i do budoucna. Na jedné straně se posouvá věková hranice pro odchod do důchodu a zkracuje se rodičovská dovolená (alespoň pro určitou část žen na 2 roky), ekonomicky aktivní babičky se pak nebudou moci tolik podílet na péči o vnoučata[144]. Na straně druhé se odsouvá narození prvního dítěte do vyššího věku, což naopak působí ve prospěch daného modelu, než vnoučata přijdou na svět, budou babičky už v důchodu.

Vedle zavedené instituce babiček je rovněž funkční vzájemná výpomoc s hlídáním dětí mezi kamarádkami/sousedkami, ať už se jedná o reciproční hlídání či jednostrannou pomoc, nezištnou nebo za finanční odměnu (ovšem bez právního zajištění, takříkajíc „na černo"). Informátorky se přikláněly, často na základě vlastní zkušenosti, k variantě bezplatné výpomoci, zvláště když se jednalo o občasné hlídání. Pokud není možné využít ani jednu z předchozích možností, nebo jsou tyto možnosti omezené, je třeba zaplatit si „paní na hlídání". Obvykle se jedná o osobu pokud možno známou, a lze jí tedy předem důvěřovat, například je doporučena přítelkyní nebo se jedná o člena širší rodiny apod.

Služby agentur na hlídání dětí se podle názoru informátorek, ať už jsou z hlavního města nebo z regionů, využívají až v nejkrajnějším případě, pokud vůbec. Důvody jsou dva: značná nedůvěra k cizí osobě, o jejímž vztahu k dětem rodiče nemají v podstatě žádné spolehlivé informace, a velká finanční zátěž pro rodinu. I v Praze je zajištění hlídání dětí přes agenturu považováno za službu určenou pro „jinou sortu lidí", vzhledem k ceně této služby, ale byla zmiňována i nedůvěra ve schopnosti najímaných chův.

„A myslím si, že to ještě bude hodně dlouho trvat, než si tady lidé zvyknou, říkám, možná v těch městech je to jiné, ale tak jak to vidím já a co slyším okolo, tak tady si prostě na to hned tak někdo nezvykne, že by měl dítě dát do nějaké hlídací agentury. ... To ho radši zavezou 50 kilometrů k babičce." (JM3, vedoucí MC)

„....myslím, že lidé z mateřského centra si buď dávají ty děti hlídat přímo do toho mateřského centra a nebo mají nějakou jednu hlídačku, chůvu, která chodí k nim. Ale většinou to není přes agenturu. Takže já s těmi agenturami vůbec žádné zkušenosti nemám a myslím si, že většina tady ženských z okolí taky nemá. A taky přes tu agenturu je to hlídání daleko dražší, takže si myslím, že asi jiná sorta lidí využívá

[143] Z průzkumu veřejného mínění o postavení žen na trhu práce vyplynulo, že zásadní pomoc prarodičů s péčí o nezletilé děti (každodenní až každotýdenní) využíval, využívá a využívat plánuje vysoký podíl rodičů a rodičovství do budoucna plánujících lidí (využívá jich 60 % rodičů s dětmi mladšími 6 let) [Křížová, Hašková, 2003:.37]. V jiném výzkumu, s cílovou skupinou žen s dětmi od 3 do 10 let, pomoc prarodičů s péčí o vnoučata využívalo dokonce 75 % z nich [Kuchařová, Ettlerová, Nešporová, Svobodová, 2006].

[144] V tomto případě bude působit i tzv. sendvičový efekt, tj. situace, kdy se zvyšováním důchodového věku sice ženy získávají možnost pokračovat v pracovní kariéře, na druhé straně je to staví do náročné pozice současného zvládání zaměstnání a pomoci širší rodině, tj. jak svým či partnerovým rodičům, tak dětem s vnoučaty.

tadydle to - placenou službu od agentury. Protože ty částky na hodinu jsou daleko vyšší, než když je to nějaký soukromník." (P1, provozovatelka MC)

„Takže řekla bych, že mnohem víc [než jesle – pozn.] *je tady rozšířené hlídání takhle malých dětí doma nějakýma hlídačkama, což je samozřejmě šedá ekonomika povětšinou... No a pak je další, a podle mě teda naprosto ideální možnost, a to jsou babičky a to vím, že to teda funguje víc než jsem myslela, že babičky fungují...*" (P3, provozovatelka rodinného centra)

6.2.2.4 Možné nové formy hlídání dětí

Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, výzkum v terénu potvrdil, že současný nedostatek služeb péče o děti předškolního věku (zejména do 3 let) je řešen v prvé řadě rodinnou či kamarádskou/sousedskou výpomocí popřípadě paní na hlídání. Pokud je hlídání placeno, jedná se obvykle o „šedou ekonomiku". Legální, ale finančně náročnější, služby například soukromých jeslí či hlídacích agentur si většina rodičů nemůže dovolit, i kdyby o to měla zájem. Jedním z návrhů na zlepšení této situace je **zavedení služby označované jako vzájemná rodičovská výpomoc**, která zatím není legislativně upravena, je však běžně praktikována. Jak tento návrh komentovala jedna z informátorek: *„ono to tak zčásti i funguje, bych řekla, u mnohých" (SČ2)*. Jedná se však většinou o krátkodobou a nepravidelnou výpomoc, dlouhodobá a každodenní péče je tímto způsobem řešena spíše výjimečně. Můžeme tedy předpokládat, že po jejím zlegalizování by o tuto službu měl být znatelný zájem vzhledem k profitu, který přináší oběma stranám – jak matkám, které hlídání dětí shánějí, za pro ně příznivých podmínek, tak matkám, které by ho rády nabídly, ale legálně[145].

Nicméně povědomí o chystaném zavedení vzájemné rodičovské výpomoci nebylo mezi informátorkami příliš vysoké, nejvíce informací měly respondentky v Praze. V **Praze je také tato alternativní forma péče o děti přijímána velmi pozitivně, v regionech se vedle kladného postoje projevuje větší opatrnost**. Tato mírná regionální diference může být zapříčiněna i výběrem pražských informátorek, dvě z nich totiž působí v Síti mateřských center, která je aktivně zapojena do přípravy reforem ve sféře rodinné politiky. Vedle toho by jednou z příčin mohl být již citelný nedostatek míst v pražských školkách a tedy reálná potřeba situaci řešit, na rozdíl od dalších regionů, kde si na nedostatek míst ve školkách zatím příliš nestěžovali. Rovněž v Praze, kde je život rodiny ekonomicky náročnější než v ostatních regionech, může na ženy působit větší tlak na dřívější návrat z rodičovské dovolené do zaměstnání.

Přesto **pozitiva** této **připravované služby celkově převažují nad výhradami**. Na jedné straně **rozšiřuje možnost volby**, zvláště pokud matka nechce/nemůže dávat dítě do školy a nemá dostatek financí na chůvu, která by docházela do domácnosti, a **umožňuje snazší přístup k legitimnímu neinstitucionálnímu provozování péče o děti, včetně dětí mladších 3 let.** A vzhledem k flexibilitě, kterou by nabízela, je prostředkem napomáhajícím sladit rodinné a pracovní role rodičů, zejména však žen. Na straně druhé má péče a výchova dítěte v rodinné skupině i další výhody zejména pro rozvoj dítěte, spočívající například v rodinné atmosféře, individuálním přístupu, věkové různosti napodobující sourozenecké vztahy atp.

[145] Osobu, která by službu vzájemné rodičovské výpomoci poskytovala, v textu označujeme jako chůvu, popřípadě denní chůvu někdy jako registrovanou chůvu.

„Já si myslím, že tady úplně, co je úplně nejdůležitější, tak aby se vytvořily, aby se ta zákonná norma upravila tak, aby to mohly ty maminky, které jsou ochotné hlídat, tak aby hlídat mohly. Protože to, co je tam teďka nastavené, to umožňuje možná snad ta volná činnost od těch tří let dál. Buďto posunout tu volnou činnost třeba od dvou a do dvou nechat tu vázanou s těmi podmínkami, které tam jsou. A nebo vyjmout ty hygienické předpisy tady z téhle záležitosti. ... Tak si myslím, že by to mohlo fungovat, ale v okamžiku, kdy oni začnou požadovat po těch maminkách stejné podmínky jako po školkách, tak to nemůže absolutně fungovat." (JM2, vedoucí MC)

Co se týká poskytování vzájemné rodičovské výpomoci, informátorky uváděly následující **problematické**, nejasné, **oblasti**: **právní vymezení zodpovědnosti chůvy**; **počet a věk hlídaných dětí**; podmínka, že **chůva musí být matkou starající se o dítěte** přibližně stejného věku jako děti svěřené do její péče; **domácnost chůvy jako jediné místo** péče o děti; otázka **důvěry v chůvu** a v neposlední řadě **tradiční místo mateřské školy** v oblasti péče o předškolní dítě a **možnosti MC**.

Asi nejčastěji bylo zmiňováno právní zajištění služby z hlediska zodpovědnosti, a to tak, aby byla vymezena nejen zodpovědnost chůvy za převzaté dítě a péči o něj (informátorky především zajímalo, jak by se řešila krizová situace, pokud by chůva měla v péči více dětí a jedno z nich by se např. zranilo), ale **aby i matka měla určitou záruku jiného hlídání v případě náhlé indispozice chůvy** (např. nemoci její nebo jejího dítěte), s tím souvisí i akceptace nutnosti pojištění chůvy.

„Ale i tak říkají matky tady o té službě, že třeba když máte maximum 5 dětí, ale jste na ně sama a hlídáte je sama doma, tak co pak děláte v případě, že jedno dítě vám odněkud spadne, nedej bože, a rozsekne si hlavu. Tak jak vy to pak v jednom řešíte? ... Ale když jste doma sama, nemáte tam manžela nebo babičku a hlídáte 5 dětí, tak potom co děláte s těmi zbylými čtyřmi, když tomu jednomu se něco stane?. ... A některé matky by se tady toho bály. .... Takže to by byl i důvod, proč by nesvěřily svoje dítě takhle mezi víc dětí. Ale chtěly by případně, aby měly jenom tu jednu hlídačku na svoje dítě." (P1, provozovatelka MC)

Dalším diskutovaným bodem byl počet hlídaných dětí a jejich věk. Většina informátorek souhlasila s tím, že by měl být **počet hlídaných dětí v domácnosti chůvy omezen**, zhruba **na 3 až 5 dětí**, přičemž ideální by bylo, pokud by mezi dětmi byly určité věkové rozestupy. I když tato podmínka se vztahovala zejména na mladší děti (cca do 2-3 let), a to vzhledem k velkým individuálním nárokům na péči o ně: *„Třeba 5 dětí v roce a půl si myslím, že je zcela nereálné v jedné osobě.*" *(P5)*

Informátorky měly často připomínky k podmínce, že činnost chůvy mohou vykonávat pouze matky, které mají ve své celodenní péči dítě přibližně stejného věku. Spíše převládal názor, že tato podmínka není podstatná pro kvalitní celodenní péči o dítě, důležitější je vztah k dětem jako takový. Ale vyskytl se i názor, že (čerstvá) zkušenost s vlastním dítětem může být výhodou, protože reakce jsou v určitých situacích přiměřenější než u žen, které již mají starší děti. Nicméně tato podmínka je vnímána spíše negativně, jelikož značně omezuje okruh osob, které by mohly hlídání dětí provozovat, měly by o to zájem a jejich služby by byly neméně kvalitní. Nejedná se pouze o vyloučení matek dětí ve školním věku, ale především o ženy o generaci starší a v důchodovém věku. Proto se několikrát vyskytl návrh právě na podporu, v rámci rodinné politiky státu, služeb hlídaní dětí „babičkami"[146].

[146] Například v Německu a Rakousku existuje služba nazvaná Leihopas/omas (babička/dědeček na zapůjčení).

Některé informátorky vnímaly jako omezující i **podmínku hlídání dětí v domácnosti denní chůvy**. Ne tolik z hlediska hygienických požadavků jako spíše z hlediska diskriminace potenciálních chův, které nemají vhodný byt, především co do velikosti. Jiné oblasti týkající se zajištění služby vzájemné rodičovské výpomoci, jako základní hygienické požadavky nebo příprava jídla, nebyly informátorkami téměř zmiňovány. Asi se, ve srovnání se zodpovědností a důvěrou v chůvu a její péči, jedná spíše o okrajové oblasti, které by neměly výrazněji ovlivňovat využití této služby.

Velmi důležitá je pak otázka **důvěry v chůvu**, která by péči o děti v rámci vzájemné rodičovské výpomoci poskytovala. Pokud by vzájemná rodičovská výpomoc legalizovala již zavedené vztahy na bázi sousedské výpomoci, pak by nejspíše došlo pouze k právní změně vztahu k chůvě/kamarádce, do jejíž péče rodiče svěřují své dítě a které již důvěřují. Na této rovině by od chůvy neočekávaly žádné zvláštní vzdělávání/kursy, kromě kursu první pomoci. **Důvěra a pozitivní zkušenosti stojí při výběru chůvy vždy na prvním místě**. Pokud by však nebylo možné zajistit si pro hlídání dětí osobu známou nebo alespoň někým doporučenou, a bylo by třeba se obrátit na „cizí osobu", změní se postoj informátorek v nedůvěřivý, podobný postoji vůči chůvám z „agentury". Ve vícero případech se informátorky zmínily, že by cizí osobě dítě raději nesvěřily. Nicméně od chůvy, kterou by informátorky osobně neznaly, rozhodně vyžadovaly, aby se mohla prokázat absolvováním určitého kursu, psychologického testu apod. (více viz kap. 6.2.3). Rovněž se domnívají, že možnost prokázat se adekvátním vzděláním/kursem by byla důležitá pro získávání důvěry i ostatních klientů. Avšak samotné vzdělání nezaručuje kvalitu jejího vztahu k dětem, proto je podle informátorek nutné se osobně seznámit s chůvou, s prostředím, kde by hlídání probíhalo, a často i s denním programem dětí. Názory na to, jak intenzivně by měla matka-klientka chůvu poznávat, se různí, od několika rozhovorů k několika týdenní adaptační lhůtě. Je však na místě opět připomenout, že ženy, které MC spravují nebo navštěvují, jsou do určité míry specifické právě tím, že se chtějí na rozvoji svého dítěte aktivně podílet a osobu, které svěřují své dítě, chtějí co nejvíce poznat, aby ji mohly důvěřovat.

„A kdybych toho člověka neznala, tak v každém případě bych to chtěla [certifikovaný kurs- pozn.]. *To bych nedala dítě jen tak nějaké mamince, jenom proto, že je maminka. To opravdu pro mě není kvalifikace. Chtěla bych asi o ní něco vědět víc. Takže určitě i nějaké třeba výsledky psychologických a podobných testů."* (P5, pracovnice sítě MC)

„Že pokud toho člověka neznáte asi dobře, že to je nějaká vyloženě kámoška, tak potom je špatné, když toho člověka vůbec neznáte a nemá nic, žádný papír ani žádné vzdělání."(P1, provozovatelka MC)

„Myslím si, že je to limitující, protože pokud má ten rodič k nějaké osobě, která hlídá děti, důvěru, tak to je rozhodující víc než ty papíry. Ty papíry vůbec nemusí vypovídat o té kvalitě, takže, já nevím, jestli bych dala, asi určitě bych nedala dítě hlídat někomu, koho neznám, komu nedůvěřuji." (SČ2, vedoucí MC)

Obecnějšího rázu je otázka **přijetí nové služby** vzájemné rodičovské výpomoci českou veřejností, laickou i odbornou. Přestože, jak již bylo řečeno, je sousedská výpomoc v současné době často využívaným (krátkodobým/nepravidelným) řešením hlídání dětí, při dlouhodobé/pravidelné péči o děti za peněžní odměnu se podle některých informátorek zvyšují nároky na zajištění kvalitního programu pro děti. To platí především **pro děti starší 3-4 let**, pro které se očekává **zajištění určitého strukturovaného programu téměř na pedagogické úrovni**, dá se říci na podobné úrovni jako v mateřské škole. Tato potřeba může povstávat z určitého tradičního **vnímání mateřské školy jako zatím**

nezastupitelné a spolehlivé instituce při péči o předškoláky **a může být do určité míry počáteční bariérou** při zavádění vzájemné rodičovské výpomoci jakožto alternativního modelu k mateřské škole, tj. pro děti starší 3-4 let. Ojedinělý je názor, že většina rodičů vnímá mateřskou školku jako „hlídací" instituci, jelikož prvotní smysl této instituce je umožnit ženě, aby mohla nastoupit do zaměstnání. Ačkoli obava z kritické až odmítavé reakce na chystanou službu vzájemné rodičovské výpomoci ze strany zástupců mateřských školek, jako výrazu jejich nesouhlasu s „laicizací" péče o děti a možná i strachu z konkurence poskytovatelů nové služby, byla zmiňována jen okrajově, bylo by přínosné se včas zaměřit i na zvýšení informovanosti o chystané službě učitelek a učitelů v mateřských školkách, a širší odborné veřejnosti, čímž by se dalo předejít možným negativním reakcím.

„A já si myslím, že možná, že to nebude nikdy taková masová záležitost [využití vzájemné rodičovské výpomoci]. *Ale když se podívám třeba do zahraničí, tak tam je to naprosto běžné. A ony ty chůvy fungují vedle všech institucí a nikdo netvrdí, že mateřská školka je špatná ... Ale vedle toho normálně fungují tyhle chůvy a jsou využívané. Takže já si myslím, že bude akorát problém, možná ze začátku trošičku se na to přeorientovat, na ten způsob myšlení."... „Protože my máme pořád ještě to myšlení trošičku, že jakoby věříme víc těm institucím než těm soukromým osobám."* (JM2, vedoucí MC)

„Poptávka je, ale je vyloženě po tom chtít umístit dítě do mateřské školy. Jako není tady poptávka po takovém tom soukromém nebo jiném hlídání." ..."Ale je to, tady ještě, je to pořád takové, že je to taková jakási jistota mezi těmi lidmi [důvěra v MŠ]. *Prostě věří tomu, důvěřují tomu. Já věřím tomu, že i kdyby tam byla učitelka sebehorší, tak pořád je to mateřská škola."* (JM3, vedoucí MC)

„A další veliké „ale" je, a to jsem tedy pochopila, když jsem mluvila tady na magistrátě se známými ze sociálního odboru. Ty s tím absolutně nesouhlasí, že by laici hlídali děti do tří let. Já myslím, že tady bude velký odpor té odborné veřejnosti." (P3, provozovatelka rodinného centra)

Denní program pro děti je podle informátorek automatickou součástí péče o děti a **chůva by** ho **měla mít rozmyšlený a připravený**, ať už s týdenním nebo i několika měsíčním předstihem, zvláště pro starší děti. Popřípadě by měla mít k dispozici či nahlédnutí seznam aktivit, které je schopna s dětmi dělat (výtvarné, hudební, pohybové a další aktivity). Součástí by měla být i každodenní vycházka, přizpůsobená počasí. Své dovednosti by pak registrované chůvy mohly prezentovat nejrůznějšími způsoby. Vedle klasických inzerátů, by měl být jejich seznam dostupný na obecním úřadě, v mateřských školkách, mateřských centrech a vhodná by byla i veřejná databáze dostupná na internetu, například s fotografií a kratší prezentací (aktivity, které nabízí, kursy, které absolvovala, zkušenosti apod.). Co se týče finanční stránky, pohybovaly se odhady od 100,- Kč na den po 50,-Kč na hodinu, výjimečně i 100, -Kč za hodinu hlídání. Dá se tedy říci, že **navrhovaný limit 5 000,-Kč za měsíc za celodenní péči o jedno dítě by měl být pro mnohé matky přijatelný.**

Přestože vzájemná rodičovská výpomoc je primárně zamýšlena jako hlídání v domácnosti chůvy, **za vhodný prostor pro provozování hlídání dětí je považováno i MC.** MC by mohla poskytnout prostor například chůvám, které si hlídání nemohou dovolit ve vlastní domácnosti (např. malý byt). Možnosti jsou zvláště v méně vytížených a dostatečně prostorných MC. Hlídání dětí v MC denní chůvou nabízí z pohledu informátorek i další výhody: především je v MC **téměř permanentní přítomnost minimálně jedné další osoby**, která může být nápomocna v případě nějakého problému (úraz apod.), a v případě potřeby může chůvu i zastoupit. Mimo to je MC také do určité míry **otevřeným prostorem umožňujícím veřejnou kontrolu,**

může tedy být pro některé matky/rodiče důvěryhodnějším prostorem než uzavřená domácnost chůvy. *„Když by to zaštitovala ta mateřská centra, kam ty maminky chodí a znají to tam, tak si myslím, že by to fungovalo.“ (P2)* Za výhodu se rovněž pokládá snadné seznámení jak dítěte, tak matky/rodiče s prostorem MC, například v době volné herny, a s tím spojené potenciální zapojení matky/rodičů v rámci lokální komunity. Mezi nevýhody patří především časově omezený rozsah této služby. Vzhledem k provozním možnostem MC by bylo možné ji nabízet pouze ve vybrané dny v týdnu, buď v dopoledních nebo odpoledních hodinách, jelikož zajištění oběda a odpoledního spánku je v MC problematické. MC může působit také jako zprostředkovatel připravované služby, může zaštítit registrované chůvy, které například prošly kursem, a být neutrálním místem při navazování vzájemných kontaktů chůvy a rodičů.

„..že bychom se pokusili nějakým způsobem ještě komunikovat třeba s městským úřadem, pokud zde vznikne ta poptávka, jestli oni by třeba nevytvořili někde prostor, kde by ty maminky mohly ty děti hlídat. Kde by ty chůvy mohly ty děti hlídat s tím, že my bychom, řekněme, mohli zajistit ty chůvy, jejich nějakou přípravu, pokud by vznikl teda nějaký ten balíček opatření nebo nějaký ten balíček toho vzdělávacího programu. Takže my bychom teda nějakým způsobem se pokusili pokrýt toto.“ (JM2, vedoucí MC)

6.2.3 Vzdělávání osob pečujících o děti

6.2.3.1 Specifika hlídání dětí od 0 do 3 a od 3 do 6 let

V současné době klade zákonná úprava značně odlišné nároky na provozování živnosti denní péče o děti do 3 let věku a péči o děti starší 3 let (viz kap. 6.1.1 a Příloha 1). V prvním případě je třeba splňovat podmínky odborné způsobilosti pro tzv. vázanou živnost, které jsou vymezeny zdravotnickým vzděláním přesně daného typu. V druhém případě jde o volnou živnost, se kterou může podnikat každá osoba starší 18 let splňující všeobecné podmínky pro získání živnostenského listu. Kromě toho jsou požadavky kladené na prostor, kde se provozuje hlídání dětí, velmi přísné a jejich dodržení může být poměrně náročné.

V podstatě **všechny informátorky tuto zákonnou úpravu více či méně kritizovaly. Podmínku zdravotního vzdělání pro péči o děti ve věku do 3 let v této podobě odmítaly a zpochybňovaly její smysluplnost.** Jak shrnula jedna respondentka: *„No, přiznám se, že mi to příde trochu na hlavu, aby člověk, který pracuje s dítětem, musel mít odpovídající zdravotnické vzdělání a žádné pedagogické.“ (SČ1)* Navrhovaly její zrušení nebo alespoň zmírnění a doporučovaly zavést povinné absolvování kursu první pomoci. Pro práci s dětmi upřednostňují pedagogické vzdělání, zvláště pokud se jedná o zařízení garantované státem. Současnou diferenciaci péče o předškolní děti podle jejich věku spíše zpochybňovaly, především v případě hlídání malé/rodinné skupiny dětí, kde jsou naopak věkové rozdíly vhodné. Pokud by to bylo nutné, raději by se přikláněly k posunutí věkové hranice ze 3 let na 2 roky. Z hlediska hlídání je totiž často možné již pro dvouleté děti vytvářet program se střídáním různých kratších aktivit; potřeba strukturovaného programu při práci s kolektivem dětí s jejich věkem stoupá. Přestože je možné děti do nejrůznějších činností zapojit již v batolecím věku, je v tomto období nutné věnovat zvýšenou pozornost zajištění hygieny dětí a přizpůsobit se jejich dennímu režimu. Lze tedy shrnout, že děti mladší 2 – 3 let jsou náročnější na individuální péči a jejich počet v péči jedné chůvy je tímto omezen, děti starší zase vyžadují zajištění programu, jedna chůva přitom zvládne i větší kolektiv dětí. V každém případě je však třeba respektovat

individuální vývoj a potřeby dítěte. Celkově není pozitivní působení menšího dětského kolektivu, dle některých informátorek, věkově omezeno.

„No mně se to strašně nelíbí to členění..... A prostě je mně líto, že oni jsou ty děti zaškatulkované a mně přijde, že oni jako si myslí, že do těch tří let ty děti jsou neschopné a do těch tří let oni se musí o ně starat jako v nemocnici. A od tří let najednou všechno umí a teď se můžou učit tu výtvarku a teď se můžou učit to zpívání. ... A prostě v okamžiku, kdy my je zaškatulkujeme do nějaké škatulky dětí do tří let a budou se o ně starat zdravotní sestry, tak mně připadá, že ještě pořád mně to nezaručí to, že ona ta zdravotní sestra je neposadí před televizi a nenechá je tam čumět na pohádky celé dopoledne." (JM2, vedoucí MC)

6.2.3.2 Způsob vzdělávání osob pečujících o děti

Požadavek na vzdělání registrované chůvy byl v tomto textu již vícekrát zmiňován, přitom informátorky příliš nerozlišují, zda se týká pouze chův registrovaných v rámci vzájemné rodičovské výpomoci a pečujících o děti ve své domácnosti, nebo chův obecně, provozujících živnost mimo svou domácnost, například v rámci MC. Rovněž je zřejmé, že jej odlišují od vzdělání osob pečujících o předškolní děti v institucích garantovaných státem (tj. MŠ).

V pojetí vzdělávání osob pečujících o děti, v našem případě chův, se objevují dva přístupy: striktní a liberální. Na jedné straně se absolvování kursu (školení, semináře) pokládá za nezbytnou podmínku, na straně druhé za vhodnou nikoli však nutnou podmínku k poskytování péče o děti, jinými slovy nabídka takového kursu by měla existovat, ale je na zvážení potenciální chůvy, zda jej chce absolvovat. Liberální přístup vychází mimo jiné z reálné situace žen, které mají vztah k dětem a zkušenosti s péčí o ně a objektivně kurz nepotřebují. Přesto se většina informátorek shodla, že **hlavním přínosem certifikovaného kursu je, kromě jeho informační a vzdělávací funkce, také zvýšení důvěry v chůvu ze strany rodičů** (zvláště pokud ji osobně neznají). Podobně však **může posílit sebevědomí potenciální chůvy a tedy ovlivnit i rozhodnutí nabídnout své služby ostatním** (jak díky získaným znalostem, tak díky certifikátu). Absolvování kursu a úspěšné složení závěrečného testu, popřípadě i psychologického testu či pohovoru, by mělo rovněž funkci určitého síta, kterým prošli jen opravdu vážní (a kvalitní) zájemci o práci registrované chůvy. Nicméně z hlediska rychlého řešení nedostatku institucionální péče o předškolní děti, se organizace a zajištění kursů jeví jako relativně zdlouhavý proces, i vzhledem k tomu se některé informátorky přikláněly k liberálnějšímu přístupu. Objevil se i kompromisní návrh na dodatečné absolvování vzdělávacího kursu, například do roka po registraci chůvy, popřípadě korespondenční/internetový test na základě samostudia informační brožurky, alespoň v počáteční fázi zavádění vzájemné rodičovské výpomoci do praxe.

Pokud se jedná o obsah kursů, **všechny informátorky se shodly na zařazení kursu první pomoci s nácvikem řešení krizových situací a nutnosti jeho obnovování.** Vedle toho by bylo vhodné, aby byl vypracovaný určitý modelový postup, jak se má chůva zachovat, pokud se například jedno dítě zraní. Do programu kursu by dále mělo být včleněno pedagogické minimum, psychologické přednášky vztahující se k dětem v předškolním věku (např. jak se chovat ke vzteklému dítěti, k dítěti, které má amok apod.), právní minimum (zvláště jak udělat smlouvu mezi chůvou a rodiči), popřípadě téma hygieny a výživy. Nedílnou součástí by pak podle některých informátorek měl **být psychologický test uchazečky o registrovanou chůvu, jehož smyslem by bylo zachycení osob nevhodných pro práci s dětmi**.

Navrhovaná doporučovaná délka kursu se pohybovala od dvoudenního po šestnáctidenní, který by byl rozložen například do čtyř čtyřhodinových bloků jednou za týden popřípadě za 14 dní. Cena kursu by měla být pro účastnice co nejnižší, kursy by mohly být primárně finančně pokryty z grantů poskytovaných Evropskou unií a popřípadě státními granty. Informátorky se shodly, že by kursy mohly probíhat v MC, eventuálně by MC byla schopná zařídit jiné vyhovující prostory, a rovněž by zajišťovala lektory a především díky svým zkušenostem i hlídání dětí při těchto kursech (vzhledem k cílové skupině matek s malými dětmi by to bylo nutné). Pokud by tedy k registraci denní chůvy bylo podmínkou i absolvování kursu, bylo by vhodné, aby bylo zavádění takového vzdělávacího programu co nejvíce jednotné, a tedy dostatečně srovnatelné, a to z hlediska obsahu, délky kursu a regionálního pokrytí. Možným koordinátorem **organizace a náplně takového vzdělávacího programu by byla Síť mateřských center,** která má celorepublikovou působnost, bohaté zkušenosti s komunikací s MC a byla by schopná zajistit standardizovanou podobu kursu.

„Ano, to je jedna věc, že si myslím, že to by bylo fajn určitě, pokud máme psychologické testy, které fungují, tak asi by bylo fajn, aby ti lidé prošli nějakým jedním pohovorem s psychologem, který jim dá testy. Podívá se na to, napíše - doporučuji, nedoporučuji. Potom si ale myslím, že to chce nějaké vzdělávací bloky, třeba 4, jako já nevím, jako opravdu první pomoc, nácvik a psychologie nějaká dítěte do těch 3 let." (P3, provozovatelka rodinného centra)

„No já si myslím, že by tam nějaký kurz mohl být, že když by byla jakoby, stejně to bude jakoby registrované u nějakého úřadu. Tak ten úřad, když bude vydávat nějaké takové povolení, tak by k tomu mohl říct: „Budeš muset absolvovat tady ten kurz v rámci třeba, já nevím, kolik hodin." *A tam by mohl být třeba kurz první pomoci, protože to se může stát hned, že dítěti zaskočí kulička, tak co s tím? Možná taky jakoby, aby se to dítě tam nenudilo, tak ta maminka by mohla být vyzbrojená nějakým třeba jakoby množstvím nápadů, co s těmi dětmi dělat. Ale myslím si, že hodně ten kurz první pomoci.*" (SČ3, vedoucí MC)

„Nebylo by to nutné pro tu práci, když si je člověk tak jistý, že to zvládá, tak to mít nemusí [vzdělání – pozn.]. *Ale měla by být možnost toho vzdělání, když ta maminka chce to vzdělání si udělat, tak si myslím, že ta možnost by měla být, aby právě ona získala tu jistotu, že to dělá dobře, protože si myslím, že by o to byl obrovský zájem. Obrovský…. že by bylo samozřejmě ideální, kdyby takové vzdělání, aby bylo jakoby jednolité, aby bylo, aby mělo po celé republice podobnou úroveň, že by ho zajišťovala Síť. Že by nějakým způsobem Síť dostala na to vlastně mustr. ... Ale určitě si myslím, že by to chtělo jednotně začít, aby nevzniklo 10 různých školících středisek a každé mělo úplně jinou úroveň. To si myslím, že by nebylo úplně ideální...*" (P5, pracovnice Sítě MC)

6.2.4 Shrnutí a doporučení

Mateřská centra jsou v současnosti využívaná řadou rodičů/matek s dětmi a stala se nedílnou součástí mnoha komunit/obcí/měst, rozšiřují se nejen jejich aktivity, ale i jejich počet progresivně roste[147]. Jejich smysl je především ve sdružování rodičů s malými dětmi a společných aktivitách matek s dětmi, zároveň však představují, při dnešní nedostačující kapacitě institucionální péče, určitý **potenciál spojený s hlídáním dětí v předškolním věku**. Nyní **má hlídání v MC** tři nejčastější podoby:

[147] Podle výročních zpráv Sítě mateřských center, bylo ke konci roku 2005 registrováno 119 členů, ke konci roku 2006 již 190 členů, na podzim roku 2008 podle databáze přístupné na www. materska-centra.cz je zaregistrováno 277 členů.

neformální vzájemná výpomoc s pohlídáním dětí, zajištění (po)hlídání dětí při akci organizované MC a hlídání dětí jako pravidelná (1 až 2 dopoledne za týden) služba nabízená MC, která je zaměřená obvykle na děti starší 3 let. **Avšak mnohá MC tuto službu nenabízejí**, brání jim obvykle **legislativa** upravující poskytování služby hlídání dětí, která je podle jejich názoru **příliš komplikovaná** a zbytečně přísná. Především je kritizována podmínka vázáné živnosti u péče o děti do 3 let a striktní hygienické předpisy. Také proto je připravovaná služba vzájemné rodičovské výpomoci pozitivně vnímaným krokem. Navíc navrhovaný **finanční limit 5 000,-** Kč za měsíc za celodenní péči o jedno dítě **by měl být pro mnohé matky**, potenciální klientky, **přijatelný**.

Nicméně je několik oblastí, které je třeba před zavedením nové služby upřesnit nebo zvážit. Jedná se na prvním místě o **právní vymezení zodpovědnosti chůvy**, zvláště v případě úrazu jednoho z hlídaných dětí a v případě náhlé indispozice chůvy. Dále by měl být omezen počet hlídaných dětí, maximálně na 5 i s vlastním dítětem, přitom by bylo vhodné uvažovat například o ročních věkových rozestupech, zejména u dětí do 3 let. Vedle toho vnímají pracovnice mateřských center jako diskriminující podmínku, že chůva musí být matkou starající se o dítěte přibližně stejného věku jako děti svěřené do její péče. A to proto, že toto pojetí vylučuje mnoho vhodných kandidátek na hlídání dětí, zejména žen nad 50 let, které tak zůstávají v kategorii „hlídání na černo". Obdobně považováno za do určité míry omezující i místo hlídání dětí, pokud by bylo vymezeno pouze jako domácnost chůvy. A to opět hlavně proto, že tím budou diskriminovány ženy, které nemají k dispozici vhodný byt. Řešením by bylo umožnění větší flexibility ohledně místa hlídání dětí, které by nemělo být omezeno pouze na domácnost chůvy. Chůvy v programu vzájemné rodičovské výpomoci by měly mít možnost hlídat děti například v bytě klientů nebo na nějakém veřejném místě. Řešením by bylo místo hlídání vůbec nespecifikovat a ponechat na rozhodnutí rodičů a chůvy, kde bude probíhat.

S tím souvisí i **otázka důvěry v potenciální chůvu**. Jedná-li se o osobu rodičům známou, neměl by být s poskytováním služby vzájemné rodičovské výpomoci problém. Jsou-li však nuceni oslovit osobu cizí, může být právě domácí prostředí chůvy do určité míry překážkou ve vytváření důvěry, potažmo ve využití této služby. Pokud by tedy chůva měla možnost poskytovat své služby například v MC (samozřejmě s omezeným počtem dětí), které je otevřeným prostorem s možností vhledu do chůviny práce, na rozdíl od uzavřené domácnosti, zřejmě by tato služba, připomínající svou formou „institucionální" péči, získala, alespoň zpočátku, větší důvěru části rodičů, už vzhledem k ve společnosti relativně zakořeněnému názoru na nezastupitelnost institucionální péče o dítě starší než 3 roky. Podobně by mohla být vhodným prostorem i domácnost klientů, tedy prostředí, na které je dítě zvyklé.

Je tedy zapotřebí **uvažovat o výrazné změně**, **zmírnění** nebo zrušení, **podmínky vázané živnosti v případě hlídání dětí do 3 let a k tomu se vztahujících hygienických požadavků, alespoň pokud by hlídání provozovala fyzická** osoba. Nebo by bylo přinejmenším vhodné zvážit rozšíření vzájemné rodičovské výpomoci i na prostory mimo domácnost chůvy, například na pronajaté prostory, eventuálně zrušit podmínku „být matkou malého dítěte". Rovněž by bylo třeba vytvořit funkční, ale nikoli restriktivní, legislativní úpravu týkající se hlídání dětí v MC a tím podpořit tyto jejich aktivity. Také by bylo přínosné se včas zaměřit i na zvýšení informovanosti o chystané službě učitelek a učitelů v mateřských školkách, a širší odborné veřejnosti, čímž by se dalo předejít možným negativním reakcím.

Před oficiální registrací by měla **chůva absolvovat povinně kurs první pomoci,** vhodné by byly i psychologické testy a vzdělávací kurs, v rozsahu maximálně

16 hodin. Hlavním přínosem certifikovaného kursu je, kromě jeho informační a vzdělávací funkce, také zvýšení důvěry v chůvu ze strany rodičů (zvláště pokud ji osobně neznají), kteří by chtěli využívat její služby. Podobně však může posílit sebevědomí potenciální chůvy a tedy ovlivnit i rozhodnutí nabídnout své služby ostatním. **Organizaci a koordinaci kurzů by mohla realizovat Síť mateřských center, která má celorepublikovou působnost, bohaté zkušenosti s komunikací s MC a byla by schopná zajistit standardizovanou podobu kursu**. Na regionální úrovni by ji zajišťovala jednotlivá mateřská centra. Zdá se, že jediným problémem je časová náročnost přípravy a realizace kursů. Proto se absolvování delšího kursu nezdá úplně vhodnou podmínkou v situaci, kdy je třeba rychle řešit akutní nedostatek kapacity institucionálních zařízení. Tudíž je možné v počáteční fázi zavádění služby vzájemné rodičovské výpomoci tuto podmínku zmírnit: buď podmínit registraci chůvy absolvováním potřebného kursu například do jednoho roka, do doby než se vytvoří systém kursů, nebo vytvořit informační brožurku a na jejím základě sestavit korespondenční/internetový test, jehož splnění by bylo podmínkou k registraci.

7. Závěry

V této studii bylo hlavním cílem podrobněji popsat různé stránky poskytování a využívání služeb denní péče o děti. Podle zadání zadavatele projektu bylo cílem ověřit, do jaké míry jsou zařízení denní péče dostupná z hlediska prostorového, kvalitativního (variability nabídky) a finančního. Východiskem pro koncipování projektu byla z různých stran znějící kritika systému denní péče, především ze strany organizací reprezentujících zájmy rodin a matek a ze strany nadnárodních institucí, zejména Evropské unie. Také v posledních letech rostoucí počty neuspokojených žádostí o přijetí do mateřské školy, jako nejčastěji požadovaného a navštěvovaného zařízení denní péče, poukazovaly, spolu s rostoucí porodností, na ohnisko problémů, a to jak z hlediska podmínek pro zaměstnanost rodičů malých dětí, především žen, tak z hlediska harmonizace rodiny a zaměstnání.

Provedená analýza na základě statistických dat a série výběrových šetření **neprokázala zásadní nedostatky systému. Potvrdila však** výchozí předpoklady v tom, **že systém služeb denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku zajišťuje poptávku po těchto službách značně nerovnoměrně.** Rozdíly jsou především teritoriální, z hlediska věku dětí a z hlediska forem péče. V případě **teritoriálních nerovností** se jedná o rozdíly mezi obcemi různé velikosti, nelze však jednoduše říci, že by venkovské malé obce byly v horší situaci, než (velká) města, nebo naopak. Z různých hledisek se jevila situace příznivěji ve městech, z jiných naopak na venkově. Velká sídla nicméně mají výhodu v širší nabídce forem zařízení denní péče.

Pokud jde o **nerovnosti s ohledem na věk dětí**, pak máme na mysli zásadní rozdíl mezi rozsahem využívání služeb denní péče v případě dětí do tří let věku a dětí starších, ať už ve věku předškolním nebo mladším školním. U druhé skupiny jednak hraje stěžejní roli institucionální péče, a jednak tato zařízení využívá velký počet dětí, v případě mateřských škol naprostá většina dětí z příslušných populačních ročníků, u školních družin zhruba polovina (hlavně v závislosti na zájmu rodičů, nikoliv na dostupnosti). Naproti tomu v případě nejmladších dětí je tomu přesně naopak. **Do jeslí a obdobných zařízení dochází jen zlomek dětí odpovídajícího věku**. Hlavním důvodem však je nezájem rodičů, byť do jisté míry způsobený samotným systémem – nárůstem výše poplatků za jesle, navíc výrazně vyšších oproti mateřským školám.

Poslední jmenované hlavní **rozdíly – podle forem péče** – zahrnují zejména nerovnováhu mezi podílem institucionální péče a alternativních forem, zajišťovaných soukromým a občanským sektorem. To v sobě nese dva problémy. Jedním je malá dostupnost alternativ ke kolektivní výchově pro ty rodiče, kteří požadují individuální péči podobnou rodinnému prostředí. Druhým je fakt, že se alternativní formy péče nevyskytují a nerozvíjejí tam, kde je institucionální péče z ekonomických a organizačních důvodů nevýhodná či přímo nemožná.

Jaké jsou **možnosti odstraňování nebo alespoň zmírňování diskrepancí mezi nabídkou a poptávkou po službách denní péče o děti** a jaké mají perspektivy či naopak bariery se uplatnit?

Nejprve v případě jeslí. Nezdá se pravděpodobné, že by bylo možné rozšířit počty **jeslí** v jejich stávající podobě do malých obcí s malým počtem nejmladších dětí. Přitom však jesle nejsou i v mnoha obcích velikostně srovnatelných s těmi, kde jesle „prosperují", a proto je třeba podpořit jejich **znovuotevření v takovýchto středně velkých obcích**. Náklady na jesle pro rodiny však nesmí být demotivující k jejich

využití. To je ovšem individuálně velmi diferencovaný aspekt, což omezuje možnost plošného řešení. Na malých obcích se zavádění jeslí jako samostatných subjektů jeví jako zcela neekonomické. Možným řešením je jejich zřizování jako **samostatných oddělení mateřských škol**. Vzhledem k odmítavému postoji snížit věkovou hranici dětí v mateřských školách ze strany jejich pracovníků by se muselo jednat o oddělení samostatná s ohledem na věk dětí (mladší tří let) a na obsah činností a péče. Tedy společné by v zájmu efektivity existence takového kombinovaného zařízení byly prostory (budova), správa, zajištění stravování apod. Posledním možným řešením je vytváření lepších podmínek pro menší útvary služeb hlídání dětí, tedy **zařízení, která by nebyla založena na tak náročných požadavcích** hygienických, kvalifikačních apod. jako jesle. **Uspokojovala by** zřejmě především **potřebu**, u dětí v nejnižším věku dost frekventovanou, **nepravidelných, polodenních nebo krátkodobých služeb péče**.

V obcích (městech), kde jsou služby jeslí dostupné, bývají k dispozici i další formy pomoci matkám nejmladších dětí. Jen v malém měřítku jsou to ale alternativy klasické jeselské péče v plném jejím rozsahu. Naopak **tam, kde rodiče nemají možnost dávat děti do jeslí, se jim nenabízí ani obdobná péče jinou formou**. I z tohoto důvodu je třeba dále hledat formy služeb péče o děti, které vyhovují podmínkám menších obcí.

V případě jeslí je citlivou otázkou jejich **finanční nákladnost**. Ta se podílí na nevysokém zájmu o jesle. Na druhé straně podporuje zájem o MŠ u rodičů dětí mladších tří let. Protože tyto děti nebývají v MŠ zrovna vítány, žádosti jejich rodičů zvyšují formálně počty odmítnutých žádostí. Nejedná se pouze o cenu samotnou, ale zejména o ztrátu rodičovského příspěvku, která je s využitím jeslí spojena. Snaha o jeho zachování je klíčovým motivem pro to, že rodiče nejčastěji využívají jesle pouze na pět dní v měsíci (než pravidelně a celý měsíc). Po zavedení zkrácené rodičovské dovolené tento motiv pro část žen vymizí, ale pro jejich větší počet potrvá nadále. Matky dětí mladších tří let přitom dnes nemají možnost využívat jesle na 4 hodiny denně při pobírání rodičovského příspěvku (jak je tomu u dětí starších tří let v MŠ), přestože stát ze svého rozpočtu na jesle, na rozdíl od MŠ, nepřispívá. Zvýšení podílu obcí na financování ve prospěch snížení poplatků rodičů se podle vyjádření konkrétně dotázaných představitelů obcí nejeví jako reálně možné z mnoha důvodů. Řešení je třeba hledat buď v dalších zdrojích nebo v organizaci jeselských zařízení. Další možností je jejich (opětné[148]) zařazení do školského zákona jako školských zařízení pro nejmenší děti, čímž by získaly podobné nároky na financování ze státního rozpočtu, jako mají MŠ.

Pro kombinovaná zařízení jeslí a mateřských škol (nejen místo začleňování dvouletých dětí do stávajících MŠ) se vyslovují někteří představitelé obcí i odborníci různých relevantních vědních oborů. Jistou rezervovanost vyjadřují představitelé MŠ, ale ta se týká zapojení dětí mladších tří let do stávajících MŠ, kde je jejich zdrženlivost pochopitelná. Ve prospěch tohoto řešení hovoří řada důvodů. jeden z argumentů ve prospěch takových zařízení poukazuje na to, že na základě zkušeností ze zahraničí by bylo dobré vytvořit podmínky pro zřizování zařízení, které by zahrnovalo jesle a mateřskou školku, děti by je mohly navštěvovat kontinuálně od 0 do 6 let. Výhodou těchto zařízení je kontinuita docházky do známého prostředí, možnost pro rodiče umístit sourozence širší věkové skupiny do jednoho zařízení a kontakt s personálem a pedagogy, které znají. V České republice existují jesle, školky, družiny pouze odděleně a řídí se odlišnými právními předpisy. Obcím by to zracionalizovalo financování denní péče o děti při zachování dostatečně vysokých nároků na hygienu a kvalifikaci pracovníků apod. Principiálně obdobnou a svou formou

[148] Tak tomu bylo podle Vyhlášky MŠ č. 87/1980 Sb., jejíž platnost byla zrušena v roce 1992.

specifickou možností racionalizace poskytování služeb denní péče na obcích je spolupráce či propojení této péče na mateřských a základních školách[149].

Ačkoliv **mateřské školy** zřizují i nejmenší obce, v 95 % obcí jsou přímo v nich nebo v blízkosti dostupné, v 91 % obcí uspokojují poptávku všech nebo většiny zájemců a navštěvuje je přes 90 % dětí ve věku 3-5 let, přesto jsou v ČR oblasti, kde je obtížné získat místo v MŠ. Jsou to případy (části) velkých měst a jejich satelitů, především Prahy. Mimo teritoriální odlišnosti v dostupnosti existuje větší neuspokojená poptávka u rodičů, kteří chtějí dítě dávat do školky na pět dní v měsíci nebo 4 hodiny denně, aby mohli splnit požadavky pro nárok na rodičovský příspěvek. Pro MŠ představuje tento požadavek finanční a organizační problémy, takže mnohé upřednostňují zájemce o celodenní a celotýdenní docházku. Ani takto způsobený deficit míst ve školkách není plošně rozšířen, je však koncentrován v místech největšího převisu poptávky po MŠ nad kapacitní nabídkou v nich.

Při posuzování dostupnosti MŠ je třeba brát v úvahu všechny okolnosti. Např. odmítání dětí mladších tří let v MŠ nemá jen kapacitní důvody, ale příčinou je zmíněný „nezájem" učitelek a ředitelek. Podobně je tomu v případě docházky na 5 dní v měsíci nebo 4 hodiny denně. Podmínky v MŠ tak vlastně působí proti plánovanému efektu zavedení této úpravy nároku na rodičovský příspěvek v zákonu o státní sociální podpoře[150]. Školkám to nelze zazlívat, řešením by spíše bylo hledat typy služeb vhodné pro ženy požadující v zájmu udržení svého nároku na rodičovský příspěvek tyto časově limitované služby. Otevřen je tomu svými službami soukromý sektor, jehož ceny však působí kontraproduktivně. Jiným, řešením je zajištění větší plošné vyrovnanosti nabídky míst v MŠ a poptávky po nich, což je obtížně dosažitelný optimální stav (bez možná neúměrných investic a centrálního řízení).

Uvažujeme-li o zkvalitnění a větším zpřístupnění systému mateřských škol, lze říci, že zvýšení počtu míst v MŠ či **zvýšení počtu celých MŠ tam, kde je to zejména žádoucí, nebrání žádné objektivní příčiny**. Protože v nejmenších obcích se stává, že kapacita nebývá využita, je v nich zřejmě třeba čelit příp. dočasné nedostatečnosti nabídky spoluprací mezi obcemi, což se převážně děje a legislativně je to podpořeno. Obce berou nepochybně v úvahu i výkyvy v demografickém vývoji a pečlivě zvažují zakládání dalších MŠ. Často spíše hledají racionalizaci jejich provozu v jejich slučování.

Jsou však i jiné možnosti rozšíření služeb péče o děti od tří let do počátku školní docházky. Např. v uvolnění kapacity MŠ poskytnutím jiné institucionální formy pro děti nenavštěvující MŠ (převážně) denně v celodenním režimu. Nebo hledáním cest snížení finanční nákladnosti soukromých MŠ a podobných zařízení, např. v daňové oblasti, aby mohly doplňovat síť MŠ bez velkých rozdílů v kvalitě a ceně služeb (zmíněna zde byla „konkurence" soukromých zařízení s relativně vysokými cenami, protože splňujících všechny zákonné požadavky, a cenově dostupnějších služeb poskytovaných na pomezí zákonnosti). Nelze však opominout, že služby poskytované v soukromém sektoru mají některé přednosti oproti „tradičním" institucionálním službám, čímž do jisté míry kompenzují svou nevýhodu vyšší ceny. Pokud by byla obdobně finančně podporována zařízení soukromé a veřejné sféry, znevýhodnilo by to poskytovatele jiných než soukromých forem služeb.

---

[149] Příkladem je pilotní projekt MŠMT „Spojená činnost mateřské školy a školní družiny v době před začátkem ranního vyučování a v době před koncem provozu mateřské školy a školní družiny v ZŠ a MŠ, Chrastava, Vítkov 69". http://www.msmt.cz/vzdelavani/spojena-cinnost-materske-skoly-a-skolni-druziny-v-dobe-pred

[150] Pro zachování nároku na rodičovský příspěvek může dítě mladší tří let docházet do jeslí, MŠ nebo jiného obdobného zařízení péče o děti nejvýše na 5 dní v měsíci, dítě, které dosáhlo 3 let věku, maximálně na 5 dní v měsíci nebo 4 hodiny denně (§ 30b zákona 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře).

Z hlediska **finanční dostupnosti MŠ** nebyly shledány v podstatě žádné problémy. Kromě většinou nevysokých poplatků, které výrazněji nezatěžují rodinný rozpočet a dokonce někde nejsou vůbec požadovány, existuje právní nárok rodin sociálně slabých na snížení nebo odpuštění poplatků. Rozhodují o tom ředitelé, ale v naprosté většině slevy či úlevy poskytují.

Pokud jde o **dostatečnost financí na provoz MŠ** z pohledu jejich pracovníků, jedním z témat k řešení je počet dětí na jednu učitelku. V zájmu úspor bývají školky zaplněny podle maximální povolené hranice, což není optimální z hlediska plnění právně definovaných funkcí a mj. to má výše zmíněný efekt omezeného zájmu o děti s kratší denní a týdenní docházkou. Financování MŠ zkomplikovalo také **zavedení bezúplatného vzdělávání pro „předškoláky"**, které přitom nepřineslo žádaný efekt v podpoře docházky dětí tohoto věku, ale často mělo následně kontraproduktivní dopady na výchovný program MŠ.

Firemní školky jsou dosud nedostatečně frekventovanou, ale také málo promyšlenou alternativou ostatních MŠ i dalších forem péče. Nejsou dost zanalyzovány právní souvislosti jejich zřizování, ani požadavky na kvalitativní ukazatele jejich zřizování, a tím také přínos nebo vůbec výchovné podmínky pro děti. Nejméně pochyb je o přínosu pro rodiče (dostupnost zaměstnání, časové úspory). Mnoho otázek je spojeno s konkretizací funkcí a služeb firemních školek. Pokud by měly splňovat požadavky školského zákona, stávají se pro podniky, zejména střední a menší, neadekvátně nákladnými. Pokud slevíme z požadavků vyrovnané úrovně služeb s MŠ veřejného sektoru, pak je třeba volit vhodný standard nároků na služby firemních školek z hlediska potřeb rodičů i potřeb dětí, především výchovného a psychologického dopadu na děti. Nejasné podmínky zatím nevyvolávají zájem firem se zde angažovat. Ty iniciativnější však řešení hledají, jak uvádí příklad jedné z nich[151].

Školní družiny jsou nejméně kontradiktorní oblastí služeb denní péče o děti. Jejich nejnápadnějším problémem, alespoň v rámci šetření provedených v tomto projektu, je vysoká norma na maximální počet dětí ve skupině ve školní družině, která je ve většině družin plně naplněna z důvodů napjatého rozpočtu. Nevýhody dopadají na děti i vychovatelky. Asi jediné možné řešení je zvýšení dotací nebo nalezení vícezdrojového financování.

Pro celkovou efektivitu systému služeb denní péče o děti je velmi důležitá **kooperace mezi různými zúčastněnými subjekty**. Přitom na nejvyšší úrovni je sporné rozdělení příslušných kompetencí mezi ministerstvy, konkrétně podřízenost jeslí ministerstvu zdravotnictví, ačkoliv svými funkcemi by spíše náležely do kompetence MPSV nebo MŠMT. Za stávajícího stavu vzniká např. dvojkolejnost požadavků na jesle a na fyzické a právnické osoby poskytující péči o stejně staré děti.

Spolupráce na úrovni obcí napomáhá řešit problémy jak s poskytováním, tak využíváním kapacit zařízení zřizovaných obcemi. Vyšší míra spolupráce byla zjištěna mezi obcemi stejného typu (převážně obcemi prvního typu), než mezi většími městskými centry a obcemi v jejich zázemí. Představitelé obcí vnímají otázky denní péče o děti jako důležitý objekt jejich zájmu a jako jeden z vážnějších problémů v kontextu podmínek pro výchovu dětí v obcích (v případě dětí do tří let na druhém místě po problematice zaměstnanosti obyvatel obce). Obce vedle své role zřizovatelů jeslí a mateřských škol podporují i další subjekty a aktivity péče nebo hlídání dětí, což

[151] Vzhledem k nepříznivé situaci v ČR pro zřizování firemních školek jsme se rozhodli jít cestou občanského sdružení. Občanské sdružení "Perníková chaloupka" je sdružením našich zaměstnanců a jejich partnerů a partnerek, které zajišťuje provoz dětského centra pro děti předškolního věku. Naše firma je hlavním sponzorem tohoto sdružení." Podle: Alexandra Jachanová Doleželová. Začněte s rovnými příležitostmi pro ženy a muže u vás ve firmě. HR Management, č. 5/2008.

se většinou děje jen v mezích, stanovených legislativou, a s naprostou převahou se týká mateřských center, pokud v obci existují. Obce mají rezervy v hledání inovativních forem péče v mezích svých kompetencí, např. v podpoře neziskového sektoru, případně v navázání vhodných kontaktů se soukromou sférou, především zaměstnavateli.

Pokud jde o formy **vertikální kooperace mezi subjekty státní správy a samosprávy** v oblasti péče o děti, jsou kompetence krajských úřadů, pokud krajský úřad není zřizovatelem některého zařízení a zejména v případě jeslí, velmi omezené. Asi i proto bylo ze strany obcí získáno poměrně vlažné hodnocení role krajských úřadů a podpory z jejich strany, přičemž nejpozitivněji bylo posouzeno metodické vedení, kde mají kraje relativně nejvíce nezávislých kompetencí (v porovnání s finanční a nefinanční materiální podporou).

Spolupráce různých subjektů může nejen zlepšit nabídku služeb, ale také překonávat potíže plynoucí z legislativních nebo organizačních podmínek. Dobrým příkladem může být podpora MŠ ekonomickým subjektem působícím v obci. Naopak MŠ může více vyhovět potřebám zaměstnaných rodičů flexibilnější otevírací dobou.[152]

Dalším předpokladem efektivnosti celého systému služeb je to, aby v souhrnu vytvářely **co nejširší spektrum služeb péče**, vyznačujících se různými specifickými charakteristikami. V současnosti lze v tomto smyslu rozlišit služby veřejného sektoru, zajišťující vysokou kvalitu, v případě MŠ také finanční a do velké míry i prostorovou dostupnost. V případě jeslí dnes zůstává jejich hlavní předností kvalita služeb. Zařízení soukromého sektoru poskytují především větší variabilitu a flexibilitu služeb, avšak za vyšší cenu. Aktivity neziskového sektoru zatím jakýmsi „skromným" způsobem doplňují celý systém o méně často požadované, ale nenahraditelné, služby krátkodobého a nárazového hlídání dětí. Kvalitativní rozšíření jejich služeb o formy, které mají blíže k tradiční péči o děti, by mohlo být jedním ze směrů dalšího vývoje, především na malých obcích. Škála subjektů, které se teoreticky mohou podílet na denní péči o děti do 10 let věku, je dostatečně široká. Problémem je jejich prostorově nerovnoměrná nabídka. Každý z existujících či potenciálních typů těchto subjektů má však některá omezení, jež jsou jim buď z podstaty vlastní (např. početnost dětského kolektivu při provozování živnosti péče o dítě), nebo jsou důsledkem institucionálních podmínek (alespoň některé tu byly zmíněny).

Obecné otázky rozšíření služeb denní péče oděti **se dotýkají samotné koncepce rodinné politiky**. Má stát garantovat dostupnost denní péče pro všechny matky a všechny jejich děti od zhruba šestého měsíce věku? Má garantovat tyto služby až od tří (nebo dvou) let věku? Má je vůbec garantovat? Tyto otázky lze zodpovědět jen v kontextu celé rodinné politiky, nikoliv separátně.

Další otázkou je, zda se zaměřit na podporu rozšíření, případně zkvalitnění institucionálních zařízení, nebo spíše na podporu dosud nerozvinuté oblasti alternativních forem péče. V tom je zahrnuta otázka, zda a jak zde podporovat soukromý sektor. A také otázka, zda by bylo funkční podporovat občanský sektor tak, aby poskytoval služby srovnatelné s jeslemi a MŠ? Neziskové organizace to zatím nedělají, protože se, zřejmě opodstatněně, orientují na služby trochu jiného charakteru, a tím doplňují spektrum forem služeb. Soukromé mateřské školy, pokud splňují kriteria srovnatelná s veřejnými MŠ (a tedy jsou zapsané ve Školském rejstříku), dostávají obdobné dotace na vzdělávání jako zařízení obcí, krajů apod. Dotovat jejich další neinvestiční náklady by popíralo jejich podstatu. Odpovídající

[152] Viz: Alexandra Jachanová Doleželová. Začněte s rovnými příležitostmi pro ženy a muže u vás ve firmě. HR Management, č. 5/2008.: „Jiné firmy se rozhodly jít formou podpory již existující školky v okolí …. Byla jí nabídnuta spolupráce se školkou, která naopak vychází firmě vstříc svou flexibilní otevírací dobou."

finanční zdroje, pokud by byly, by se uplatnily při rozšíření veřejných školek. Soukromý sektor v oblasti péče o děti ve věku 3-6 let by spíše potřeboval vstřícnost v oblasti legislativy, tj. snížení formálních nároků (na hygienu, prostředí, administrativu, daňové zatížení) v zájmu zvýšení motivace soukromých subjektů k tomu, aby poskytovali služby legálními formami(tzn. netlačit je na hranici zákona).

Vzhledem k diverzifikaci forem denní péče o malé děti se komplikuje právní rámec jejího poskytování a rozšiřuje spektrum právních norem, jež jsou zde uplatňovány. Bylo by třeba prověřit adekvátnost některých legislativních norem vzhledem ke každému konkrétnímu typu služeb, jeho funkcím a rozsahu působnosti

Literatura

Aperio. *Souhrnná zpráva. Analýza legislativy pro vybrané typy služeb. Definované právní problémy v oblasti slaďování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním*. Praha 2006

Aperio – Problémy a potřeby rodičů. Internetová anketa. 2008. http://www.aperio.cz/download/Soc._pruzkum_problemy_potreby_rodicu_A.doc

D'Addio Anna Cristina- D'Ercole Marco Mira. *Trends and Determinants of Fertility Rates in OECD Countries: The Role of Policies*. Paříž: OECD Social, Employment and Migration Papers, 2005.92s.

Babies and Bosses - Reconciling Work and Family Life: A Synthesis of Findings for OECD Countries. 2007. OECD. http://www.oecd.org/document/45/0,3343,en_2649_34819_39651501_1_1_1_1,00.html#Selection

Bartáková, Helena. „Problémy přechodu žen na trh práce po rodičovské dovolené". In Sirovátka, Tomáš - Hora, Ondřej (eds.): *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Boskovice/Brno: František Šalé – Albert, 2008. s. 175-206.

Bartáková, Helena. „Postavení žen na trhu práce v České republice a v dalších zemích Evropské Unie". In Sirovátka Tomáš et al. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno: ALBERT, 2006. s. 203-231.

Communication from the Commission to the Spring European Council: Integrated Guidelines for Growth and Jobs (2008-2010). Brusel: Evropská komise 2007. http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/european-dimension-200712-annual-progress-report/200712-annual-report-integrated-guidelines_en.pdf

Definované právní problémy v oblasti slaďování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním. Projekt MOPPS, EQUAL/2/29. Aperio, Národní centrum pro rodinu, Český helsinský výbor. 2008. http://www.janachrzova.net/MoMa/MoMa_II/Priloha06/MoMa-II-Priloha-06.pdf

Department for children, schools and families (UK) http://www.dcsf.gov.uk/index.htm

Dlouhodobý vývoj předškolního vzdělávání v České republice. Praha, ČSÚ. 2008. http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3310-08

Ettlerová, Sylva. *Dostupnost služeb péče o děti předškolního věku*. - Praha: MPSV, 2007. - 13 s.

European Council. Presidency Conclusions. Barcelona European Council 15 and 16 March 2002. http://europa.eu.int/council/off/conclu/ .

Feasibility study on the availability of comparable child care statistics in the European Union. EUROSTAT. 2002.

Gelnarová, Kateřina - Plasová, Blanka. *Podkladová studie pro strategický rozvoj služby jeslí v Brně*. Brno: Masarykova univerzita (nepublikováno), 2005.

The Gender Dimensions of Social Security reform in central and eastern Europe: Case Studie sof the Czech Republic, Hungary and Poland. Budapešť: ILO CEE, 2003

Hardarson, Omar. People outside the labour force: the downward trend continues. EUROSTAT. *Statistics in focus* 122/2007

Höhne, Sylva. Dostupnost služeb péče o děti předškolního věku. *Mezinárodní konference "Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?"* Listopad 2006, Praha: MPSV ČR

Höhne, Sylva. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití.* - 1. vyd. - Praha: VÚPSV, 2008. - 63 s.

Immervoll, Herwig- Barber David, *Can Parents Afford to Work? Childcare Costs, Tax-Benefit Policies and Work Incentives*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers. OECD 2005.

Implementation of the Barcelona objectives concerning childcare facilities for pre-school-age children. Brusel, Evropská komise 2008.

Jachanová Doleželová Alexandra. *Začněte s rovnými příležitostmi pro ženy a muže u vás ve firmě*. HR Management, č. 5/2008. http://managerweb.ihned.cz/index.php?p=T04100

Křížková, Alena - Hašková, Hana. *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce.* Praha: SOU AV ČR. 2003.

Křížková, Alena. (ed.) - Dudová, Radka.- Hašková, Hana.- Maříková, Hana. *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005.

Křížková, Aalena. (ed.) - Maříková, Hana.- Hašková, Hana.- Bierzová Jana. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006.

Kuchařová, V.- Ettlerová S.- Nešporová O.- Svobodová K. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů*, Praha: VÚPSV, 2006

Kuchařová, Věra. a kol. *Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku.* Praha: VÚPSV, 2006.

Kuchařová, Věra. a kol. *Rodina, zaměstnání a vzdělání. Souhrnná zpráva z empirických šetření*. Praha: VÚPSV, 2008. *(připravuje se pro publikování)*

Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR***.** Praha: VÚPSV, 2006.

Maříková, Hana (ed.) - Vohlídalová, Marta. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci* Praha: SOU AV ČR, 2007.

MODELOVÝ MANUÁL MOPPS. Modelový program podpory slaďování profesního a rodinného života – kraj Vysočina, EQUAL/2/29. http://www.janachrzova.net/SubDirectory/Equal2/

Morgensternová, Monika – Šulová, Lenka, Socioemocionální aspekty sloučení rodinného a profesního života. *Mezinárodní konference "Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?"* Listopad 2006, Praha: MPSV ČR

Možný, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006.

Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003. Praha: ČSÚ, 2004. **http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3010-04**

Nešporová, Olga. „Měnící se rodičovství v kontextu podmínek na trhu práce." *Fórum sociální politiky*, 2007. 1 (2), s. 13-17.

Neinstitucionální péče o děti, denní matka/otec, Národní centrum pro rodinu, 2007, http://www.rodiny.cz/07/?pg=projekty_equal

Neyer, Gerda. *Family Policies and Low Fertility in Western Europe*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, 2003.

Nomaguchi, Khi M. Maternal Employment, Nonparental Care, Mother-Child Interactions, and Child Outcomes During Preschool Years. *Journal of Marriage & Family*, 2006, 68 (5).

Obyvatelstvo - roční časové řady. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

Parents Face Shortage of Childcare Services, Says EU Report. European Commission News. 2008. http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=404

Plasová, Blanka. „Význam faktorů trhu práce pro návrat žen na trh práce po rodičovské dovolené". *Sociální studia,* 2008. 5 (2), v tisku.

Přirozený přírůstek obyvatelstva se nadále zvyšuje. Rychlé informace ČSÚ. 11.9.2008. http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby091108.doc

Příjmy a životní podmínky domácností ČR za rok 2006. Praha, ČSÚ 2006. http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/p/30n2-06

Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - on Equality Between Women and Men – 2007. Brusel: Evropská komise 2007. http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/docs/2007/com_2007_49_en.pdf

Rychlá šetření 3/2008. Praha: ÚIV, 2008. http://www.uiv.cz/clanek/374/1478

Statistická ročenka školství 2007/2008. Výkonové ukazatele. Praha: ÚIV, 2008.

Strauss, Anselm L. – Corbinová, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie.* Brno: Sdružení Podané ruce, Boskovice: Albert, 1999.

Struktury systémů vzdělávání, odborné příprava a vzdělávání dospělých v Evropě. Česká republika. Praha, UIV 2008

Svobodová, Rut. *Péče o děti do 3 let mimo rodinu. Situace v městě Brně. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví* 2007. (Atestační práce, nepublikováno).

Šamanová Tereza, *Historie, současnost a perspektivy legislativního rámce péče o děti do tří let*. Pracovní materiál Pro Gender Studies, o.p.s., Praha: listopad 2007

Vančurová, Alena a kol. Současná a připravovaná opatření rodinné politiky v zemích střední Evropy. Praha: MPSV 2007. http://www.mpsv.cz/files/clanky/4354/studie_vancurova.pdf

Věkové složení obyvatelstva ČR v roce 2002, ČSÚ 2003. http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/publ/4003-03-v_roce_2002

Věkové složení obyvatelstva v roce 2007, ČSÚ 2008. http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4003-08

Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za 2. čtvrtletí 2008. Praha, ČSÚ. http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3005-08

Vývojová ročenka Školství v ČR, rok 1989/90-2002/03. Praha: UIV. http://www.uiv.cz/rubrika/437

Vývojová ročenka Školství v ČR, rok 2001/02-2006/07. Praha: UIV. http://www.uiv.cz/rubrika/605

Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výběrových šetření pracovních sil. Webové stránky ČSÚ.

Zaostřeno na ženy a muže. Praha: ČSÚ, 2007. http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/kapitola/1413-07--14

Život žen a mužů Analýza dat z publikace Zaostřeno na ženy a muže za rok 2006. Praha: ČSÚ, 2007. http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1137-06-za_rok_2006

Právní předpisy:

Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví ČSSR č. 10/1968 – Provoz jeslí

Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví ČSSR č. 35/1976 – Zásady pro zřizování a provoz mikrojeslí

Nařízení vlády č. 469/2000 Sb., kterým se stanoví obsahové náplně jednotlivých živností

Nařízení vlády č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků

Vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČR č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi

Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 35/1992 Sb., o mateřských školách

Vyhláška č. 87/1992 Sb., o školních družinách a školních klubech

Vyhláška č. 114/2002 Sb., o fondu kulturních a sociálních potřeb

Vyhláška č. 135/2004 Sb., kterou se stanoví hygienické požadavky na koupaliště, sauny a hygienické limity písku v pískovištích venkovních hracích ploch

Vyhláška č. 137/2004 Sb., o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných

Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání

Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání

Vyhláška č. 107/2005 Sb., o školním stravování

Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých

Vyhláška č. 43/2006 Sb., kterou se mění vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu

Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon)

Zákon č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 248/1995 Sb. o obecně prospěšných společnostech

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění

Zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích

Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech

Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

Data z výzkumů a statistických pramenů:

Šetření realizovaná v rámci projektu

Dostupnost služeb péče o děti – jesle. Anketní šetření, které oslovilo 46 jeslí, do zpracování bylo zahrnuto 21 dotazníků.

Dostupnost služeb péče o děti – mateřské školy. Anketní šetření, které oslovilo 2497 mateřských škol, do zpracování bylo zahrnuto 650 dotazníků.

Dostupnost služeb péče o děti – školní družiny. Anketní šetření, které oslovilo 2013 školních družin, do zpracování bylo zahrnuto 742 dotazníků.

Služby pro rodiny s malými dětmi poskytované v obcích a městech. Anketní šetření, které oslovilo 1898 obcí všech typů a do zpracování bylo zahrnuto 497 dotazníků.

Další šetření

HRZ05: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Realizoval VÚPSV a STEM-MARK. Zaměřen na rodiče ekonomicky aktivní a na mateřské nebo rodičovské dovolené, věk nejstaršího dítěte 1-10 let. 2005.

R01: Rodina 2001. Realizoval VÚPSV a STEM. Populace 18-80 let. 2001.

RZV06: Série sond Rodina a zaměstnání. Provedená ve spolupráci VÚPSV a STEM. Kvotní výběr pro sondy byl vytvořen tak, aby zachytily různé fáze rodinného cyklu.

2006.

ZPD06*: Zaměstnání a péče o děti*. Šetření VÚPSV a STEM-MARK provedeno mezi matkami dětí do 10 let, které žily s manželem nebo s partnerem. 2006.

Další datové zdroje

NVVD04: Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003, ČSÚ 2004.

ÚIV. www.uiv.cz Statistické informace Ústavu pro informace ve vzdělávání

Příloha 1

Popis základních právních dokumentů podle vybraných aspektů

Zpracováno s použitím podkladových analýz Moniky Bayerové a Milady Rejzkové

Obsah:

1. Zřizování zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku, funkce jednotlivých zařízení a pravidla přijímání dětí do těchto zařízení

2. Financování zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku

3. Hygienické požadavky na provoz zařízení denní péče o děti

4. Odborný personál a kvalifikační požadavky v zařízeních denní péče

5. Právní aspekty koncepce firemních školek

1. Zřizování zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku, funkce jednotlivých zařízení a pravidla přijímání dětí do těchto zařízení

Péče o děti do tří let věku

Jesle

Jesle patří k základním zařízením, která komplexně a kvalitně poskytují péči o děti ve věku 0 až 3 let. **Spadají do kompetence Ministerstva zdravotnictví** a základními právními dokumenty, vymezujícími jejich status a funkce, jsou:

- **Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu** – stanoví v § 38, že k zařízením léčebně preventivní péče se přiřazují kojenecké ústavy, dětské domovy a jesle, pečující o všestranný rozvoj dětí ve věku do tří let.

- **Vyhláška ministerstva zdravotnictví ČR č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi** – v § 21 definuje jesle jako zařízení, ve kterém se poskytuje **péče o všestranný rozvoj dětí** zpravidla ve věku do tří let. Péče v jeslích navazuje na péči o děti v rodině (na rozdíl od kojeneckých ústavů a dětských domovů)

- **Zákon č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních** - při provozování jeslí jako nestátního zdravotnického zařízení je třeba postupovat v souladu s tímto zákonem.

Jesle zřizují obce či města v rámci výkonu své samostatné působnosti, která je jim svěřena zákonem o obcích (podle § 84 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích /obecní zřízení/, ve znění pozdějších právních předpisů), tedy podle vlastního rozhodnutí a zvážení místních potřeb. Neexistuje žádný právní dokument, který by zřízení jeslí ukládal obcím jako povinnost. Vzhledem k finanční náročnosti jejich provozu existují jesle zpravidla již jen ve větších městech. Jesle jsou zřizovány jako

součásti center sociálních služeb nebo přímo zdravotnických zařízení. Jesle mohou být zřízeny jako příspěvková organizace nebo organizační složka obce. Jesle se zřizují jako územní, závodní nebo společné. Podle doby provozu se rozlišují jesle s denním, výjimečně týdenním provozem.

Chod jeslí je upraven metodickým pokynem ministerstva zdravotnictví z roku 1968 (Metodický pokyn– Provoz jeslí:Věstník Ministerstva zdravotnictví ČSSR č. 10/1968)[153]. Ve smyslu metodického pokynu Ministerstva zdravotnictví jsou **do jeslí přijímány děti zpravidla od ukončení mateřské dovolené do tří let**.

Provozování živnosti péče o dítě do 3 let věku

Služby péče o děti do tří let věku lze poskytovat na základě provozování živnosti péče o dítě do 3 let věku. Ta se řídí především těmito předpisy:

- **Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon):** péče o dítě do tří let věku v denním režimu je dle přílohy č. 2 k zákonu vázanou živností, podmínkou provozování této živnosti je odborná způsobilost, která je splněna:
  - vysokoškolským vzděláním v oblasti ošetřovatelství, nebo
  - vyšším odborným vzděláním ve studijním oboru dětská sestra nebo všeobecná sestra se specializací na pediatrii, nebo
  - úplným středním odborným vzděláním ve studijním oboru dětská sestra nebo všeobecná sestra se specializací na pediatrii.

- **Nařízení vlády č. 469/2000 Sb., kterým se stanoví obsahové náplně jednotlivých živností** – příloha 2 vymezující obsahové náplně vázaných živností stanoví, že péče o dítě do tří let věku v denním režimu je individuální výchovná péče o svěřené děti do tří let věku v denním nebo v celotýdenním režimu zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Dále nabádá k zajišťování bezpečnosti a zdraví dětí, jejich pobytu na čerstvém vzduchu, spánku v odpovídajícím hygienickém prostředí a osobní hygieny dětí, včetně poskytování první pomoci.

- **Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých** - § 1 odst. 1 mimo jiné konstatuje, že tato vyhláška se vztahuje i na provozování živnosti péče o dítě do 3 let věku v denním režimu a živnosti mimoškolní výchova a vzdělávání, je-li živnost provozována v provozovně – viz níže.

Podobně jako v případě jeslí může být živnost péče o dítě do 3 let věku v denním režimu provozována obchodními společnostmi (předmět podnikání), obecně prospěšnými společnostmi nebo příspěvkovými organizacemi zřizovanými krajem, obcí nebo svazkem obcí (v hlavní nebo vedlejší činnosti).

Jesle jsou zdravotnickým zařízením, živnost péče o dítě do 3 let věku nikoli. Cílem živnosti je obdobná činnost jako v příslušném zdravotnickém zařízení, avšak nejedná se o zdravotnické zařízení. Při provozování této vázané živnosti je třeba postupovat v souladu s pokyny příslušného živnostenského úřadu.

Přijetí dítěte mladšího 3 let do mateřské školy (k předškolnímu vzdělávání)

[153] Také Zásady pro zřizování a provoz mikrojeslí (Věstník MZ č. 35/1976).

Podle § 34 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., školského zákona je předškolní vzdělávání organizováno pro děti ve věku zpravidla od tří do šesti let – **žádný právní předpis nestanoví spodní věkovou hranici dětí pro přijímání k předškolnímu vzdělávání**. Je tedy **na uvážení ředitele** mateřské školy, zda přijme i dítě mladší než tři roky.

Zásadní rozdíl mezi jeslemi a živností péče o dítě do 3 let věku na straně jedné a mateřskou školou na straně druhé je v tom, že první dvě jmenované formy spočívají v péči o dítě, kdežto předškolní vzdělávání se zaměřuje na vzdělávání a výchovu dítěte.

Péče o děti od tří let věku do počátku školní docházky

Mateřské školy zřizované obcí, svazkem obcí, krajem

Základním dokumentem vymezujícím zřizování, organizaci a financování mateřských škol je **Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).** Obecnou podmínkou získání statutu mateřské školy je zápis školského zařízení nebo právnické osoby do **Školského rejstříku** (§141 a následující školského zákona), na jehož základě **vzniká právnické osobě**, která vykonává činnost školky **právo poskytovat vzdělání a školské služby** v rozsahu zápisu v tomto rejstříku. Současně vzniká právnické osobě shora uvedené **nárok na přidělování finančních prostředků ze státního rozpočtu**.

Údaje v rejstříku škol jsou:

- druh školy, typ školského zařízení a jejich resortní identifikátor

- název, sídlo, IČO, právní forma resortní identifikátor právnické osoby, která vykonává činnost školského zařízení,

- seznam školských služeb,

- nejvyšší povolený počet dětí ,

- označení místa, kde je školka provozována,

- vyučovací jazyk, nejde-li o češtinu,

- jméno, příjmení a datum narození ředitele školy,

- jméno, příjmení, místo trvalého pobytu a datum narození osob, které jsou statutárním orgánem právnické osoby vykonávající činnost školského zařízení,

- doba, na kterou je školka zřízena,

- den zápisu a den zahájení činnosti školky.

Hlavní činností školské právnické osoby, která je zřízena podle Školského zákona (§ 124 a násl.), je **poskytování vzdělávání podle rámcových vzdělávacích programů**, které vymezují povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávaní, jsou závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů (§ 3 a následující). Rámcové vzdělávací programy vydává Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy.

Školskou právnickou osobu může společně zřídit i více zřizovatelů (§ 124 odst. 3). Pokud není školským zákonem stanoveno jinak ve věcech zřízení a vzniku, zrušení

a zániku a rozdělení a sloučení a splynutí právnické osoby se přiměřeně použijí ustanovení obchodního zákoníku o obchodních společnostech (§124 odst. 4).

Podrobnosti a podmínky provozu mateřské školy jsou upravované **vyhláškou č. 14/2005 Sb., ,** vyplývající ze změn provedených Vyhláškou č. 43/2006 Sb. Mateřské školy lze zřizovat s celodenním (nejméně 6,5 hodin denně, maximálně 12 hodin denně), polodenním (maximálně 6,5 hodin denně) a internátním provozem (celodenní i noční péče). Vyhláška dále upravuje podrobnosti o organizaci školky, začátek a konec školního roku (1.9. – 31. 8.), počty přijatých dětí ve třídách, kdy mateřská škola s jednou třídou má nejméně 15 dětí, se dvěma a více třídami má nejméně v průměru 18 dětí ve třídě[154]. Problémem by mohl být stanovený **nejnižší počet dětí ve třídě. Školský zákon povoluje výjimku do max. 4 dětí, avšak za předpokladu, že v případě nižšího počtu uhradí zřizovatel školy zvýšené výdaje na vzdělávací činnost**. V případech, kdy zřizovatelem školy není kraj, obec, či svazek obcí, není tento zřizovatel vázán limitem 4 pro výjimku z celkového povoleného počtu dětí. Soukromá právnická osoba či církev tedy může mít mateřskou školu prakticky s jakýmkoliv počtem dětí avšak platí pro ni stále, že v případě nižšího počtu dětí, než je stanoveno ve vyhlášce, uhradí zvýšené výdaje na vzdělávací činnost školy.

Dále vyhláška upravuje **podmínky pro omezení nebo přerušení provozu mateřské školy**. K tomu může dojít v době hlavních prázdnin a nezbytné je projednání se zřizovatelem. Současně musí být informace o přerušení nebo omezení provozu ředitelem mateřské školy zveřejněna ve škole nejméně dva měsíce předem.

Pokud je v obci další mateřská škola, projedná ve spolupráci se zřizovatelem ředitel s řediteli jiných škol **možnost a podmínky předškolního vzdělávání dětí v jiných mateřských školách po dobu omezení nebo přerušení provozu**. Výsledky tohoto projednání také zveřejní. Vyhláška počítá také s možností omezení nebo přerušení provozu ze závažných důvodů, které neumožňují řádné poskytování školských služeb.

Speciální režim „předškoláků"

- jsou přijímáni přednostně - § 34 odstavec 4 školského zákona stanoví, že k předškolnímu vzdělávání se přednostně přijímají děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky,
- jejich vzdělávání v mateřské škole je bezúplatné - § 123 upravuje úplatu za vzdělávání a školské služby. Výše bylo řečeno, že docházka dítěte do mateřské školy je podle školského zákona vzděláváním. Odstavec 2 § 123 umožňuje poskytovat vzdělávání, které neposkytuje stupeň vzdělávání za úplatu, která je příjmem právnické osoby, která vykonává činnost dané školy nebo školského zařízení. Vzdělávání, které neposkytuje stupeň vzdělání, je například předškolní vzdělávání, základní umělecké vzdělávání (§ 109), jazykové vzdělávání (§ 110), zájmové vzdělávání (§ 111). Vzdělávání v posledním ročníku mateřské školy zřizované státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí se poskytuje bezúplatně.

[154] Vyhláška také stanovuje minimální a maximální počty dětí ve třídě – mateřská škola s jednou třídou má nejméně 15 dětí, je-li však v obci pouze jedna mateřská škola s jednou třídou, má tato nejméně 13 dětí, mateřská škola se dvěma a více třídami má nejméně 18 dětí v průměru ve třídě, jediná mateřská škola v obci se dvěma a více třídami má nejméně 16 dětí v průměru na třídu. Třída mateřské školy se naplňuje do počtu 24 dětí. Jsou-li ve třídě zařazeny děti se zdravotním postižením, má tato třída nejméně 12 a nejvíce 19 dětí.

Bezúplatné je vzdělávání v posledním ročníku mateřské školy, kterým je v souladu s vyhláškou č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání, § 1a odst. 2 třetí ročník mateřské školy, ve kterém se vzdělávají děti, které v příslušném školním roce dovrší 6 let věku, a děti, kterým byl povolen odklad povinné školní docházky. Proto **u dětí, kterým byl povolen odklad povinné školní docházky může nastat situace, kdy jim bude předškolní vzdělávání poskytováno bezúplatně po dobu dvou let.** Naopak u dětí, jejichž rodiče využili možnost danou § 36 odst. 3 školského zákona – dítě dosáhlo věku 6 let v době od 1. září do 31. prosince kalendářního roku, může být k plnění povinné školní docházky přijato, požádá-li o to jeho zákonný zástupce – nárok na poskytování bezúplatného předškolního vzdělávání nevznikne, neboť tyto děti navštěvují v souladu s § 1a odst. 2 vyhlášky č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání druhý a nikoli poslední ročník mateřské školy. **Přijetí k plnění povinné školní docházky podle § 36 odst. 3 část věty za středníkem školského zákona nezakládá nárok na bezúplatné poskytování vzdělávání.**

Obec je povinna zajistit podmínky pro vzdělávání „předškoláků" v mateřské škole. Pokud nelze dítě v posledním roce před zahájením povinné školní docházky přijmout z kapacitních důvodů, zajistí obec, v níž má dítě místo trvalého pobytu, zařazení do jiné mateřské školy (§ 34 odst. 4). Rozhodující je tedy místo trvalého pobytu dítěte, nikoli jeho rodičů. Tato povinnost obce vychází z § 179 školského zákona, který mimo jiné stanoví, že obec je povinna zajistit podmínky pro předškolní vzdělávání v posledním roce před zahájením povinné školní docházky pro děti s místem trvalého pobytu na jejím území a pro děti umístěné na jejím území v dětském domově. Za tímto účelem obec mateřskou školu buď zřizuje, **nebo zajistí předškolní vzdělávání v mateřské škole zřizované jinou obcí** nebo svazkem obcí. **V takovém případě je obec povinna** za každé dítě s místem trvalého pobytu na jejím území, které navštěvuje mateřskou školu zřízenou jinou obcí, **hradit této obci její neinvestiční výdaje podle § 178 odst. 6 školského zákona připadající na jedno dítě této školy, pokud se obce nedohodnou jinak.**

Docházka dítěte do zařízení pro děti a nárok na rodičovský příspěvek

Podmínkou nároku na rodičovský příspěvek podle zákona **č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře** je osobní celodenní a řádná péče o dítě. Zákon ve svém § 30b rozlišuje mezi dětmi mladšími 3 let a dětmi, které již 3 let věku dosáhly. Rozdíly jsou následující:

Děti mladší 3 let věku

Nárok na rodičovský příspěvek zůstává zachován, pokud v souladu s § 30b odst. 2 písm. a) zákona dítě (mladší 3 let) navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro děti nejvýše 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci, bez ohledu na délku pobytu v jednotlivých dnech.

Děti starší 3 let věku

Dítě, které dosáhlo 3 let věku, může podle § 30b odst. 2 písm. b) zákona navštěvovat mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně nebo nejvýše 5 kalendářních dnů (bez ohledu na délku pobytu) v kalendářním měsíci a nárok na rodičovský příspěvek zůstává zachován.

Nově zákon zakotvuje i možnost pětidenní docházky pro děti starší 3 let. Do konce minulého roku byla dána tato možnost pouze pro děti mladší 3 let. Rodiče dětí starších než 3 roky a současně mladších 4 let mohli dát dítě do mateřské školy pouze

na nejvýše 4 hodiny denně. Dnes mohou volit mezi 5 denní docházkou dítěte do mateřské školy v daném měsíci a 4 hodinovou každodenní docházkou dítěte. To vše při zachování nároku na rodičovský příspěvek.

Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání ukládá řediteli mateřské školy v § 6 odst. 3 stanovit výši úplaty za předškolní vzdělávání pro děti v celodenním nebo internátním provozu, jejichž docházka do mateřské školy je omezena nejvýše na 4 hodiny denně na 2/3 výše úplaty stanovené pro celodenní provoz. Na děti, jimž byla docházka do mateřské školy omezena na max. 5 dnů v měsíci z důvodu pobírání rodičovského příspěvku, se § 6 odst. 3 vyhlášky o předškolním vzdělávání nevztahuje. V těchto případech je ponecháno na uvážení ředitele mateřské školy, aby o snížení úplaty za předškolní vzdělávání rozhodl podle § 123 odst. 4 školského zákona (561/2004 Sb.), a to buď z vlastního podnětu nebo na základě žádosti rodičů konkrétního dítěte

Pro účely zákona č. 117/1995 Sb. je podmínkou zachování nároku na rodičovský příspěvek faktická docházka dítěte do jeslí, mateřské školy nebo jiného zařízení pro děti, z hlediska úplaty za předškolní vzdělávání podle vyhlášky č. 14/2005 Sb. rozhoduje forma docházky, ke které bylo dítě přihlášeno – celodenní nebo polodenní (např. rodiče mohou dítě přihlásit k celodennímu vzdělávání, aby zvýšili pravděpodobnost přijetí dítěte do mateřské školy – ředitelé škol dávají s ohledem na normativní financování přednost dětem přihlášeným k celodenní docházce před dětmi přihlášenými k polodenní docházce – a po přijetí bude dítě fakticky do mateřské školy docházet pouze na max. 4 hodiny denně, čímž bude splněna podmínka pro nárok na rodičovský příspěvek).

Nestátní mateřské školy

a) Soukromé mateřské školy nezapsané ve Školském rejstříku

Tato zařízení jsou povinna respektovat obecně závazné platné právní předpisy, jako je obchodní a občanský zákoník, živnostenský zákon, správní řád a obecně platné hygienické předpisy (Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví). Nevztahuje se na ně školský zákon č. 561/2004 Sb., ani zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících. Soukromé školky je možné zakládat např. jako samostatné obchodní společnosti podle obchodního zákoníku – v.o.s. či s.r.o., nebo jako obecně prospěšnou společnost podle zák. č. 248/1995 Sb., nebo podle občanského zákoníku. Lze je zřídit jako součást podniku. Školky, které nejsou zapsány ve Školském rejstříku, nemohou čerpat dotace ze státního rozpočtu.

Nařízení vlády č. 469/2000 Sb., kterým se stanoví obsahové náplně jednotlivých živností – příloha 4 vymezující obsahové náplně volných živností stanoví, že mimoškolní výchova a vzdělávání je výchova dětí nad tři roky věku v předškolních zařízeních, výuka v soukromých školách a zařízeních sloužících odbornému vzdělávání, pokud tato nejsou zařazena do sítě škol, školských a předškolních zařízení (dnes rejstřík škol a školských zařízení). Jiná mimoškolní výchova a vzdělávání, doučování žáků a studentů, výchovně vzdělávací činnost na dětských táborech a jiných zotavovacích akcích, zejména vedení těchto akcí, zajišťování výchovných, relaxačních a vzdělávacích programů pro účastníky těchto akcí, dohled nad dětmi a podobně.

b) Podnikové či soukromé mateřské školy zapsané ve Školském rejstříku

Ve srovnání se zahraničím patří Česká republika k zemím s minimálním počtem firemních školek. **Podnikové mateřské školy, zapsané ve školském rejstříku**, již v ČR existují, jejich počet však není nijak významný. Školky, které jsou zapsány ve Školském rejstříku, se řídí při zřizování a zajišťování služeb právními předpisy platnými pro mateřské školy. Zřízení podnikové či jiné soukromé školky zapsané ve Školském rejstříku je zejména z hlediska právních či ekonomických aspektů složitější než založení neregistrované formy zařízení, nicméně skutečnost, že školka je zapsána ve Školském rejstříku, zaručuje, že její provoz a služby jí poskytované dosahují určité úrovně a podléhají kontrole České školní inspekce.

Zákonná úprava zřízení soukromé (firemní) MŠ se řídí především těmito zákonnými předpisy:

Zákon č. **561/2004 Sb**., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (**školský zákon**), ve znění pozdějších předpisů, mj.:

- § 8 – zřizování
- § 124 a násl. - Školská právnická osoba
- § 142 a násl. - Rejstřík škol a školských zařízení

Vyhláška č. **14/2005 Sb**., o předškolním vzdělávání, ve znění vyhlášky č. 43/2006 Sb.

Další právní předpisy, platné nejen pro tato zařízení, se vztahují k hygienickým normám a kvalifikačním požadavkům na pracovníky (uvedeny v dalších přílohách).

Podnikové či soukromé mateřské školy zapsané ve Školském rejstříku mají obdobné funkce jako státní MŠ.

Družina a školní klub

Školní družina tvoří ve dnech školního vyučování mezistupeň mezi výukou ve škole a výchovou v rodině. ŠD není pokračováním školního vyučování, má svá specifika, která ji odlišují od školního vyučování. Hlavním posláním ŠD je zabezpečení zájmové činnosti, odpočinku a rekreace žáků, částečně také dohledu nad žáky.

Školní družina je školským zařízením pro zájmové vzdělávání a její režim je upraven v následujících právních předpisech:

- **Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)** - § 11 stanoví, že zájmové vzdělávání poskytuje účastníkům naplnění volného času zájmovou činností se zaměřením na různé oblasti. Zájmové vzdělávání se uskutečňuje ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, zejména ve střediscích volného času, <u>školních družinách</u> a školních klubech. Podle § 118 školského zákona zajišťují tato zařízení podle účelu, k němuž byla zřízena, výchovné, vzdělávací, zájmové, popřípadě tematické rekreační akce, zajišťují osvětovou činnost pro žáky, studenty a pedagogické pracovníky, popřípadě další osoby.

- **Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání** – podle § 8 poskytuje družina zájmové vzdělávání žáků jedné nebo několika škol. Vykonává činnost ve dnech školního vyučování a o školních prázdninách. **Po projednání se zřizovatelem může ředitel přerušit činnost družiny v době školních prázdnin**. Může vykonávat činnost i ve dnech pracovního volna. Organizuje zájmové vzdělávání především pro

účastníky přihlášené k pravidelné denní docházce. § 9 vyhlášky stanoví, kdo je účastníkem činnosti družiny. **Družina je určena přednostně pro žáky prvního stupně základní školy**. K pravidelné docházce do družiny mohou být přijati i žáci druhého stupně základní školy, žáci nižšího stupně šestiletého nebo osmiletého gymnázia nebo odpovídajících ročníků osmiletého vzdělávacího programu konzervatoře, pokud nejsou přijati k činnosti klubu (školní klub se svojí činností blíží činnosti družiny, je však určen přednostně pro žáky druhého stupně základní školy).

Činností vykonávaných družinou se s výjimkou pravidelné výchovné, vzdělávací a zájmové činnosti **mohou účastnit i žáci, kteří nejsou přijati k pravidelné denní docházce**. O přijetí k pravidelné denní docházce se rozhoduje na základě písemné přihlášky, která obsahuje písemné sdělení zákonných zástupců žáka o rozsahu docházky a způsobu odchodu z družiny.

Účastníci družiny se zařazují do **oddělení**, která se naplňují **nejvýše do počtu 30 žáků.** Otevírací doba školní družiny není stanovena jednotně.

Školní klub

Vykonává obdobnou činnost jako školní družina, ale je určen spíše žákům 2. stupně základních škol, případně žákům nižšího stupně šestiletého nebo osmiletého gymnázia nebo odpovídajících ročníků osmiletého vzdělávacího programu konzervatoře.

Účastníci si zde mohou vybrat z různých aktivit nabízených vzdělávacím programem. Aktivity klubu nabízejí cíleně organizované akce, vycházející ze zájmu žáků. K možnosti přijít do klubu spontánně, tak přibývá cílený program v určité dny. Účastníci mohou do zařízení přijít i tehdy, nechtějí-li se zúčastnit daného programu, ale chtějí se věnovat spontánním aktivitám. Úplata za činnost klubu je stanovována ředitelem zařízení v souladu s vyhláškou č. 74/2005 Sb. Organizaci školního klubu stanovuje ředitel školy (§ 165, odst. 1, ŠZ).

Chce-li právnická osoba vykonávat činnost školského zařízení (školního klubu) v souladu se zákonem 561/2004 Sb. (školský zákon), je nutné požádat o zápis do školského rejstříku (§ 141). Předpokladem je uvedení poskytování zájmového vzdělávání ve zřizovací listině právnické osoby vykonávající činnost školy, školského zařízení.

2. Financování zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku

Péče o děti do tří let věku

Jesle

Na financování jeslí se **nepodílí stát** (na rozdíl od školských zařízení), nýbrž jednotlivé **obce, města a městské části**, které je zřizují jako své příspěvkové organizace. Jesle jsou financovány z rozpočtů obcí, které na jejich provoz nedostávají žádné příspěvky ze státního rozpočtu. Jesle jsou věcně zařazeny pod zdravotnická zařízení, úhradu v nich poskytované péče tak upravuje *zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších právních předpisů*. Podle § 15

odst. 5 tohoto zákon se zdravotní péče poskytovaná v jeslích hradí z rozpočtu zřizovatele. Péče v jeslích není ani hrazena z prostředků veřejného zdravotního pojištění.

Další stěžejní právní normy, stanovující odpovědnost za financování, jsou dvě. **Zákon o veřejném zdravotním pojištění (zákon č. 48/1997 Sb.)**, který stanoví, že zdravotní péče poskytovaná v kojeneckých ústavech, dětských domovech a jeslích se hradí z rozpočtu zřizovatele. Současně **zákon o péči o zdraví lidu (zákon č. 20/1966 Sb.)** stanoví, že zaopatření v jeslích je poskytováno za plnou či částečnou finanční úhradu, což v praxi znamená, že jakýkoli příspěvek na provoz ze strany zřizovatele (většinou obce) je nenárokový, ze strany státu (resp. státního rozpočtu) pak zcela vyloučený a že pobyt v jeslích nelze poskytovat zcela zdarma"[155].

Výši příspěvku rodičů na péči v jeslích stanovuje obec, která rozhoduje v jaké míře bude na provoz jeslí sama přispívat a v jaké výši se budou podílet rodiče. Na rozhodnutí obce také plně záleží, zda při stanovení výše příspěvku bude přihlížet k sociální situaci rodiny, k výši jejích příjmů, zda se jedná o rodiče samoživitele apod. Je také možné, aby náklady na péči o dítě v jeslích byly plně hrazeny ze strany rodičů[156]. Z rozpočtů zřizovatelů jsou hrazeny všechny náklady na provoz jeslí (provozní náklady, mzdové náklady, údržba, vybavení, opravy). Další příjmy jeslí, z kterých jsou hrazeny provozní náklady, tvoří platby rodičů dětí, které jesle navštěvují, formou školného a stravného. Podíl příspěvků rodičů a obcí je v jednotlivých zařízeních srovnatelný, 80–85 % finančních prostředků pochází z rozpočtu obce a 15 – 20 % z příspěvku rodičů v závislosti na velikosti jeslí a lokalitě.

Možnou, ale zřídka využívanou možnost financování jeslí tvoří **sponzorské dary**. Novou možností je financování jeslí **ze Strukturálních fondů Evropské Unie**, dále Finanční mechanismus Evropského hospodářského prostoru a Norska (v ČR možno čerpat do roku 2009). Tyto zdroje umožňují financovat různé typy nákladů vázaných na vybudování, rekonstrukci, vybavení, provoz a rozvoj jeslí včetně vzdělávání zaměstnanců těchto zařízení. Nevýhody projektového financování spočívají ve skutečnosti, že jednotlivé projekty jsou určeny na řešení konkrétních problémů a nelze z nich financovat běžný chod zařízení. S projektovým financováním je dále spojena nejistota, zda daný projekt bude schválen a zařízení bude moci čerpat finanční prostředky. Další nezanedbatelný rys projektového financování tvoří náročnost zpracování a řízení projektů a současně vysoké nároky na odborné a manažerské kompetence zpracovatele projektu. Předkladatelem projektů mohou být samotná zařízení nebo zřizovatelé jeslí (města a obce). Za účelem úspěšnosti při předkládání a plnění úkolů z projektů je zapotřebí zajistit odbornou připravenost pracovníků a vzájemnou koordinaci mezi zřizovateli a samotnými zařízeními.

Financování soukromých jeslí (zřízených na základě živnostenského oprávnění)

Zařízení pečující o děti do 3 let věku zřízená na základě živnostenského oprávnění jsou zcela financována ze soukromých finančních zdrojů, obce ani stát na provoz těchto zařízení nijak nepřispívají. Stejně jako u jeslí nemůže být péče o děti v těchto zařízeních hrazena z prostředků veřejného zdravotního postižení. Výše nákladů na péči o dítě je plně hrazena ze strany rodičů, pohybuje se řádově od

[155] MODELOVÝ MANUÁL MOPPS. Modelový program podpory slaďování profesního a rodinného života – kraj Vysočina, EQUAL/2/29.

[156] MODELOVÝ MANUÁL MOPPS. Modelový program podpory slaďování profesního a rodinného života – kraj Vysočina, EQUAL/2/29.

několika tisíc, ale může dosáhnout i výše přes 10 tis. korun měsíčně. Výše nákladů se liší podle toho, jaké služby zařízení dětem poskytuje a v jakém rozsahu dítě dané zařízení navštěvuje.

Péče o děti od tří let věku do počátku školní docházky

Mateřské školy

Na rozdíl od jeslí, mají MŠ nárok na státní podporu, a to podle školského zákona a dalších právních předpisů:

- **Zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením** upravuje dotace ze státního rozpočtu poskytované právnickým osobám vykonávajícím činnost škol a školských zařízení zapsaných do školského rejstříku, které nejsou zřizovány státem, krajem, obcí, dobrovolným svazkem obcí, jehož předmětem činnosti jsou úkoly v oblasti školství, nebo registrovanou církví nebo náboženskou společností, které bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštního práva zřizovat církevní školy, pokud uzavřou smlouvu s krajským úřadem podle tohoto zákona.

- **Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů** upravuje tvorbu, postavení, obsah a funkce rozpočtů územních samosprávných celků, jimiž jsou obce a kraje, a stanoví pravidla hospodaření s finančními prostředky územních samosprávných celků. Upravuje také zřizování nebo zakládání právnických osob územních samosprávných celků. Řídí se jím také hospodaření dobrovolných svazků obcí a zřizování příspěvkových organizací v oblasti školství svazkem obcí.

- **Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech** upravuje v částech týkajících se mateřských škol finanční hospodaření příspěvkových organizací zřízených organizačními složkami státu, finanční kontrolu nad jejich hospodařením a podmínky zřizování státních fondů.

- **Vyhláška č. 114/2002 Sb., o fondu kulturních a sociálních potřeb** upravuje výši tvorby fondu kulturních a sociálních potřeb, další příjmy a hospodaření s fondem v organizačních složkách státu a ve státních příspěvkových organizacích a příspěvkových organizacích zřízených územními samosprávnými celky.

§ 123 odst. 4 školského zákona dává řediteli mateřské školy poměrně široké pravomoci pokud jde o snížení nebo prominutí úplaty za předškolní vzdělávání, a to formulací „o snížení nebo prominutí úplaty, zejména v případě dětí … se sociálním znevýhodněním[157], rozhoduje ředitel školy…". Pojem sociálního znevýhodnění je pro účely školského zákona vymezen v jeho § 16 odst. 4 takto:

a) rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,

[157] V souvislosti s tím je vhodné připomenout zákonem stanovenou bezúplatnost v posledním ročníku předškolního vzdělávání, od níž se očekávalo zvýšení počtu dětí navštěvujících mateřské školy před zahájením povinné školní docházky – tato očekávání se nenaplnila. Školy ani obce nebo kraje jako zřizovatelé nedostaly navýšené finance, více či méně skrytou formou tak doplácejí na bezplatný poslední rok v mateřské škole rodiče mladších dětí tím, že se zvedla úplata za předškolní vzdělávání. Stávající právní úprava (§ 123 odst. 4 školského zákona) přitom počítá s možností snížení nebo osvobození od úplaty v případě dětí se sociálním znevýhodněním. Rodiče těchto dětí tedy mohou využít možnosti dané zákonem bez ohledu na to, zda mají dítě předškoláka či nikoli – do jaké míry bylo stanovení posledního ročníku mateřské školy jako bezúplatné vedeno skutečnou snahou umožnit navštěvovat mateřskou školu co nejširšímu okruhu dětí a do jaké míry pouze líbivým populismem, je s odstupem doby od schválení školského zákona zřejmé.

b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo

c) postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území ČR podle zvláštního právního předpisu.

Úplatu za předškolní vzdělávání lze snížit, případně zcela prominout i v případech, které nejsou výslovně v § 123 odst. 4 školského zákona uvedeny. Rozhodující je uvážení ředitele mateřské školy, který musí své konečné rozhodnutí náležitě odůvodnit. Budou sem spadat např. situace, kdy dítě nedocházelo do mateřské školy z důvodu nemoci ani jeden den v kalendářním měsíci.

Od vzdělávání je nutné odlišit úplatu za školské služby, které jsou v souladu s § 123 odst. 3 školského zákona poskytovány za úplatu. Mezi školské služby patří například školská poradenská zařízení (§ 116), školská výchovná a ubytovací zařízení (§ 117) a v neposlední řadě zařízení školního stravování (§ 119). Úplata za školní stravování musí být rodiči hrazena vždy, bez ohledu na skutečnost, že mají „předškoláka".

Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání upravuje poměrně podrobně stanovení úplaty za předškolní vzdělávání v mateřské škole zřizované státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí (ustanovení se tedy netýká soukromých škol, které si úplatu za předškolní vzdělávání stanovují v závislosti na poptávce). Ředitel mateřské školy stanoví měsíční výši úplaty na příští školní rok do 30. června. **Při stanovení výše úplaty je ředitel limitován 50 % skutečných průměrných měsíčních neinvestičních nákladů na dítě v uplynulém kalendářním roce**. V případě dětí v celodenním nebo internátním provozu, jimž je docházka do mateřské školy omezena na 4 hodiny denně z důvodu pobírání rodičovského příspěvku rodičem dítěte nebo pobírání příspěvku při péči o blízkou nebo jinou osobu rodičem nebo prarodičem dítěte, případně jinou osobou, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, bude úplata stanovena ve výši 2/3 částky pro děti v celodenním provozu.

Osvobozen od úplaty bude zákonný zástupce dítěte, který pobírá sociální příplatek, nebo fyzická osoba, která o dítě osobně pečuje a z důvodu péče o toto dítě pobírá dávky pěstounské péče a tuto skutečnost prokáže řediteli mateřské školy. V těchto případech tedy ředitel mateřské školy musí rodiče od úplaty osvobodit.

Vyhláška nepočítá se speciálním režimem stanovení úplaty pro děti, jimž byla docházka omezena na nejvýše 5 kalendářních dnů v měsíci. V těchto případech záleží na uvážení ředitele mateřské školy, zda u těchto dětí sníží úplatu v souladu s § 123 odst. 4 školského zákona (561/2004 Sb.). Ředitel mateřské školy má možnost rozhodnout o snížení nebo prominutí úplaty, a to buď z vlastního podnětu nebo na základě žádosti rodičů konkrétního dítěte.

Soukromé mateřské školy zapsané ve Školském rejstříku

- **Zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením** upravuje dotace ze státního rozpočtu poskytované právnickým osobám vykonávajícím činnost škol a obcí, dobrovolným svazkem obcí, jehož předmětem činnosti jsou úkoly v oblasti školství, nebo registrovanou církví nebo náboženskou společností, které bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštního práva zřizovat církevní školy, pokud uzavřou smlouvu s krajským úřadem podle tohoto zákona.

- **Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů** upravuje tvorbu, postavení, obsah a funkce rozpočtů územních samosprávných celků, jimiž jsou obce a kraje a stanoví pravidla hospodaření s finančními prostředky územních samosprávných celků. Upravuje také zřizování nebo zakládání právnických osob územních samosprávných celků. Řídí se jím i hospodaření dobrovolných svazků obcí a zřizování příspěvkových organizací v oblasti školství svazkem obcí.

Podnikové či soukromé mateřské školy zapsané ve Školském rejstříku se řídí ve svém hospodaření paragrafem 133 a následujícími Školského zákona. Podle něj jejich příjmy tvoří:

- finanční prostředky ze státního rozpočtu,
- finanční prostředky z rozpočtů územních samosprávných celků,
- příjmy z hlavní a doplňkové činnosti,
- finanční prostředky přijaté od zřizovatele,
- úplata za školské služby,
- příjmy z majetku ve vlastnictví školky,
- dary a dědictví.

Mateřská škola hospodaří se svými příjmy (§ 133) a prostředky svých fondů (§ 137) tak, že vždy vytváří rezervní fond a investiční fond. Hospodaření se řídí **rozpočtem školky, který může zahrnovat pouze příjmy a výdaje související s hlavní činností školky**. Zlepšený výsledek hospodaření používá mateřská škola přednostně k úhradě ztráty z hlavní činnosti v minulých letech a dále pouze k podpoře hlavní činnosti. Mateřská škola může **vykonávat doplňkovou činnost pouze v návaznosti na svou hlavní činnost** a tato doplňková činnost může sloužit pouze k účelnějšímu využití odbornosti a majetku (§ 135).

Zápisem do **školského rejstříku** (§141 a následující školského zákona) vzniká právnické osobě, která vykonává činnost školky, mj. **nárok na přidělování finančních prostředků ze státního rozpočtu**.

Soukromé mateřské školy nezapsané ve Školském rejstříku

Školky, které nejsou zapsány ve Školském rejstříku, se liší od MŠ státních a zapsaných ve Školském rejstříku především tím, že nemohou čerpat dotace ze státního rozpočtu.

Mateřská centra

Financování mateřských center je zpravidla diversifikované a pochází nejčastěji z obecních rozpočtů, grantů různých nadací, soukromého sektoru (firem), ale i státu (zejména prostřednictvím Ministerstva práce a sociálních věcí) Obce a ministerstva realizují programy, v jejichž rámci si mateřská centra mohou podat žádost o udělení grantů.

Školní družiny

Za pobyt dětí ve ŠD je vybírán poplatek, jehož výši stanovuje zřizovatel. Družina je školským zařízením pro zájmové vzdělávání poskytujícím školské služby.

Školské služby lze podle § 123 odst. 3 školského zákona poskytovat za úplatu. Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání tedy upravuje detailně podmínky úplaty. I zde počítá vyhláška s možností snížení nebo prominutí úplaty, především v případech, kdy je účastník družiny společně posuzovanou osobou pro nárok na sociální příplatek, který pobírá zákonný zástupce, případně pokud má nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči. Vyplácení posledně jmenovaného příspěvku je třeba řediteli prokázat.

Dále může ředitel školy snížit úplatu těm účastníkům, kteří se účastní více než dvou činností daného školského zařízení, případně účastníkům zapsaným k pravidelné činnosti, pokud se účastní dalších činností školského zařízení.

3. Hygienické požadavky na provoz zařízení denní péče o děti

Základním právním dokumentem vymezujícím hygienické požadavky na provoz mateřských škol a dalších školských zařízení a zařízení pro péči o děti mladší tří let provozované podle živnostenského zákona je **Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých.** Hygienické požadavky na provoz jeslí stanovuje (vedle dalších požadavků na provozování jeslí) metodický pokyn MZ **Provoz jeslí (Věstník MZ č. 10/1968).**

Vyhláška **č. 410/2005 Sb.** stanoví mimo jiné **hygienické požadavky na prostorové podmínky, vybavení, provoz, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou a úklid mateřských škol,** základních a středních škol, konzervatoří, vyšších odborných škol, základních uměleckých škol a jazykových škol s právem státní jazykové zkoušky **a školských zařízení zařazených do rejstříku škol a školských zařízení**. Tato vyhláška **se vztahuje i na provozování živnosti péče o dítě do 3 let věku a na živnosti mimoškolní výchova a vzdělávání** (viz výše).

Prostorové podmínky vymezuje § 1 odst. 1 vyhlášky – nezastavěná plocha pozemku u zařízení pro výchovu a vzdělávání a provozoven pro výchovu a vzdělávání, určená pro pobyt dětí předškolního věku musí činit nejméně 30 m² na 1 dítě, pozemek musí být oplocen a plocha dětského hřiště musí činit nejméně 4 m² na 1 dítě. Nutno v této souvislosti podotknout, že ne vždy orgány ochrany veřejného zdraví důsledně na splnění této podmínky trvají.

Větší pozornost je věnována prostorovým podmínkám a vnitřnímu uspořádání v těchto zařízeních (§ 4 odst. 1 vyhlášky) – plocha denní místnosti musí činit nejméně 4 m² na 1 dítě, v případě oddělené ložnice nejméně 3 m² na 1 dítě a plocha na lehátko nebo lůžko musí mít nejméně 1,7 m² na 1 dítě.

Dále vyhláška stanoví mimo jiné požadavky na osvětlení, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou (na 1 dítě v předškolním věku musí být k dispozici nejméně 60 l vody na den - § 20), provozní podmínky, výměnu lůžkovin.

Příloha č. 1 k této vyhlášce stanoví požadavky na hygienická zařízení a šatny. Odstavec 4 této přílohy obsahuje minimální počty hygienických zařízení v provozovnách pro výchovu a vzdělávání pro děti předškolního věku – na 5 dětí (nedělí se podle pohlaví) musí připadat 1 dětská mísa a 1 umyvadlo. Příloha č. 2 k vyhlášce specifikuje požadavky na nábytek a zásady pro práci žáků vsedě –

předškolních zařízení se tedy přímo netýká. Příloha č. 3 stanoví intenzitu větrání čerstvým vzduchem a parametry mikroklimatických podmínek. Tato příloha určuje, kdy musí být provoz zařízení zastaven a vyučování přerušeno.

Z výše uvedeného je zřejmé, že **vyhláška je ve svých požadavcích na provoz předškolních zařízení (a nejen jich) poměrně přísná.** Právě splnění požadavků orgánů ochrany veřejného zdraví představuje největší problém při zápisu mateřské školy do rejstříku škol a školských zařízení nebo při zápisu změny, například z důvodu rozšíření kapacity mateřské školy.

Při přípravě nové právní úpravy je třeba zvážit, zda se tato vyhláška bude vztahovat i na nově vznikající provozovny pro děti mladší 6 let. Pro zachování standardu nezbytného pro prostory ve kterých pobývají děti (opakovaně a dlouhodobě) by to bylo bezpochyby vhodné. Samotný fakt, že i dnes musí tato kritéria splňovat i provozovny zřizované podle živnostenského zákona, je dalším argumentem pro udržení takto nastaveného standardu. Proti tomuto názoru však stojí avizovaná snaha ministerstva o zjednodušení stávající právní úpravy různých forem péče o děti. Bude proto nezbytné najít vhodný kompromis při kterém však rozhodujícím kritériem zůstane úroveň péče o děti.

S hygienickými požadavky na provoz mateřských škol a obdobných zařízení přímo nebo nepřímo souvisejí i další legislativní normy:

- obecně platné hygienické předpisy (**Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví)**, které platí v nestátních/soukromých MŠ a pod. zařízeních

- **vyhláška č. 135/2004 Sb**., kterou se stanoví hygienické požadavky na koupaliště, sauny a hygienické limity písku v pískovištích venkovních hracích ploch

- **vyhláška č. 137/2004 Sb.**, o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných

- **vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání,** která stanoví také pravidla **péče o zdraví a bezpečnost dětí**. S tím souvisí stanovení podmínek pro převzetí a předání dítěte zákonnému zástupci nebo pověřené osobě (té lze dítě předat jen na základě písemného pověření zákonného zástupce – pedagogický pracovník by tak neměl např. vydat dítě na základě telefonického pokynu zákonného zástupce dítěte). Dále vyhláška určuje minimální počty pedagogických pracovníků na stanovený počet dětí.

4. Odborný personál a kvalifikační požadavky v zařízeních denní péče

Jesle a zařízení poskytující péči o děti do tří let

Bez ohledu na to, zda je zřizovatelem obec, kraj či stát a nebo soukromá osoba, je **v jeslích** vyžadována kvalifikace zdravotní sestry nebo vysokoškolský „ekvivalent". V případě soukromých jeslí požadovanou kvalifikaci prokazuje fyzická osoba žádající o živnostenské oprávnění, nebo odpovědný zástupce v případě, že zařízení chce provozovat právnická osoba.

O děti v jeslích pečuje kvalifikovaný personál, **zdravotní sestry s odbornou způsobilostí k výkonu zdravotnického povolání a učitelky s pedagogickou způsobilostí pro předškolní výuku**. Děti si hrají, kreslí, malují, modelují, zpívají,

tančí, hrají divadlo a cvičí, chodí na vycházky do přírody a plavou už od útlého věku. Jesle úzce spolupracují s dětským lékařem, který dohlíží na správný fyzický rozvoj a výživu dětí. Samozřejmostí je možnost přijetí dítěte na libovolný počet dní v týdnu.

Právní úprava klade místy přílišné nároky na personál v jeslích, kdy o děti mohou pečovat pouze kvalifikované zdravotní dětské sestry, samotné zařízení jeslí musí splňovat náročná hygienická kriteria.

Agentury zprostředkovávající péči o děti do tří let v domácnosti rodiny dítěte samy určují své nároky na kvalifikaci chův.

Zařízení **nestátních neziskových organizací** poskytujících služby hlídání dětí nemají vymezeny požadavky na kvalifikaci, protože poskytují pouze služby krátkodobého, nepravidelného, hlídání a nepodléhají režimu živnostenského zákona apod. K jejich provozování a k získání právní subjektivity je nutno pouze založit občanské sdružení v režimu zákona o sdružování.

Mateřské školy a zařízení poskytující péči o děti od tří let do počátku povinné školní docházky

Postavení pedagogických pracovníků školských zařízení zapsaných ve školském rejstříku upravuje **Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.** Zákon v § 3 vymezuje předpoklady, které musí pedagogický pracovník splňovat. Jde o plnou způsobilost k právnickým úkonům, odbornou způsobilost pro přímou pedagogickou činnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost, musí prokázat znalost českého jazyka (není-li v zákoně stanoveno jinak).

Ředitelem mateřské školy (§ 5) může být osoba, která splňuje výše uvedené předpoklady pedagogického pracovníka a získala tříletou praxi ve výkonu přímé pedagogické nebo obdobné činnosti. Učitel mateřské školy (§ 6) musí mít vysokoškolské vzdělání získané v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na děti předškolního věku, vyšší odborné vzdělání v oboru zaměřeném na přípravu učitelů předškolního vzdělávání nebo střední vzdělání s maturitou v oboru zaměřeném na vzdělávání učitelů dětí předškolního věku.

K doplnění informace o pedagogických pracovnících uvádíme citaci z dokumentu

Definované právní problémy v oblasti slaďování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním[158]

„Učitelé mateřských škol mohou získat plnou kvalifikaci studiem ve čtyřletých pedagogických oborech středních škol zakončených maturitní zkouškou. Existuje také možnost získat kvalifikaci studiem na pedagogických fakultách či na vyšších odborných školách. Učitel MŠ, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve třídě nebo škole zřízené pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami, získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd zaměřeným na speciální pedagogiku, nebo vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na speciální pedagogiku.

Péčí o skupinu dětí jsou pověřeni jeden či dva učitelé v závislosti na počtu dětí ve skupině a na délce výuky.

[158] Projekt MOPPS, EQUAL/2/29. Aperio, Národní centrum pro rodinu, Český helsinský výbor. 2008.

Týdenní rozsah hodin přímé pedagogické činnosti pedagogických pracovníků u MŠ zřizovaných ministerstvem, krajem, obcí a svazkem obcí stanoví nařízení vlády č. 75/2005 Sb. Rozsah přímé pedagogické činnosti učitelů mateřských škol činí 31 hodin týdně. Obvykle pracují na plný úvazek. Ředitelé, popř. jejich zástupci,mají rozsah snížený v závislosti na velikosti školy. U ostatních škol stanoví týdenní rozsah hodin pro učitele ředitel školy.

…….

Další vzdělávání pedagogických pracovníků

Zákon o pedagogických pracovnících vymezuje povinnost dalšího vzdělávání učitelů, nikoli jeho povinnou formu. Další vzdělávání slouží k obnově, doplnění či upevnění kvalifikace, k jejímu rozšíření, popř. získání. Ředitel školy ho organizuje podle plánu dalšího vzdělávání, který stanoví po předchozím projednání s příslušným odborovým orgánem a s přihlédnutím k zájmům pracovníka a k potřebám a rozpočtu školy. Další vzdělávání se uskutečňuje na vysokých školách, v zařízeních dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků a v jiných vzdělávacích institucích na základě akreditace udělené ministerstvem (v tom případě absolvent obdrží osvědčení), popř. samostudiem."

5. Právní aspekty koncepce firemních školek

V případě změn chystaných a navrhovaných Ministerstvem práce a sociálních věcí je nutné pečlivě zvážit, zda by tzv. firemní školky, s jejichž zřizováním je počítáno jako s jednou z možných variant, poskytovaly vzdělávání podle školského zákona. Pokud ano, byla by tato zařízení součástí vzdělávací soustavy a musela by splňovat všechny předpisy – např. uskutečňovat vzdělávání podle vzdělávacích programů (§ 3 školského zákona), být zapsaná do školského rejstříku (§ 7 školského zákona), vzdělávání by museli zajišťovat pedagogičtí pracovníci (§ 7 školského zákona a zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících). Zařízení by dále musela splňovat přísné hygienické podmínky dané vyhláškou č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých.

Nebudou-li výše zmíněné požadavky kladeny na nově zřizované firemní mateřské školy, nebude možné tato zařízení financovat z prostředků státního rozpočtu. To by však pro velké firmy nemuselo znamenat větší problém, zvlášť za situace, kdy bude možné si náklady na provoz takového zařízení odečíst z daní.

Větší problém je možné spatřovat v personálním zajištění provozu takového zařízení, zvlášť nebude-li muset splňovat požadavky běžně kladené na školy a školská zařízení zapsané ve školském rejstříku. Podle zákona o pedagogických pracovnících (zákon č. 563/2004 Sb.) musí tito pedagogičtí pracovníci splňovat odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost. I u zařízení nezapsaných do školského rejstříku by proto měly být nastaveny alespoň minimální požadavky na osoby, které budou s dětmi pracovat.

V neposlední řadě nelze zapomenout na fakt, že mateřská škola je podle školského zákona školou, z čehož vyplývá povinnost poskytovat vzdělávání v souladu se zásadami a cíli školského zákona. Takto pojaté předškolní vzdělávání má vytvářet základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání (§ 33 školského zákona).

Proto je nutné, na základě výše uvedených argumentů, pečlivě zvážit, zda by nově uvažované varianty péče o děti ve věku 3 až 6 let byly pojaty jako školy podle

školského zákona se všemi povinnostmi z něj a z prováděcích předpisů k němu vyplývajících, nebo půjde „pouze" o formy péče o dítě, kde hlavním účelem bude zajistit např. bezpečnost a základní potřeby dětí.

V případě firemních školek jsou významné dva okruhy problémů, na které by měla dát legislativa jednoznačnou odpověď:

1. stanovit požadavky na osoby, které budou o děti pečovat (síto, které v maximální možné míře eliminuje osoby s rizikovým chováním směrem k dětem),

2. vyřešit, zda půjde pouze o péči o děti, či zda bude v zařízení probíhat i proces rozvoje osobnosti dítěte, tak jak s ním v dnešní podobě počítá u předškolního vzdělávání školský zákon.

Nalezení vhodné rovnováhy mezi mateřskými školami zapsanými do školského rejstříku a nově vznikajícími např. firemními zařízeními pro děti bude hlavním předpokladem úspěšnosti celého procesu rozšiřování forem péče o děti. Školský systém České republiky má přes nedostatky, které ho provázejí, vysokou úroveň a právě často kritizovaná náročnost požadavků pro jeho fungování je předpokladem jeho úspěšnosti. Apriorní snížení takto nastavené laťky nemusí být z dlouhodobého hlediska krokem správným směrem, a to ani za cenu relativně rychlého rozšíření kapacity zařízení péče o děti předškolního věku.

Příloha 2

Metodologické poznámky k šetření na obcích

Záměrem dotazníkového šetření bylo zmapovat možnosti poskytování předškolní péče pro rodiny s dětmi v obcích ČR. Vzhledem k časovým a finančním a možnostem projektu nebylo šetření realizováno plošně ve všech obcích ČR. Výzkum byl koncipován tak, aby do okruhu oslovených obcí byla na základě stanovených výběrových kritérií (viz dále) zahrnuta přibližně třetina obcí celé ČR.

V šetření byly osloveny všechny obce s pověřeným obecním úřadem (obce s POÚ, obce 2. a 3. typu) ze všech 76 okresů ČR. Ve 23 vybraných okresech ČR pak byly dotazovány také obce 1. typu. V hlavním městě Praha (dále jen HMP) bylo pro šetření vybráno 11 z 57 městských částí náležejících do pěti z 22 správních obvodů HMP.

Okresy, na jejichž území bylo šetření rozšířeno také na obce prvního typu, se nacházely ve všech krajích ČR[159]. Počet vybraných okresů v každém z krajů se odvíjel od počtu okresů na území kraje, čtyři kraje tak byly reprezentovány jedním okresem, v osmii krajích byly vybrány dva okresy a v jednom případě okresy tři.

V každém kraji s výjimkou HMP byly při výběru okresů zohledněny poslední dostupné demografické ukazatele (hrubá míra porodnosti, zastoupení dětí ve věku 0-14 let[160]), sídelní struktura okresu (podíl městského obyvatelstva, početní zastoupení obcí různých velikostí na území okresu) a vybrané strukturální ukazatele (míra nezaměstnanosti a průměrná měsíční hrubá mzda). Zohledněna byla také poloha okresu vzhledem k dalším vybraným okresům, a situování okresu vzhledem ke krajskému sídlu, hranicím kraje a hranicím ČR (okres s krajským sídlem byl zvolen jednou, ve dvou případech byly zvoleny okresy těsně navázané na krajské sídlo a 12 okresů nacházejících se při hranicích ČR).

V Hlavním městě Praze byly s ohledem na sídelní charakteristiky jednotlivých městských částí (typ zástavby jejich městských částí) a jejich demografické charakteristiky (počet obyvatel a zastoupení dětí ve věku 0-14 let) vybrány čtyři správní obvody. Zohledněno bylo také situování správních obvodů na území HMP. Ve vybraných správních obvodech HMP byly vybrány veškeré městské části nacházející se na jejich území.[161] Pro městské části HMPa zároveň pro obce (všech typů) je dále v textu používáno jednotné označení „sídelní jednotky".

Seznam vybraných okresů a městských částí HMP uvádí tabulka 1. Rozmístění vybraných okresů na území ČR zachycuje Diagram 1.

[159] S výjimkou HMP, popis výběru městských částí HMP viz dále.

[160] Dostupné údaje pro menší sídelní jednotky již nerozlišují detailnější věkové kategorie. Tato kategorie proto byla použita, ač vzhledem k zaměření projektu především na děti předškolního a mladšího školního věku by bylo adekvátnější znát údaje za mladší věkovou kohortu.

[161] S ohledem na odlišné správní a územní uspořádání HMP musela být v případě HMP metoda výběru městských částí v řadě ohledů odlišná od metody výběru okresů v ostatních krajích ČR. Postavení úřadů městských částí vzhledem ke správnímu obvodu HMP tedy rozhodně není srovnatelné s postavením obcí v rámci okresu. Zahrnutí všech městských částí nacházejících se na území určitého správního obvodu HMP však odráží snahu popsat situaci na určitém vnitřně diferencovaném souvislém území. Této logice zvolený postup odpovídá lépe, nežli výběr pouze několika městských částí určitého správního obvodu (ať už těch, které určitý správní obvod zároveň reprezentují, nebo dalších městských částí na tomto území) při větším počtu zahrnutých správních obvodů HMP.

Tabulka č. 1 **Vybrané okresy a městské části Prahy**

kraj (v závorce počet vybraných okresů / celkem okresů v kraji)	**okres (v závorce uveden počet sídelních jednotek)***
Hlavní město Praha* (5/22)	Správní obvod městské části Praha 5 (2)
	Správní obvod městské části Praha 10 (1)
	Správní obvod městské části Praha 11 (4)
	Správní obvod městské části Praha 13 (2)
	Správní obvod městské části Praha 14 (2)
Jihočeský (2/7)	České Budějovice (109)
	Český Krumlov (46)
Jihomoravský (2/6)	Vyškov (79)
	Znojmo (145)
Liberecký (1/4)	Česká Lípa (57)
Karlovarský (1/3)	Sokolov (38)
Královéhradecký (2/5)	Rychnov nad Kněžnou (80)
	Trutnov (75)
Moravskoslezský (2/6)	Bruntál (67)
	Nový Jičín (53)
Olomoucký (2/5)	Jeseník (24)
	Prostějov (97)
Pardubický (1/4)	Svitavy (116)
Plzeňský (2/7)	Plzeň-jih (90)
	Tachov (51)
Středočeský (3/12)	Kutná Hora (88)
	Mladá Boleslav (120)
	Praha-východ (110)
Ústecký (2/7)	Litoměřice (105)
	Most (26)
Vysočina (2/5)	Pelhřimov (120)
	Třebíč (167)
Zlínský (1/4)	Vsetín (59)
Celkem ČR (23/76)	**1922 obcí, 11 městských částí HMP**

** V případě právní obvody městských částí*

Zdroj: statistická data ČSÚ, vlastní propočet

Diagram č. 1 **Okresy ČR, v nichž byly do šetření zahrnuty obce všech typů a velikostních kategorií**

Zdroj: ČSÚ, úprava autor

Zvoleným výběrovým kritériím odpovídalo 1922 obcí nacházejících se na území vybraných okresů (z toho 1800 obcí prvního typu a 122 druhého či třetího typu) a všech 388 obcí s pověřeným obecním úřadem. Celkově tedy alespoň jednomu z obou uvedených kritérií odpovídalo 2188 obcí. Po této první selekci vzorek tvořilo, spolu s 11 městskými částmi HMP, celkem 2199 sídelních jednotek.

Pro zasílání dotazníkových formulářů vybraným obcím výzkum předpokládal využití elektronické pošty (emailu). Emailové kontakty na vybrané obecní úřady a úřady městských částí HMP byly získány z databáze Albertina firemní monitor 2/2008 vycházející z Registru ekonomických subjektů spravovaného ČSÚ, která obsahovala informace o všech ekonomických subjektech v ČR.

Z 1965 rozeslaných emailů se v 18 případech nejednalo o email obecního úřadu a v jednom případně byla obec uvedena duplicitně. Z 1946 oslovených sídelních jednotek se žádost o vyplnění dotazníku nepodařilo doručit 48. Po odečtení případů, v nichž se dotazník zjevně doručit nepodařilo, tak počet oslovených sídelních jednotek činil 1898.

Do dotazníkového šetření se zapojilo 497 sídelních jednotek, tj. 26 % z celkového počtu úřadů, jimž byl dopis doručen. Zkoumaný vzorek se skládal z 319 obcí prvního typu a 173 obcí druhého či třetího typu. Z těchto 173 obcí se 57 nacházelo na území vybraných okresů. Hlavní město Praha reprezentovalo 5 městských částí. Návratnost v obcích prvního typu se pohybovala kolem 20 %. V obcích druhého a třetího typu byla zaznamenána více než 40 % návratnost. Návratnost dotazníků ve vybraných okresech činila 23 %.

Přibližně čtvrtinová **celková míra návratnosti** komplikuje možnosti zobecnění předkládaných zjištění. Za účelem dalšího přiblížení vypovídací hodnoty údajů zjištěných na sledovaném vzorku proto byla ověřena tzv. logická reprezentativita, mj. byla porovnána míra shody mezi velikostní strukturou obcí zahrnutých do zkoumaného vzorku a obcí ČR.

Návratnost dotazníků se ve většině vybraných krajů pohybovala kolem 30 %, ve třech krajích (Středočeském, Libereckém a Kraji Vysočina) se pohybovala kolem 18 %. Míra návratnosti byla nejnižší v nejmenších obcích (11 % v obcích do 100 obyvatel a 17 % v obcích do 300 obyvatel). Nejvyšší, nadpoloviční, návratnost byla v obcích s 10 až 50 tisíci obyvateli (podrobněji v tabulce 2 a 3).

Tabulka č. 2 **Počty doručených a vyplněných dotazníků v jednotlivých krajích**

kraj	vybrané sídelní jednotky	doručené dotazníky	% doručených z vybraných	vyplněné dotazníky	návratnost (% vyplněných z doručených)
Hlavní město Praha	11	11	100,0	5	45,5
Jihočeský	181	116	64,1	30	25,9
Jihomoravský	248	230	92,7	78	33,9
Karlovarský	46	43	93,5	13	30,2
Kraj Vysočina	302	269	89,1	49	18,2
Královéhradecký	176	167	94,9	49	29,3
Liberecký	73	57	78,1	10	17,5
Moravskoslezský	135	119	88,1	37	31,1
Olomoucký	135	126	93,3	29	23,0
Pardubický	137	124	90,5	41	33,1
Plzeňský	165	159	96,4	48	30,2
Středočeský	358	312	87,2	55	17,6
Ústecký	153	89	58,2	30	33,7
Zlínský	79	76	96,2	23	30,3
Česká republika	**2199**	**1898**	**86,3**	**497**	**26,2**

Tabulka č. 3 **Počty doručených a vyplněných dotazníků ve stanovených velikostních kategoriích obcí a městských částí**

velikost sídelní jednotky	vybrané sídelní jednotky	doručené dotazníky	% doručených z vybraných	vyplněné dotazníky	návratnost (% vyplněných z doručených)
méně než 100	150	113	75,3	12	10,6
100-299	605	493	81,5	83	16,8
300 - 499	374	330	88,2	73	22,1
500 - 999	409	357	87,3	92	25,8
1 000 - 1 999	217	175	80,6	46	26,3
2 000 - 4 999	180	170	94,4	59	34,7
5 000 - 9 999	127	124	97,6	59	47,6
10 000 - 19 999	70	69	98,6	37	53,6
19 999 - 49 999	43	43	100,0	22	51,2
50 000 - 99 999	19	19	100,0	9	47,4
100 000 a více	5	5	100,0	5	100,0
Česká republika	**2199**	**1898**	**86,3**	**497**	**26,2**

Důvody nižší návratnosti v malých obcích lze spatřovat v několika skutečnostech. Na území řady z těchto obcí nepůsobí zařízení poskytující předškolní péči, a tak zástupci těchto obcí mohli předpokládat, že dotazníkové šetření situaci v jejich obci nepostihuje (ačkoli byl při koncipování dotazníku právě situacím, kdy se na území obce žádné takové zařízení nenachází, přikládán velký význam). Dalším faktorem mohly být personální kapacity úřadu, pracovní vytíženost starostů menších obcí v jejich občanském povolání (jelikož jejich funkce je neplacená) či institucionální uspořádání obecního úřadu, kdy se kompetentní jedinec či odbor zaměřují na více různých agend a nedisponují proto detailnějšími informacemi o jednotlivých agendách, tedy ani o námi sledované problematice. Opomenout nelze ani vliv technického vybavení obecních úřadů malých obcí.

V celém zkoumaném vzorku byly ve srovnání se situací v celé ČR výrazněji zastoupeny větší obce. Hlavním důvodem je, že obce prvního typu byly osloveny

pouze v necelé třetině okresů[162] (základní soubor 1922 obcí, výběrový soubor 370 obcí), zatímco obce 2. a 3. typu (základní soubor 388 obcí, výběrový soubor 173 obce), tedy téměř výhradně středně velké a větší obce byly kontaktovány ve všech okresech ČR. Kompozice vzorku ze dvou různých podsouborů a jejich proporce, společně s nižším procentem malých obcí, jimž mohl být dotazník zaslán na emailovou adresu, nižší mírou doručení a nižší mírou návratnosti u těchto obcí, způsobovala rozdíl mezi velikostní strukturou obcí v ČR a velikostní strukturou obcí ve zkoumaném vzorku. Jak však ukázala další analýza, tyto faktory se do odlišné velikostní struktury obce ve vzorku a základním souboru promítly daleko méně výrazně nežli kombinovaný způsob výběru obcí (podle okresů a podle typu obce).

Graf č. 1 **Velikostní struktura obcí (městských částí HMP) ve zkoumaném vzorku a v ČR**

Zdroj: statistická data ČSÚ (údaje o počtech obyvatel v obcích mimo HMP platné k 30.6.2008, údaje za MČ HMP platné k 31.12.2006), vlastní propočet

Kromě obecné charakteristiky celého zkoumaného vzorku je proto potřebné přiblížit obě podskupiny zkoumaného souboru, totiž obce všech typů ve vybraných okresech na straně jedné a obce 2. a 3. typu na území celé ČR na straně druhé. Metoda výběru obcí v obou těchto podskupinách je odlišná, avšak vzájemně komplementární: zatímco první skupina pokrývala všechny typy obcí a výše popsaná výběrová kritéria byla uplatněna na úrovni okresů, druhá podskupina pokrývala veškeré okresy a výběrovým kritériem byl typ obce. U dále uváděných dat je nutné mít na zřeteli, že součet počtu respondentů v těchto podsouborech překračuje počet respondentů v celém zkoumaném vzorku. Důvodem je zahrnutí obcí 2. a 3. typu nacházejících se ve vybraných okresech do obou těchto podsouborů, tak aby oba

[162] Pouze v těchto okresech tak byly do šetření zahrnuty převážně menší obce a pouze tato část vybraných obcí tak odrážela velikostní strukturu obcí v ČR.

podsoubory pokrývaly veškeré obce, které odpovídají příslušnému výběrovému kritériu. Zároveň již ani jeden z těchto podsouborů přirozeně neobsahoval městské části.

Návratnost dotazníků (viz tabulka 4) se v rámci **podsouboru všech obcí z vybraných okresů** ve většině krajů pohybovala mezi 20 a 30 %, a byla tak téměř ve všech krajích ČR srovnatelná. Výrazně nižší byla pouze návratnost v Libereckém a Středočeském kraji a Kraji Vysočina.

Tabulka č. 4 **Počty doručených a vyplněných dotazníků v obcích vybraných okresů podle krajů**

kraj	**počet obcí ve vybraných okresech**	**doručené dotazníky**	**vyplněné dotazníky**	**návratnost (% vyplněných z doručených)**
Jihočeský	155	91	20	22,0
Jihomoravský	224	203	67	33,0
Karlovarský	38	34	9	26,5
Královéhradecký	155	144	37	25,7
Liberecký	57	41	4	9,8
Moravskoslezský	120	100	29	29,0
Olomoucký	121	112	22	19,6
Pardubický	116	103	31	30,1
Plzeňský	141	128	37	28,9
Středočeský	318	269	40	14,9
Ústecký	131	68	17	25,0
Vysočina	287	248	44	17,7
Zlínský	59	57	13	22,8
Česká republika	**1922**	**1598**	**370**	**23,2**

S ohledem na nižší návratnost dotazníku z menších obcí bylo ve výběrovém souboru ve srovnání se strukturou základního souboru (všech obcí nacházejících se na území vybraných okresů) poněkud vyšší zastoupení středních a velkých obcí. Velikostní struktura obcí ve výběrovém souboru však i přesto kopírovala velikostní strukturu obcí nacházejících se na území vybraných okresů.

Graf č. 2 **Velikostní struktura vzorku zahrnujícího obce z vybraných okresů a velikostní struktura obcí v těchto okresech úhrnem**

Zdroj: statistická data ČSÚ (údaje platné k 30.6.2008), vlastní propočet

V 11 okresech se velikostní struktura obcí zapojených do šetření velmi výrazně shodovala s velikostní strukturou obcí v příslušném okrese. V dalších devíti okresech byl ve vzorku zaznamenán shodný trend jako v okrese, avšak zároveň znatelné vychýlení ve prospěch některých v okrese oproti vzorku méně často zastoupených kategorií obcí[163] nebo znatelný rozdíl u jedné či několika velikostních kategorií[164]. Rozdíl u určitých velikostních kategorií byl zásadní v jednom okrese[165] a ve dvou okresech se velikostní struktura obcí ve vzorku s velikostní strukturou obcí v okrese neshodovala[166].

[163] Okresy Jeseník, Sokolov, Tachov, Třebíč a Vsetín.

[164] Okresy Česká Lípa, České Budějovice, Český Krumlov a Kutná Hora.

[165] Okres Mladá Boleslav.

[166] Okresy Litoměřice a Most.

Tabulka č. 5 **Údaje o velikostní struktuře obcí v okresech - srovnání vzorku a celé ČR**

výrazná shoda	11
shodný trend, znatelné vychýlení určitým směrem (4x disproporce pouze u velkých a středně velkých, 1 x disproporce u malých obcí)	5
shodný trend, znatelný rozdíl u jedné či několika kategorií (2x disproporce u pouze některých kategorií, 2x disproporce u malých, středních i velkých obcí)	4
výrazný rozdíl ve struktuře	1
odlišná velikostní struktura	2

Tabulka č. 6 **Počty doručených a vyplněných dotazníků v obcích vybraných okresů podle okresů**

okres	počet obcí v okrese	doručené dotazníky	vyplněné dotazníky	návratnost (% vyplněných z doručených)
Kutná Hora	88	82	8	9,8
Mladá Boleslav	120	102	12	11,8
Praha-východ	110	85	20	23,5
České Budějovice	109	68	15	22,1
Český Krumlov	46	23	5	21,7
Plzeň-jih	90	80	17	21,3
Tachov	51	48	20	41,7
Sokolov	38	34	9	26,5
Litoměřice	105	55	13	23,6
Most	26	13	4	30,8
Česká Lípa	57	41	4	9,8
Rychnov nad Kněžnou	80	73	17	23,3
Trutnov	75	71	20	28,2
Svitavy	116	103	31	30,1
Pelhřimov	120	88	22	25,0
Třebíč	167	160	22	13,8
Vyškov	79	72	21	29,2
Znojmo	145	131	46	35,1
Jeseník	24	23	5	21,7
Prostějov	97	89	17	19,1
Vsetín	59	57	13	22,8
Bruntál	67	65	15	23,1
Nový Jičín	53	35	14	40,0
Česká republika	**1922**	**1598**	**370**	**23,2**

Graf č. 3 **Velikostní struktura vzorku zahrnujícího obce z vybraných okresů a velikostní struktura obcí v těchto okresech**

Zdroj: ČSÚ (Údaje platné k 30.6.2008), vlastní propočet

Návratnost dotazníků se v rámci **podsouboru obcí s POÚ** ve většině krajů pohybovala mezi 40 a 50 %. Ve třech krajích (Středočeském, Libereckém a Olomouckém) se pohybovala mezi 30 a 40%. V dalších třech krajích byla zaznamenána nadpoloviční návratnost rozeslaných dotazníků.

Tabulka č. 7 **Počty doručených a vyplněných dotazníků v obcích s POÚ podle krajů**

kraj	**počet obcí s POÚ**	**doručené dotazníky**	**vyplněné dotazníky**	**návratnost (% vyplněných z doručených)**
Jihočeský	37	36	12	33,3
Jihomoravský	34	34	17	50,0
Karlovarský	14	14	6	42,9
Královéhradecký	35	35	20	57,1
Liberecký	21	21	7	33,3
Pardubický	26	26	11	42,3
Plzeňský	35	34	15	44,1
Moravskoslezský	30	29	15	51,7
Olomoucký	20	19	9	47,4
Středočeský	55	54	20	37,0
Ústecký	30	29	17	58,6
Vysočina	26	26	12	46,2
Zlínský	25	24	12	50,0
Česká republika	**388**	**381**	**173**	**45,4**

Nižší návratnost dotazníku z menších obcí opět vedla k poněkud vyššímu zastoupení větších obcí ve sledovaném podsouboru vzorku oproti základnímu souboru všech obcí s POÚ. Velikostní struktura obcí v tomto podsouboru však i přesto kopírovala velikostní strukturu obcí s POÚ.

Graf č. 4 **Velikostní struktura vzorku zahrnujícího obce s POÚ a velikostní struktura obcí s POÚ**

Zdroj: statistická data ČSÚ (údaje platné k 30.6.2008), vlastní propočet

Další skutečností určujících vypovídací hodnotu zjištěných údajů byl samotný **okruh dotazovaných osob**. Výzkum předpokládal (a v průvodním dopise k tomu zároveň dotazované vyzýval), že obecní úřad (městský úřad HMP) sám rozhodne, kteří jeho pracovníci disponují dostatečnými informacemi pro jeho vyplnění. Důvodem tohoto přístupu byla vysoká variabilita institucionálních uspořádání obecních úřadů v různých obcích ČR.

Tato otázka je přitom v případě předškolní péče pro rodiny s dětmi zvláště významná, neboť část zařízení působících v této oblasti spadá pod (či je nejvýrazněji navázána na) resort školství, část pod resort zdravotnictví a některé typy zařízení a služeb příslušejí pod (jsou navázány na) resort práce a sociálních věcí. Uvedené kompetenční členění, reflektující institucionální uspořádání centrálních orgánů, se ovšem objevuje pouze u některých obcí (např. společné odbory pro sociální věci a zdravotnictví apod.).

Otázka, která kompetentní osoba či odbor obecního úřadu (úřadu městské části HMP) odpovídala za vyplnění dotazníku, nebyla součástí výzkumného nástroje. Orientační představu o této věci poskytlo vyhodnocení 58 dotazníků doručených emailem, v nichž byla uvedena funkce odesílající osoby[167]. Tato informace ovšem vypovídá pouze o malé části zkoumaného vzorku (s výjimkou obcí o více než 100 000 obyvatelích byla tato informace uvedena třemi či více respondenty obyvatel u všech

[167] To samozřejmě nevylučuje možnost pouhého odeslání dotyčnou osobou, nicméně lze předpokládat, že takové případy jsou spíše výjimečné.

11 sledovaných velikostních typech obcí) a je zde uvedena spíše ve snaze přiblížit okruh odborů a osob kompetentních na obecních (městských) úřadech za sledované oblasti.

V polovině z těchto případů byl dotazník doručen od starosty/ky či místostarosty/ky obce. Ve třech pětinách z těchto případů zaslali pracovníci odborů vyčleněných s výslovným zaměřením na (mimo jiné) školskou agendu (zastoupení vedoucích pracovníků bylo v tomto případě srovnatelné s administrativními pracovníky a případy neuvedení pozice). Dvě pětiny z těchto odpovědí zaslali pracovníci odborů, kterým vyplnění dotazníku věcně příslušelo, ale jejichž názvy odkazovaly na jiné agendy než školství (sociální věci, kultura, dotace, cestovní ruch, administrativní odbor, finanční odbor atd.).

Tabulka č. 8 **Kompetentní osoby a odbory obecních úřadů (úřadů městských částí HMP) uvedené v emailech obsahujících informaci o funkci odesílatele emailu**

Respondent	**počet**	**v %**
starosta/ka	20	34,5
místostarosta/ka	9	15,5
odbor školství (a dalších případných agend) - vedoucí pracovník/ce	10	17,2
odbor školství (a dalších případných agend) - administrativní pozice či neuvedeno	8	13,8
sociální odbor, sociální a zdravotní odbor	3	5,2
administrativní, finanční a sociálně správní odbory	6	10,3
odbory dotací, rozvoje města, kultury či cestovního ruchu	2	3,4

Je zřejmé, že od dotazovaných osob lze očekávat informované zhodnocení situace ve sledované oblasti (jakkoli se míra informovanost jednotlivých dotázaných osob může lišit). Na druhou stranu, některé z uváděných odpovědí si i nadále zachovávají charakter subjektivní výpovědi respondenta (ať už vzhledem k jejich informovanosti, zkušenostem či postojům) o sledované problematice.